

Գիրքը լուսապատճենահանվել է
"Համահայկական Էլ. Գրադարան"

կայքի՝ www.freebooks.do.am

կողմից և ներկայացվում է իր
այցելուների ուշադրությանը:

The book created by "PanArmenian E. Library"

Գիրքը կարող է
օգտագործվել միայն ընթերցանության համար...

For more info: www.freebooks.do.am

ՊՆԻՔ ԱՌԻՅՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐՈՂ ԵՔ ՁՅԸ ՆՈՐՊՈՐՏՆԵՐՆԵՐ ԱՐԿԵՆԱԼ, ՀԱՅԱՍՏԱՆ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԱԾՈՒՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ ԵՎ ԻՆՏԵՐՆԵՐ
ՀՈՒՄԱՆԻՏԱՏՆԵԿԱԿԱՆՆԵՐԻ ԳՐՔԵՐ:

ԹՎԱՅԻՆ ԳՐՔԵՐԻ ՄՏԵՂՈՒՄԱՆ ՄԱՆՐԱՄԱՍՆԵՐԸ ԿԱՐՈՂ ԵՔ
ԻՄԱՆԱԼ "ՀԱՄԱՀԱՅՐԱՊԵՏԱՆԻ ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԳՐԱԿՈՐՄԱՆ" ԿՈՅՔԻՆ՝

www.freebooks.am

ԸՆԴՈՒՄՆԵՐ ԵՎ, ԱՐ ՕԳՏՎՈՒՄ ԵՔ ՄԵՂ ԿՈՅՔԻՆ:
ՑԱՆԿԱԿՈՒՄ ԵՎ՞ ՉԱՃԵՐԻ ԸՆԹԵՐՑԱԿՈՒԹՅՈՒՆ:

ԳՐՔԻՔ ՄԵՐ՞ freebooks@rambler.ru

Պատմություն

ՄԱՀԿԱՆ

ՊԵՍ

ՀԶՈՐ

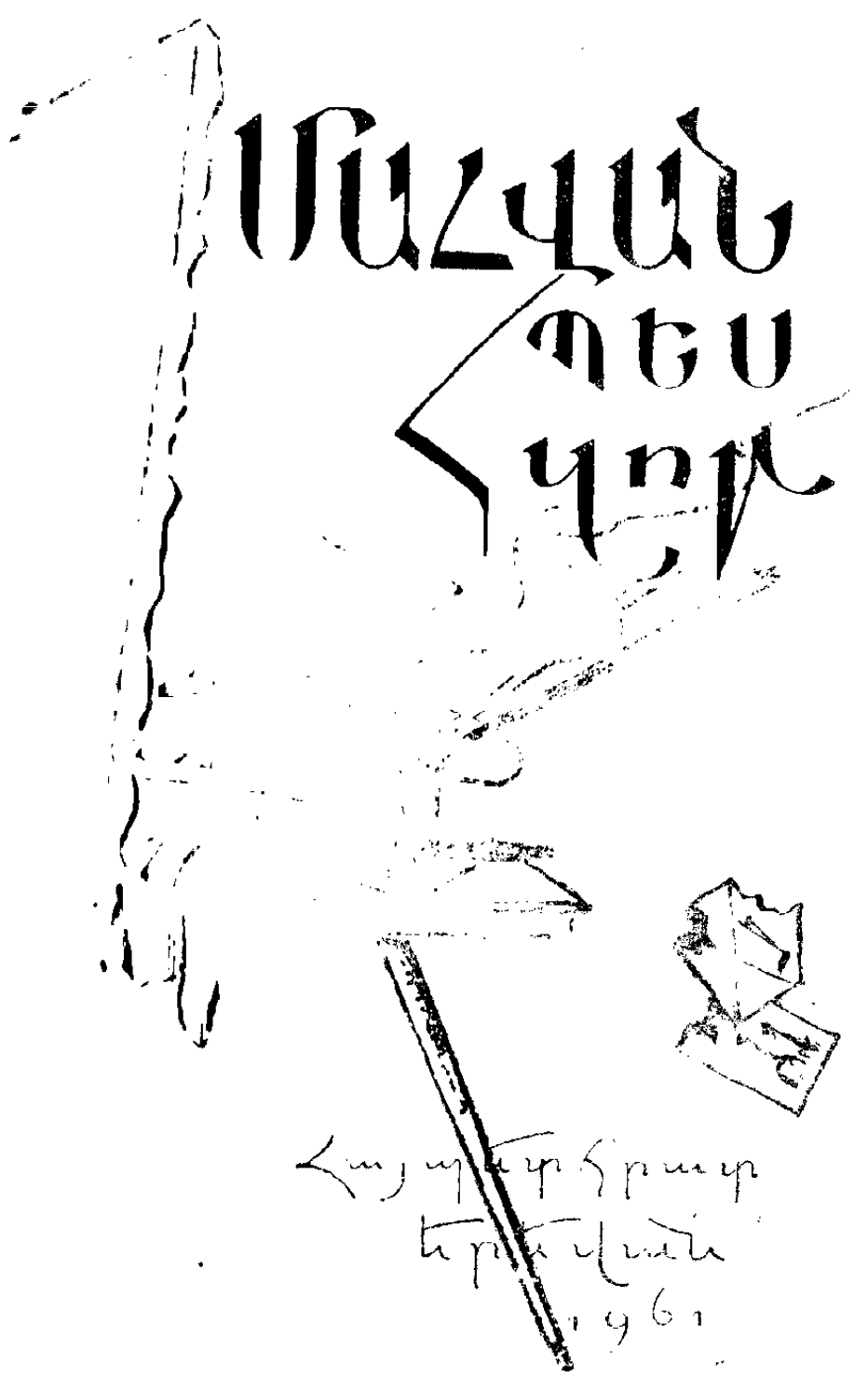
Հայաստանի Գրական

Քրիստոսը

ՄԱՀՎԱՆ

ՊԵՍ

ԿՈՒՐ

Հայրապետի քարտեզ
Երևան
1961

Ֆրանսերենից արգմանեց
ԱՐ. ՏԱՅԱՆ

GUY DE MAUPASSANT

FORT COMME LA MORT

ГИ ДЕ МОПАССАН

СИЛЬНА КАК СМЕРТЬ

(На армянском языке)

мянское государственное издательство

(Айпетрат), Ереван, 1961

ԱՌԱՋԻՆ ՄԸՍ

1

Առաստաղի բաց պատուհանից լույսը ընկել էր ընդարձակ արվեստանոցը: Դա պայծառ ու կապույտ լույսի մի մեծ բառակուսի էր, մի լուսանցիկ բացվածք լազուրե անհուն հեռաստանի վրա, որտեղով արագ անցնում էին թռչունների երամներ:

Բայց հազիվ թափանցած բարձր, խստաշունչ և գորգապատ սենյակը, երեկոյնի զվարթ լույսը խսկույն թուլանում էր, մեղմանում, հանդչում էր պաստառների վրա, մարմբում դռան վարագույրի ծալքերում, հազիվ կայծկլտում մթին անկյուններում, ուր միայն ոսկե շրջանակներն էին բոցավառվում, ինչպես կրակներ: Թվում էր, թե բունն ու անդորրը ներփակված էին այստեղ, անդորրը՝ հատուկ արվեստագետի տան, ուր ստեղծագործել է մարդկային հոգին: Այս պատերի մեջ, ուր միտքը ասրում է, ուր միտքը հուզվում է, սպառվում հզոր ճիգերի մեջ, ամեն ինչ պարտասաժ, ճնշված է երևում, երբ նա հանդարտվում է: Կյանքի այգալիսի բռնկումներից հետո կարծես ամեն ինչ մահանում է, ամեն ինչ հանգստանում-- և՛ կահ-կարասիները, և՛ օփոցները, և՛ նշանավոր անձանց անավարտ պորտրեները, կարծես սամրող բնակարանը տանջվել է տանտիրոջ հոգնությունից, կարծես տքնել է նրա հետ, ամեն օր մասնակցելով նրա վերսկսվող պայքարին: Ներկի, բեկնի և ծխախոտի ընդարմացուցիչ տարտամ ըույրը, ներթափանցելով գորգերի և բազկաթոռների մեջ, ծփում էր օդում. ծանր լտությունը խզվում էր միայն բաց պատուհանի վերևով սլացող

ծիծեռնակների սուր ու կարճ ձիշերից և տանիքների վրայով
լաղիվ լսվող փարիզյան երկար ու շփոթ ժխորից: Ամեն ինչ
սնչարժ էր. միայն, ժամանակ առ ժամանակ, դեպի առաս-
տաղ էր բարձրանում կապույտ ծխի մի ամպիկ. Օլիվիե Բերտե-
նը, բազմոցի վրա տարածված, դանդաղորեն գլանակ էր ծխում:

Հայացքը սուղած հեռավոր երկնքում, նա նյութ էր սրոնում
նոր նկարի համար: Ի՞նչ էր նկարելու՝ Նա դեռ չգիտեր: Բեր-
տենը վճռակա՛ն, ինքնավստահ նկարիչ չէր. նա անհանգիստ
բնավորության տեր մարդ էր, որի անկայուն ոգեշնչությունը
անընդհատ տատանվում էր արվեստի բոլոր արտահայտու-
թյունների միջև: Նա հարուստ էր, նշանավոր, արժանացել էր
ամեն տեսակ պատիվների, բայց մինչև հիմա, արդեն կյանքի
պտիվայրին, ճշտորեն չգիտեր. թե դեպի ինչ իղևալ էր ընթա-
ցել: Նա ստացել էր Հոմերի մրցանակը, սյաշտուպանի էր տրա-
պիցիաները, ուրիշ շատերի նման վերստեղծել էր պատմական
մեծ տեսարաններ. հետո, արդիականացնելով իր ձգտումնե-
րը, բայց ըմբռանալով դասական ձևերը, սկսել էր նկարել կեն-
դանի մարդկանց: Խնկացի, խանդավառ, համառ աշխատող, թեև
երազներով տարված, սիրելով իր արվեստը, որին տիրապե-
տում էր կատարելապես, օժտված նրբամտությամբ, նա հասել
էր կատարման ակնհայտ վարպետության և սաղանդի մեծ
նրբության, տաղանդ, որը մասամբ վարդացել էր իր տատա-
նումների և բոլոր ժանրերում աշխատելու իր փորձերի շնոր-
հիվ: Գուցե հասարակության հանկարծական հիացումը նրա
չքեզ, փայլուն ու նրբակերտ ստեղծագործություններով՝ նույն-
պես ազդել էր նրա վրա և նրան արգելակել էր լինելու այն.
ինչ որ նա կարող էր դառնալ ուրիշ պայմաններում: Ասպարեկ
գալու իր սկզբնական հաջողությունից հետո՝ դուր գալու ցան-
կությունը միշտ անհանգստացնում էր նրան, աննկատելիորեն
փոխում էր նրա ուղին, մեղմում էր նրա համոզումները: Այ-
նուամենայնիվ, դուր գալու այդ ցանկությունը, նրա մոտ երե-
վում էր բոլոր ձևերի մեջ և շատ էր նպաստել նրա փառքին:

Նրա սիրալիր շարժումները, կենցաղային սովորություննե-
րը, իր անձի նկատմամբ հոգատարությունը, ուժեղ ու ճար-
տար սուսերամարտիկի ու հեծյալի վաղեմի համբավը նույն-
պես նպաստել էին նրա աճող հռչակին: Նրան անուն բերող ա-

ուաջին կտավից, Կլեոպատրայից հետո, Փարիզը հանկարծ սիրահարվել էր նրան, որդեգրել էր, մեծարել, և նա միանդամից դարձել էր մեկը այն փայլուն աշխարհիկ նկարիչներից, որոնց կարելի է հանդիսել Բուլոնյան անտառի գոթավայրերում, որոնց մասին վիճում են սալոններում, որոնց դեռ Երիսուսարդ հասակում ընդունում են Ինստիտուտ*։ Եվ նա այնտեղ էլ մտել իբրև հաղթանակող, ամբողջ քաղաքի հավանությանը արժանացած։

Բախտը, այսպես շոյելով ու գգվելով, նրան հասցրել էր մինչև ծիրության մերձավորությունը։

Հիմա նա, դրսում բացված գեղածիծաղ օրվա ազդեցության տակ, սրետական մի սյուժե էր որոնում։ Մի քիչ ընդարձացած նախաճաշից ու ծխախոտից, նա անըջում էր նայելով տարածությանը, լազուր Երկնի փոնի վրա գծազրկով սիրուն կանանց կերպարանքներ դրոսայգու ծառուղիում կամ փողոցի մայթի վրա, սիրահարված զույգեր զեռի ափին, հաճելի տեսիլներ, որոնք գերում էին նրա միտքը։ Մեկը մյուսի ետևից երկնքում գծագրվում էին հարափոփոխ պատկերներ, որոնք ինչպես գունեղ բանդադուշանքի մեջ, տարածվում ու փախչում էին, իսկ ծիծեռնակները, արձակված նետերի նման, անընդհատ թռչքով ճեղքելով տարածությունը, կարծես ուղղում էին ջնջել այդ պատկերները, դրանք խազել թևերի թափահարումով։

Նա ոչ մեկի վրա չէր կարողանում կանգ առնել։ Բոլոր երեւոյացած դեմքերը նման էին նրանց, որոնց վաղուց արդեն նկարել էր, բոլոր ներկայացած կանայք դուստրերը կամ քույրերն էին նրանց, որոնց ստեղծել էր նրա արվեստագետի քմահաճույքը, և վախը, դեռևս շփոթ, բայց որ մի ամբողջ տարի արդեն հետապնդում էր նրան, վախը այն բանից, որ ինքը ցամաքում է, որ բոլոր սյուժեներն սպառել է, որ իր ներշնչումը հատել է, զգալի էր դառնում իր երևակայած այս տեսիլքի առջև, նոր բան հորինելու, անհայտը հայտնագործելու անզորության առջև։

* Ֆրանսիական Ինստիտուտը բաղկացած է հինգ ակադեմիաներից. Ֆրանսիական ակադեմիա, Արձանագրությունների և գեղարվեստական գրականության ակադեմիա, Գիտությունների ակադեմիա, Բարոյական ու քաղաքական գիտությունների ակադեմիա և Գեղարվեստների ակադեմիա։

Նա ծուլորեն վեր կացավ, սրպեսզի ստվարաթղթերի մեջ անավարտ ուրվագծերի մեջ փնտրեր ինչ-որ բան, որ իրեն մի մտահղացում տար:

Սխելով գլանակը, նա սկսեց թերթիկ լուրվագծերը, արուճանակները, նկարները, որոնք փակված պահում էր մի մեծ հին պահարանում. բայց շուտով ձանձրանալով այդ զուր որոնումներից, դեն նետեց գլանակը, փողոցային ինչ-որ կերպ շվացրեց և, կտանալով, աթոռի տակից դուրս բաշեց մի ծանր մարդագունդ:

Մյուս ձեռքով հանելով պաստառը մեծ հայելու վրայից, որը նրան ծառայում էր կեցվածքի ճշտութունը դիտելու, հեռանկարներն ստուգելու և նկարների իսկութունը որոշելու համար, նա կանգնեց հայելու առաջ և սկսեց վարժություններ կատարել:

Մի ժամանակ նա արվեստանոցներում անուն էր հանել իր ուժով, ինչպես հետո հասարակության մեջ՝ իր գեղեցկությամբ: Հիմա, տարիքն աննելով, նա ծանրացել էր Բարձրահասակ, լայնաթիկունք, ուժեղ կրծքով, նա, ինչպես հնադարյան մարտիկ, փոր էր դցել, շնայած որ շարունակում էր ամեն օր համառորեն զբաղվել սրամարտությամբ ու ձիավարությամբ: Գլուխը, ինչպես և առաջ, աչքի էր զարնում իր գեղեցկությամբ, թեև արդեն որոշ չափով փոխվել էր: Սպիտակ, խիտ ու կարճ մազերը կենդանացնում էին նրա սև աչքերը թավ սպիտակ հոնքերի տակ: Երկար բեղերը, որոնք նման էին հին ղինվորի բեղերին, դրեթե սև էին մնացել և դեմքին տալիս էին հզորության ու հպարտության հազվագյուտ արտահայտություն:

Ուղիղ կանգնելով հայելու առաջ, կրունկները մոտեցնելով, նա թուշե մարդագունդով կատարում էր բոլոր պատվիրված վարժությունները, այն բռնելով մկանուտ բազկով, որի հանդարտ ու հզոր պրկմանը հետևում էր զոհունակ հայացքով:

Բայց հանկարծ հայելու մեջ, ուր արտացոլված էր ամբողջ արվեստանոցը, նա տեսավ, թե ինչպես դռան վարագույրը շարժվեց, իսկ հետո երևաց կանացի մի դեմք, որ նայում էր: Նկարչի թիկունքում լավեց մի ձայն.

— Այստե՞ղ եք:

— Այո, — պատասխանեց նկարիչը, շուտ գալով: Ապա մարզագունդը նետելով գորգի վրա, վազեց դեպի դուռը մի քիչ բռնազբոսիկ թեթևությամբ:

Ներս մտավ մի կին փայլուն հանդերձով: Նրանք սեղմեցին միմյանց ձեռքը:

— Մարմնամարզութեամբ էիք զբաղվում, — հարցրեց կինը:

— Այո, — ասաց նկարիչը, — ես սիրամարզություն էի անում, և դուք ինձ հանկարծակիի բերեցիք:

Կինը ծիծաղեց և հարեց.

— Դռնապանի սենյակում ոչ ոք չկար. գիտեմ, որ դուք այս ժամին միշտ մենակ եք լինում, և ներս մտա առանց ազդարարության:

Նկարիչը նայում էր նրան:

— Սատանա՛ն տանի, ինչքա՛ն գեղեցիկ եք, ինչքա՛ն շիկ:

— Այո, նոր զգեստ եմ հագել: Ինչպե՛ս եք գտնում, սիրո՞ւն է:

— Հիանալի, շատ ներդաշնակ: Կարելի է ասել, որ հիմա երանգների զգացողություն ունեն:

Նկարիչը պատռվեց կնոջ շուրջը, գործվածքը շոշափեց. մատների ծայրով ուղղեց ծալքերի դասավորությունը, ինչպես մի դերձակ, որ գիտակ է կանացի արգուզարդին: Իզուր չէ, որ իր ամբողջ կյանքի ընթացքում նա իր արվեստագետի միտքն ու մարդիկի մկանները գործադրել էր այն բանի վրա, որպեսզի վրձինի նուրբ մորուքով տար փոփոխական ու քմահաճ մոդաները, բացահայտեր կանացի շնորհագեղությունը՝ մերթ ժածկված թավշե կամ մետաքսե զրահով, մերթ ժանյակների ձյունով:

Վերջապես նա հայտարարեց.

— Շատ հաջող է: Ձեզ շատ է սաղում:

Կինը նկարչին թույլ տվեց, որ հիանա իր անձով, գոհունակություն զգալով, որ ինքը սիրուն է և դուր է գալիս նրան:

Այլևս ոչ շատ երիտասարդ, բայց դեռ գեղեցիկ, ոչ շատ բարձրահասակ, բայց մի քիչ լիքը, կինը փայլում էր այն թարմությամբ, որ քառասնամյա մարմնին տալիս է հասունության համ, և նման է այն վարդին, որը հետզհետե փթթում է, մինչև որ շափից ավելի ծաղկելով, թափվում է մի ժամում:

Կինելով շիկահեր, նա պահել էր կայտառ ու երիտասարդական սիրունությունը այն փարիզուհիների, որոնք երբևէ չեն պատավում, որոնք ունենալով զարմանալի կենսական ուժ, դիմադրականության անսպառ պաշար, քսան տարվա ընթացքում մնում են նույնը, անխորտակելի ու անսլարտելի, առաջին հերթին խնամելով իրենց մարմինը և պահպանելով իրենց առողջությունը:

Նա բարձրացրեց քուլը և շնչաց.

— Ի՞նչ է, ինձ չե՞ն համբուրում:

— Ե... ծխել եմ, — ասաց նկարիչը:

— Փս՛ւհ, — ասաց կինը, շրթունքները պարզելով: — Միևնույն է:

Եվ նրանց բերանները իրար հանդիպեցին:

Նկարիչը նրա հովանոցը վերցրեց և նրա զարնանային ժակետը հանեց արագ, այդ մտերմական ծառայությունը սովորված առաջ շարժումներով: Իսկ երբ կինը նստեց բազմոցի վրա, նկարիչը հողածությունը հարցրեց.

— Ինչպե՞ս է ձեր ամուսինը:

— Շատ լավ: Նա գուցե հիմա ճառ է արտասանում պալատում:

— Օ՛հ: Ինչի՞ մասին:

— Հավանաբար ճակնդեղի կամ կանճրակի յուղի մասին. ինչպես միշտ:

Կնոջ ամուսինը՝ կոմս դը Գիլոուան, էրի զեպարտամենտի ղեպուտատ, իրեն մասնագիտություն էր դարձրել գյուղատնտեսության հարցերը:

Անկյունում նկատելով մի անձանոթ ուրվանկար, կինը արվեստանոցի միջով առաջացավ ու հարցրեց.

— Սա ի՞նչ է:

— Սկսված մի պատկերանկար, իշխանուհի դը Պանտեվի պորտրեն:

— Գիտեք, — լրջորեն ասաց կինը, — եթե դուք նորից սկսեք կանանց պորտրեններ նկարել, ես կփակեմ ձեր արվեստանոցը: Ես շատ լավ գիտեմ, թե ուր կտանի այդպիսի աշխատանքը:

Մ, — տապ նկարիչը. — Անիի պորտրենն երկու անգամ
են նկարի:

— Հույս ունեմ:

Նա ղննեց սկսված պատկերանկարը, ինչպես մի կին, որ
նստկանում է արվեստի հարցերը: Մի քիչ հեռացավ, մոտե-
ցավ, ձեռքը աչքերի վրա տարավ, փնտրեց տեղը, որտեղից
արվանկարը ավելի լուսավոր կերևար, և ապա իր գոհունակու-
թյունը հայտնեց.

— Շատ լավ է: Դուք շատ հաջող եք պատկերանկարի մեջ:
Նկարիչը, շոյված, շշնջաց.

Կարծո՞ւմ եք:

Այո, դա նուրբ արվեստ է, որի համար հարկավոր է
կիրք ունենալ: Դա հասարակ նկարիչների գործ չէ:

Տասներկու տարուց ի վեր կինը խրախուսում էր նկարչի
նստումը դեպի նրբագեղ արվեստը, թույլ չէր տալիս նրա վե-
րադարձը դեպի հասարակ իրականությունը և, գիտակցելով
կիրթ ճաշակ ունենալու անհրաժեշտությունը, քնքշորեն նրան
տղղում էր դեպի փոքր-ինչ սեթևեթ ու արվեստակցալ գեղեց-
կությունը:

Կինը հարցրեց.

— Իսկ ինչպիսի՞ն է այդ իշխանուհին:

Սկսելով արդուզարդի մասին գիտողություններից, նկարիչը
սուղյավ մտքի գնահատման և հաղորդեց ամեն տեսակ մանրա-
մասնություններ, այնպիսի շնչին մանրամասնություններ,
որոնք գոհացնում են կանացի խանդոտ ու նրբագագաց հետա-
քրքրությունը:

Կինը հանկարծ հարցրեց.

Նա չի՞ կոտրատվում ձեզ հետ:

Նկարիչը ծիծաղեց և երգվեց, որ ոչ:

Այդ մամանակ, երկու ձեռքերը դնելով նկարչի ուսերին,
կինը սեևոուն հայացքով նայեց նրան: Կնոջ հայացքի մեջ մի
անսպասելի այրուզ հարց կար, որ թանաքի ցայտուքների նման
նայելով նկատելի, սև բծերով պատկերված նրա կլոր բիբերը
դողում էին աչքերի կապույտ շրջանակի մեջ:

Կինը նորից շշնջաց.

Իսկապե՞ս նա սիրաբանություն չի անում:

— Իսկապես:

Կինը ավելացրեց.

— Այնուամենայնիվ դա ինձ չի անհանգստացնում: Հիմա դուք արդեն ինձանից բացի ոչ ոքի չեք սիրի: Ոչ ոքի, վերջացավ: Արդեն շատ ուշ է, իմ խեղճ բարեկամ:

Նկարիչ Բերտենը զգաց այն անցողիկ ճմլող ցավը, որ սարձագանքում է տարեց մարդկանց սրտում, երբ նրանց հիշեցնում են իրենց հասակը, և մեղմորեն ասաց.

— Ոչ այսօր, ոչ վաղը, երբեք իմ կյանքում չի եղել և չի լինի ոչ ոք, բացի ձեզանից, Անի:

Անին բռնեց Բերտենի բազուկից և վերադառնալով դեպի բազմոցը, նրան նստեցրեց իր կողքին:

— Ինչի՞ մասին էիք մտածում:

— Նկարի համար նյութ էի որոնում:

— Ի՞նչ տեսակի:

— Ինքս էլ չգիտեմ, փնտրում եմ:

— Իսկ ի՞նչ էիք անում այս օրերին:

Բերտենը հարկադրվեց Անիին պատմել իր ընդունած բոլոր այցելությունների մասին, ճաշկերույթների ու երեկույթների, դրույցների ու բամբասանքների մասին: Այնուամենայնիվ, նրանց երկունիին էլ հետաքրքրում էին աշխարհիկ կենցաղի այս բոլոր սնամեջ ու սովորական մանրուքները: Փոքրիկ մրցակցությունները, բացահայտ կամ կասկածելի կապերը, նույն դեմքերի, նույն դեպքերի, նույն կարծիքների մասին միանգամ ընդմիշտ հաստատված, հազար անգամ կրկրված, հազար անգամ լսված դատողությունները զբաղեցնում էին նրանց մտքերը և նրանց ներքաշում այն սլոտոր ու ալեծուփ դեպի մեջ, որ սնվանում են փարիզյան կյանք: Ճանաչելով բոլորին, ճանաչվելով ամեն տեղ, Բերտենը իրրև նկարիչ, որի առջև բաց էին բոլոր դռները, Անին՝ իրրև վայելչագեղ կին պահպանողական դեպուտատի, նրանք վարժվել էին ֆրանսիական շաղակրատանքի այդ սպորտին, նուրբ, հասարակ, սիրալիրորեն շարլացական, զրոբեն սրամիտ, գոեհկորեն նուրբ շաղակրատանքի, որ յուրատեսակ և շատ նախանձելի համբավ է տալիս նրանց, որոնց լեզուն նրբացած է այդ շարախոս դատարկաբանության մեջ:

— Ե՛րբ կգաք մեզ մոտ ճաշելու, — հանկարծ հարցրեց Անին:

— Երբ ուզում եք: Որոշեցեք օրը:

— Ուրբաթ: Ինձ մոտ կլինեն դքսուհի դը Մորամենը, Կորսեյն և Մյուզադիեն. տոնելու ենք աղջկանս վերադարձը. նա գույու է աչսօր երեկոյան: Բայց ոչ ոքի մի ասեք: Դա գաղտնիք է:

— Օ՛, իհարկե, կընդունեմ հրավերը: Ինձ համար շատ հանկի կլինի կրկին տեսնել Աննետին: Ես երեք տարի է նրան եմ տեսել:

— Ճիշտ է: Երեք տարի:

Աննետը, որ իր նախնական կրթութիւնն ստացել էր Փափազում, ծնողների մոտ, դարձել էր վերջին ու կրքոտ փայփայանքի առարկան կիսով շափ կուրացած իր տատի, տիկին Պառազենի, որը ամբողջ տարին ապրում էր իր փեսայի կալվածքում՝ էրի դեպարտամենտում գտնվող Ռոնսիերի գաստակերտում: Պառավը ժամանակի ընթացքում երեխային ավելի ու ավելի երկար էր պահում իր մոտ, և որովհետև Գիլոուս ամուսինները իրենց կյանքի գրեթե կեսը անց էին կացնում այդ կալվածքում, ուր նրանց շարունակ կանչում էին պշուառնատնութեան և ընտրութեան վերաբերող ամեն տեսակ գործերը, այդպէս նրանք վերջ ի վերջո սկսեցին հազվագեպորեն Փարիզ տանել աղջկան, որը, սակայն, պշուղի ազատարձակ կյանքը վերադասում էր քաղաքի փակված կյանքից:

Աննետը երեք տարուց ի վեր ոչ մի անգամ չէր եկել քաղաք. կոմսուհին նախընտրում էր նրան հեռու պահել այնտեղից, որպէսզի նրա մեջ չզարթնեցնի նոր հակումներ՝ աշխարհեանելու նրա համար սահմանված օրից առաջ: Տիկին դը Գիլոուսն նրա համար նշանակել էր երկու լավ վկայեալ գաստիատակչուհիներ, և նա սկսել էր ավելի հաճախ գնալ իր մոր ու աղջկա մոտ: Բացի դրանից, Աննետի մնալը կալվածքում գրեթե անհրաժեշտ էր դարձել պառավ տատի համար:

Մի ժամանակ Օլիվիե Բերտենը ամեն ամառ մեկուկես-երկու ամիս անցկացնում էր Ռոնսիերում, բայց վերջին երեք տարում նա իր սեփական թուժելու համար հարկադրվում էր գնալ հեռավոր բուժավայրեր, և այդ ուղևորութիւններն այն-

պես սաստկացրել էին նրա սերը Փարիզի նկատմամբ, որ նրբ վերադառնում էր, այլևս չէր կարողանում հեռանալ այնտեղից:

Նախապես որոշվել էր, որ աղջիկը վերադառնա լոկ աշնանը, բայց հայրը հանկարծ նրան ամուսնացնելու մի ծրագիր հղացավ: Եւ նրան տուն կանչեց, որպեսզի անմիջապես ծանոթանա իրեն համար սահմանված նշանածի՝ մարկիզ դը Ֆուրանդալի հետ: Սակայն այդ ծրագիրը խիստ գաղտնի էր պահվում. տիկինն ու Գիլոուան մտերմորեն հայտնել էր միայն Օլիվիե Բերտենին:

— Ուրեմն ձեր ամուսնու ծրագիրը որոշ է, — հարցրեց Օլիվիեն:

— Այո, Ես նույնիսկ կարծում եմ, որ դա շատ հաջող ծրագիր է:

Ապա նրանք զրուցեցին այլ բաների մասին:

Կոմսուհի դը Գիլոուան նորից վերադարձավ նկարչության և ուզեց նրան համոզել, որ մի Քրիստոս նկարի Օլիվիեն ստարկեց, ասելով, որ այդ թեմայով նկարներ արդեն բավական շատ կան աշխարհում. բայց կոմսուհին պնդեց իր ստաջարկի վրա. նա սրտմտեց.

— Օ՛, եթե ես կարողանայի նկարել, կպատկերեի իմ մտայնացումը. դա կլիներ շատ նոր, շատ համարձակ բան: Նրան իջեցնում են խաչից. այն մարդը, որ խաչելությունից ազատել է Քրիստոսի ձեռքերը, չի կարողանում պահել նրա մարմնի վերին մասը: Նա գլորվում, ընկնում է ամբոխի վրա, իսկ ամբոխը ձեռքերն երկարում է, որպեսզի ընդունի ու պաշտպանի նրան: Դուք հասկանո՞ւմ եք իմ միտքը:

Այո, Օլիվիեն հասկանում էր, նա նույնիսկ դա գտնում էր ինքնատիպ, բայց ներկայումս նրան տիրել էր արդիականության զգացումը, և, նայելով բազմոցի վրա տարածված իր բարեկամունեն, որ կախ էր դցել նուրբ կոշիկ հագած մի ոտը. որ կիսաթափանցիկ գուլպայի միջով գրեթե մերկ էր երևում. նա բացականչեց.

— Ահա, ահա թե ինչ պետք է նկարել, ահա կյանքը՝ շրջազգեստի տակից երևացող կանացի ոտք: Դրա մեջ կարելի է դնել ամեն ինչ, ճշմարտություն, ցանկություն, բանաստեղծություն: Չկա ավելի հաճելի, ավելի սիրուն բան, քան կնոջ ոտ:

րք. և ինչպիսի՞ խորհրդավորություն. շրջադպեստի տակ ծածկ-
ված, կորսված ու գուշակված սրունքը:

Քուրբավարի նստելով հատակին, Օլիվիեն հանեց նրա կո-
շիկը, և սաքը գուրս դալով կաշվե պատյանից, շարժվեց ինչ-
պես անհանգիստ, անսպասելիորեն ազատ թողնված գազան:

Բերտենը կրկնում էր.

— Ինչքա՞ն նուրբ է, ինչքա՞ն սիրուն և ինչքա՞ն հեշտա-
պրպիտ: Ավելի հեշտապրպիտ, քան ձեռքը: Տվեք ձեր ձեռքը, Անի:

Անին կրում էր երկար ձեռնոցներ, որոնք հասնում էին
մինչև արձունկը: Ձեռնոցներից մեկը հանելու համար նա բռու-
նեց նրա վերին ծայրից և արագ քաշեց, շրջադրելով այն, ինչ-
պես հանում են սձի կաշին: Երևաց սպիտակ, գիրուկ, կլորիկ
բազուկը, մերկանալով այնքան արագ, որ ահամա միտք ծա-
ղեցրեց ամբողջ մարմնի լիակատար ու հանդուգն մերկության
մասին:

Անին երկարեց ձեռքը, կախելով դաստակը: Սպիտակ
մատների վրա շողում էին մատանիները, և երկար վարդա-
գույն եզունգները ասես ճիրաններ էին, որոնք բուսել էին կա-
նուցի այդ սիրունիկ թաթի ծայրին:

Օլիվիե Բերտենը մեղմորեն շոշափեց ձեռքը, հիանալով
սրանով: Նա շարժեց մատները, ինչպես կենդանի խաղալիք-
ներ, և ասաց.

— Ի՞նչ զվարճալի բան է ձեռքը: Ի՞նչ զվարճալի բան: Ինչ-
քա՞ն խելացի ու ճարտար է. նա ստեղծում է ամեն ինչ. գրքեր,
կանչակներ, աներ, բուրգեր, շոգեկառքեր, կարկանդակներ, նա
միաժամանակ և շոյում է, իսկ դա լավագույնն է նրա բոլոր
գործերից:

Օլիվիեն մեկ-մեկ հանեց Անիի մատանիները, և երբ ինչ-
որքի՞նք ընկավ ամուսնական ոսկե մատանին, ժպտալով
չնցաց.

Սրե՛նքը: Խոնարհվե՛նք նրա առաջ:

Հիմա՛ր, — ասաց Անին մի քիչ վիրավորված:

Օլիվիեն միշտ աչքի էր ընկնում հեգնաբանությամբ, այն
գուտ ֆրանսիական հակումով, որը ցուցամուլական հեգնանքը
խառնում է ամենալուրջ զգացումներին, և հաճախ ահամա
վշտացնում էր նրան, չկարողանալով հասկանալ կանանց

նուրբ զգացումները և որոշել սրբազան մարզերի սահմանները, ինչպես ասում էր Անին: Անին հատկապես նկատում էր ամեն անգամ, երբ Օլիվիեն մտերմիկ կատակի նրանգով խոսում էր իրենց կապի մասին, որն այնքան երկար տևեց, որ նա այն համարեց տասնիններորդ դարի սիրո ամենագեղեցիկ օրինակը:

Մի պահ լռութունից հետո Անին հարցրեց.

— Դուք ինձ ու Աննետին կտանե՞ք պատկերահանդեսի բացմանը:

— Իհարկե:

Այն ժամանակ Անին հարցրեց առաջիկա ցուցահանդեսի լավագույն կտավների մասին, ցուցահանդես, որի բացումը պետք է տեղի ունենար տասնհինգ օրից:

Բայց հանկարծ, հիշելով, գուցե, որ ինքը մի տեղ պետք է գնար, նա ասաց.

— Դե՛հ, տվեք կոշիկս: Ես գնում եմ:

Օլիվիեն մտախոհությամբ իսպառում էր թեթև մաշիկով, այն պատեցնելով իր ձեռքերում:

Նա կուսցավ, համբուրեց ոտքը, որ կարծես ծփում էր շրջադգեստի ու գորգի միջև, և որ այլևս չէր շարժվում ու մի քիչ սատել էր, ապա հազցրեց մաշիկը: Տիկին դը Գիլոուան վեր կացավ ու զնաց դեպի սեղանը: Նկարչական կաղամարի կողքին, որի մեջ արդեն շորացել էր թանաքը, թափված էին թղթեր, վաղուց ու նոր ստացված բաց նամակներ: Կոմսուհին հետաքրքրությամբ նայում, շոշափում էր թերթիկները, բարձրացնում էր, տեսնելու համար նրանց տակը:

Օլիվիեն մոտենալով նրան, ասաց.

— Դուք խանդարում եք իմ անկարգությունը:

Տիկին դը Գիլոուան, առանց պատասխանելու, հարցրեց.

— Այդ ո՞վ է ուզում գնել ձեր Լողացող կանայքը:

— Մի ամերիկացի, որին չեմ ճանաչում:

— Դուք համաձայնության եկե՞լ եք Փողոցների երգչուհու:

Վերաբերյալ:

— Այո: Տասը հազար:

— Շատ լավ եք նկարել: Դա սիրուն է, բայց ոչ բացառիկ:

Մնաք բարով, սիրելիս:

Տիկին զը Գիլոուան երկարեց իր այտը, որի վրա Օլիվիեն հանդարտ մի համբույր գրողմեց. և տիկինը շքացավ դուան վառագույրի ետև, կիսաձայն ասելով.

— Ուրբաթ, ժամը ութին: Ես շեմ ցանկանում, որ ինձ ուղեկցեր: Ինչք այդ դիտեք: Մնաք բարով:

Երբ կոմսուհին մեկնեց, Օլիվիեն ծխախոտ վառեց, Վալա սկսեց դանդաղորեն ճեմել արվեստանոցում: Իրենց կապի ամբողջ անցյալը պարզվում էր իր առջև: Նա հիշում էր վաղուց անցած մանրամասնությունները, դրանք փնտրում ու կապում էր մեկը մյուսին. նա միայնակ ստարվել էր հիշողությունների այդ հեռուպնդումով:

Ինչպես ժամանակն էր, երբ Օլիվիեն ինչպես աստղ բարձրանում էր Փարիզի արվեստի հորիզոնի վրա. այն ժամանակ նկարիչները նվաճել էին հասարակության բովանդակ համակրանքը և ապրում էին հոյակապ առանձնատներում, որոնք ձեռք էին բերել վրձինի մի քանի շարժումով:

1864 թվականին վերագառնալով Հոոմից, Օլիվիեն Բերտենը մի քանի տարի մնացել էր առանց հաջողության ու համբավի. բայց 1868 թվականին նա ցուցադրեց իր Կլեոպատրան, և իսկույն հասարակությունն ու քննադատությունը նրան երկինք բարձրացրին:

1872 թվականին, պատերազմից հետո, Անրի Թենյոի* մահից հետո, որ նրա բոլոր արվեստակիցների համար փառքի դատավանդան էր ծառայել, Բերտենը համարձակ մի սյուժեի, իր Յոկաստի համար դասվեց հանդուզն նկարիչների շարքը, թեև նրա խելամտորեն ինքնատիպ կատարման եղանակը գնահատվեց նույնիսկ ակադեմիկոսների կողմից: 1873 թվականին, առաջին մեղալը, որ նրան հատկացվել էր Ալմիրյան հրեայի համար, որ նա նկարել էր Աֆրիկա կատարած ուղևորություններից հետո, նրան դրեց կոնկուրսից դուրս, իսկ 1874 թվականին, իշխանուհի զը Սալիայի պորտրեից հետո, բարձր հասարակությունը նրան համարեց ժամանակի առաջնակարգ պորտրետիստը: Այդ պահից նա դարձավ փարիզեցիների ու փարիզուհիների ամենասիրված նկարիչը, նրանց պերճության.

* Ֆրանսիացի նկարիչ (1843—1871), կուլտիտի վարպետ. սպանվեց նրանս-պրուսական պատերազմի ժամանակ:

նրանց վարվեցողութեան, նրանց բնավորութեան ամենավար-
պետ ու ամենահմուտ մեկնարանը: Մի քանի ամսից հետո
Փարիզի բոլոր երևելի կանայք նրան խնդրեցին նկարել իրենց:
Նա դժվարահաճ եղավ և շատ թանկ վճար պահանջեց:

Արդ, քանի որ նա հարգված էր և այցելութուններ էր տա-
լիս իբրև աշխարհիկ պարզ մարդ, նա մի օր դքսուհի դր
Մորտմենի մոտ նկատեց մի երիտասարդ կնոջ՝ խոր սուգի
մեջ. կինը դուրս էր գալիս, երբ ինքը մտնում էր և, դստն տակ
հանդիպելով նրան՝ շլացավ նրանով, ինչպես մի հիասրանչ
ու հմայիչ տեսիլով:

Հարցնելով սնունդը՝ իմացավ, որ նա կոչվում էր կոմսու-
հի դը Գիլոուա, նորմանդական գյուղական աղնվակիանի, գյու-
ղատնտեսի ու դեպուտատի կին էր, որ իր կեսրայրի համար
սգազգեստ էր կրում, որ խելացի էր, հիացմունք ու հարգանք
էր ներշնչում:

Այդ հանդիպումից հուզված և իբրև արվեստագետ հմայ-
ված, Օլիվիենն ասաց.

— Ա՛հ, ահա մի կին, որին հաճույքով կնկարեի:

Մյուս օրը այդ խոսքը հաղորդվեց երիտասարդ կնոջը, և
նույն երեկոյան Օլիվիենն ստացավ կապուտակ, թեթևորեն
անուշահոտված, կանոնավոր, նուրբ, ձախից աջ փոքր-ինչ
լարձրացող ձեռագրով մի գրութիւն, որի մեջ ասված էր.

«Պարոն,

Դքսուհի դը Մորտմենը, որ նոր այցելեց ինձ, հավաստում
է, որ դուք կփափաքեիք իմ համեստ անձը նկարել և դրանից
մի պուխ-գործոց ստեղծել: Ես հաճույքով ինձ կզննի ձեր
տրամադրութեան տակ, եթե ստուգապես իմանայի, որ դուք
ի միջի այլոց չեք ասել և իրոք իմ մեջ տեսնում եք ինչ-որ
լան, որ կարող է ձեր կողմից վերարտադրվել ու իղևալակա-
նացվել: Հավատացե՛ք, պարոն, իմ ամենաանկեղծ զգացում-
ներին:

Աննա դը Գիլոուա»:

Օլիվիենն սլատասխանն ուղարկեց, հարցնելով, թե ե՞րբ
կարող է ներկայանալ կոմսուհուն և հաջորդ երկուշաբթի նա-
խաճաշի հրավիրվեց առանց ձևականութեան:

Կոմսուհին բնակվում էր Մալվերբ բուլվարի վրա գտնվող
ժի մեծ, շքեղ ու նոր ոճի տան երկրորդ հարկում: Սպիտակ
ու սուկեղույն հեծանների շրջանակի մեջ կապույտ մետաք-
սով պրկված լաչն սրահի միջով նկարիչը առաջնորդվեց
գորդասենյակ, որ կահավորված էր անցյալ դարի ձուշակով,
պատած վատտոյի ոճով փայլուն ու պշրուն պաստառներով,
որոնց նուրբ ու սիրուն նախշերը ասես մտածել ու պատրաս-
տել էին սեր երագող վարպետները:

Նկարիչը հենց նոր էր նստել, երբ կոմսուհին երևաց: Նրա
բուլվածքն այնքան թեթև էր, որ նկարիչը չլսեց նրա անցնելը,
նարակից սենյակի միջով, և զարմացավ՝ հանկարծ տեսնելով
նրան: Կոմսուհին անկաշկանդ ձևով ձեռքը մեկնեց նկարչին:

— Ուրեմն ճիշտ է, — ասաց կոմսուհին, — որ դուք կա-
մենում եք նկարել ինձ:

— Այո շատ երջանիկ կլինեի, տիկին:

Նեղ սև շրջազգեստը կոմսուհուն շատ էր նիհարեցնում և
նրան տալիս էր բոլորովին երիտասարդ և միաժամանակ
լուրջ տեսք, որը հակասում էր շեկ մազերի փայլով լուսադր-
ված նրա ժպտուն դեմքին: Ներս մտալ կոմսը, վեցամյա
սպիտակ մուրից բռնած:

Տիկին դր Վիլյուսան ներկայացրեց.

— Ամուսինս:

Նա կարճահասակ, առանց բեղի, խնամքով սափրված,
փոս բնկած աչտերով ու թուխ դեմքով մի մարդ էր: Նա քա-
նանայի կամ դերասանի էր մի քիչ նմանվում իր երկար, կու-
սանրված մազերով, բարեկիրթ շարժումներով. իսկ բերանի-
երկու կողմերին, աչտերից մինչև ծնոտը իջնող բոլորածև,
խոր ծալքերը ասես կազմված էին հրապարակով խոսելու սո-
փորությունից:

Կոմսը շնորհակալություն հայտնեց նկարչին մի երկարա-
բանությամբ, որ նրա մեջ մատնում էր հոգետորբ: Արդեն վա-
ղույ նա փափագ ուներ իր կնոջ պորտրեն պատվիրելու և,
անշուշտ, նա պարոն Օլիվիե Բերտենին կրնարեր, եթե չվա-
խենար մերժումից, որովհետև գիտեր, որ նա պաշարված է
սման խնդրանքներով: Բազմաթիվ քաղաքավարական խոսքեր
փոխանակելով՝ նրանք պայմանավորվեցին, որ հետևյալ օրն.

Իսկ կոմսը կնոջը կբերի արվեստանոց: Այսուհանդերձ երբ կոմսը հարցրեց, թե ավելի լավ չի՞ լինի հետաձգել՝ կոմսուհու սուգի պատճառով, ապա նկարիչը հայտարարեց, որ ինքը կկամենար տալ իր ստացած առաջին տպավորությունը և այնքան կենդանի, այնքան նուրբ, զարմանալի հակադրությունը ոսկեգույն մազերի տակ շողացող գլխի և սև շրջազգեստի մուսլուխի միջև:

Հետևյալ օրը կոմսուհին եկավ ամուսնու հետ, իսկ մյուս օրերին եկավ աղջկա հետ, որին նստեցրին պատկերազարդ գրքերով ծանրաբեռնված սեղանի առջև:

Օլիվիե Բերտենը, ըստ իր սովորության, շատ զուսպ էր երևում: Բարձր խավի կանաչք փոքր-ինչ շփոթեցնում էին նրան, որովհետև նա ամենևին չէր ճանաչում նրանց: Նա նրանց համարում էր խորամանկ և միաժամանակ հիմար, կեղծավոր և վտանգավոր, թեթևամիտ և տաղտկալի: Նա ունեցել էր վաղանցիկ արկածներ կիսաշխարհիկ կանանց հետ, որոնց հրապուրել էին նրա համբավը, սրամտությունը, մարզիկի գեղեցիկ կերպարանքը և կորովի թուխ դեմքը: Նա նախընտրում էր այդ կանանց, նա սիրում էր նրանց ազատ վարմունքն ու ազատ խոսվածքը, որովհետև վարժվել էր իր հաճախած արվեստանոցների ու կուլիսների թեթև, զվարճալի ու զվարթ քարքերին: Նա հասարակության մեջ մտնում էր փառքի տենչի և ոչ սրտի տենչի համար, նա այնտեղ գոհացնում էր իր փառասիրությունը, շնորհավորհանքներ ու պատվերներ էր ստանում, փայլում էր հաճույախոսող գեղեցիկ կանանց առջև, բայց ամենևին չէր դարպասում նրանց: Նրանց մոտ իրեն թույլ շտալով ոչ համարձակ կատակներ, ոչ երկդիմի խոսքեր անել, քանի որ նրանց համարում էր երեսպաշտներ, նա կիրթ մարդու համբավ էր հանել: Ամեն անգամ, երբ մի կին նրա մոտ գալիս էր նկարվելու, նա, շնայած կնոջ ցուցաբերած բոլոր սիրալիրությունը, օրպեսզի դուր գա նրան, զգում էր անհավասարությունը ժողովրդի, որը թույլ չի տալիս արվեստագետներին խառնվելու բարձր խավի աշխարհիկ մարդկանց հետ, թեև նրանք հաղորդակցում են միմյանց հետ: Ժպիտների ու հիացումի ետև, որոնք կանանց մոտ միշտ մի քիչ կեղծ են լինում, նա գուշակում էր իրեն բարձր խավին դասող էակի

իտարան վերապահութիւնը: Նրա ինքնասիրութիւնը ընդվզում էր, նա քաղաքավար, գրեթե մեծամիտ շարժուձևեր էր ընդունում, և քողարկված սնապարծութեան կողքին նորեկուկի, որին իշխաններն ու իշխանուհիները իրենց հավասար են ճանաչում, ցուցաբերում էր հպարտութիւնն այն մարդու, որն իր մտքին է պարտական այն գիրքը, որ ուրիշներ ստացել են իրենց ծաղման շնորհիվ: Նրա մասին ասում էին. «Նա շատ բարեկիրթ է»: Այդ դարմանքը, որ շոյում էր նրան, միաժամանակ վշտացնում էր, քանի որ ցույց էր տալիս սահմանները:

Նկարչի դիտավորյալ ու ձևական լրջութիւնը մի քիչ շփոթեցնում էր տիկին դը Գիլոուային, որ շգիտեր ինչի մասին իրոսեր այս այնքան պազ և խելացի համարված մարդու հետ:

Նստեցնելով աղջկան, կոմսուհին նույնպես նստեց թիկնաթոռին, սկսված մի ուրվանկարի կողքին. նկարչի հանձնարարութեան համաձայն, նա ջանում էր իրեն տալ պահանջված արտահայտութիւնը:

Չորրորդ սեանսի մեջտեղ, նկարիչը հանկարծ դադարեցրեց իր գործը և հարցրեց.

— Ի՞նչը ձեզ ամենից շատ է զվարճացնում կյանքում:

— Կոմսուհին վարանեց:

— Չգիտեմ: Ինչո՞ւ եք հարցնում:

— Ինձ հարկավոր է երջանիկ արտահայտութիւն տեսնել ձեր աչքերում, բայց ես այդ դեռ չեմ տեսնում:

— Ուրեմն աշխատեցեք ինձ խոսեցնել, ես շատ եմ սիրում շաղակրատել:

— Դուք զվարթ եք:

— Շատ զվարթ:

— Զրուցենք, տիկին:

Նկարիչը «դրուցենք, տիկին» ասաց լուրջ տոնով և, նորից սկսելով նկարել, շոշափեց մի քանի հարցեր, ջանալով գտնել մտքի շփման որևէ կետ: Նրանք սկսեցին ընդհանուր ծանոթների մասին դիտողութիւնների փոխանակութեամբ, ապա խոսեցին իրենց մասին, որ միշտ կազմում է զրուցաների ամենահաճելի ու ամենագրավիչ նյութը:

Հեռույալ օրը հանդիպելով, նրանք իրենց ավելի ազատ
զվացին, և Բերտենը, տեսնելով, որ ինքը նրան դուր է գալիս
ու զվարճացնում է, սկսեց մանրամասնություններ պատմել իր
նկարչի կյանքից և երևակայելու իրեն հասուկ հակումով
ազատ ընթացք տվեց իր հիշողություններին:

Վարժված լինելով սալոնային գրականագետների բունազ-
րոսիկ՝ սրամտության, կոմսուհին զարմացել էր նկարչի մի բի-
խոլակաևն ետանդի, սրտաբաց ու հեզնական արտահայտու-
թյունների վրա, և անմիջապես սկսեց պատասխանել նույն
տոնով, հաճելի, նուրբ ու համարձակ տոնով:

Մի շաբաթվա ընթացքում նա նկարչին գերեց ու նվաճեց
իր զվարթությանը, անկեղծությանը, պարզությանը: Բերտենը
քոլորովին մոռացել էր բարձր խավի կանանց դեմ իր նա-
խապաշարումները և պատրաստ էր պնդելու, որ միայն նրանք
ունեն հմայք ու գրավչություն: Կանգնելով կտավի առջև և
ետանդով աշխատելով, նա մերթ մոտենում էր նրան, մերթ
ևս քաշվում, ասես կոպում էր մեկի հետ և շարունակում էր
արտահայտել իր մտերմիկ մտքերը, կարծես արդեն վաղույ-
ճանաչում էր արևից ու սուգից ստեղծված այդ սիրուն, շի-
կահեր, սևազգեստ կնոջը, որ նստել էր իր առջև, որ ծիծաղում
էր իրեն լսելով և պատասխանում էր այնպիսի զվարթու-
թյամբ, այնպիսի աշխուժությամբ, որ ամեն բույս կարցնում
էր իր պոզան:

Մերթ Բերտենը հեռանում էր նրանից և, փակելով մի աչ-
քը, թեքվում էր, որպեսզի տեսներ իր մոդելի ամբողջ կեր-
պարանքը: մերթ կիպ մոտենում էր, որպեսզի նկատեր նրա
դեմքի մանր նրբերանգները, խուսափուկ արտահայտու-
թյունները, որպեսզի որսար ու տար այն ամենը, ինչ ծածկված է
կնոջ տեսանելի արտաքնանելության հետև, այն իդեալական գե-
ղեցկության ճառագայթումը, այն ինչ-որ անհայտի ցոլա-
ցումը, այն մտերմիկն ու ահավորը, յուրաքանչյուր կնոջ հա-
սուկ հմայքը, որ դեպի նա խելահեղ սեր է առաջացնում
հենց այս և ոչ այն տղամարդու մեջ:

Մի օր կեսօրից հետո աղջիկը եկավ և մանկական մեծ
պրջությամբ կանգնելով կտավի առջև, հարցրեց.

— Սա մայրիկը չէ՞, ասա:

Յերտենը նրան գրկեց, համբուրեց, շոյված բնատիպի նա իր նկարի նմանութեան այդ նախվ վկայութիւնն ից։

Մի ուրիշ օր, երբ տիկինը զը Գիւղուան շատ հանգիստ նըստել էր, հանկարծ լսվեց աղջկա տխուր ձայնը.

— Մայրիկ, ձանձրանում եմ։

Նկարիչը այս առաջին տրտունջից այնպես հուզվեց, որ մյուս օրը արվեստանոց բերել տվեց խաղալիքների մի կուլյա։

Փոքրիկ Աննետը, զարմացած, գոհ և առաջվա նման մտախոհ, խնամքով դասավորեց խաղալիքները, իսկ ապա սկսեց վերցնել մեկը մյուսի ետեւից, մոմենտի ցանկութեան համաձայն։ Այդ ընծայի համար նա սիրեց նկարչին, ինչպես սիրում են երեխաները, և սկսեց նրան վերաբերվել այն բնագոյնն ու փաղաքշական բարեկամութեամբ, որ նրանց դարձնում է այնքան սիրունիկ, այնքան գրավիչ։

Տիկինը զը Գիւղուայի համար հաճելի էին նկարվելու պոլերը։ Սուգի առիթով այս ձմեռ անգրադ մնալով և զրկված լինելով աշխարհիկ դվարճութիւններից, նա իր կյանքի ամբողջ հետաքրքրութիւնը կենտրոնացրել էր այս արվեստանոցում։

Արնելով աղջիկը շատ հարուստ ու հշուրասեր մի փարիզեցի առևտրականի, որ վաղուց էր մեռել և մի հիվանդոտ կնոջ, որ իր առողջութիւնը դարմանելու համար տարվա գրեթե կեսը անկողնում էր անցկացնում, տիկինը զը Գիւղուան դեռատի հետակից դարձել էր իսկական տանտիկին. նա գիտեր հշուրները ընդունել, ժպտալ, զրուցել, մարդկանց ճանաչել, հասկանում էր թե ում հետ ինչպես պետք է խոսել, արագ հարմարվում էր հանգամանքներին, հեռատես էր ու նրբամիտ։ Երկրումս զը Գիւղուան նրան ներկայացվեց իբրև նշանած, նամանիչապես հասկացավ այդ ամուսնութեան բերելիք օգուտները, և առանց հարկադրանքի ընգունեց առաջարկը, ինչպես խելամիտ աղջիկ, որ շատ լավ գիտէ, թե հնարավոր չէ ունենալ ամեն ինչ և որ ամեն կացութեան մեջ հարկավոր է կշռել լավ ու վատ կողմերը։

Նա աշխարհ մտնելով ընգհանուրի ուշադրութիւնն էր գրավել, որովհետև սիրուն ու խելոք էր, տեսել էր իրեն գարպասող շատ մարդկանց, բայց ոչ մի անգամ չէր կորցրել

հանդարտութիւնը սրտի, որը նույնքան շրջահայաց էր, որ-
քան միտքը:

Սակայն նա պշրոտ էր, թեև նրա կրքոտ ու զգուշավոր պըշ-
քանքը երբեք շատ հեռու չէր գնում: Նա սիրում էր հաճույախո-
սութիւններ լսել, սիրում էր ցանկութիւններ զարթեցնել,
միայն թե կարողանար ձևացնել, որ ինքը չի նկատում դրանք
և երբ ամբողջ մի երեկո լինում էր որևէ սալոնում, որտեղ
նրան խնկարկել էին, նա լավ քնում էր, ինչպես մի կին, որ
կատարել է իր երկրային կոշումը: Այդպիսի կյանքը, որ յոթ
տարի էր տևել, նրան չէր հոգնեցրել, նրան միօրինակ չէր
թվացել. նա շատ էր սիրում աշխարհիկ կյանքի այս անդադ-
րում տենդահուղութիւնը, բայց ցանկանում էր և ուրիշ բաներ:
Նրա շրջանակի տղամարդիկ, փաստաբաններ, քաղաքագետ-
ներ, ֆինանսիստներ կամ դատարկապորտներ, նրան զվար-
ճացնում էին ինչպես դերասաններ, և նա նրանց հետ վերա-
բերվում էր ոչ շատ լրջորեն, թեև դնահատում էր նրանց գոր-
ծունեութիւնը, նրանց ծառայութիւնը, նրանց տիտղոսները:

Բերտենը կոմսուհուն դուր էր եկել ամենից առաջ այն
պատճառով, որ նրա մեջ նոր բան կար իր համար: Նա ուրա-
խանում էր նկարչի արվեստանոցում, լիաթոք ծիծաղում էր,
իրեն սրամիտ էր զգում, շնորհապարտ էր այն գոհունակու-
թյան համար, որ ստանում էր նկարվելու պահերին: Բերտե-
նը դուր էր գալիս նաև այն պատճառով, որ գեղեցիկ էր, զո-
րավոր, նշանավոր. ոչ մի կին, ինչ էլ որ ասեն, չի կարող ան-
տարբեր մնալ ֆիզիկական գեղեցկութեան և փառքի հանդեպ:
Շոյված այդպիսի վարպետի ուշադրութիւնից և իր հերթին
պատրաստ լինելով շատ բարձր դասելու նրան, տիկինը դր
Գիլոուան նրա մեջ գտել էր կենդանի ու մշակված իմացակա-
նութիւն, փափկանկատութիւն, երեակայութիւն, իմկապես
հմայիչ միտք և գունագեղ խոսք, որ կարծես լուսավորում
էր այն, ինչ արտահայտում էր:

Նրանց միջև շուտով մտերմութիւնն առաջացավ և ձեռքի
սեղմումը, որ նրանք փոխանակում էին հանդիպման ժամա-
նակ, ամեն օր դառնում էր հետզհետե ավելի սրտագին:

Առանց որևէ հաշվի, առանց կանխամտածված դիտավո-
րութեան տիկինը դր Գիլոուան զգում էր, որ իր մեջ աճում է

նկարչին հրապուրելու բնական ցանկութիւնը և տեղի՝ ավեց
այդ ցանկութեանը: Նա ոչինչ չէր նախատեսել, ոչ մի ծրագիր
չէր կազմել. նա միայն պշրուհի էր և նազելի, ինչպես կանայք
բնասպարար լինում են հանդեպ այն տղամարդուն, որը մշուս-
ներկից ավելի է դուր գալիս իրենց, և Բերտենի հանդեպ նրա
վերաբերմունքի մեջ, նրա հայացքների ու ժպիտների մեջ
երևում էր այն դյուբիշ հրապուրանքը, որ իր շուրջը սփռում
է այն կինը, որի մեջ զարթնել է սիրվելու պահանջը:

Նա Բերտենին ասում էր շոյիչ բաներ, որոնք նշանակում
էին՝ «Ես ձեզ շատ գեղեցիկ եմ գտնում, պարոն», և նրան
ստիպում էր խոսել երկար, որպեսզի, ուշադրութեամբ լսելով,
նրան ցույց տար, թե նա ինչպիսի հետաքրքրութիւն է առա-
ջացրել իր մեջ: Բերտենը դադարում էր նկարել, նստում էր
նրա կողքին և այն մտավոր գերհուզման մեջ, որ առաջացնում
է դուր գալու ցանկութեամբ արբած կինը, նայած օրվան, նա
ունենում էր պոետական, խոլական կամ փիլիսոփայական
նույաներ:

Տիկին դը Գիլոուան ուրախանում էր, երբ Բերտենը զվարթ
էր լինում, իսկ երբ Բերտենը խորասուզվում էր խոհերի մեջ,
կոմսուհին աշխատում էր հետևել, թեև ոչ ճիշտ հաշտու-
թեամբ, նրա մտքերի զարգացմանը. իսկ երբ կոմսուհին մտա-
ծում էր ուրիշ բանի մասին, ձևացնում էր, թե իբր լսում է
նրան ու հասկանում, իբր այնպես հաճույք է ստանում նրա
հայտնութիւններից, որ Բերտենը հրճվում էր նրա ուշադրու-
թեան համար, հուզվում, որ գտել է նուրբ, բաց ու հեզ մի հո-
գի. որի մեջ միտքն ընկնում էր, ինչպես հատիկ:

Պորտրեն առաջ էր գնում և խոստանում էր շատ հաջող
լինել, բանի որ նկարիչը ստացել էր այն հոգեվիճակը, որ ան-
հրաժեշտ է երևան բերելու համար մոգելի բոլոր հատկու-
թիւնները և դրանք արտահայտելու այն կրքոտ համոզմամբ,
որը կազմում է իսկական արվեստագետի ներշնչումը: Թեք-
վելով դեպի կոմսուհին, նկարիչը ուշադիր հետևում էր նրա
դեմքի բոլոր շարժումներին, նայում էր մաշկի բոլոր երանգ-
ներին, աչքերի փայլին ու արտահայտութեանը, անորսալի դի-
մադձերին. նկարիչը տոգորված էր նրանով, ինչպես ջրից ու-
սած սպունգը. իսկ երբ կտավի վրա էր փոխադրում կոմսու-

նու հմայիչ հրապույրը, որ որսում էր իր հայացքը և հոսեցնում ուղեղից դեպի վրձինը, նա իրեն զգլխած, սրարբած էր զգում, ասես ըմպած լիներ կանացի հմայքը:

Կոմսուհին զգում էր, որ նկարիչը սիրահարվում է իրեն, զվարճանում էր այդ խաղով, հետզհետե ավելի վստահ էր լինում իր հաղթանակին և ինքն էլ էր ոգևորվում:

Ինչ-որ նոր բան կոմսուհու կյանքին տալիս էր նոր համարա մեջ արթնացնում էր խորհրդավոր բերկրանք: Երբ նրա մոտ խոսվում էր Բերտենի մասին, նրա սիրտը ավելի արայ էր բարախում, և նա ցանկություն էր զգում ասելու մեկը այն դանկություններից, որոնք երբեք չեն հասնում մինչև շրթները. — «Նա սիրահարված է ինձ»: Կոմսուհին գոհ էր մնում, երբ գովաբանում էին նկարչի տաղանդը, և դուցե, է՛լ ավելի էր գոհ մնում, երբ նրան գեղեցիկ էին դոնում: Երբ նա մտածում էր Բերտենի մասին միայնակ, առանց տաղտկալի հյուրերի, նա իրոք երևակայում էր, որ հանձին նրա գտել է մի յավ բարեկամի, որ միշտ կգոհանար ձեռքի սրտագին սեղմումով:

Հաճախ, նկարելու ժամանակ, Օլիվիե Բերտենը հանկարծ ներկայանալը դնում էր աթոռակի վրա, գրկում էր փոքրիկ Աննետին և գորովագին համբուրում էր նրա աչքերը կամ մազերը, նայելով մորը, կարծես ասելով. «Ծս այսպես համբուրում եմ ձեզ և ոչ թե երեխային»:

Երբեմն կոմսուհի դր Գիլոուան շէր բերում աղջկան և գայիս էր մենակ: Այդպիսի օրերին աշխատանքն առաջ չէր գնում, նրանք ավելի շուտ զրույցով էին տարվում:

Մի օր, կեսօրից հետո, կոմսուհին ուշացավ: Ցուրտ եղանակ էր: Փետրվարի վերջն էր: Օլիվիե Բերտենը կանուխ էր տուն վերադարձել, ինչպես անում էր ամեն անգամ, երբ կոմսուհին պետք է գար, որովհետև միշտ մտածում էր, որ նա մի քիչ շուտ կերևա:

Սպասելով կոմսուհուն, Օլիվիեն սենյակում գնում-գալիս էր, ծխում, զարմանում էր, որ շաբաթվա մեջ հարյուր անգամ իրեն տալիս էր միևնույն հարցը. «Մի՞թե ես սիրահարված եմ»: Նա չէր կարողանում վճռել այդ, սրովհետև դեռ խկապես սիրահարված չէր: Նա ունեցել էր ուժեղ, նույնիսկ

բովանական երկար հափշտակութիւններ, բայց դրանք սեր չէր նամարում: Հիմա նա զարմանում էր իր մեջ զգացած ապրումների վրա:

Արդոյ՞ք սիրո՞ւմ էր նրան: Անշուշտ Օլիվիեն կրքոտ ցանկութիւն շուննէր կոմսուհու նկատմամբ, նույնիսկ շէր մտածել նրան տիրելու հնարավորութեան մասին: Մինչև հիմա հենց այդ մի կին դուր էր եկել Օլիվիեին, ցանկութիւնն իսկույն հասակել էր նրան, և նա ձեռքերը մեկնել էր դեպի այդ կինը, որտեղ պտուղը քաղելու համար, սակայն նրա ներաշխարհը կրկնէր խորապէս շէր հուզվել այդ կնոջ ներկայութիւնից կամ բացակայութիւնից:

Այդ կնոջ նկատմամբ կիրքը հազիվ էր շոշափել Օլիվիեին: Եթե թվում է թի ծածկվել, թաքնվել էր մի ուրիշ զգացումի, ապա մի հղոր, բայց ցողեռ շփոթ, հագիվ զարթնած զգացումի ետև: Օլիվիեն առաջ մտածում էր, որ սերը սկսվում է երազներով, պոետական զմայլանքներով: Այն, ինչ զգում էր հիմա, ընդհանրապէս, նրան թվում էր, թի ծագում է ինչ-որ անորոշ, անվերջ շատ ֆիզիկական, քան բարոյական զգայութիւնից: Նա գարծել էր նշարգային, անհանդիստ ինչպէս այն մարդը, որի մեջ ինչ-որ հիվանդութիւն է սկսվում: Սակայն արցան տենդային եռմանը, որով վարակվել էր և Օլիվիեի ուղեղը, ոչ մի հիվանդագին բան չէր խառնվում: Նա չէր անգիտանում, որ իր այս տաղնապի պատճառը կոմսուհի դը Գիլոուան էր, նրա մասին հիշողութիւնը, նրա դաշուն սպասելը: Օլիվիեն շէր զգում, որ դեպի կոմսուհին ձգտում է իր ամբողջ էութեան ուղացրով, բայց իր մեջ մշտապէս զգում էր նրա ներկայութիւնը. կարծես նա շէր հետացել իր մոտից. կոմսուհին, գնալով, Օլիվիեի մեջ թողնում էր ինչ-որ նրբին ու անբացատրելի մասնիկ: Ի՞նչ: Արդոյ՞ք դա սեր էր: Այժմ Օլիվիեն դիմում էր իր սեփական սրտին՝ տեսնելու և հասկանալու համար այդ: Ես կոմսուհուն հմայիչ էր գտնում, բայց կոմսուհին շէր համապատասխանում այն իդեալական կնոջ տիպարին, որ անդձել էր Օլիվիեի կույր հույսը: Ով զգում է սեր, արդեն ստիպապէս դուշակում է հոգեկան ու ֆիզիկական ձիրքերը մտնելուն կնոջ, որ հրապուրելու է իրեն. իսկ կոմսուհի դը Գիլոուան,

որը թեև անհունորեն դուր էր գալիս Օլիվիեին, կարծես այդ կինը չէր:

Քայց ինչո՞ւ այս կինը ուրիշ կանանցից ավելի էր վրադեցնում Օլիվիեի միտքը, զբաղեցնում էր այլապես և անդադար:

Մի՞թե Օլիվիեն պարզապես ընկել էր նրա սլշրանքների ցանցի մեջ, որ ինքն արդեն վաղուց զգում ու հասկանում էր, մի՞թե նրա խորամանկութուններից խաբված՝ ենթարկվել էր ազդեցությունը այն մասնավոր կախարդանքի, որ հատուկ է դուր գալ ուզող կանանց:

Օլիվիեն քայլում էր, նստում էր, նորից սկսում էր քայլել, գլանակ էր ծխում և իսկույն նետում էր այն. նա ամեն բոպե նայում էր պատի ժամացույցի սլաքին, որը դանդաղորեն ու հանդարտորեն մոտենում էր սովորական ժամին:

Արդեն շատ անգամներ Օլիվիեն ցանկացել էր եզունգով բարձրացնել երկու շարժվող ոսկե սլաքների վրայի գոգավոր ապակին և մեծ սլաքը մատով տանել այն թվի վրա, դեպի որը նա շարժվում էր այնքան ծուլորեն:

Օլիվիեին թվում էր, որ դա բավական էր, որպեսզի դուռը բացվեր և երևար սպասված կինը, որը խաբվել ու կանչվել էր այդ խորամանկությամբ: Քայց Օլիվիեն սկսեց ժպտալ իր այստղայական ու խոլական ցանկությունների վրա:

Վերջապես նա իրեն հարց տվեց. «Կկարողանամ դառնալ կոմսուհու սիրեկանը»: Այս միտքը Օլիվիեին տարօրինակ: գրեթե անիրականանալի թվաց այն բարդությունների սլատճառով, որ դա կարող էր բերել իր կյանքում:

Սակայն այդ կինը շատ էր դուր գալիս Օլիվիեին, և Օլիվիեն եզրակացրեց. «Իրոք ես գտնվում եմ անսովոր վիճակում»:

Ժամացույցը հնչեցրեց նշանակված ժամը և Օլիվիեին դուր հանեց, ավելի շուտ ցնցելով նրա նյարդերը, քան հոգին: Նասպասում էր կոմսուհու դր Գիլոուային այն անհամբերությամբ, որ աճում է ուշացման յուրաքանչյուր վայրկյանի հետ: Կոմսուհին միշտ ճշտապահ էր. ուրեմն տասը բոպե շանցած Օլիվիեն նրան կտեսներ դռան շեմին: Երբ տասը բոպեններն անցան, Օլիվիեն անհանգստացավ, ասես ինչ-որ վշտի նախա-

զրացումից, հետո բարկացավ, որ կորչում է ժամանակը, իսկ
այս հանկարծ հասկացավ, որ ինքը շատ է տառապելու, եթե
նա չգա: Ի՞նչ աներ: Կսպասեր: Կամ թե չէ՝ դուրս կգար, որ-
պեսզի նա ոչ ոքի չգտներ արվեստանոցում, եթե շատ ուշ
գար:

Օլիվիեն դուրս կգար, բայց ե՞րբ: Ավելի լավ չէ՞ր լինի
մնալ և մի քանի քաղաքավարի, սառը խոսքերով կոմսուհուն
նստակացնել, որ ինքն այն մարդկանցից չէ, որոնց ստիպում են
պառել: Իսկ եթե կոմսուհին չկարողանա՞ր գալ: Բայց այն
ժամանակ ինքը պետք է մի հեռագիր կամ մի գրություն
ստանար ծառայի կամ սուրհանդակի միջոցով: Եթե կոմսու-
հին չգար, ի՞նչ աներ: Դա կորած օր էր. այլևս չէր կարող
ուշխատել: Ուրեմն ի՞նչ... Ուրեմն կգնար իմանալու, թե ինչ է
պատահել նրան, որովհետև անհրաժեշտություն էր զգում
նրան տեսնելու:

Այդ ճիշտ էր. Օլիվիեն անհրաժեշտություն էր զգում կոմ-
սուհուն տեսնելու, խոր, ճնշող, տանջող անհրաժեշտություն:
Այդ ինչի՞ց էր: Սիրո՞ւց: Բայց Օլիվիեն ոչ մտքի գերագրգու-
թյուն, ոչ զղացումների ալեկոծություն, ոչ հոգու երազանք ու-
ներ, երբ համոզվեց, որ շատ էր տառապելու, եթե նա չգար
այսօր:

Առանձնատան աստիճանների վրա հնչեց փողոցի դռան
դանգը. Օլիվիե Բերտենը իրեն հանկարծ շնչակտուր զգաց:
Նա այնքան էր ուրախացել, որ ստքի ծայրի վրա մի պտույտ
դրոժեց, վեր նետելով դանակը:

Կոմսուհին ներս մտավ. նա մենակ էր:

Օլիվիեն անմիջապես համարձակություն ստացավ:

— Գիտե՞ք, թե ի՞նչ էի հարցնում ինձ, ձեզ սպասելիս:

— Ոչ, չգիտեմ:

— Ինձ հարցնում էի, թե արդյոք սիրահարված չե՞մ ձեզ:

— Սիրահարված ի՞նձ: Դուք գժվել եք:

Բայց կոմսուհին ժպտաց, և նրա ժպիտը ասում էր. «Դա
լավ է, ևս շատ գոհ եմ»:

Կոմսուհին շարունակեց.

— Ա՛յ, դուք լուրջ չեք. ինչո՞ւ եք այդպես կատակում:

Օլիվիեն սպասախանեց.

— Ընդհակառակը, ևս շատ լուրջ եմ: Ես չեմ պնդում, որ սիրահարված եմ, բայց ինձ հարցնում եմ. թե արդյոք չե՞մ գտնվում սիրահարվելու ճանապարհին:

— Ի՞նչն է ձեզ ներշնչում այդպիսի միտք:

— Իմ հուզումը, երբ դուք այստեղ եք, և իմ երջանկությունը, երբ դուք դալիս եք:

Կոմսուհին նստեց:

— Օ՛, մի՛ անհանգստանաք այդպիսի դատարկ բաների համար: Քանի դուք լավ կքնեք և ախորժակով կուտեք, ոչ մի փտանդ չի լինի:

Օլիվիեն սկսեց ծիծաղել:

— Իսկ եթե ևս քունս ու ախորժակս կորցնե՞մ:

— Ինձ իմաց տվեք:

— Եվ այն ժամանակ:

— Ես ձեզ հանգիստ կթողնեմ, որ կսուզվուրվեք:

— Շատ շնորհակալ եմ:

Եվ նրանք սիրո նյութի շուրջ սրախոսեցին ամբողջ հետմիջօրեի նկարամիջոցին: Նույնը արին հետևյալ օրերին: Գուրնդունելով իբրև սրամիտ ու նշանակություն չունեցող կատակ, կոմսուհին ամեն անգամ մտնելիս զվարթ հարցնում էր.

— Ինչպե՞ս է այսօր ձեր սերը:

Եվ Օլիվիեն կես-կատակ, կես-լուրջ կոմսուհուն պատմում էր այս հիվանդության զարգացման, ծագող ու աճող դժուր ցումի ներքին, տևական ու խոր աշխատանքի բոլոր մանրամասնությունները: Նա հանգամանորեն վերլուծում էր իր ապրումները նախորդ օրվա քաժանումից հետո, ծաղրական կերպով նմանեցնելով դասախոսություն կարդացող պրոֆեսորի. իսկ կոմսուհին ուշադիր լսում էր նրան, փոքր-ինչ հուզված ու շփոթված. դա նման էր այն պատմության. որի հերոսուհին հենց ինքն էր: Երբ Օլիվիեն սիրազեղ ու անկաշկանդ երևույթով թվարկեց իրեն տանջող վշտերը, նրա ձայնը երբեմն դողում էր, միայն մի բառով կամ միայն մի ինտոնացիայով արտահայտելով այն, ինչ տառապեցնում էր իր սիրտը:

Իսկ կոմսուհին շարունակում էր հարցուփորձ անել Օլիվիենին, հետաքրքրությունից թրթռալով, աչքերը նրա վրա

նառելով, ազահորեն լսելով այն պատմութիւնը, որ այնքան
ուսուցում ու հմայում էր իրեն:

Երբեմն մոտենալով կոմսուհուն՝ նրա դիրքը ուղղելու հա-
մար, Օլիվիեն բռնում էր նրա ձեռքը և փորձում էր համբու-
սել: Կոմսուհին արագ շարժւումով մատները ետ էր քաշում
նրա շրթունքներից և հոնքերը թեթևակի պուստում էր:

— Դե՛հ լավ, աշխատեցիք, — ասում էր նա:

Օլիվիեն նորից սկսում էր աշխատել, բայց հինգ րոպե
էր անցնում, երբ կոմսուհին որևէ հարց էր տալիս Օլիվիենին,
որպեսզի ճարպկորեն նրան նորից բերեր իրենց դբազեցնող
միակ նյութի վրա:

Հիմա կոմսուհին սկսում էր երկյուղ զգալ իր սրտում: Նա
տառ էր ուղում սիրվել: Բայց ոչ շափաղանց ուժգին: Վստահ
լինելով, որ ինքը չի հրապուրվի, նա վախենում էր, որ Օլի-
վիեն շատ հեռու կգնա և ինքը կկորցնի նրան, բանի որ հարկ
էլիինի Օլիվիենին հուսազրկել այն բանից հետո, երբ ինքը հու-
սադրել էր նրան: Սակայն եթե կոմսուհուն հարկ լիներ հրա-
նարվել այդ սիրազեղ ու զվարթ բարեկամութիւնից, այդ շա-
ղակրատանքից, որ հուսում էր, իր հետ բերելով սիրո հատիկ-
ներ, ինչպես գետակ, որի ավազը ոսկի է բերում, նա հույժ
թախիժ կզգար, կսկիծի հավասար թախիժ:

Երբ կոմսուհին տնից դուրս էր գալիս՝ նկարչի արվեստա-
սոցր գնալու համար, նրան համակում էր բունն ու ջերմ մի
խայտանք, որ նրան թեթևացնում ու զվարթացնում էր: Երբ
նա ձեռքը դնում էր Օլիվիենի տան դռան գանգակի վրա, սիր-
տը բարախում էր սպասումից, իսկ սանդուղքի վրայի գորգը
նրան թվում էր ամենափափուկ գորգը, որ երբևէ կոխել են իր
տաները:

Բայց Բերտենը մոռալ էր դառնում, մի քիչ ջղայնանում էր,
տանախ էլ գրգռվում:

Հաճախ նրա համբերութիւնը հասնում էր, բայց իսկույն
դապում էր իրեն:

Մի օր, երբ կոմսուհին ներս մտաւ, Օլիվիեն փոխանակ
նրան նկարել սկսելու, նստեց նրա կողքին և ասաց.

— Տիկին, հիմա դուք պետք է իմանաք, որ դա կատակ
է, և որ ես ինչպահեղորեն սիրում եմ ձեզ:

Շփոթված այս նախաբանից և տեսնելով, որ ահավոր ճրգնածամբ մոտենում էր, կոմսուհին փորձեց կանգնեցնել Օլիվիին, բայց Օլիվիին այլևս չէր լսում կոմսուհուն: Նրա սիրտը լցված էր և կոմսուհին դժգույն, դողդոջուն, մտատանջ հարկադրված եղավ լսելու նրան: Օլիվիին խոսեց էրկուր, ոչինչ չպահանջելով, քնքշությամբ, թախծությամբ, վշտագին համակերպությամբ. և կոմսուհին նրան թույլ աշկեց իր ձեռքերը բռնել ու պահել ձեռքերի մեջ: Օլիվիին ծունկի էր եկել և գունանցող մարդու հայացքով նայելով կոմսուհուն, նրան աղերսում էր սառապանք չպատճառել իրեն: Ինչպիսի տառուպանք: Կոմսուհին չէր հասկանում և չէր փորձում հասկանալ անզգայանալով Օլիվիի կրած դժնդակ վշտին ի տես. իսկ այդ վիշտը դրեթև երջանկություն էր: Հանկարծ կոմսուհին արցունքներ տեսավ Օլիվիի աչքերում և այնպես հուզվեց, որ «Օ» բացականչեց և պատրաստ էր համբուրելու նրան, ինչպես համբուրում են արտասովոր երեխաներին: Օլիվիին մեղմ ձայնով կրկնում էր՝ «Լսեցեք, լսեցեք, ես շատ եմ տանջվում», և հանկարծ այդ վշտից ու այդ արցունքներից ազդված կոմսուհին հեծկլտաց, ջղագարվեց, զգալով, որ իր դողացուց բազուկները պատրաստ են բացվելու:

Երբ հանկարծ Օլիվիին կոմսուհուն պրկեց և առիանքով համբուրեց նրա շրթները, կոմսուհին ուզեց ճշալ, կալել, հետ մղել Օլիվիին, բայց իսկույն հասկացավ, որ ինքը կորած է. որովհետև դիմադրելով՝ տեղի էր տալիս, սլաշտպանվելով՝ անձնատուր էր լինում, և «ոչ, ոչ, չեմ ուզում» գոչելով՝ փարվում էր նրան:

Կոմսուհին տակնուվրա եղավ և դեմքը ձեռքերով ծածկեց, ապա ընդոստ վեր թռավ, վերջրեց գորգի վրա ընկած իր գլխարկը, դրեց պլխին ու դուրս վազեց, ի հեճուկս աղերսանքների Օլիվիի, որ բռնել էր նրա շրջազգեստից:

Հենց որ կոմսուհին փողոցում գտնվեց, ուզեց նստել մայթի եզրին, այնքան ջախջախված էր զգում, այնքան նրա սրունքները կթտում էին: Մոտով մի կառք էր անցնում. նա կանչեց այն և ասաց կառապանին. «Հանդարտ գնացեք, ինձ տարեք ո՛ւր որ ուզում եք»: Նա նետվեց կառքի մեջ, փակեց

շանակը, կույ եկավ խորքում, իրեն միայնակ զգալով բարձրացված սուպակիների կտե, միայնակ՝ մտախոհելու համար:

Սկզբի մի քանի բուսակների ընթացքում նրա ուշքը կլանել էին միայն անխիճների աղմուկն ու կառքի ցնցումները: Գառարկ, սլին, շտեմնող աչքերով նա նայում էր տներին, ոտքով դնողներին, կառագնացներին, հանրակառքերին. նա ոչ մի բանի մասին չէր մտածում, ասես ուզում էր դադար առնել, շունչ առնել նախքան տեղի ունեցածի վրա խորհրդածելու իրտ անելը:

Սակայն կոմսուհին կորովամիտ էր, ամենևին ոչ մտավախկոտ, և նա ասաց յուրովի. «Ահա ես խորտակված կին եմ»: Եվ մի քանի բուսակ մնաց այդ զգացողութայն տիրապետութայն տակ, անգարմանելի դժբախտութայն ստուգութայն մեջ, սարսափի մեջ, ինչպես այն մարդը, որ կտուրից բնկել է և դեռ չի շարժվում, ենթադրելով որ ռաները ջարդվել են և վախեցնելով հաստատել այդ:

Բայց փոխանակ ընկճվելու տվայտանքից, որ նա սպասում էր և որից վախենում էր, նրա սիրտը, դուրս գալով այդ փտանգավոր փորձանքից, մնացել էր հանգիստ ու անայլալուստ դանդաղ, հանդարտ էր բաբախում այն անկումից հետո, որ ծանրացել էր նրա հոգու վրա և թվում էր, թե սիրտը չէր մտանակցում նրա հոգու խռովքին:

Բարձր ձայնով, ասես ուզելով ինքն իրեն լսել ու համոզել, կոմսուհին կրկնում էր. «Ահա ես խորտակված կին եմ»: Բայց նրա մարմինը ոչ մի տանջալի արձագանքով չպատասխանեց խղճի այդ գանգատին:

Որոշ ժամանակ նա անձնատուր եղավ ճոճվող կառքի օրորմանը, առայժմ շուղելով մտածել ստեղծված դժնդակ դրություն մասին: Ոչ, նա չէր տանջվում: Նա վախենում էր մտածել, ասու բոլորը, վախենում էր գիտակցել, հասկանալ, խորհրդածել. բնդհակառակը, անթափանցելի խորքերում այն խորհրդավոր հոգեվիճակի, որ մեր մեջ ստեղծվում է մեր հակումների ու մեր կամքի անդադրում պայքարի ազդեցության տակ, նա, ինչպես թվում էր նրան, մի վարմանալի հանգստություն էր դրում:

Այդ տարօրինակ անխոռվությունից մոտ կես ժամ անց

հասկանալով, վերջապես, որ ցանկացած հուսահատությունը չի գալիս, նա իր վրալից թոթափեց այդ թմբիրը և շնչացրեց. «Չարմանալի է, ևս գրեթե վշտացած չեմ»:

Այն ժամանակ նա սկսեց մեղադրել իրեն: Նրա մեջ բարկություն բարձրացավ սեփական կուրության ու թուլության դեմ: Ինչպե՞ս նա չէր նախատեսել այդ: Ինչպե՞ս չէր հասկացել, որ այդ պայքարի ժամը պետք է գար, և այդ մարդն իրեն այնքան դուր կգա, որ կաթող է իրեն բարոյագանցութեան հասցնել, և որ կրթի շունչը ամենամաքուր սրտերում երբև՛մ նման է քամու թափին, որ ավլում-տանում է կամբը:

Բայց երբ կոմսուհին խստորեն մեղադրեց ու հանգիմանեց իրեն, սարսափով մտածեց, թե ինչ է լինելու այսուհետև:

Իր առաջին ծրագիրը եղավ խղել հարաբերությունները նկարչի հետ և այլևս շտեմել նրան:

Բայց հազիվ էր այս որոշումն ընդունել, երբ խկույն բազմաթիվ առարկություններ մեջտեղ ելան այդ որոշման դեմ:

Ինչպե՞ս պիտի բացատրեր այդ խղումը: Ի՞նչ պիտի ասեր իր ամուսնուն: Մի՞թե չէին սկսի փսփսալ, կռահելով ճշմարտությունը, մի՞թե հետո դա չէր տարածվի ամենուրեք:

Ավելի լավ չէ՞ր, պատշաճությունները պահելու համար, Սլիվիե Բերտենի առջև անտարբերության ու մոռացության երկերեսանի կոմիդիա խաղալ, նրան ցույց տալ, որ ինքը իր հիշողությունից ու կյանքից ջնջել է այդ բոլորը:

Բայց կոմսուհին կկարողանա՞ր այդ անել: Քաջություն կունենա՞ր ձևացնելու, որ ինքը իբրև թե ոչինչ չի հիշում և ասելու «Ի՞նչ եք ուզում ինձանից», դայրագին զարմանքով նայելով այն սղամարդուն, որի հանկարծական ու բիրտ պոռթկումը ինքը, հիրավի, բաժանել էր:

Կոմսուհին երկար խորհեց և այնուամենայնիվ հանգեց այդ նույն որոշմանը, քանի որ ուրիշ ոչ մի լուծում հնարավոր չէր թվում իրեն:

Նա վաղը առավոտ համարձակությամբ կգնար Օլիվիեի մոտ և անմիջապես նրան կհասկացներ, թե ինքը ինչ է ուզում ու պահանջում նրանից: Անհրաժեշտ էր, որ ոչ մի խոսք, ոչ մի ակնարկ, ոչ մի նայվածք ամենևին չհիշեցներ նրան այդ ամոթալի դեպքը:

Օլիվիեն նույնպէս կտանջվեր, բայց հետո, իբրև պարկեշտ ու բարեկիրթ մարդ, կհամաձայնէր, իհարկե, կոմսուհու հետ և ապագայում նրա հետ կլինէր այնպէս, ինչպէս եղել էք մինչև հիմա:

Հենց որ ընդունեց այդ նոր որոշումը, կոմսուհին կառապանին տվեց իր հասցեն և խորապէս վհատ վերադարձաւ տուն, ուզելով միայն պտուկել, ոչ ոքի շտեմել, քնել, մոռանալ: Փակվելով իր սենյակում, նա մինչև ճաշի ժամը ընդարձացած ընկողմանեց բազմոցի վրա, շուգելով այլևս իրեն զրազիցնել վտանգներով հղի այդ մտքով:

Ճիշտ ժամին նա ցած իջավ, իր վրա վարմանալով, որ այնպէս հանդիստ է և սովորական դեմքով սպասում է ամուսնուն: Ամուսինը երևաց, աղջկան գրկած բազուկների մեջ, կոմսուհին սեղմեց ամուսնու ձեռքը և համբուրեց երեսային տանց ներքին տապնապն զպացնելու:

Պաշտն դը Գիլաուան կնոջը հարցրեց, թէ ինչ էր անում: Կինը անտարբերութեամբ պատասխանեց, որ նկարվում էր ինչպէս բոլոր այդ օրերին:

— Եվ նկարը լա՞վ է դուրս գալիս, — հարցրեց կոմսու:

— Շատ հաջող:

Կոմսու, որ ճաշի ժամանակ սիրում էր իր գործերի մասին խոսել, սկսեց պատմել պալատի նիստերի և սենդամթերքների կեղծման վերաբերյալ օրինագծի շուրջը վիճաբանութունների մասին:

Այս շաղակրատանքը, որ կոմսուհին սովորաբար հեշտ էր տանում, նրան գրգռեց, և նա սկսեց ուշադիր նայել այդ գուհիկ ու ճամարտակ մարդուն, որը հետաքրքրվում էր նման բաներով. բայց կոմսուհին ժպտով էր լսում, սիրալիր, նույն սխալ սովորականից ավելի սիրալիր պատասխանում և շատ զիջողամտութեամբ վերաբերվում նրա տափակաբանութուններին: Նայելով նրան՝ կոմսուհին մտածում էր. «Ես խաբեցի նրան: Նա իմ ամուսինն է, և ես խաբեցի նրան: Մի՞թէ դատարօրինակ չէ: Էլ ոչինչ չի կարող խանգարել դրան, ոչինչ չի կարող ջնջել այդ: Ես փակեցի աչքերս: Մի քանի վայրկյանում, ընդամենը մի քանի վայրկյանում ես անձնատուր եղա մի տղամարդու համբույրներին, և ես հիմա այլևս պարկեշտ

կին շեմ՝ Իմ կյանքում մի քանի վայրկյան, մի քանի անջնշելի վայրկյան ինձ հասցրին այս՝ անդարմանելի արարքին, այնքան ծանր, այնքան կարճատև, կնոջ համար ամենամոթալի արարքին... և ես ամենևին հուսահատություն չեմ զգում: Եթե այդ երեկ ինձ առեին, ես չէի հավատա: Եթե ինձ պընդեին, ես իսկույն կմտածեի ահավոր խղճի խայթերի մասին, որոնք այսօր կտանջեին ինձ, իսկ ես խղճի խայթեր չեմ զգում, գրեթե չեմ զգում»:

Պարոն դը Գիլոուան ճաշից հետո դուրս եկավ տնից, ինչպես անում էր գրեթե ամեն օր:

Այն ժամանակ տիկին դը Գիլոուան աղջկան առավ ծրնկների վրա և, համբուրելով նրան, արտասովեց. նա արտասովեց անկեղծ արտասուքով, խղճի արտասուքով, բայց ոչ սրտի արտասուքով:

Գիշերը նա ամենևին չքնեց:

Ննչասենյակի մթության մեջ նա ավելի սաստիկ տանջվեց այն կարծեցյալ վտանգներից, որ նկարչի վարքը կարող էր ցտեղծել իր համար. նա վախենում էր վաղվա հանդիպման և նրա հետ երևա առ երևա խոսելու մտքից:

Կանուխ մեր կենալով, տիկին դը Գիլոուան ամբողջ առավոտյան ընկողմանեց բաղկաթոռի վրա, փորձելով զուշակել, թե ինքը ինչից պետք է զգուշանա, ինչպես պետք է պատասխանի, ջանալով նախապատրաստվել ամեն տեսակ անակնկալներին:

Նա տնից վաղ դուրս եկավ, որպեսզի դեռ մտախոհի ճանապարհին:

Օլիվիեն ամենևին չէր սպասում կոմսուհուն և երեկվանից իրեն հարց էր տալիս, թե ինքը հիմա ինչպես պետք է վարվեր նրա հետ:

Կոմսուհու մեկնումից հետո, այդ փախուստից հետո, որին Օլիվիեն չէր համարձակվել ընդդիմանալ, վերջինս մնացել էր մենակ, և դեռ երկար ժամանակ նրա ականջների մեջ հընչում էին կոմսուհու քայլերի ձայնը, շրջազգեստի շրշյունը և ուժգնորեն փակված դռան թխկոցը:

Օլիվիեն ոտքի վրա էր, համակված ջերմ, խոր, եռուն ցընծությամբ: Նա տիրել էր կոմսուհուն: Կոմսուհին պատկանում

էր իրեն: Մի՞թե դա հնարավոր էր: Այդ անսպասելի հաղթանակից հետո Օլիվիեն հիմա վայելում էր այն և, որպեսզի տվելի լավ ըմբռշխնի այդ հաղթանակը, նստեց, գրեթե պառկեց բաղնոցի վրա, որի վրա տիրել էր կոմսուհուն:

Օլիվիեն այդպես երկար մնաց, կլանված այն մտքով, որ կոմսուհին իր սիրուհին է, որ իրենց միջև, իր և այդ կնոջ միջև, որին ինքն այնքան տենչացել էր՝ մի քանի բոպետում ստեղծվել էր խորհրդավոր մի կապ, որ անտեսանելիորեն միացնում է երկու էակներին: Տակավին դողացող իր մարմնի մեջ լա պահում էր սուր հիշողութունն այն թուրքիկ վայրկյանի, երբ նրանց շրթները հանդիպել էին, նրանց մարմինները միացել, միախառնվել էին և միասին թրթռում էին կյանքի մեծ թրթռով:

Այդ մտքով սնվելու համար Օլիվիեն այդ երեկո դուրս չեկավ տնից և կանուխ պառկեց, երջանկութունից համակ խրթոտել:

Առավոտյան, հաղիվ դարթնած, նա իրեն հարց տվեց. «Ի՞նչ պետք է անեմ հիմա»: Ինչ-որ դերասանուհու կամ թեթևարարո կնոջ նա կարող էր ծաղիկներ կամ գոհարներ ուղարկել, բայց այս նոր կացության առջև նա տանջվում էր վարանումից:

Անշուշտ պետք է նրան գրեր... բայց ի՞նչ: Օլիվիեն քսան նամակ սևագրեց, խազեց, ջնջեց, նորից գրեց, բայց դրանք բոլորը վիրավորական, գարշելի, ծիծաղելի թվացին իրեն:

Նա կկամենար նուրբ խոսքերով արտահայտել իր հոգու երտխաղիտութունը, խուլական սիրո սլացքները՝ անհուն նվիրվածության խոստումները. բայց այդ կրքոտ դղացումները իրենց բոլոր երանգներով հաղորդելու համար նա ոչինչ չէր գտնում, բացի մաշված խոսքերից, տափակ, կոպիտ ու տղալական արտահայտութուններից:

Սյն ժամանակ Օլիվիեն հրաժարվեց գրելու մտքից և որոշեց գնալ կոմսուհուն տեսնելու, հենց որ անցներ նկարելու ժամանակը. նա վստահ էր, որ կոմսուհին չէր գա:

Փակվելով արվեստանոցում, Օլիվիեն ոգեշնչվեց նկարի առջև. նրա շրթներն այրվում էին. նա ուղում էր համբուրել կտավը, որի վրա ինչ-որ բան էր մնացել կոմսուհուց, և նա

ամեն բայն պատուհանից նայում էր փողոցի վրա: Նրա սիր-
տը բարբախում էր հեռվից երևացող կանացի շրջազգեստնե-
րից: Քսան անգամ Օլիվիենին թվաց, որ դա նա է, իսկ երբ
կինը անցնում-դնում էր, նա մի բռպն նստում էր, հուսախա-
բությունից ընկճված:

Հանկարծ Օլիվիենն տեսավ կոմսուհուն, նա շնայատապ իր
աչքերին, բռնեց երկդիտակը, ճանաչեց նրան, և, սաստիկ
հուզումով համակված, նստեց ու սպասեց:

Երբ կոմսուհին ներս մտավ, Օլիվիենն նետվեց նրա ծրնկ-
ներին և ուղեց բռնել նրա ձեռքերը, բայց կոմսուհին արագ
ետ քաշեց դրանք: Օլիվիենն կոմսուհու ոտների մոտ էր մնում
և վշտահար նայում նրան, իսկ կոմսուհին բարձրամտորեն
ասաց.

— Ի՞նչ էք անում, սլարոն: Ես չեմ հասկանում այդ վար-
քագիծը:

Օլիվիենն թռթռվեց.

— Օ, տիկին, աղերսում եմ ձեզ...

Կոմսուհին խստորեն ընդմիջեց.

— Վեր կացեք, դուք ծիծաղելի եք:

Օլիվիենն, շվարած, վեր կացավ ու շշնջաց.

— Ի՞նչ է սլատահել ձեզ: Ինձ հետ այդպես մի վերաբեր-
վեք, ես ձեզ սիրում եմ...

Այն ժամանակ կոմսուհին մի քանի արագ ու չոր խոսքե-
րով նրան հայտնեց իր կամքը.

— Չեմ հասկանում, թե ինչ էք ուզում ասել: Ինձ մի խո-
սեք ձեր սիրո մասին, թե ոչ ես կզնամ այս արվեստանոցից
և երբևէ չեմ վերադառնա: Եթե դուք թեկուզ մի անգամ մո-
ռանաք, որ միայն այդ պայմանով ես կգանվեմ այստեղ: դուք
ինձ այլևս չեք տեսնի:

Օլիվիենն նայում էր նրան, հուսաբեկված այդ խստությու-
նից, որ չէր նախատեսում. ապա նա հասկացավ ու շշնջաց.

— Կ՛հնայանդիլեմ, տիկին:

Կոմսուհին պատասխանեց.

— Շատ լավ, ես այդ սպասում էի ձեզանից: Հիմա աշ-
խատեցեք. դուք շատ ձգձգեցիք ձեր գործը:

Օլիվիեն Բերտենը ներկապնակն առավ ու սկսեց նկարել.

րայց նրա ձեռքը դողում էր, մթագնած աչքերը ոչինչ չէին տեսնում, նա ուզում էր արտասվել, այնքան սիրտը կտարրված էր:

Նա փորձեց խոսել կոմսուհու հետ, կոմսուհին հագիվ էր պատասխանում: Երբ Օլիվիեն փորձեց մի հաճոյախոսություն անել նրա գեմքի գույնի առիթով, կոմսուհին նրա խոսքը կըտրեց այնպիսի խիստ տոնով, որ Օլիվիեն հանկարծ լցվեց այն բարկությամբ, որը սիրահարվածների մոտ սերը վերածում է ատելության: Օլիվիեն ամբողջ հոգով ու մարմնով նյարդալին ուժեղ ցնցում զգաց և իսկույն, առանց անցումների, ատեց կոմսուհուն: Այո, այո, այդպես է կինը ընդհանրապես: Նա նման էր ուրիշ կանանց: Ինչո՞ւ չէ: Նա կեղծ էր, փոփոխամիտ, փոքրոգի, ինչպես բոլոր կանայք: Նա իրեն գրավել, հրապուրել էր աղիճի խորամանկություններով, ջանալով իրեն դավաջանել և հետո ոչինչ շտալ, գրգռել և հետո մերժել, իր նկատմամբ գործադրելով ձևերը ստոր պշրուհիների, որոնք առևտ միշտ պատրաստ են մերկանալու, քանի նրանց պատճառով փողոցային շան նման դարձած տղամարդը չի սկսել նեղ կրքից:

Վերջ ի վերջո ավելի վատ կոմսուհու համար. Օլիվիեն տիրել էր նրան, գրավել էր նրան: Կոմսուհին կարող է իր մարմինը սուղունգով մաքրել և իրեն ժպրհությամբ պատասխանել, նա ոչինչ չի ջնջի, իսկ ինքը կմոռանա նրան: Արդարև Օլիվիեն մեծ հիմարություն արած կլիներ, եթե կապվեր այնպիսի մե տարիուհու հետ, որը սիրուն կնոջ քմահաճ ատամներով կկրճեր իր արվեստագետի կյանքը:

Օլիվիեն ուզում էր շվաջանել, ինչպես անում էր իր բնատիրոջի առջև, բայց զգալով, որ իր ջղագրգռությունն աճում է և վախենալով, որ որևէ հիմարություն կանի, նա կարճեց նկարելու պահը՝ մի ժամագրություն ունենալու պատրվակով: Հրամայեց տալով միմյանց, նրանք անշուշտ իրենց զգացին միմյանցից ավելի հեռու, քան այն օրը, երբ նրանք առաջին անգամ հանդիպեցին դքսուհի դը Մորտմենի մոտ:

Շենց որ կոմսուհին մեկնեց, Օլիվիեն գլխարկն ու վերարկուն առավ ու դուրս եկավ: Տուրտ արևը թեթևակի մշուշով

պատած կապույտ երկնքից քաղաքի վրա նետել էր դժգույն, խաբուսիկ ու տխուր ցուլքեր:

Օլիվիենն որոշ մամանակ քայլեց արագ ու գրգռված քայլվածքով, անցորդներին հրելով՝ շշեղվելու համար ուղղությունից, և կոմսուհու դեմ իր կատաղությունը հետզհետե վերածվեց կսկծանքի ու ամսոսանքի: Յուրովի կրկնելով բուլոր մեղադրանքները կոմսուհու հասցեին, Օլիվիենն՝ փողոցով անցնող որոշ կանանց նայելով՝ հիշեց, թե ինչպես գեղեցիկ ու հրապուրիչ էր նա: Շատ տղամարդկանց նման, որոնք երբևէ չեն խոստովանում այդ, Օլիվիենն միշտ սպասում էր անհնարին հանդիպում, հազվապա, բացառիկ, պոետական ու կրթոտ սեր, որի մասին երազը սավառնում է մեր սրտերի վրա: Մի՞թե նա չէր մոտեցել զանելու այդ սերը: Մի՞թե կոմսուհին այն կինը չէր, որ կարող էր իրեն տալ գրեթե անհնարին այդ երջանկությունը: Հապա ինչո՞ւ ոչ մի բան չի իրականանում: Հապա ինչո՞ւ մարդ չի կարողանում բռնել այն, ինչին հետապնդում է, կամ բռնում է միայն խղճուկ փշրանքներ, որոնք ավելի տանջալի են դարձնում հուսախաբությունների հետապնդումը:

Օլիվիենն արդեն բարկանում էր ոչ թե կոմսուհու դեմ, այլ նույն-ինքն կյանքի դեմ: Հիմա, որ խորհրդածում էր, էլ ինչո՞ւ բարկանար կոմսուհու դեմ: Փաստորեն ինչի՞ մեջ պետք է մեղադրեր նրան. այն բանի մեջ, որ իր հետ եղել էր սիրալի՞ր, բարի՞, քաղաքավարի՞: Մինչդեռ նա իրեն կարող էր մեղադրել, որ ինքը վարվել էր ինչպես մի անպիտան մարդ:

Օլիվիենն տուն վերադարձավ բուլորովին տխուր: Նա կուզենար ներողություն խնդրել կոմսուհուց, նրան նվիրաբերել իր կյանքը, նրան մոռանալ տալ պատահածը, և ջանաց մի բան մտածել, որպեսզի կոմսուհուն հասկացնի, որ ինքը այսուհետև մինչև մահ հլուծյամբ կկատարի նրա բոլոր ցանկությունները:

Հետևյալ օրը կոմսուհին եկավ աղջկա ուղեկցությամբ. նա ներկայացավ այնքան տխուր ժպիտով ու վշտահար դեմքով, որ այդ հեք կապույտ աչքերի մեջ, որոնք այնքան զվարթ էին մինչև հիմա, նկարիչը տեսավ այդ կանացի սրտի ամբողջ տվայտանքը, ամբողջ մորմոքումը, բոլոր խղճի խայթերը:

կարևորագույն խնդիր է համակված և նրան ամեն ինչ մոռանալ տալու ցանկությունը ստորված, Օլիվիեն սկսեց նրա հետ վերադարձի փափկանկատ վերապահությունը և շատ նորը պատրաստակամությունը: Կոմսուհին դրան պատասխանում էր հեղուկությամբ, բարություն, տանջահար կնոջ խոնջաբեկ ու հուսարեկ արտահայտությամբ:

Սի Օլիվիեն նրան նայելով և նորից համակվելով նրան սիրելու և սիրվելու խոլ ցանկություն, ինքն իրեն հարցնում էր, թե ինչպե՞ս նա չէր սրողել ինչպե՞ս կարող էր նորից գալ իր մոտ, իրեն լսել, իրեն պատասխանել՝ իրենց միջև տեղի ունեցածի դառն հիշողության տակ:

Բայց եթե կոմսուհին կարող էր նորից տեսնվել Օլիվիեն հետ, լսել նրա ձայնը, եթե Օլիվիենի ներկայությամբ կարող էր հաշտվել այն միակ մտքի հետ, որ, անկասկած, չի թողնի նրան, նշանակում է այդ միտքը նրան անհանդուրժելի ու ատելի չէր դարձել: Երբ կինը ատում է իրեն բոնությունը տիրած սղամարդուն, նա չի կարող այդ սղամարդու անցնել, ատանց իր ատելությունը պոթկալու: Բայց նա չի կարող և անտարբեր մնալ այդ սղամարդու նկատմամբ: Նա, իհարկե, կա՛մ կատի այդ սղամարդուն, կա՛մ կների: Երբ նա ներում է, ապա նա շատ հեռու չէ սիրելուց:

Ռանդալը նկարելով հանդերձ, Օլիվիեն մտածում ու բնորում էր մանր, ստույգ, հստակ ու համոզիչ փաստարկներ. նա իրեն պայծառատես, ուժեղ և այսուհետև դրություն տեր էր զգում:

Նա միայն պետք է լիներ զգույշ, համբերատար, անձնվեր, և շուտով կոմսուհին նորից կպատկաներ իրեն:

Նա կարողացավ սպասել: Կոմսուհուն հանգստացնելու ու նորից սիրելու համար Օլիվիեն իր հերթին դիմեց խորամանկությունների, սիրային զգացումները քողարկեց առերևույթ զղջման տակ, նրա նկատմամբ ցուցաբերեց վարանոտ ուշադրություն և ընդունեց անտարբեր տեսք: Եթե Օլիվիեն վստահ էր մտալուտ երջանկության նկատմամբ, ի՞նչ փուլի՞ այդ երջանկությունը մի քիչ վաղ կհասնե՞ր, թե ուշ: Օլիվիեն նույնիսկ արսատովոր ու նորբ բավականություն էր զգում լչատպելու, նրան շհետամտելու մեջ. և յուրովի ասում

էր. «Նա վախենում է», տեսնելով որ նա միշտ գալիս է երե-
խայի հետ:

Օլիվիեն զգում էր, որ իրենց միջև դանդաղորեն տեղի է
ունենում մերձեցում, որ կոմսուհու հայացքների մեջ երևում է
անսովոր, լարված, տանջալիորեն հեզ ինչ-որ բան, պայքարող
հոգու, թուլացող կամքի այն կոշը, որ կարծես ասում է. «Բռնի
տիրացիք ինձ»:

Որոշ ժամանակ անց, Օլիվիեի զսպվածությունից հանգրս-
տացած, կոմսուհին նորից սկսեց մենակ գալ: Այն ժամանակ
Օլիվիեն սկսեց նրա հետ վերաբերվել իբրև բարեկամի, իբրև
ընկերոջ, և նրան, ինչպես եղբոր, պատմեց իր կյանքի, իր
ժրագրերի, իր արվեստի մասին:

Վերաբերմունքի այդ պարզությամբ հմայված, կոմսու-
հին սիրով ստանձնեց խորհրդականի դերը, շոյված այն մըտ-
քից, որ Օլիվիեն իրեն առանձնացնում էր ուրիշ կանանցից և
համոզված, որ նրա տաղանդը շահելու էր հոգեկան այս մեր-
ձակցության մեջ: Բայց Օլիվիեն շարունակ կոմսուհու հետ
խորհրդակցելով և նրա նկատմամբ ակնածանք ցուցաբերե-
լով, բնականաբար նրան դրդեց խորհրդականուհու դերից
անցնել ներշնչող քրմուհու դերին: Այսպիսով կոմսուհին ուրա-
խացավ, որ իր ազդեցությունը տարածվում էր մեծ մարդու
վրա և գրեթե համաձայնեց, որ նա, իբրև արվեստագետ, սիրեր
իրեն, եթե ինքն էր ներշնչում նրա ստեղծագործությունը:

Մի օր երեկոյան, նշանավոր նկարիչների սիրուհիների մա-
սին երկար դրուցելուց հետո, կոմսուհին աննկատելիորեն
գտնվեց Օլիվիեի բաղուկների մեջ: Այս անգամ կոմսուհին
չփորձեց դուրս պրծնել և փոխադարձեց նրա համրույրները:

Կոմսուհին այլևս խղճի խայթ չէր զգում, այլ զգում էր անկ-
ման շիտթ զգացում և իուսափելու համար բանականության
մեղադրանքներից, հավատաց ինչ-որ ճակատագրականու-
թյան: Կուսական սրտով ու դատարկ հոգով ձգվելով դեպի
Օլիվիեն և աստիճանարար ենթարկվելով նրա փայփայանք-
ներին, կոմսուհին տակավ առ տակավ կապվեց նրան, ինչպես
կապվում են առաջին անգամ սիրող նրբազգաց կանայք:

Իսկ Օլիվիեն զղայական ու պոետական սիրո սուր նոսրա-
ունեցավ: Երբեմն նրան թվում էր, որ ինքը երկինք է թռել և,

ձեռքերը պարզելով, բազուկների մեջ սեղմում էր թևավոր ու փառավոր երազը, որ մշտապես սավառնում է մեր հույսերի վրա:

Նա ավարտել էր կոմսուհու նկարը, անտարակույս լավագույնը իր բոլոր նկարածներից, որովհետև կարողացել էր տեսնել ու վերարտագրել այն անարտահայտելին, որ նկարիչը գրեթե երբեք ի վիճակի չէ երևան հանել: ցոլացումը, խորհուրդը, հոգու այն պատկերը, որ գրեթե անորսալի է դեմքի վրա:

Անցան ամիսներ, ապա տարիներ, որոնք հազիվ թուացրին այն կասլը, որ կոմսուհի դը Գիլոուային ու նկարիչ Օլիվիե Բերտենին միացնում էր միմյանց: Նկարչի մոտ արդեն չկար սկզբնական թափը, այլ մնացել էր միայն հանդարտ ու խոր մի ղզացում, մի տեսակ սիրային բարեկամություն, որին նա սովորել էր:

Կոմսուհու մոտ, ընդհակառակը, անընդհատ աճում էր կրքորոտ, համառ խանդաղատանքը, ինչպես լինում է որոշ կանանց մոտ, որոնք ամբողջովին ու ընդմիշտ նվիրվում են մի տղամարդու: Այնպես ազնիվ և ուղղամիտ արտամուսնության մեջ, ինչպես նրանք կարող էին լինել ամուսնության մեջ, այդ կանայք իրենց նվիրում են միակ մի սիրո, որից ոչինչ նրանց չի հեռացնի: Նրանք ոչ միայն սիրում են իրենց տարիաժուին, այլև ուզո՞ւմ են սիրել նրան, իրենց աչքերը միշտ պահում են նրա վրա, և իրենց սիրտն այնքան տոգորվում է նրանով, որ կողմնակի ոչինչ չի կարող մասնել այնտեղ: Նրանք իրենց կյանքը կապում են այնպես վճռականությամբ, ինչպես իր ձեռքերը կապում է պատրաստվելով կամուրջից ջուրը նետվել, լողալ իմացող մարդը, որ որոշել է խեղդվել:

Սակայն այն պահից, երբ կոմսուհին իրեն ամբողջովին նվիրել էր Օլիվիե Բերտենին, նա սկսեց հասկաժել նկարչի հաստատակամության վրա: Չէ որ նկարչին ոչինչ չէր զրսւյում, բացի նրա տղամարդու կամրից, բմահաճույթից, վաղանցուկ սիրուց հանդեպ մի կնոջ, որին նա հանդիպել էր պատահաբար, ինչպես արդեն հանդիպել էր այնքան ուրիշ կանանց: Կոմսուհին զգում էր, որ Օլիվիեն ասպրելով առանց պարտականությունների, առանց սովորությունների և առանց

կարգ ու կանոնի, ինչպես բոլոր տղամարդիկ, այնքան քիչ է կապված և այնքան շատ է ենթակա փորձությունների: Օլիվիեն գեղեցիկ, նշանավոր, ուշագրավ տղամարդ էր. նրա արագ զարթնող ցանկություններին մատչելի էին բոլոր աշխարհիկ կանայք, որոնց ողջախոհությունը այնքան փխրուն է, և բոլոր կիսաաշխարհիկ կամ կուլիսային կանայք, որոնք իրենց շնորհները շուայում են այնպիսի մարդկանց, ինչպիսին նա է: Այդպիսի կանանցից մեկը մի երեկո, ընթրիքից հետո, կարող էր նրան հետևել ու հրապուրել, տիրել ու պահել:

Ուստի կոմսուհին ապրում էր Օլիվիենին կորցնելու մշտական վախի մեջ, ուշադիր հետևում էր նրա արարքներին ու տրամադրություններին, հուզվելով մի բառից, անհանգստություն զգալով, հենց որ նա հիանում էր որևէ կնոջով, զովում էր ինչ-որ դեմքի հրապույրը կամ մարմնի բարեձևությունը: Այն բոլորը, ինչ կոմսուհին չգիտեր Օլիվիենի կյանքի մասին, նրան դողացնում էր, իսկ այն բոլորը, ինչ գիտեր, սարսափեցնում էր: Իրենց յուրաքանչյուր հանդիպման ժամանակ կոմսուհին զգուշությամբ ու հնարամտությամբ դանազան հարցեր էր տալիս Օլիվիենին, որպեսզի նրա կարծիքներն իմանար այն մարդկանց մասին, որոնց հանդիպել էր, այն տների մասին, ուր ճաշել էր, ամենաաննշան տպավորությունները, որ կազմել էր: Հենց որ կոմսուհին կասկածում էր որևէ մեկի հնարավոր ազդեցության մասին, զարմանալի վարպետությամբ ու բազմաթիվ հնարքներով պայքարում էր դրա դեմ:

Օ՛, հաճախ նա նախազգում էր այն թեթև, կարճատև խարդավանքները, որոնք ժամանակ առ ժամանակ սկսվում են ու տևում մեկ կամ երկու շաբաթ յուրաքանչյուր երևելի արվեստագետի կյանքում:

Նախքան Օլիվիենի մեջ մի նոր ցանկություն զարթնելը, կոմսուհին անգիտակցաբար զգում էր վտանգը այն տոնական արտահայտության շնորհիվ, որ երևում է սիրո երազով զրգրված տղամարդու աչքերի մեջ կամ դեմքին:

Այն ժամանակ կոմսուհին սկսում էր տանջվել, և նրա քունը հաճախ խանգարվում էր մտալկող կասկածներով: Օլիվիենին հանկարծակիի բերելու համար, առանց նախազգուշացման զնում էր նրա մոտ, միամիտ թվացող հարցեր էր տա-

վրա, բննում էր նրա սիրտը, լսում էր նրա միտքը, ինչպես բննում ու լսում են հիվանդին՝ թաքնված հիվանդությունը ճանաչելու համար:

Եվ ձեռք սր մենակ էր մնում, սկսում էր արտասվել, վրստան լինելով, որ այս անգամ Օլիվիենին կխլեն իր ձեռքից, կզոգանան այդ սերը, որին այնքան պինդ էր կպել, որովհետև ամենայն հոգարությունք նրա մեջ էր դրել իր խանդաղատանրի ամբողջ ուժը, իր ամբողջ հույսերն ու ամբողջ երազները:

Առհասչն, երբ այդ կարճատև հեռացումներից հետո, Օլիվիեն նորից էր վերադառնում նրա մոտ, երբ նա նորից էր վերցնում, նորից էր տիրում Օլիվիենին, ինչպես կորսված ու գտնված մի բան, այնպիսի լուռ ու խոր երջանկություն էր գգում, որ երբեմն, եկեղեցու մատով անցնելիս, ներս էր նետվում՝ ասածուն շնորհակալություն հայտնելու համար:

Բայց կանանցից ավելի Օլիվիենին դուր գալու և նրանցից նրան սրտհեղու մշտական մտահոգությունը կոմսուհու կյանքը վերածել էր անդադրում պայքարի. նա անընդհատ պայքարում էր Օլիվիենի համար իր նազանքով, պշրանքով, գեղեցկաթյամբ, վայելչությամբ: Նա ուզում էր, որ ամեն տեղ, ուր որ Օլիվիեն կարող էր լսել իր մասին, գովեն իր հրապույրը, իր հաշտկը, իր միտքը, իր արդուլարդը: Օլիվիենի համար նա սպում էր գուր գալ ուրիշներին և հրապույրել նրանց, որպեսզի Օլիվիեն իրենով հպարտանար ու խանդեր: Եվ ամեն անգամ, երբ գուշակում էր Օլիվիենի խանդը, նրան ստիպելով մի քիչ տանջվել, նրան ընձեռում էր մի հաղթանակ, որ գրգռելով նրա սնտիտությունը, կենդանացնում էր նրա սերը:

Ապա հասկանալով, որ տղամարդը միշտ կարող է հասարակության մեջ հանդիպել այնպիսի կնոջ, որի ֆիզիկական շմայրը ավելի ուժեղ է՝ նորություն պատճառով, կոմսուհին գիմեց ուրիշ միջոցների. շողոքորթեց ու երես տվեց Օլիվիենին:

Նա Օլիվիենին մշտապես գովասանքներ շռայլեց, շողոմությամբ սրտեց ու հարգանքով շրջապատեց, որպեսզի Օլիվիեն ուրիշ ամեն տեղ մի քիչ սառը և նույնիսկ թերի բարեկամության ու բնգունելություն գտնի, որպեսզի նա վերջ ի վերջո

նկատի, որ եթե ուրիշներ սիրում են իրեն, ապա ոչ մի ուրիշ կին իրեն չի հասկանում այնպես, ինչպես ինքը:

Իր տունը, իր երկու հյուրասենյակները, ուր Օլիվիեն շատ հաճախ էր երևում, կոմսուհին վերածեց մի այնպիսի անկյան, ուր նկարչին քաշում էր թե՛ իր արվեստագետի հարատուփյունը և թե՛ տղամարդու սիրտը, Փարիզի մի այնպիսի անկյան, ուր նկարիչը հաճույքով էր գալիս, որովհետև այդտեղ նա կարող էր միաժամանակ գոհացնել իր բոլոր ցանկությունները:

Կոմսուհին ոչ միայն ունումնասիրեց Օլիվիեի ճաշակները, որպեսզի, գոհացնելով դրանք իր տանը, նրա մոտ ստեղծեր անփոխարինելի րավականության զգացում, այլև կարողացավ նրա մեջ զարթեցնել նոր ճաշակներ, ամեն տեսակ նյութական ու հոգեկան հաճույքների հակումներ, ինամատածության, գորովանքի, պաշտումի, քծնանքի սովորություններ: Նա ջանաց Օլիվիեի տեսողությունը գոհացնել վայելչագեղությամբ, հոտառությունը՝ անուշահոտություններով, լսողությունը՝ հաճոյախոսություններով, ճաշակելիքը՝ համադամներով:

Քայց երբ կոմսուհին այդ եսասեր ու շփացած ամուրիի հոգու և մարմնի մեջ բազմաթիվ մանր բոնակալական պահանջներ դրեց և երբ լավ համողվեց, որ ոչ մի սիրուհի չի դառնա իր նման հոգածու՝ հետևելու ու սիրաշահելու նկարչին, որպեսզի նրան կաշկանդի կյանքի ամեն տեսակ մանր հաճույքներով, ինքը հանկարծ վախեցավ, տեսնելով, որ նա զլվել է սեփական տնից, որ նա շարունակ գանգատվում է մենակ ապրելուց և, իր մոտ կարողանալով գալ միայն հասարակության պարտադրած սահմանափակումներով, փորձում է միայնության վիշտը ամոքել ակումբում և ուրիշ տեղերում. կոմսուհին վախենում էր, որ նա ամուսնության մասին կմտածեր:

Լինում էին օրեր, երբ կոմսուհին այնպես էր մտատանջվում այս բոլոր անդոհներից, որ պառավություն էր երազում, որպեսզի վերջ դանի այդ տազնասյր և հանգստանա սառած ու հանդարտած գորովանքի մեջ:

Տարիներն անցան, բայց նրանք չբաժանվեցին: Կոմսուհու կոած շղթան ամուր էր, նա վերասարքում էր մաշված օղակ-

ներքո Բաջց մշտապես մտահոգ՝ նա հետևում էր նկարչի սրբ-
տին, ինչպես հետևում են կառքերով խճողված փողոցով անց-
նող երեխային, և դեռ մինչև հիմա ամեն օր վախենում էր մի
անսկսկալ դժբախտությունից, որի սպառնալիքը միշտ կախ-
ված է մեր վրա:

Կոմսը, շունենալով ոչ կասկած, ոչ էլ խանդ, բնական էր
գտնում իր կնոջ մտերմությունը մի նշանավոր արվեստագե-
տի հետ, որ ամենուրեք ընդունվում էր մեծ պատիվներով:
Հաճախակի հանդիպելով, երկու տղամարդիկ վարժվեցին իրար
և ի վերջո սիրեցին միմյանց:

ԻԼ

Երբ Օլիվիե Բերտենը ուրբաթ երեկոյան եկավ իր բարե-
կամուհու մոտ, ուր հրավիրված էր Աննետ դը Գիլոտայի վե-
րադարձի առթիվ կազմակերպված ճաշկերույթին, նա էյու-
դովիկոս XV-ի ոճով կահավորված փոքր հյուրասենյակում ոչ
որի շնորհիվ, բացի պարոն դը Մյուզադիսից, որ հենց նոր էր
եկել:

Մա մի խելացի ծերունի էր, որ կարող էր գուցե տկանավոր
մարդ դառնալ և հիմա մխիթարանք չէր գտնում այդպիսին
չդառնալու համար:

Կայսերական թանգարանների նախկին պահապան, նա
հանրապետության օրոք կարողացել էր ձեռք բերել գեղար-
վեստների տեսչի պաշտոնը, որը նրան չէր խանդարել լինելու
եվրոպական արիստոկրատիայի իշխանների, բոլոր իշխան-
ների, իշխանուհիների ու դքսուհիների բարեկամը և ամեն
տևուկ արվեստագետների երգվյալ հովանավորը: Օժտված
աշխույժ մտքով, ընդունակ ամեն ինչ նախատեսելու, հեշտ
խոսելու ձիրքով, որ նրան թույլ էր տալիս հաճելիորեն ասելու
ամենասուղորական բաները, մտքի ճկունությամբ, որի շնոր-
հիվ նա իրեն շատ լավ էր զգում բոլոր միջավայրերում, և դի-
վանագետի նուրբ զգացողությամբ, որ նրան հնարավորու-
թյուն էր տալիս մարդկանց մասին դատելու առաջին հայաց-
րից, նա ումբողջ օրեր, առավոտից մինչև երեկո հյուրասեն-

յակներում շոայլում էր իր լուսամիտ ու անօգուտ պերճախոսությունը:

Ամեն ինչի վարպետ, նա ամեն ինչի մասին խոսում էր բանիմաց մարդու տեսքով և հանրամատչիլի դարձնողի պարզությամբ, որի համար նրան շատ էին գնահատում բարձր խավի կանայք: Որոնց համար նա ծառայում էր իրեն շարժուն հանրագիտարան: Արդարև, նա շատ բան գիտեր, թեև անհրաժեշտ գրքերից բացի ոչինչ չէր կարդացել. բայց նա շատ լավ հարարերությունների մեջ էր հինգ ահագեմիաների, բոլոր գիտունների, բոլոր դրաղեւանների, բոլոր մասնագետների հետ, որոնց ունկնդրում էր խելամուտքեն: Նա կարողանում էր շուտով մոռանալ շատ օտխնիկական կամ իր կապերի համար անօգուտ գիտելիքները, բայց շատ լավ էր հիշում մյուսները, որոնք շարադրում էր այնքան մատչելի պարզ ու գրավիչ կերպով, որ նրանք հեշտությամբ ընկալվում էին ինչպես ուսանելի հեքիաթներ: Նա հիշեցնում էր զազափարների մի պահեստ կամ ընդարձակ մի խանութ, ուր երբեք չեն գտնվում հալվազյուտ իրեր, բայց ուր կա տարբեր բնույթ ու ծագում ունեցող էժանագին իրերի հարուստ պաշար, սկսած խոհանոցային պիտույքներից մինչև հետաքրքրաշարժ ֆիզիկայի կամ տնային վիրաբուժության հասարակ գործիքները:

Նկարիչները, որոնց հետ նա սլաշտոնի բերմամբ հարաբերության մեջ էր շարունակ, ծիծաղում էին նրա վրա և վախենում էին նրանից: Այնուամենայնիվ, նա նրանց ծառայություններ էր մատուցում, նրանց օգնում էր նկարները վաճառելու, նրանց բարձր խավի հետ կապերի մեջ էր գնում, սիրում էր նրանց ծանոթացնել, հովանավորել, մարդկանց մեջ դուրս բերել. թվում էր, թե նա իրեն նվիրել էր բարձր խավի մարդկանց ու նկարիչների մերձեցման խորհրդավոր գործին, հպարտանում էր, որ մոտիկից ծանոթ էր նրանց հետ, և մտերմորեն հաճախում էր նրանց մոտ, որ միևնույն օրը նախաճաշում էր Գալլեսի իշխանի հետ՝ նրա Փարիզով անցնելու ժամանակ և ճաշում էր Պոլ Ադելմանսի, Օլիվիե Բերտենի ու Ամորի Մալգանի հետ:

Բերտենը, նրան զվարճալի գտնելով, սիրում էր և նրա

մասին ասում. «Դա ժյուլ Վեռնի հանրագիտարանն է՝ էջի կաշիով կազմված»:

Երկու տղամարդիկ միմյանց ձեռք սեղմեցին և սկսեցին խոսել քաղաքական կացության, պատերազմի լուրերի մասին: Մյուզադիեն գտնում էր, որ այդ լուրերը տազնապ են առաջացնում, որի ստույգ պատճառները նա շատ լավ էր պարզում. Գերմանիան ամեն զնով ուզում է ջախջախել Ֆրանսիան և շտապեցնել այն պահը, որին պարոն Բիսմարկը սպասում է արդեն տասնութ տարի* . մինչդեռ Օլիվիե Բերտենը անհերքելի փաստարկներով ապացուցում էր, որ այդ երկյուղները երևակայական են, քանի որ Գերմանիան այնքան անմիտ չէ, որպեսզի իր հաղթանակը վտանգի կասկածելի արկածախրնդյությամբ, իսկ կանցլերը** այնքան անխոհեմ չէ, որպեսզի իր կյանքի վերջին օրերին միանգամից վտանգի տակ զնի էր գործն ու իր փառքը:

Սակայն պարոն դը Մյուզադիեն ըստ երևույթին գիտեր քաներ, որ չէր ուզում ասել: Բացի դրանից նա այսօր ցերեկը տեսնվել էր մի մինիստրի հետ և հանդիպել մեծ իշխան Վլադիմիրին, որ երեկ երեկոյան Կաննից էր վերադարձել:

Նկարիչը ընդգիմարանում էր և հանդարտ հեգնանքով վիճարկում էր լավատեղյակ մարդկանց իրազեկությունը: Այս բոլոր լուրերի ազմուկների տակ բորսային սպեկուլյացիաներ էին պատրաստվում: Եվ գուցե միայն պարոն Բիսմարկը երոշակի կարծիք ուներ այդ մասին:

Ներս մտավ պարոն դը Գիլուան, սիրալիրությամբ սեղմեց նրանց ձեռքերը, քաղցրավուն խոսքերով ներողություն խնդրեց, որ մենակ է թողել նրանց:

— Իսկ դո՞ւք, սիրելի ղեպուտատ,— հարցրեց նկարիչը,— գուք ի՞նչ եք մտածում պատերազմի լուրերի մասին:

Պարոն դը Գիլուան սկսեց ճառաբանել: Իբրև պալատի անդամ նա այդ մասին գիտեր ավելի, քան որևէ մեկը, բայց

* Տասնութ տարի 1870—71 թվականների պատերազմից հետո Մոսկուայի վեպի գործողությունը տեղի է ունենում 1888 թվականին:

** Բիսմարկը, որ կոչվում էր «Գերմանական կայսրության մեծ կանցլեր»:

համամիտ չէր իր կողմնակիցների մեծամասնության կարծիքին։ Ոչ, նա չէր հավատում մոտալուտ բախման հավանականությանը, եթե միայն դա շառաջանար ֆրանսիական աղմկահուլու-թյան և այսպես կոչված լիզայի հայրենասերների* պոռոտա-խոսության հետևանքով։ Եվ նա ընդհանուր գծերով տվեց պարոն Բիսմարկի պատկերը, Սեն-Սիմոնին** արժանի մի պատկեր։ Այդ մարդուն շեն ուզում հասկանալ, որովհետև մտադրիկ միշտ ուրիշներին են վերագրում սեփական մտածելակերպը և կարծում են, որ նրանք պատրաստ են անելու այնպես, ինչպես իրենք կանեին նրանց տեղում։ Պարոն Բիսմարկը անազնիվ ու ստախոս դիվանագետ չէ, այլ շիտակ ու բիրտ է, միշտ ճշմարտությունն ասում է ի լուր ամենքին, միշտ ուղղակի հայտնում է իր դիտավորությունները։ «Ես խաղաղություն ևս ուզում» — ասում է նա։ Եվ դա ճիշտ է, նա խաղաղություն է ուզում, միայն խաղաղություն, և ահա սասնութ տարուց ի վեր ամեն ինչ հայտնապես ապացուցում է այդ, ամեն ինչ, մինչև իսկ նրա սպասադինությունները, մինչև իսկ նրա դաշինքները, մինչև իսկ ժողովուրդների միավորումը*** ֆրանսիական տաքարյունության դեմ։ Եվ պարոն դը Գիլոտան խոր համոզման տոնով եզրակացրեց.

— Դա մեծ, շատ մեծ մարդ է, որ հանդատության է ուղարկվում, բայց այդ ձևով բերելու համար հավատում է միայն ժպտունալիքներին ու բոնի միջոցներին։ Վերջապես, պարոններ, նա մեծ բարբարոս է։

— Նպատակը արդարացնում է միջոցները, — ասաց պարոն դը Մյուզլադին։ — Ես սիրով ձեզ հետ կհամաձայնեմ, որ նա պաշտում է խաղաղությունը, եթե դուք էլ ինձ հետ հա-

* Նկատի ունի 1882 թվականին հիմնված ֆրանսիացի «Հայրենասիր-ների լիգան», որի նախագահն էր բանաստեղծ ու քաղաքական գործիչ Պոլ Գերուլեդը (1846—1914)։ Լիգան համառորեն սկանչի գաղափարն էր քա-րոզում 1870—71 թվականների պատերազմում Ֆրանսիայի պարտությունից հետո։

** Այստեղ նկատի ունի դուքս Լուի Ռուվբուս դը Սեն-Սիմոնին (1675—1755), հեղինակը նշանավոր «Հիշատակարանների», ուր նկարագրված է նաև իր ժամանակի ականավոր դեմքերն ու պալատական կյանքի դեպքերը։

*** Ակնարկում է 1882 թվականին կազմված եռյակ դաշինքը, որը միավորել էր Գերմանիային, Ավստրիային և Իտալիային։

մածայնեք, որ այդ ձեռք բերելու համար նա միշտ ձգտում է պատերազմ անել: Այնուամենայնիվ, դա անվիճելի և զարմանալի ճշմարտություն է. այս աշխարհում պատերազմ անում են միայն խաղաղության համար:

Մտուան ծանուցեց.

— Դքսուհի դը Մորամենը:

Բացված դռան երկու փեղկերի մեջ երևաց բարձրահասակ ու գիրտուկ մի կին, որ սենյակ մտավ տիրական տեսքով:

Գիլոտան շտապ մոտենալով համբուրեց նրա ձեռքը և հարցրեց.

— Ինչպե՞ս եք, դքսուհի:

Երկու հյուրերը դքսուհուն ողջունեցին մի քիչ ակնհայտ ընտանությունը, որովհետև դքսուհին սրտաղին ու կոպիտ վարվելու ձևեր ուներ:

Այրին գեներալ ու դուքս դը Մորամենի, աղջիկը մարկիզ դը Ֆարանդալի և մայրը Սալիալի իշխանի հետ ամուսնացած միակ աղջիկ, մեծատոհմիկ ու մեծահարուստ, դքսուհի դը Մորամենը վարեհեն փողոցի վրա ունեցած իր դաստակերտում ընդունում էր ամբողջ աշխարհի նշանավոր անձանց, որոնք նրա մեծ հանգիստում ու հաճոյախոսություններ էին փոխանակում: Ոչ մի բարձրաստիճան անձ չէր կարող անցնել Փարիզով, առանց ճաշելու նրա սեղանին, և ոչ մի մարդ չէր կարող հռչակվել, որի հետ նա շուղենար անմիջապես ծանոթանալ: Դքսուհին պետք է նրան տեսներ, պետք է նրան խոսեցներ, սիտք է գաղափար կաղմեր նրա մասին: Եվ դա շատ էր սերափացնում նրան, աշխուժացնում էր նրա կյանքը, սնույնում էր նրա մեջ վառվող մեծամիտ ու բարյացակամ հետաքրքրության բոցը:

Դքսուհին հաղիվ էր նստել, երբ նույն ժառանգ ծանուցեց.

— Բարոն և բարոնուհի Կորբելները:

Նրանք երիտասարդ էին. բարոնը ճաղատ ու գեր էր, բարոնուհին՝ նիհար, վայելչագեղ ու շատ թուխ:

Այս ամուլը ֆրանսիական արիստոկրատիայի շրջանում առանձնահատուկ դիրք ուներ, որ պարտական էր միայն իր ծանոթությունների նրբախնդիր ընտրության: Մագելով մանր ազնվականությունից, աչքի չընկնելով ոչ արժանիքներով, ոչ

մտքով, բոլոր արարքների մեջ ղեկավարվելով տարապայման սիրով ղեպի ընտիրը, վայելուչն ու նուրբը, հաճախելով միայն ազնվատոհմիկ տները, ցուցադրելով միապետական զգացումներ, բարեպաշտութիւնն ու ծայրահեղ բարեկրթութիւնն, հարգելով հարգելին, արհամարհելով արհամարհելին, երբեք ոչ մի կետում չսխալվելով կենցաղադիտութեան դողմանների մեջ, երբեք շանտեսելով վարվելակերպի մանրուքները, նրանք հասել էին այնտեղ, որ շատերի աչքին դարձել էին high-life*-ի ժողիկը: Նրանց կարծիքները վարվեցողութեան յուրատեսակ օրենսգիրք էին կազմում, իսկ որեւէ տան մեջ նրանց ներկայութիւնը սլատվավորութեան իսկական արտոնագիր էր ծառայում այդ տան համար:

Կորբելիները ազգական էին կոմս դը Գիլլուային:

— Իսկ ո՞ւր է ձեր կինը, — զարմանքով հարցրեց դքսուհին:

— Մի բոպե, մի բոպե, — խնդրեց կոմսը: — Մի սյուրպրիզ է պատրաստում, նա հիմա կգա:

Երբ տիկին դը Գիլլուան, ամուսնութիւնից մի ամիս հետո, հասարակութեան մեջ մտավ, ներկայացվեց դքսուհի դը Մորտմենին, որ անմիշտպես նրան սիրեց, խանդաղատեց ու հովանավորեց:

Այդ բարեկամութիւնը քսան տարի մնացել էր անփոփոխ, և երբ դքսուհին ասում էր «փոքրիկս», նրա ձայնի մեջ դեռ լսվում էր հանկարծ ծագած ու հարատեւած գորովանքի հուզումը: Նրա ստանն էր, որ տեղի ունեցավ կոմսուհու ու նկարչի առաջին հանդիպումը:

Մյուզադիւեն մոտեցավ ու հարցրեց.

— Դքսուհի, դուք գնացե՞լ էիք տեսնելու Անչափավորների ցուցահանդեսը:

— Ոչ, դա ի՞նչ բան է:

— Նոր նկարիչների, իմպրեսիոնիստների մի խումբ արքեցոյութեան վիճակում: Այնտեղ կան երկուսը՝ շատ ուժեղ:

Մեծատոհմիկ կինը արհամարհանքով ասաց.

— Ինձ դուր չեն գալիս այդ սարոնների կատակները:

Տիրական, խիստ, չընդունելով ոչ մի ուրիշ կարծիք սեփա-

* Բարձր հասարակութիւն (անգլ.):

կանից բացի, իսկ սեփականը հիմնելով միայն իր հասարակական դրուժյան պիտակցութեան վրա, դքսուհի զը Մորտմենը, առանց լավ կշռադատելու, արվեստագետներին ու գիտուններին դիտում էր իբրև մտավորական վարձկանների, որոնք աստծու կողմից սահմանված են բարձր խավի մարդկանց զվարճացնելու կամ նրանց ծառայութիւններ մատուցելու. իր դատողութիւններին իբրև հիմք ընդունում էր միայն զարմանքի աստիճանը և այն անբացատրելի հաճույքը, որ նրան տալիս էր որևէ բանի տեսքը, մի գրքի ընթերցումը կամ ինչ-որ գլուտի մասին սլասամութիւնը:

Բարձրահասակ, ամրակազմ, ծանրակշիռ, կարմրագեմ, հնչուն ձայնով, նա համարվում էր գոռոզ կին, քանի որ ոչինչ չէր շփոթեցնում նրան, նա համարձակվում էր ամեն ինչ ասել և հովանավորում էր բոլորին, ոչ միայն զահագրկված իշխանավորներին, նրանց պատվին ընդունելութիւններ կազմակերպելով, այլև ամենակարողին, առատորեն նվերներ տալով կղերականութեան ու եկեղեցիներին:

Մյուզադիեն շարունակեց.

— Դքսուհի, դուք գիտե՞ք, որ, ըստ լուրերի, Մարի կամբուրին սպանողը ձերբակալվել է:

Դքսուհին միանգամից հետաքրքրվեց.

— Ոչ, չգիտեմ, պատմեցեք:

Եվ Մյուզադիեն պատմեց մանրամասնութիւնները: Բարձրահասակ, շատ վտիտ, սպիտակ բաճկոնով, ազամանդե փայլուն կոճակներ ունեցող շապկով, նա խոսում էր առանց շարժուձևերի, այն կիրթ տեսքով, որ նրան թույլ էր տալիս շատ հանդուգն բաներ ասելու, որի մեջ մասնագիտացել էր: Նա շատ կարճատես էր և ակնոց էր կրում, բայց կարծես ոչ ոքի չէր տեսնում, իսկ երբ նստում էր, կարելի էր կարծել, որ նրա ամբողջ կմախքը ծալվում էր բազկաթոռի ձևի համեմատ: Նրա իրանը ծալված դրութեամբ բոլորովին փոքրանում, ցածրանում էր, ասես ողնաշարը ռետինե լիներ. մեկը մյուսի վրա դրված սրունքները նմանվում էին երկու ոլորված ժապավենների, իսկ երկար, շատ երկար մատներով դժգույն ձեռքերը կախ էին ընկել բազկաթոռի երկու կողմերին: Գեղարվեստորեն ներկված նրա մազերն ու բեղերը, դիտավորյալ կերպով

Թողնված սպիտակ փնջերով, հաճախ կատակի առարկա էին գառնում:

Այն ժամանակ, երբ նա դքսուհուն պատմում էր, որ մարդասպանը սպանված պոռնիկի գոհարեղենները նվիրել է մի ուրիշ թեթևաբարո կնոջ, հյուրասենյակի դուռը նորից լայն բացվեց և երկու կանայք, փրփուրի պես սպիտակ, թեթև ժայավեններով պճնված շրջազգեստներով, երկուսն էլ շեկ և մեկը մյուսի նման, ինչպես երկու քույրեր, թեև տարբեր հասակի, մեկը շափահաս, մյուսը դեռահաս, մեկը գիրապարար, մյուսը նիհար, ներս մտան ժպտուն, մեկը մյուսի իրանը գրկած:

Հավաքվածները բացականչեցին, ծափահարեցին: Բացի Օլիվիե Բերտենից ոչ ոք չգիտեր Աննետ դը Գիլոուայի վերագարծը, և երբ դեռատի աղջիկը երևաց մոր կողքին, որը մի քիչ հեռվից ևրևում էր գրեթե նույնքան թարմ և նույնիսկ ավելի դեղեցիկ, որովհետև, ինչպես լրիվ բացված ծաղիկ, դեռևս շլացուցիչ էր, իսկ աղջիկը հազիվ բացված կոկոն, սկսում էր միայն սիրուն դառնալ, բոլորը երկուսին էլ հմայիչ դտան:

Դքսուհին, զմայլանքով ծափ տալով, բացականչեց.

— Աստված իմ: Ինչպես նրանք զմայլելի ու զվարճալի են մեկը մյուսի կողքին: Նայեցեք, պարոն դը Մյուզադիե, որքան նման են իրար:

Սկսեցին համեմատել, և իսկույն երկու կարծիքներ կազմվեցին: Մյուզադիեի, Կորբելյների և կոմս դը Գիլոուայի կարծիքով կոմսուհին ու իր աղջիկը իրար նման են միայն դեմքի, մազերի և հատկապես աչքերի գույնով, աչքերի որոնք բոլորովին միառեսակ են, հավասարապես կետկիտված սեբծերով, նման կապույտ հիրիկի վրա թափված թանաքի ցայտուքներին: Բայց շուտով, երբ դեռատի աղջիկը կին կդառնա, նրանք այլևս գրեթե չեն նմանվի իրար:

Դքսուհու և Օլիվիե Բերտենի կարծիքով, ընդհակառակը, մայր ու աղջիկ ամեն ինչով նման են իրար, տարբերութունը միայն հասակի մեջ է:

Նկարիչը ասաց.

— Ինչքան նա փոխվել է այս երեք տարվա մեջ: Ես նրան

պիտի շնանաչեի, ես չեմ համարձակվում նրա հետ «դու»-ով
խոսել:

Կամսուհին ծիծաղեց.

— Ա՛հ, ի՛նչ եք ասում: Կուզենայի տեսնել, թե ինչպես
դուք «դուք»-ով կխոսեք Աննեի հետ:

Կենտաթի աղջիկը, որի ամոթխած խորամտության մեջ
նշմուշվում էր ապագա ինքնավստահությունը, ասաց.

— Հիմա արդեն ես չեմ համարձակվի «դու» ասել պարոն
Վերտենին:

Մայրը ծպտաց.

— Կահիր աչդ վատ սովորությունը, թույլ եմ տալիս: Դուք
սատով կվերակսեք ծանոթությունը:

Ես այց Աննեի գլուխն օրորեց.

— Ոչ, ոչ: Դա ինձ վայել չէ:

Կրսուհին Աննեի գրկեց ու ղննեց գիտակի հետաքրքր-
ություններ:

— Դե՛հ, փոքրի՛կ, նայիր երեսիս: Այո, քո նայվածքը բո-
լորովին նման է մորդ նայվածքին. որոշ ժամանակ անց, երբ
գու՛րալը կստանաս, կդառնաս ոչ վատ: Քեղ հարկավոր է գի-
տանուլ, ոչ շատ, այլ մի քիչ: Դու լղարիկ ես:

Կամսուհին գոչեց.

— Օ՛, աչդ մի ասեք:

— Ինչո՞ւ:

Այնքան հաճելի է նիհարիկ լինել: Ես ուզում եմ նի-
արգլի:

Ես այց տրիկին զր Մորամենը սրտնեղեց, իր բարկության մեջ
մտտանալով մի աղջնակի ներկայությունը.

— Ա՛հ, միշտ այդպես է: Դուք դեռ ոսկորների մողացի
կտեից եք, որովհետև դրանք ավելի հեշտ է հագցնել, քան
միտը նա ինքս գեր կանանց սերունդից եմ: Իսկ հիմա եկել
է նիհար կանանց սերունդը: Դա ինձ հիշեցնում է եգիպտա-
կան կո՛վերին*։ Ես ուղղակի չեմ հասկանում տղամարդկանց,
որոնք հիանում են ձեր կմախքներով: Մեր ժամանակ նրանք
ինչ-որ ավելի լավ բան էին պահանջում:

* Ըստ Միրիայի, եգիպտոսի փարավոնը երազում տեսնում է յոթ նի-
հար կովեր, որոնք լափում են յոթ գեր կովերի:

Նա լռեց, ընդհանուր ժպիտ առաջացնելով, ապա հարեց.

— Նայիր մայրիկիդ, փոքրիկ. նա շատ լավ է, իսկական չափով: Նմանվիր նրան:

Անցան ճաշասենյակ: Երբ սեղան նստեցին, Մյուզադիեն վեճը շարունակեց.

— Իսկ ես կասեմ, որ տղամարդիկ պետք է նիհար լինեն. որովհետև նրանք սուղծված են այնպիսի վարժությունների համար, որոնք պահանջում են ճկունություն և ճարպկություն, որոնք անհամատեղելի են փոքրի հետ: Կանանց պարագան մի քիչ տարրեր է: Այդպես չէ՞ ձեր կարծիքը. Կորբել:

Կորբելը վարանման մեջ ընկավ, որովհետև դքսուհին հաստ էր, իսկ իր սեփական կինը՝ շատ բարակ: Բայց բարոնուհին օգնության եկավ ամուսնուն և վճռականորեն արտահայտվեց հօգուտ նրբակազմության: Մի տարի առաջ նա հարկադրված էր եղել պայքարելու սկսվող գիրացման դեմ, որը շուտով հաղթահարել էր:

Տիկին դը Գիլլոուան հարցրեց.

— Ասացե՛ք, այդ ինչպե՞ս արեցիք:

Բարոնուհին բացատրեց այն մեթոդը, որ հիմա կիրառում են բոլոր սիրուն կանայք: Նրանք ճաշի ժամանակ չեն խմում: Ճաշից մի ժամ հետո միայն խմում են մի բաժակ շատ տաք, այրող թեյ: Դա նպաստում է բոլորին: Նա մի քանի ապշեցուցիչ օրինակներ բերեց, թե ինչպես գեր կանայք Լրեք ամսվա ընթացքում գանակի բերանից ավելի բարակ էին դարձել: Դքսուհին, սրտմտած, բացականչեց.

— Տե՛ր աստված, ի՛նչ հիմարություն է այդպես իրեն չարչարել: Դուք պարզապես ոչինչ չեք սիրում, ուղղակի ոչինչ. նույնիսկ շամպայն դինին: Դե՛հ, Բերտեն, դուք արվեստագետ եք, ի՛նչ եք մտածում այս մասին:

— Աստված իմ, տիկին, ես նկարիչ եմ, ես կտավի վրա եմ առնում բնատիպը, ինձ համար միևնույն է: Իսկ եթե ես քաճղակագործ լինեի, կսկսեի գանգատվել:

— Բայց դուք տղամարդ եք, ո՞րն եք գերադասում:

— Ե՛ս: Մի քիչ պարարտ, բայց բարեկազմ կնոջ, այն, որ իմ խոհարարուհին կոչում է լավ, գիրուկ ճուտիկ: Նա ճարպոտ չէ, բայց մսոտ է ու քնքուշ:

Համեմատութիւնը ծիծաղ առաջացրեց, բայց կոմսուհին անվստահությամբ նայեց աղջկան և մեղմ ասաց.

— Ո՛չ, շատ հաճելի է նիհար լինել. նիհար կանայք չեն պառավում:

Այս հարցը նույնպես վեճ առաջ բերեց և ներկաներին երկու մասի բաժանեց: Այսուհանդերձ, գրեթե բոլորը համաձայնութեան եկան այս կետում. շատ գերը շպետք է շատ արագ նիհարի:

Այս դիտողութիւնն առիթ տվեց աչքի անցկացնելու բարձր խավի ծանոթ կանանց և նորից արտահայտվելու նրանց բարեձևութեան, նրանց շիկութեան ու նրանց գեղեցկութեան մասին: Մյուզադիեն անդուգական, հմայիչ էր գտնում խարտիշագեղ մարկիզուհի դը Լոկրիստին, մինչդեռ Քերտենը գտնում էր, որ տիկին Մանդելիերը մրցակից չունի իր ցած ճակատով, մարմրուն աչքերով ու մի քիչ մեծ բերանով, ուր ատամները շողում էին կարծես:

Քերտենը նստել էր դեռատի աղջկա կողքին և հանկարծ, գառնալով նրան, ասաց.

— Լսիր ինձ, նանետ: Այն բոլորը, ինչ մենք հիմա ասում ենք, դու կլսես շաբաթը առնվազն մի անգամ, մինչև որ պառավես: Դու ութ օրում անգիր կսովորես այն ամենը, ինչ բարձր հասարակութեան մեջ մտածում են քաղաքականութեան, կանանց, թատերական պիեսների և բոլոր մյուս բաների մասին: Քեզ միայն հարկ կլինի ժամանակ առ ժամանակ փոխել մարդկանց անունները կամ երկերի վերնագրերը: Երբ մենք բոլորս քո առջև կհայտնենք ու կպաշտպանենք մեր կարծիքը, դու, մեզ լսելուց հետո, հանգիստ կերպով քեզ համար կընտրես այն, որին դու պետք է հետևես, և ապա այլևս կարիք չես ունենա որևէ բանի մասին մտածելու. քեզ միայն կմնա հանգստանալ:

Դեռատի աղջիկը, առանց պատասխանելու, նկարչի վրանետեց խորամանկ մի հայացք, որի մեջ շողում էր կենդանի, դեռահաս միտքը, առայժմ կաշկանդված, բայց պատրաստ ազատ արձակվելու:

Սակայն դբոուհին և Մյուզադիեն, որոնք գաղափարների հետ խաղում էին, ինչպես գնդակի հետ են խաղում, չնկա-

տելով, որ այդ գաղափարները միշտ միևնույնն էին, բողոքեցին հանուն մարդկային բանականութեան ու գործունեութեան:

Այն ժամանակ Բերտենը ջանաց ապացուցել, թե ինչպես քարձր խավի նույնիսկ ամենաուսյալ մարդկանց միտքը անարժեք, անբովանդակ ու ծանծաղ է, թե ինչպես նրանց հայացքները քիչ են հիմնավորված, նրանց ուշադրությունը թույլ ու անտարբեր է հոգեկան երևույթների նկատմամբ, նրանց հաշակը անկայուն ու կասկածելի է:

Բերտենը բռնված էր այն կիսաանկեղծ, կիսակեղծ զայբույթի նուպայով, որ սկզբում առաջանում է պերճախոս ևրեվալու ցանկութունից, բայց հետո հանկարծ շիկանում է սովորաբար բարեհոգութեամբ ծածկված հատակ դատողութեան մեջ: Նա սկսեց ապացուցել, որ կյանքում միայն այցելութուններով ու ճաշկերութիւններով ղբալված մարդիկ ճակատագրի անհաղթահարելի ուժով դառնում են թեթևամիտ, հաճելի, բայց տափակ էակներ, որոնց շատ քիչ են հուզում հոգսերը, հավատալիքներն ու մակերեսային ցանկութունները:

Նա ապացուցեց, որ այդ մարդկանց մեջ չկա ոչ խորութուն, ոչ կրակ, ոչ անկեղծութուն, որ նրանց մտավոր կուտուրան աննշան է, իսկ գիտելիքը՝ պարզապես արտաքին փայլ, որ, վերջապես, այդ մանկեկները իրենց համարում են ընտրյալներ կամ ընդօրինակում են նրանց շարժուձևերը: Նա ապացուցեց, որ նրանց բնաղղների խախտւտ արմատները աճել են պայմանականութունների հողում, ոչ իրականութեան մեջ, և հետևաբար նրանք հաստատապես ոչինչ չեն սիրում, որ նրանց կենցաղի պերճանքը ծառայում է սոսկ սնափառութունը զոհացնելու և ոչ թե նրբացած պահանջները հագեցնելու, որովհետև նրանք իրենց ստանը վատ են ուտում և վատորակ գինի են խմում, թեև դրանց համար շատ թանկ են վճարում:

— Նրանք ապրում են, — ստում էր Բերտենը, — ամեն ինչի կողքին, բայց ոչինչ չեն տեսնում և ոչ մի բանի մեջ չեն թափանցում, գիտութեան կողքին, որ նրանք անգիտանում են, բնութեան կողքին, որի վրա նրանք չգիտեն նայել, երջանկութեան կողքին, քանի որ նրանք անկարող են ոգևորութեամբ վայելել որևէ բան. նրանք ապրում են աշխարհի գեղեցկութեան կամ արվեստի գեղեցկութեան կողքին, որի մասին խո-

սում են, բայց որին նույնիսկ չեն էլ հավատում, քանի որ նրանց անձանոթ է կյանքի ու մտքի հաճույքներով արբենալը: Նրանք անընդունակ են մի բան սիրելու այնքան, որ այդ սերը համակի նրանց ամբողջ էությունը, անընդունակ են որևէ բանով հետաքրքրվելու այն աստիճան, որ նրանց լուսավորի հասկանալու ուրախությունը:

Բարոն դը Կորբելը իր պարտականությունը համարեց հանդես գալու լավ հասարակության պաշտպանությամբ:

Նա հանդես եկավ անհիմն, բայց անհերքելի փաստարկներով, որոնք հարվում են բանականության առջև, ինչպես ձյունը կրակի առջև, և որոնք անորսալի են, աստծու գոյությունը ապացուցող գյուղական քահանայի անհեթեթ, բայց հաղթանակող փաստարկներով: Վերջում նա բարձր խավի մարդկանց համեմատեց նժույզների հետ, որոնք, ճիշտ ասած, ոչ մի բանի չեն ծառայում, բայց ձիերի ցեղի փառքն են նանդիսանում:

Բերտենը, անհարմար զգալով այսպիսի հակառակորդի առջև, արհամարհական ու քաղաքավար լռություն պահեց: Զայց շուտով բարոնի տխմարությունը դայրացրեց նրան, և, ընարպկորեն ընդմիջելով դրույակցի ճառը, նա մանրամասնորեն պատմեց, թե ինչպես է անցնում բարեկիրթ մարդու օրը առավոտյան վեր կենալուց մինչև գիշերվա պառկելու ժամը:

Նրբորեն ընտրված ու բերված մանրամասնությունները անստեղծ կոմիկական մի պատկեր էին ուրվադժում: Բուրբ օտես ակնհայտ տեսնում էին այդ պարոնին. այն ժամանակ, երբ սենյակի սպասյակը հաղցնում է նրան, նա մի քանի ընդհանուր գաղափարներ է հայտնում իրեն ածիլող սափրիչին. ապա, պատրաստվելով առավոտյան զրոսանքին, նա ձիապաններին հարցնում է ձիերի առողջության մասին. հետո ձիով անցնում է Բուլոնյան անտառի ծառուղիներով մի միայն նրա համար, որ ողջույններ փոխանակի ծանոթների հետ. նախաճաշում է կնոջ դիմաց, որ, իր հերթին, գուրս էր եկել հառքով, և նրանց զրույցը սահմանափակվում է առավոտյան հանդիպած անձանց անունների թվարկումով միայն. ապա մինչև երեկո այցելում է հյուրասրահներ, որպեսզի միտքը թարմացնի իր նմանների հետ շփմամբ: ճաշի ինչ-որ իշ-

խանի մոտ, ուր քննարկվում է Եվրոպայի քաղաքական կացութիւնը և օրն ավարտում է օպերայի ճեմասրահում պարային երեկույթով, ուր քեֆ անող դառնալու նրա երկչոտ փորձերը անմեղորեն զոհացվում են միայն անվայել տեղի արտաքին տեսքով:

Պատկերը շատ ճիշտ էր, բայց նրա հեղնանքը ոչ ոքի չէր վիրավորում: Սեղանի շուրջը նստածները ծիծաղեցին:

Գեր դքսուհին, քրքջալու հազիվ գսպված ցանկութիւնից ցնցված, կրճքում թեթև սարսուռներ էր ունենում: Վերջապես նա ասաց.

— Ոչ, իսկապես, դա շատ զվարճալի է, դուք ինձ կմեոցընեք ծիծաղից:

Բերտենը, դեռևս գրգռված, պատասխանեց.

— Օ՛, տիկին, ծիծաղից չեն մեռնում բարձր հասարակութեան մեջ: Այնտեղ հազիվ են ծիծաղում: Մարդահաճութեան ոք բարեկրթութեան համար ձեացնում են, թե զվարճանում են, ձեացնում են իբրև թե ծիծաղում են: Միծաղի ժամածոութիւնը նմանեցնում են բավական հաջող, բայց դա իսկական ծիծաղ չէ: Գնացեք ժողովրդական թատրոնները և կտեսնեք, թե ինչպես են մարդիկ ծիծաղում: Գնացեք զվարճացող քաղքենիների մոտ և կտեսնեք, թե ինչպես են մարդիկ ծիծաղից թուլանում: Գնացեք զինվորների զօրանոցները, և կտեսնեք, թե ինչպես մարդիկ խեղդվելու, աչքերից արցունք գալու, մահիճների վրա գալարվելու աստիճան քահ-քահ ծիծաղում են, նայելով ինչ-որ ձեռնածուրի խաղերին: Բայց մեր հյուրասրահներում չեն ծիծաղում: Ես ձեզ կասեմ, որ այնտեղ ամեն ինչ կեղծ է, նույնիսկ ծիծաղը:

Մյուզադիեն Բերտենի խոսքը կարեց.

— Թույլ տվեք, դուք շատ խիստ եք: Բայց ինձ թվում է, սիրելիս, որ դուք ինքներդ չեք արհամարհի այդ բարձր հասարակութիւնը, որին այնքան լավ ծաղրում եք:

Բերտենը ժպտաց.

— Այո, ես այն սիրում եմ:

— Ուրեմն ինչպե՞ս հասկանալ:

— Ես մասամբ արհամարհում եմ ինքս ինձ, ինչպես կասկածելի ցեղի խառնածին:

— Այդ բոլորը սոսկ ձևականութուն է,— ասաց դքսուհին:

Եվ երբ Բերտենը սկսեց հավատացնել, որ ձևականութուն չէ, դքսուհին վեճը ավարտեց հայտարարելով, որ բոլոր արվեստագետներն էլ սիրում են լույն ուղտ դարձնել:

Այն ժամանակ գրույցը, հասարակ ու հանդարտ, բարեկամական ու ղուսպ գրույցը, բնդհանուր բնույթ կրեց և ամենինչ շոշափեց, և որովհետև ճաշկերույթը վերջանալու վրա էր, կոմսուհին հանկարծ ցույց տալով իր առջև դրված լեցուն բաժակները, գոչեց.

— Այ տեսեք, ես ոչինչ չեմ խմել, ոչինչ, ոչ մի կաթիլ: Տեսնենք կնիհարե՞մ:

Գքսուհին, բարկացած, ուղեց նրան մեկ-երկու ումպ հանքային ջուր խմեցնել, բայց իզուր եղավ, և նա բացականչեց.

— Ա՛հ, հիմա՛ր: Աղջկա պատճառով հիմա գլուխը կպրտըտվի: Խնդրեմ, Գիլոուա, թույլ մի տաք ձեր կնոջը այդպիսի խենթութուն անել:

Կոմսը, որ այդ ժամանակ Մյուզագիեին բացատրում էր Ամերիկայում հնարված մեքենայական մի կալսիչի մասին, լավ չէր լսել:

— Ի՞նչ խենթութուն, դքսուհի:

— Այն, որ կինդ ուղում է նիհարել:

Կոմսը կնոջ վրա բարեհաճ ու անտարբեր մի հայացք նետեց:

— Ես սովորութուն չունեմ նրա կամքին հակառակվելու:

Կոմսուհին սեղանից բարձրացավ և իր հարևանի թևը մտավ, կոմսը թևն առաջարկեց դքսուհուն, և բոլորն անցան մեծ հյուրասենյակ, քանի որ գարդասենյակը սահմանված էր ասորյա ընդունելությունների համար:

Իսկ ընդարձակ ու շատ լուսավոր մի սենյակ էր: Նրա ամուլն-կապույտ մետաքսե գեղեցիկ ու լայն պաննոներով որմերը, սլանոններ, որոնք հին նախշերով էին բանված ու սպիտակ-ոսկի շրջանակներով եղբրված, լամպերի ու ջահերի յույսի տակ շողշողում էին լուսնի մեղմ ու վառ ցոլքերից: Կոմսուհու նկարը, Օլիվիե Բերտենի ձեռագործը, որ կախ-

ված էր մեջտեղում, ասես սենյակը լեցնում էր իր կենդանությամբ: Օլիվիեն կոմսուհու տանն էր, և հյուրասենյակի օդն իսկ թաթախված էր Լորիասարգ կնոջ ժպիտով, նրա հայացքի հրապույրով, նրա խարտյաշ վարսերի հմայքով: Եվ ամենուր գրեթե սովորություն էր դարձել, յուրատեսակ աշխարհիկ արարողություն, ինչպես խաչակնքելը եկեղեցի մտնելիս. ամեն անգամ էանգ առնել նկարի տուջև և կոմպլիմենտներ շոռայել ընատիպին:

Մյուզադիեն Լորեք բաց չէր թողնում այդ առիթը: Նրա իբրև գիտակի և պետություն վստահությունը վայելողի կարծիքը պաշտոնական էքսպերտիզային համազոր սրժեք ուներ, և հաճախ իր պարտականությունն էր համարում խոր համոզմամբ հաստատել այդ նկարի բարձր արժանիքները:

— Ահա, — ասաց նա, — իսկապես մեր ժամանակի ամենագեղեցիկ նկարը, որ ևս ճանաչում եմ: Նա գեղուն է հրաշալի կյանքով:

Կոմս դը Գիլուան, որ շարունակ գովասանքներ էր լսում այս կտավի մասին և իր մեջ արմատացել էր այն համոզումը, թե մի գլուխ-գործոց ունի, մոտեցավ Մյուզադիենին, և նրանք մեկ-երկու բոպե կրկնեցին հանրածանոթ ու մասնագիտական տերմինները՝ փառաբանելու համար այդ նկարի ակնհայտ ոթաբուն սյուժաները:

Պատի վրա դարձած բոլոր աչքերը կարծես շողում էին հիացումից, և Օլիվիե Բերտենը, որ վարժվել էր այդ դրվատանքներին և դրանց նույնքան քիչ ուշադրություն էր դարձնում, որքան փողոցային պատահական հանդիպումների ժամանակ առողջության մասին հարցերին, այսուհանդերձ լուսավորելու համար նկարը, նրա վրա էր ուղղում առջևում գետեզված լուսարձակ լամպը, որ ծառան անփութությամբ մի քիչ ծուռ էր դրել:

Ապա բոլորը նստեցին: Կոմսը մոտեցավ դքսուհուն. վերջինս ասաց.

— Հավանաբար եղբորս որդին իմ ետևից կգա և ձեզնից մի բաժակ թեյ կխնդրի:

Որոշ ժամանակից ի վեր նրանց մեջ առաջացել էին ընդհանուր ցանկություններ, որ նրանք փոխադարձաբար գուշա-

կում էին, թեև դեռ ոչ մի խոսք, նույնիսկ ակնարկ, չէին անում գրանց մասին:

Դքսուհի դը Մորտմենի եղբայրը, մարկիզ դը Ֆարանդալը, իսպաղից գրեթե բոլորովին անանկացած, ձիուց ընկել ու մեռել էր, թողնելով մի այրու և մի որդու: Այս երիտասարդ մարդը, որ այժմ քսանութ տարեկան էր, կոտիլյոն պարի ամենացանկալի ղեկավարներից մեկն էր Եվրոպայում, ըստ որում նա երբևմն հրավիրվում էր նույնիսկ Վիեննա ու Լոնդոն, որպեսզի վալսերով զարդարեր պայատական պարահանդեսները, գրեթե դուրի լինելով հարստությունից, իր դիրքի, անվան, արքայական տների հետ մի քիչ ազգակցական կապերի շնորհիվ դարձել էր Փարիզի ամենափնտրված ու ամենանախանձելի մարդկանցից մեկը:

Պարի ու սպորտի ասպարեզում ձեռք բերված այդ դեռ շատ երիտասարդ փառքը հարկավոր էր ամրապնդել և՛ հարուստ, շատ հարուստ մի ամուսնությունից հետո՝ բարձր հասարակության մեջ ունեցած հաջողությունները վերափոխել քաղաքական հաջողությունների: Հենց որ դառնար դեպուտատ, կդառնար և մարկիզ, և հենց դրանով նա կդառնար ապագա գահի սյուներից մեկը, թագավորի խորհրդականներից ու կուսակցության պարագլուխներից մեկը:

Դքսուհին, որ ստույգ տեղեկություններ ուներ, գիտեր կոմս դը Գիլոուայի խոշոր հարստության մասին, դը Գիլոուայի, որ խոհեմ ինայոդ էր և ապրում էր սովորական վարձու բնակարանում, երբ կարող էր իշխանավայել ձևով ապրել Փարիզի ամենաշքեղ ապարանքներից մեկում: Դքսուհին տեղյակ էր մշտապես հաջող նրա սպեկուլյացիաներին, ֆինանսական գործերում նրա նուրբ հոտառությանը, վերջին տասնամյակում գործարկված ամենաարդյունաբեր ձեռնարկություններում նրա ունեցած մասնակցությանը, և մտածեց իր եղբոր որդուն ամուսնացնել նորմանդական դեպուտատի աղջկա հետ, դեպուտատի, որին այդ ամուսնությունը կարող էր գերակշռող ազդեցություն տալ իշխաններով շրջապատված արիստոկրատական հասարակության մեջ: Գիլոուան, որ մեծ օժիտով կնոջ հետ էր ամուսնացել և ճարտարորեն բազմապատկել էր սե-

փական գեղեցիկ հարստութիւնը, հիմա փայփայում էր ուրիշ փառասիրական ծրագրեր:

Նա հավատում էր թագավորի վերադարձին և ուզում էր այդ դեպքն օգտագործել լավագույն ձևով:

Իբրև պարզ գեյուուտատ, նա շունք մեծ կշիռ: Բայց իբրև աներ մարկիզ դը Ֆարանդալի, որի նախնիները Ֆրանսիական թագավորական տան հավատարիմ ու սիրեցյալ մերձավորներն էին, կրարձրանար առաջին շարք:

Բայցի դրանից, իր կնոջ հետ դքսուհու բարեկամութիւնը այդ միութեանը կտար մտերմական բնույթ, որ նույնպես շատ կարևոր էր, և վախենալով, որ մարկիզը կարող է հանդիպել մի ուրիշ աղջկա, որ նրան հանկարծ դուր կգա, կոմսը կանչել տվեց իր աղջկան, որպեսզի արագացնի դեսպերի ընթացքը:

Տիկին դը Մորտմենը, նախագրալով ու գուշակելով կոմսի ծրագիրը, լուսթյամբ նպաստում էր դրանց, և այդ օրը, թեև նրան շէին տեղեկացրել երիտասարդ աղջկա հանկարծակի վերադարձի մասին, նա իր Եղբորորդուն խորհուրդ տվեց անցնել Գիլոտաների մոտ, որպեսզի նրան աստիճանաբար վարժեցնի ավելի հաճախ լինելու այդ տանը:

Առաջին անգամ լինելով, կոմսն ու դքսուհին քոչարկված բառերով խոսեցին իրենց ցանկութիւնների մասին, և երբ բաժանվեցին, միութեան դաշինքը արդեն կնքվել էր:

Հյուրասենյակի մյուս ծայրին ծիծաղում էին: Պարոն դը Մյուզադիեն բարոնուհի դը Կորբելին պատմում էր ինչ-որ նեգրական դիսպանատանը հանրապետութեան նախագահի ընդունելութեան մասին, երբ հայտարարվեց, որ մարկիզ դը Ֆարանդալը Եկել է:

Մարկիզը երևաց դռան մեջ ու կանգնեց: Արագ ու վարժ շարժումով նա մոտոկլը դրեց աջ աչքին, ասեւ ցանկանալով զննել հյուրասենյակը, ուր մտնում էր առաջին անգամ, գուցե նաև նրա համար, որ ներկաներին ժամանակ տա իրեն նկատելու, և շեշտի իր մուտքը: Ապա այտի ու հոնքի աննշմարելի շարժումով նա դեն նետեց սև մետաքսե երիզից կախված ապակու կտորը, շտապ առաջացավ դեպի տիկին դը Գիլոտան և շատ ցած խոնարհվելով, համբուրեց նրա պարզած ձեռքը: Նա համբուրեց նաև իր հորաքրոջ ձեռքը, ապա սեղմեց մնա-

գլխի հյուրերի ձեռքերը, վայելուչ անբռնազրոսիկությամբ անցնելով մեկից մյուսին:

Դա մի երիտասարդ մարդ էր բարձր հասակով, շիկակարմիր բեղերով, արդեն մի քիչ ճաղատ գլխով, զինվորականի կեցվածքով և անգլիացի սպորտսմենի շարժումներով: Նրան նայելով զգացվում էր, որ նա մեկն է այն մարդկանցից, որոնք իրենց մարմնի մյուս անդամները ավելի են մարդել, քան գլուխը և սիրում են լուրջ այնպիսի զբաղմունքներ, որոնց մեջ զարգանում են ֆիզիկական ուժն ու շարժունությունը: Սակայն նա ուսյալ էր, քանի որ սովորել էր և մտքի մեծ լարումով շարունակում էր ամեն օր սովորել այն բոլորը, ինչ նրան հետագայում կարող էր պետք գալ. պատմություն՝ ջանալով անդիր սովորել թվականները, շխտրանալով դեպքերի իմաստի մեջ, քաղաքատնտեսություն՝ դեպուտատին անհրաժեշտ տարրական գիտելիքները և հասարակագիտության այբբենարանը՝ ի պեսս կառավարող գասակարգերի:

Մյուզադիեն նրան գնահատում էր, ասելով. «Նա արժեքավոր մարդ կդառնա»: Բերտենը գնահատում էր նրա ճարտարիությունն ու ուժը: Նրանք գնում էին միևնույն սրամարտասրահը, հաճախ միասին էին որսի գնում և ձիով զրոսնելիս հանդիպում Բուլոնյան անտառի ծառուղիներում: Ճաշակների ղեկավարությունը նրանց մեջ առաջացրել էր փոխադարձ համակրանք, հաստատել էր այն բնազդական ֆրանկ-մասոնային կապը, որ երկու մարդկանց միջև մեկին ու մյուսին հավասարապես հաճելի խոսակցության նյութ է ստեղծում:

Երբ մարկիզին ներկայացրին Աննետ դը Գիլոուային, նա հանկարծ կասկածեց հորաքրոջ կոմբինացիաների մասին և, խոսարհվելուց հետո, դիտակի հայացքով նայեց աղջկան:

Մարկիզը աղջկան սիրուն և, մանավանդ, բազմախոստում դուռով. նա այնքան շատ պարեր էր ղեկավարել, որ լավ էր նանաչում աղջիկներին և առաջին հայացքով կարող էր գուշակել նրանց ապագա գեղեցկությունը, ինչպես նոր գինին համտեսող փորձագետ:

Նա աղջկա հետ սոսկ մի քանի աննշան խոսքեր փոխանակեց, ապա նստեց բարոնուհի դը Կորբելի կողքին, որպեսզի կիսաձայն զրուցի նրա հետ:

Հյուրերը կանուխ մեկնեցին, և, երբ բոլորը գնացին, երբ աղջիկը սլառկեց ընելու, երբ ճրագները մարեցին, և ծառաները բարձրացան իրենց սենյակները, կոմս դր Գիլուուան, ետ ու առաջ քայլելով հյուրասենյակով, ուր միայն երկու մոմեր էին վառվում, դեռ երկար սլահեց բազկաթոռի մեջ նիրհող կոմսուհուն, նրան պարզելով իր հույսերը, մանրամասն բացատրելով, թե ինչ ընթացք պետք է բռնել, ինչպես նախատեսել բոլոր կոմբինացիաները, շանսերը և ձեռք առնել անհրաժեշտ նախապզուշությունները:

Արդեն ուշ էր, երբ կոմսը քաշվեց իր սենյակը, երեկույթից մեծապես գոհ ու շնչալիով.

— Կարծես դործը գլուխ է եկած:

III

«Ե՛րբ եք գալու, բարեկամս: Ես երեք օր է ձեզ չեմ տեսել, և դա ինձ երկար է թվում: Աղջիկս ինձ շատ է զբաղեցնում, բայց դուք դիտեք, որ ես այլևս չեմ կարող հրաժարվել ձեզանից»:

Նկարիչը, որ մատիտով էսքիզներ էր ուրվանկարում, միշտ մի նոր նյութ որոնելով, վերընթերցեց կոմսուհու գրությունը, ապա բայց անելով գրասեղանի դարակը, այն գրեց իրենց կապի սկզբնավորումից ի վեր այնտեղ կուռակված ուրիշ նամակների վրա:

Բարձր խավի կյանքի ընձեռած դյուրությունների շնորհիվ, նրանք վարժվել էին դրեթե ամեն օր հանդիպելու ժամանակ առ ժամանակ կոմսուհին գալիս էր նկարչի մոտ և թողնելով նրան աշխատել, մեկ-երկու ժամ նստում էր բազկաթոռի վրա, ուր մի ժամանակ նստում էր նկարվելու համար: Բայց, մի քիչ վախենալով ծառաների դիտողություններից, կոմսուհին այդ ամենօրյա հանդիպումների համար, սիրո այդ մանրադրամի համար, գերադասում էր նկարչին ընդունել իր մոտ կամ նրան տեսնել որեէ հյուրասրահում:

Նրանք նախապես պայմանավորվում էին այդ հանդիպումների համար, որոնք պարոն դր Գիլուուային միշտ բնական էին թվում:

Շարաթվա մեջ առնվազն երկու անգամ նկարիչը ճաշում էր կոմսուհու մոտ մի քանի բարեկամների ընկերակցութեամբ: Յուրաքանչյուր երկուշաբթի նա կոմսուհուն գտնում էր օպերայի իր օթյակում, ապա նրանք ժամագրութիւն էին նշանակում այս կամ այն տանը, ուր դիպվածը նրանց հասցնում էր միևնույն ժամին: Նկարիչը գիտեր, թե կոմսուհին ո՞ր երեկոյան դուրս չէր գալիս, և գնում էր նրա մոտ մի բաժակ թեյ խմելու, նրա մոտ իրեն զգալով ինչպէս իր տանը, այնքան ընթ, հաճելի ու վստահելի էր այդ վաղուցվա մտերմութիւնը: Իսկ կոմսուհու հետ որնէ տեղ հանդիպելու թեկուզ մի քանի թոպեններ միասին անցկացնելու, մի քանի բառեր փոխանակելու, մի քանի մտքեր բաժանելու սովորութիւնը նկարչի մեջ այնքան ուժեղ էր, որ նա շարունակ պահանջ էր զգում նրան տեսնելու, թեև իր կրքի բոցը արդեն վաղուց հանգել էր:

Իրեն ընտանիքում, բազմանգամ ու կենդանի տանը զգալու, ընդհանուր սեղանից ճաշելու, երեկոները արդեն վաղուց ծանոթ մարդկանց հետ անխոսնջ զրույցներ անցկացնելու փափագը, հաղորդակցութեան, մերձակցութեան, մտերմութեան այն էգոիստական փափագը, որ նիրհում է ամեն մարդու սրտում և որ ամեն ծերունի ամուրու քաշում-տանում է տնից տուն, իր բարեկամների մոտ, ավելի էր ուժեղացնում նկարչի գորովանքի զգացումները: Այդ տանը, ուր նրան սիրում էին, երես էին տալիս, ուր նա ամեն ինչ գտնում էր, նա կարող էր հանգստանալ ու իր միայնութիւնը փայփայել:

Արդեն երեք օր է նա չէր տեսել իր բարեկամներին, որոնք հավանաբար, իրար էին անցել աղջկա վերադարձի պատճառով. նա արդեն ձանձրանում էր և նույնիսկ մի քիչ վիրավորվել էր, որ նրանք մինչև հիմա չէին կանչել իրեն, բայց բոլորովին հարմար չէր գտնում առաջին քայլն անելու:

Կոմսուհու նամակը, ինչպես մտրակի հարված, ցնցեց նկարչին: Հետմիջօրեի ժամը երեքն էր: Նա վճռեց անմիջապէս գնալ կոմսուհու մոտ, որպեսզի նրան դեռ տանը գտնի:

Նկարչի զանգի վրա երևաց սենյակի սպասյակը:

- Ինչպիսի՞ եղանակ, ժողե՞ք:
- Շատ գեղեցիկ, պարոն:
- Շո՞գ:

— Այո, պարոն:

— Սպիտակ ժիլետ, կապույտ ժակետ, մոխրագույն գրի-
խարկ:

Նկարիչը միշտ հագնում էր շատ վայելուչ ձևով, և, թեև
սրա հագուստը կանոնավոր գերձակի ձեռքով էր կարված,
բայց հագնելու նրա ձևը, նրա քայլվածքը, սպիտակ ժիլետի
մեջ պրկված փորրո, մոխրագույն թաղիքե, մի քիչ դեպի ծոծ-
րակը թեքված բարձրադիր գլխարկը ասես անմիջապես մատ-
նում էին, որ նա նկարիչ է և ամուրի:

Երբ նկարիչը եկավ կոմսուհու մոտ, նրան ասացին, որ
կոմսուհին պատրաստվում է զբոսանքի գնալ Բուլոնյան ան-
տառ: Նկարիչը դժգոհեց ու սպասեց:

Ըստ սովորության նա սկսեց ճեմել ընդարձակ, վարա-
գույրներից մթագնած հյուրասրահով, անցնելով բազկաթո-
ռից բազկաթոռ, պատուհանից պատերը: Ոսկեզօծ ուրբերով
թեթև սեղանների վրա հատուկ անկարգությամբ ցրիվ էին տըր-
ված ամեն տեսակ անօգուտ, սիրուն ու թանկարժեք գեղոր-
ներ: Գրանք ոսկեզրվազ հին տփիկներ էին, մանրանկարներով
փորագրված ծխախոտատուփեր, փղոսկրե արձանիկներ, փայ-
լատ արծաթե ժամանակակից իրեր, որոնց խստաշունչ զվար-
ճալիության մեջ երևում էր անզլիական ճաշակը՝ փոքրիկ խո-
հանոցի սալ և նրա վրա ամանից լակող մի կատու, խոշոր հա-
ցի ձևով մի ծխախոտատուփ, մի սրճաման-լուցկաման, և
ապա մի տուփի մեջ պուլարիկի ամբողջ պաճուճանքը, ման-
յակներ, ապարանջաններ, մատանիներ, ճարմանդներ, ակնն-
ոով, շափյուղաներով, սուտակներով, զմրուխտներով ընգե-
լուզված ականջօղեր, միկրոսկոպիական մի ֆանտազիա, որ
ասես պատրաստված էր կիլիպուտիայի* ոսկերիչների ձեռ-
քերով:

Երբեմն նա վերցնում էր այս կամ այն տարեդարձի առ-
թիվ իր կողմից նվիրված որևէ առարկա, երազուն անտար-
բերությամբ շոշափում, զննում էր, ապա նորից գնում իր տե-
ղը:

* Երևակայական երկիր, որ նկարագրված է Սվիֆթի (1667—1745)
«Գուլլիվերի ճանապարհորդությունները» վեպի առաջին մասում:

Մի անկյունում, կլորածև բազմոցիկի առջև դրված միտանի սեղանի վրա ընկած էին մի քանի փառակազմ գրքեր, որոնք գրեթե չէին թղթատված: Նույն սեղանի վրա էր Ռեվյուսի Գյո Մոնդր մի քիչ մաշված, ճմլված, ծալված էջերով, ասես այն բազմիցս ընթերցել ու վերընթերցել էին, և դեռ չկտրված ուրիշ սլարբերականներ, Ժամանակակից արվեստներ, որ հարկ էին համարում ստանալ միայն նրա թանկ գնի սլատճառով,—այդ ժուռնալի տարեկան բաժնեգիր շորս հարյուր ֆրանկ էր,— և Ազատ թերթը, կապույտ շապկով բարակ դրրույկ, ուր հրատարակվում էին «Ջղագրգիռներ» հորջորջված նորագույն պոետները:

Պատուհանների միջև դրված էր կոմսուհու գրասեղանը. անցյալ դարի գողտրիկ մի կահ, որի վրա էր կոմսուհին գրուս հյուրընկալությունների ժամանակ ստացած անհետաձգելի գրությունների պատասխանները: Այնտեղ էին և մի քանի սիրված գրքեր, կնոջ մտքի ու սրտի ցուցանակներ,— Մյուսե, Մանոն Լեսկո, Վերթեր, և, ցույց տալու համար, որ խորթ շեն բարդ զգացումներին ու հոգեբանության խորհուրդներին, Չարի ծաղիկները *, Կարմիրն ու Սևը, Կինը 18-րդ դարում **, Ադուլֆը ***:

Գրքերի կողքին, ասեղնագործված թավշի մի կտորի վրա դրված էր մի սքանչելի ձեռքի հայելի, ոսկերչական վարպետության մի գլուխ-գործոց, որի ասպակին ցած էր շուռ տրված, որպեսզի կարելի լիներ ետևից նայելով հիանալ ոսկե ու արծաթե մի հետաքրքրական աշխատանքով:

Բերտենը հայելին առավ ու մեջը նայեց: Վերջին տարիներին նա սարսափելիորեն ծերանում էր և թեև իր դեմքը հիմա ավելի ինքնատիպ էր գտնում, քան առաջ, նրան սկսում էին տրտմեցնել այտերի թառամումն ու մաշկի կնճոտումը:

Դուռը բացվեց նրա ետև.

— Բարև, պարոն Բերտեն,— ասաց Աննետը:

* Ֆրանսիացի բանաստեղծ Շարլ Բոդլերի (1821—1867) բանաստեղծությունների հավաքածուն:

** Գոնկուր եղբայրների գիրքը, որ լույս տեսավ 1862 թ.:

*** Ֆրանսիացի գրող ու նկարիչ Բենժամեն Կոստանի (1845—1902) վեպը:

— Բարև, փոքրիկ, ինչպե՞ս ես:
 — Շատ լավ, իսկ դո՞ւք:
 — Ինչպե՞ս, ինձ հետ սղոց-ով չե՞ս խոսում:
 — Ոչ, դա ինձ անվայել է:
 — Դե՛հ, բավական է:
 — Ոչ, անվայել է: Ես ձեզանից ամաչում եմ:
 — Այդ ինչո՞ւ:
 — Որովհետև... որովհետև դուք ոչ այնքան երիտասարդ
 ք, ոչ այնքան ծեր...

Նկարիչը ծիծաղեց:

— Այս փաստարկից հետո ես չեմ պնդում:

Աննետը հանկարծ շտապումնեց մինչև ճակատի այն սպի-
 տակ շերտը, ուր մազերն են աճում, և շփոթված շարու-
 նակեց.

— Մայրիկս ինձ հանձնարարեց ձեզ ասելու, որ ինքը հի-
 մա ցած կիջնի. նա հարցնում է, թե արդյոք չե՞ք ցունկանա
 լեզ հետ գալ Բուլոնյան անտառ:

— Այո, իհարկե: Դուք մենա՞կ եք:

— Ոչ, մեզ հետ կլինի դքսուհի դը Մորտմենը:

— Շատ լավ, ձեզ հետ կգամ:

— Այն ժամանակ թույլ տվեք, գնամ գլխարկս վերցնելու:

— Գնա, զավակս:

Աննետը դեռ չէր դուրս եկել, երբ կոմսուհին երևաց քողի
 տակ, պատրաստ մեկնելու: Նա ձեռքերը Բերտենին երկարեց:

— Չեք երևում, Օլիվիե: Ինչո՞վ եք զբաղված:

— Ես չէի ուզում ձեզ խաչնգարել այս օրերին:

Կոմսուհին «Օլիվիե» արտասանեց այնպիսի տոնով, որի
 լեզ դրեց իր բոլոր մեղադրանքներն ու բոլոր գորովանքը:

— Դուք լավագույն կինն եք աշխարհում, — ասաց Օլիվիե
 Բերտենը, կոմսուհու ձայնի ելևէջից հուզված:

Երբ այդ փոքրիկ սրտի գժտությունը հարթվեց, կոմսուհին
 քարձր խավին հատուկ տոնով ասաց.

— Մենք կգնանք դքսուհու ետևից նրա ապարանքը և ա-
 գա կզրոսնենք Բուլոնյան անտառում: Հարկավոր է այդ բո-
 լորը ցույց տալ նանետին:

Կառքը նրանց սպասում էր դարպասի կամարի տակ:

Բերտենը նստեց երկու կանանց դիմաց, ձիերի սմբակները զրնդացին հնչուն կամարի տակ, և կառքը մեկնեց:

Գեպի Մադլեն եկեղեցի տանող մեծ բուլվարի վրա ամեն կինդանի արարած ասես զգում էր երկնքից իջնող վաղ գարնան բերկրանքը:

Գաղջ օդն ու արևը տոնական տեսք էին տալիս տղամարդկանց, սիրահարության տրամագրություն՝ կանանց, խայտացնում էին երեխաներին ու խոհարարների աշկերտներին, որոնք իրենց կողովները գնելով նստարանների վրա, վազվզում ու խաղում էին իրենց հասակակից փողոցային լակոտների հետ, շներն ասես շտապում էին ինչ-որ տեղ, դոնապանների գեղձանիկները կոկորդալիր դայլայլում էին, և միայն կառքերի՞ լծված յաթուկները, ասես հազիվ կենդանի, քարշ էին գալիս իրենց սովորական, նկուն քայլվածքով:

Կոմսուհին շշնջաց.

— Օ՛, ի՞նչ գեղեցիկ օր է, ի՞նչ լավ է ապրել:

Ցերեկվա պայծառ լույսի տակ նկարիչը փոխնիփոխ նայում էր մորը և աղջկան: Անշուշտ, նրանք տարբեր էին, բայց միաժամանակ այնքան նման էին, որ ասես մեկը մյուսի շարունակությունը լիներ, ստեղծված նույն արյունից ու մսից, ողբշնչված նույն կյանքով: Մանավանդ սև թծերով կետկիտված նրանց աչքերը, վառ-կապույտ՝ աղջկա մոտ և մի քիչ դժգույն՝ մոր մոտ, Բերտենի վրա էին ուղղում, երբ նա խոսում էր, այն աստիճան համանման մի հայացք, որ նա սպասում էր նրանցից լսելու միևնույն պատասխանը: Եվ նրանց ծիծաղեցնելուց ու խոսեցնելով, Բերտենը զարմանքով նկատել էր, որ իր առջև ուներ բոլորովին տարբեր երկու կանայք, մեկը, որ ապրել էր և մյուսը, որ ապրելու էր: Ոչ, նա չէր կարող նախատեսել, թե ինչ կդառնար այդ աղջիկը, երբ նրա մատաղ միտքը տակավին չզարթնած ճաշակների ու բնագրների ազդեցության տակ ըրացվեր աշխարհի իրադարձությունների մեջ: Հիմա նա սիրուն դեռատի մի աղջնակ էր, անգետ ու անգիտացված, պատրաստ ընդառաջ գնալու պատահականություններին ու սիրույն, նման նավահանգստից դուրս եկող նավին, մինչդեռ նրա մայրը, անցնելով իր կյանքի ճանապարհն ու սիրվելով, վերագառնում էր նավահանգիստ:

Բերտենը խանդաղատում էր մտածելով, որ հենց իրեն էր ընտրել ու դեռ նախընտրում էր այդ դեռևս սիրուն կինը, որ մեղմորեն օրորվում էր կառքի մեջ, գարնանային գաղջ յդում:

Բերտենը նրա վրա երախտագիտական մի հայացք նետեց, կոմսուհին գուշակեց այդ, և Բերտենը նրա շրջազգեստի հպուձից պատասխան երախտագիտություն զգաց:

Բերտենը իր հերթին շշնջաց.

— Յ, այո, ի՞նչ գեղեցիկ օր է:

Իրենց հետ վերցնելով վարենն փողոցի վրա բնակվող դքսուհուն, նրանք ուղղվեցին դեպի Հաշմանդամների տուն և, ուրիշ կառքերի հեղեղի միջով անցնելով Աստղի հրապարակի Հաղթական կամարով, հասան Ելիսյան դաշտեր:

Երիտասարդ օրիորդը, որ նստել էր Օլիվիե Բերտենի կողքին, կոնակը ձիերին դարձրած, լայնաբաց, անհազ ու անմեղունակ աչքերով նայում էր կառքերի այդ հեղեղին: Մերթ շնդ մերթ, երբ դքսուհին կամ կոմսուհին գլխի թեթև շարժումով պատասխանում էին որևէ ողջույնի, օրիորդը հարցնում էր. «Այդ ո՞վ է», և Բերտենը պատասխանում էր. «Պոնտեգլենները», կամ «Պյուսիսելսիները», կամ «կոմսուհի դր Նոկրիստը», կամ «գեղեցիկ տիկին Մանդելիերը»:

Հիմա նրանք անցնում էին Բուլոնյան անտառի մայրուշիով, թավալվող լանդիների աղմուկի միջով: Կառքերը, որոնք արդեն այնպես չէին վխտում, ինչպես Հաղթական կամարի մոտ, կարծես մրցում էին անվերջանալի վազքի մեջ: Վարձու կառքերը, ծանր քառանիվ կառքերը, հոյակապ ութ զսպանակավոր կառքերը մեկը մյուսից առաջ էին անցնում, բայց հանկարծ բոլորից առաջ երևում էր արագ սլացող միձիանի մի հաղթակառք, որ այդ ամբողջ թավալվող բուրժուական ու աքիստոկրատական ամբոխի միջով, բոլոր հասարակական խավերի, բոլոր դասակարգերի, բոլոր հիերարխիաների միջով խելահեղ արագությամբ տանում էր անփութորեն ընկողմանած մի երիտասարդ կնոջ, որի փայլիլուն ու հանդուգն պճնազգեստից անհայտ մի ծաղկի բուրմունք էր արձակվում նպանցող կառքերի վրա:

— Ո՞վ է այդ դաման,— հարցրեց Աննետը:

— Զգիտե՛մ, — պատասխանեց Բերտենը, իսկ դքսուհին ու կոմսուհին ժպիտներ փոխանակեցին:

Տերկները բողբոջում էին, սոխակները, այդ փարիզյան զբոսայգու մշտական հաճախորդները, արդեն գեղգեղում էին նորափթիթ սաղարթների մեջ, և երբ կառքը, մոտենալով լճին, դանդաղեցրեց իր ընթացքը մյուսների ետևից, գրեթե դիպչելով նրանց անիվներին, կառքից կառք ողջույններ, ժպիտներ ու սիրալիր խոսքեր փոխանակվեցին: Հիմա դա նման էր սահող մալուշկների մի տորմիդի, ուր շատ կիրթ տիկնայք ու պարոնայք էին նստած: Դքսուհին, որ ամեն ընդհանուր պատասխան էր տալիս բարձրացված գլխարկներին ու խոնարհված ճակատներին, ասես աչքի էր անցկացնում իր առջևից տողանցող մարդկանց և վերհիշում այն բոլորը, ինչ զիտեր: մտածում էր ու ենթադրում էր նրանց մասին:

— Նայիր, փոքրիկ, ահա նորից գեղեցիկ տիկին Մանդելիերը, հանրապետության գեղեցկուհին:

Թեթև ու շքեղ կառքի մեջ նստած, հանրապետության գեղեցկուհին, իր այդ անվիճելի փառքի նկատմամբ կեղծ անտարբերությամբ, թույլ էր տալիս հիանալ իր մեծ մթին աչքերով, սևաթույր վարսերի սաղավարտի տակ ցածր ճակատով և տիրական, մի քիչ խոշոր բերանով:

— Այնուամենայնիվ, նա շատ գեղեցիկ է, — ասաց Բերտենը:

Կոմսուհին չէր սիրում ուրիշ կանանց գովքը լսել Բերտենի բերանից: Նա թեթևակի թոթվեց ուսերը և ոչինչ չպատասխանեց:

Բայց երիտասարդ աղջիկը, որի մեջ հանկարծ մրցակցության բնազդը զարթնեց, համարձակվեց ասել.

— Ես ամենևին այդպես չեմ գտնում:

Նկարիչը դարձավ նրան.

— Ի՞նչ, դու նրան ամենևին գեղեցիկ չե՞ս գտնում:

— Ոչ, նա այնպիսի տեսք ունի, որ ասես նրան թանաքի մեջ են թաթախել:

Դքսուհին հրճվանքով ծիծաղեց:

— Կեցցես, փոքրիկ, ահա արդեն ութ տարի է, ինչ Փարիզի տղամարդկանց կեսը մարմրում է այդ նեզրուհու առջև: Ես

կարծում եմ, որ նրանք ծիծաղում են մեր վրա: Ավելի լավ է նայիր կոմսուհի դը Լոկրիստին:

Կառքի մեջ մենակ, սպիտակ գանգրամազ շնիկի հետ, մանրանկարի նման նրբագեղ, շեկ վարսերով ու թուխ աչքերով կոմսուհին, որի նուրբ դիմագծերը արդեն հինգ կամ վեց տարի նրա երկրպագուների հիացական բացականչությունների առարկան էին հանդիսանում, ողջունում էր շրթների վրա սառած ժպիտով:

Սակայն նանետը ոչ մի հիացում չէր արտահայտում:

— Օ՛, — ասաց նա, — նա արդեն տուաջին թարմությունը շունի:

Բերտենը, որը այդ երկու ախոյանուհիների մասին ամենօրյա վեճերի մեջ ամենևին չէր բաժանում տիկին դը Գիլոուայի կարծիքը, հանկարծ բարկացավ աղջկա այդ դժվարահաճության վրա:

— Սատանան տանի, — ասաց նա, — այդ կինը քեզ դուր է գալիս, թե ոչ, բայց նա զմայլելի է, և ես քեզ մաղթում եմ, որ նրա պես գեղեցիկ լինես:

— Դեհ, թողե՛ք, — ասաց դքսուհին, — դուք կանանց նկատում եք միայն այն ժամանակ, երբ նրանք երեսուն տարին լրացնում են: Աղջիկը իրավունք ունի, դուք նրանց գովում եք, երբ նրանք թառամում են:

Բերտենը բացականչեց.

— Թույլ տվեք, կինը իսկապես գեղեցիկ է դառնում ավելի ուշ հասակում, երբ նրա ամբողջ արտահայտչական կողմերը լրիվ երևան են գալիս:

Եվ զարգացնելով այն միտքը, թե առաջին թարմությունը հասունացած գեղեցկության ջնարակն է լոկ, Բերտենը ապացուցեց, որ բարձր խավի տղամարդիկ շեն սխալվում քիչ ուշադրություն դարձնելով երիտասարդ կանանց՝ նրանց փայլի ժամանակ և իրավունք ունեն նրանց գեղեցիկ հռչակելու միայն նրանց ծաղկման վերջին շրջանում:

Կոմսուհին, դրանից շոյված, շնչաց.

— Նա իրավացի է, նա դատում է իրրև արվեստագետ: Երիտասարդ դեմքը շատ սիրուն է, բայց միշտ մի քիչ հասարակ է:

Նկարիչը պնդեց, որ որոշ շրջանում դեմքը աստիճանաբար կորցնում է երիտասարդության անորոշ հմայքը և ստանում է իր վերջնական ձևը, իր բնույթը, իր կերպարանքը:

Կոմսուհին նկարչի յուրաքանչյուր բառը հաստատում էր համոզված գլխի շարժումով, և ինչքան նկարիչը պաշտպանական ճառ արտասանող փաստաբանի կրքոտությամբ, իր որդարությունը պաշտպանող մեղադրյալի ոգևորությամբ պնդում էր, այնքան կոմսուհին հայացքով ու ժեստով նրան հավանություն էր տալիս, ասես նրանք դաշինք էին կնքել ինչ-որ վտանգի դեմ իրար պաշտպանելու համար, իրենց սպառնացող թյուր մի կարծիքի դեմ պաշտպանվելու համար: Աննետը, մտախոհություններով տարված, նրանց շէր լսում: Նրա ծիծաղկոտ դեմքը դարձել էր լուրջ, և նա լուռ էր մնացել, այդ զբոսանքի ուրախությունից զդիտած: Այդ արևը, տերևները, կառքերը, այդ գեղեցիկ, ճոխ ու զվարթ կյանքը, այդ քուրը նրա համար էր:

Նա այսպես ամեն օր կգար այստեղ, իրեն նույնպես կճանաչեին, կողջունեին, կնախանձեին, և տղամարդիկ, ցույց տալով իրեն, գուցե կասեին, որ ինքը գեղեցիկ է: Նա աչքերով կորոներ ամենապերճագեղ տղամարդկանց ու կանանց և շարունակ կհարցներ նրանց անունները, հետաքրքրվելով միայն այն վանկերի ղուգակցությամբ, որոնք, հաճախ հանդիպելով լրագրերում կամ պատմության դասագրքերում, նրա մեջ որոշ հարգանք ու հիացում էին առաջացնում: Բայց նա չէր կարողանում ընտելանալ այդ մեծաշուք անձանց տողանցին և նույնիսկ չէր կարողանում հավատալ, որ նրանք իրական անձեր են, ասես նա հանդիսատես լիներ ինչ-որ ներկայացման: Կառքերը նրան ներշնչում էին զզվանքի հետ խառն արհամարհանք, նրան նեղում ու զայրացնում էին, և նա հանկարծ սոսաց.

— Ծա գտնում եմ, որ այստեղ պետք է միայն տերունական կառքերը թողնեն:

Բերտենը պատասխանեց.

— Շատ լավ, օրիորդ, իսկ ո՞ւր կմնան հավասարությունը, ազատությունն ու հղբայրությունը:

Աննետը դեմքը ծամածոեց, որ նշանակում էր «գրանք թողնենք ուրիշներին» և շարունակեց.

— Սովորական կառքերի համար կգտնվեր ուրիշ անտառ, օրինակ, Վենսենյան անտառը:

— Դու ես ես մնում, փոքրիկ: Դու դեռ չգիտես, որ մենք հիմա լող ենք տալիս լիակատար դեմոկրատիայի մեջ: Այսուհանդերձ, եթե ուզում ես Բուլոնյան անտառը ամեն խառնուրդից ազատ տեսնել, եկ առավոտյան, դու այստեղ կգտնես միայն ծաղիկը, հասարակության նուրբ ծաղիկը:

Եվ Բերտենը ուրվադժեց իր այնքան հաջող պատկերներից մեկը, Բուլոնյան անտառի առավոտյան պատկերը իր հեծյալներով ու ամազոնուհիներով, պատկերը այդ ամենաընտիր ակումբի, ուր բոլորը իրար ճանաչում են իրենց անուններով, ազգակցական կապերով, տիտղոսներով, առաքինությանուններով ու թերություններով, ասես նրանք բոլորը ապրում են միևնույն թաղամասում կամ միևնույն գյուղաքաղաքում:

— Դուք հաճախ եք գալիս այստեղ, — հարցրեց Աննետը:

— Շատ հաճախ. սա, իրոք որ, Փարիզի ամենազմայլելի տեղն է:

— Առավոտյան դուք ձի նստո՞ւմ եք:

— Այո, իհարկե:

— Իսկ կեսօրից հետո այցելություններ տալի՞ս եք:

— Այո:

— Իսկ դուք ե՞րբ եք աշխատում:

— Ես աշխատում եմ... երբեմն, և հետո ես իմ մասնագիտությունն եմ ընտրել իմ ճաշակի համաձայն: Քանի որ ես գեղեցիկ դամաներին եմ նկարում, ինձ հարկ է լինում նրանց այցելել և հաճախ ամեն տեղ ուղեկցել:

— Ոտքո՞վ, թե ձիով, — հարցրեց Աննետը միշտ առանց ծիծաղելու:

Բերտենը Աննետի վրա նետեց խեթ ու գոհունակ մի հայացք, որ ասես նշանակում էր. «Տես, տես, արդեն սրամտում է: Քեզանից բան դուրս կգա»:

Հեռվից, ձմեռային քնից հազիվ զարթնած ընդարձակ դաշտավայրերից սառը քամի փչեց, և ամբողջ անտառը, հեղանազ, մրսկան ու շնաշխարհիկ անտառը սարսռաց:

Մի քանի վայրկյան տերևները սրսփացին ծառերի վրա և գործվածքները՝ ուսերի վրա: Բոլոր կանայք գրեթե միատեսակ շարժումով իրենց բազուկների ու կրծքի վրա քաշեցին երևց ետև ձգված հանդերձանքը, իսկ ձիերը սկսեցին վարչույ ծառուղիներով, ասես սուրացող սուր քամին նրանց մըտրակել էր իր շնչով:

Արագ ետ վերադարձան արծաթե լծասարքերի հնչյունի տակ, մայր մտնող արևի շեղարձակ ու շառագույն ճառագայթների հեղեղի մեջ:

— Մի՞թե դուք տուն եք գնում, — հարցրեց կոմսուհին սկսորչին, որի բոլոր սովորությունները նա գիտեր:

— Ոչ, ես գնում եմ ակումբ:

— Ուրեմն մենք ձեզ այնտեղ կտանենք:

— Շատ լավ, շնորհակալ եմ:

— Իսկ ե՞րբ մեզ դքսուհու հետ կհրավիրեք ձեզ մոտ նախաճաշի:

— Նշանակեցեք օրը:

Փարիզեցիների այս տիտղոսյալ նկարիչը, որին հիացողները մկրտել էին «ոեալլուտական Վաստո *», իսկ վատաբանողները կոչում էին «կանացի շրջագգեստների ու վերնագգեստների լուսանկարիչ», հաճախ իր մոտ նախաճաշին կամ ճաշին ընդունում էր գեղեցիկ անձանց, որոնց դիմագծերը նա վերարտադրել էր, ինչպես նաև ուրիշ, նշանավոր ու ճանաչված կանանց, որոնց շատ էին զվարճացնում այս փոքրիկ տոնախմբությունները ամուրիի տանը:

— Վաղը չէ մյուս օր: Միրելի դքսուհի, ձեզ համար հարձա՞ր է վաղը չէ մյուս օր, — հարցրեց տիկին զր Գիլոուան:

— Այո, այո: Դուք շատ սիրալիր եք: Պարոն Բերտենը սյուպիսի դեպքերում բնավ չի մտածում իմ մասին: Պարզ է, որ ես այլևս երիտասարդ չեմ:

Կոմսուհին, որ վարժվել էր նկարչի տունը մասամբ իր շեփականը նկատել, ասաց.

— Միայն այս շորսս կլինենք, դքսուհին, Աննետը, ես և դուք, այնպես չէ՞, մեծ նկարիչ:

* Ֆրանսիացի նկարիչ ու փորագրանկարիչ (1684—1721)»

— Միայն մենք կլինենք,— ասաց Քերտենը, իջնելով կառքից,— և ես ձեզ համար արևմտյան ձևով խեղճեմք ձեր պատրաստել կտամ:

— Օ՛, դուք փոքրիկին քմապարար ուտելիքների պիտի վարժեցնեք:

Կանգնելով կառքի դռնակի մոտ, Քերտենը ողջույն տվեց, արագ մտավ ակումբի նախասրահ, վերարկուն ու ձեռնափայտը նետեց սպասյակների վաշտին, որոնք վեր էին թռել, ինչպես զինվորները սպանների առջև, ապա բարձրացավ լայն սանդուղքով, անցավ կարճ տափատ հագած սպասյակների մի ուրիշ բրիգադի առջևից, բախեց ինչ-որ դռան և հանկարծ իր մեջ երևաասարդական ժրուխտն զգաց, միջանցքի ծայրի լսելով իրար զարնվող խաղասրերի անընդհատ զրնգոցը, սրախաղացների դոփշունը և բարձրաձայն կանչերը.— Դիպավ! — Ինձ: — Կողքով անցավ: — Ունեմ: — Դիպավ: — Չեզ:

Սրամարտի սրահում մրցում էին սրամարտիկները, որոնք հագել էին մոխրագույն վերնաշապիկներ, կոճերին պրկված սափատներ և կաշվե լանջապանակներ, որոնք գոգնոցի ձևով իջնում էին փորի վրա. մի ձեռքը բարձրացնելով ու ծալելով, իսկ մյուս ձեռքով, որ խոշորացել էր հագած թաթյանի պատճառով, բռնելով նուրբ ու ճկուն խաղասուրբ, նրանք հարձակվում ու ետ էին քաշվում մեքենայական միմոսների արագությամբ ու ճկունությամբ:

Ումանք հանգստանում, զրուցում էին, տակավին հեռավոր կարմրած, քրտնած, թաշկինակով սրբելով ճակատն ու վիզը ուրիշներ, նստած քառակուսի բազմոցի վրա, որ ձգված էր ամբողջ սրահի պատի երկայնքով, դիտում էին սուսերամարտի: Լիվերդին Լանդայի դեմ էր, իսկ ակումբի սուսերամարտի ուսուցիչ Տալյադը՝ բարձրահասակ Ռոկդիանի դեմ:

Քերտենը ժպտալով, իրեն ղղալով ինչպես տանը, սեղմում էր ձեռքերը:

— Դուք ինձ հետ կխաղաք,— գոչեց նրան բարոն դը Քավրին:

— Չեմ տրամադրության տակ եմ, սիրելիս:

Եվ Քերտենը անցավ հանդերձարան՝ զգեստները փոխելու:

Վաղուց նա իրենն այնպես ճկուն ու կորովի շէր զգացել, և նախազգալով, որ ինքը գերազանցորեն է կովելու, շտապում էր խաղալու վազող աշակերտի անհամբերությամբ: Հենց որ հակառակորդը առջևն ելավ, նա անսովոր եռանդով հարձակվեց նրա վրա և, տասը րոպեում տասնմեկ անգամ դիպչելով նրան, այնպես հոգնեցրեց, որ բարոնը գթություն հայցեց: Ապա նա կովեց Պյունիզիմոնի և իր արվեստակից Ամորի Մալգանի հետ:

Իր թրթռացող մարմինը դնելով սառը դուշի տակ, Բիրտենը հիշեց իր լողանքները քսանամյա հասակում, երբ խոր աշնանը արվարձանի կամուրջից գլխիվայր նետվում էր Սենայի մեջ, որպեսզի զարմացներ բուրժուաներին:

— Դու այստե՞ղ ես ճաշում,— հարցրեց նրան Մալգանը:

— Այո:

— Մենք մի սեղանի կնստենք Լիվերդիի, Ռոկդիանի և Լանգայի հետ: Շտապիր, ժամը յոթից քառորդ անց է:

Լեփ-լեցուն ճաշարանը փեթակի նման բզզում էր:

Այստեղ էին Փարիզի բոլոր գիշերային թափառաշրջիկները, բոլոր անգործներն ու գործավորները, բոլոր նրանք, ովքեր երեկոյան ժամը յոթից հետո շգիտեն ինչ անեն և գնում են ակումբ ճաշելու, որպեսզի, պատահական մի հանդիպման շնորհիվ, կառչեն որևէ մեկին կամ որևէ բանի:

Երբ հինգ բարեկամները նստեցին, բանկիր Լիվերդին, պնդակազմ ու կարճահասակ քառասնամյա մի մարդ, ասաց Ռերտենին.

— Դուք այսօր կատաղած էիք:

Նկարիչը պատասխանեց.

— Այո, ես այսօր զարմանալի գործեր պիտի անեմ:

Մյուսները ժպտացին, իսկ բնակարիչ Ամորի Մալգանը, Կիհար, ճաղատ, ալեմորուս մի մարդ, նրբամտորեն ասաց.

— Ես նույնպես ապրիլին կենսահյութերի հորդում եմ լզում միշտ, և իմ վրա երևում են մի քանի, ամենաշատը մի վեցյակ տերևներ, իսկ հետո ամեն ինչ լուծվում է զգացումների մեջ. բայց պտուղներ երբեք չեն լինում:

Մարկիզ դը Ռոկդիանը և կոմս դը Լանդան Մալգանին ափսոսանք հայտնեցին: Լինելով նրանից տարեց, թեև ոչ մի վարժ

աչք շէր՝ կարող որոշել նրանց տարիքը, ակումբի այդ երկու անդամները, ձիավարներ ու սրամարտիկներ, որոնց մարմինը պողպատի պես կոփվել էր մշտական վարժություններից, պարծենում էին, որ իրենք ամեն ինչով ավելի կենսառույզ են, քան նոր սերնդի ջլատված ստահակները:

Ռոկոլիանը, լավ ընտանիքից սերած, բոլոր սալոնները հաճախած, թեև կասկածված ամեն տեսակ դրամանենգությունների մեջ, որ, Բերտենի ասելով, զարմանալի շէր, քանի որ նա երկար տարիներ խաղատներում էր անցկացրել, ամուսնացած էր, բայց բաժանված կնոջից, որը նրան սենտա էր վճարում. նա բելգիական ու պորտուգալական բանկերի տնօրեն էր և, դատելով նրա ղոնքիշոտյան կորովի կերպարանքից, հպարտանում էր ամեն բան անելու ընդունակ ազնվականի իր մի քիչ մթաղնած պատվով, ժամանակ առ ժամանակ իր արյունը մաքրելով մենամարտի մեջ ստացած քերժվածքներով:

Կոմս դը Լանդան, բարեհոգի մի հսկա, հպարտ իր հասակով և ուսերով, թեև ամուսնացած և երկու երեխաների հայր, բայց մեծ դժվարությամբ իրեն ստիպում էր շաբաթը երեք անգամ տանը ճաշելու, իսկ մյուս օրերին սրամարտի սրահում վարժություններից հետո մնում էր ակումբում բարեկամների հետ:

— Ակումբը մի ընտանիք է, — ասում էր նա, — ընտանիք նրանց համար, որոնք դեռ ընտանիք չունեն, նրանց համար, որոնք երբեք ընտանիք չեն ունենա, և նրանց համար, որոնք ձանձրանում են իրենց ընտանիքում:

Խոսեցին կանանց մասին և ասյա անեկդոտներից անցան հիշողությունների և հիշողություններից՝ ինքնագովությունների, ընդհուպ մինչև անպարկեշտ խոստովանությունները:

Մարկիզ դը Ռոկոլիանը որոշակի հատկանշումներով բնորոշում էր իր սիրուհիներին. դրանք բարձր խավի կանայք էին, որոնց անունները նա շէր ասում, որպեսզի դրանք գուշակել տա զրուցակիցներին: Բանկիր Լիվերդին իր սիրուհիներին կոչում էր անուններով:

Նա պատմում էր.

— Ես այն ժամանակ շատ մոտ էի մի դիվանագետի կնոջ

Ն.տ: Եվ ահա մի երեկո, նրանից բաժանվելիս, ես նրան ա-
սացի. «Իմ փոքրիկ Մարգարիտ...»:

Նա կանգ առավ, ժպիտներ տեսնելով շուրջը, ապա շարու-
նակեց.

— Հը՛մ: Ես բերնից փախցրի... Հարկավոր է սովորու-
թյուն ընդունել բոլոր կանանց Սոֆի կոչելու:

Օլիվիե Քերտենը, երբ նրան հարցնում էին, սովորաբար
հայտարարում էր շատ զուսպ.

— Ես գոհանում եմ իմ բնատրիպերով:

Զրուցակիցները ձևացնում էին, թե դրան հավատում են,
իսկ Լանդան, որ պարզապես փողոցային աղջիկների ետևից
էր վազում, ոգևորվում էր փողոցներով ման եկող համեղ պա-
տանների և ժամը տասր ֆրանկով նկարչի առջև մերկացող
երիտասարդ կանանց մասին մտածելուց:

Ինչքան շշերը դատարկվում էին, այնքան այդ բոլոր ծե-
րուկները, ինչպես նրանց կոչում էին ակումբի երիտասարդնե-
րը, այդ բոլոր կարմրած ծերուկները շփշանում էին, բորբոք-
ված ցանկություններով և խմորված կրքերով համակված:

Սուրճից հետո Ռոկոդիանը անցավ բաց պատմությունների,
որոնք ավելի ճշմարտանման են թվում, և, մոռանալով բարձր
խավի կանանց, սկսեց փառաբանել հասարակ, թեթևաբարո
կանանց:

— Փարիզը, — ասում էր նա, լիկյորի ըմպանակը ձեռքին
բռնած, — միակ քաղաքն է, ուր տղամարդը չի ծերանում, ուր
նա հիսուն տարեկան հասակում, եթե դեռ պինդ է և իրեն լավ է
պահել, միշտ կգտնի հրեշտակի պես սիրուն տասնութամյա մի
լարաճճի աղջկա, որ կսիրի իրեն:

Լանդան տեսնելով, որ Ռոկոդիանը լիկյորներից հետո նախ-
կին Ռոկոդիանը դարձավ, ոգևորությամբ համաձայնեց նրան և
մեկ-մեկ թվեց այն սիրունիկ աղջիկներին, որոնք մինչև հիմա
էլ պաշտում էին իրեն:

Բայց Լիվերդին, որ ավելի սկեպտիկ էր և պնդում էր, թե
չիտե կանանց իսկական արժեքը, մրմնջաց.

— Նրանք միայն ասում են, որ ձեզ պաշտում են:

Լանդան առարկեց.

— Նրանք ինձ այդ ապացուցում են, սիրելիս:

— Այդ ապացույցները հաշվի մեջ չեն:

— Դրանք ինձ բավական են:

Ռոկդիանը գոչեց.

— Բայց նրանք էլ են այդպես մտածում, սատանան տանի: Մի՞թե դուք կարծում եք, որ մի քանամյա սիրունիկ շարաճճի աղջիկ, որ հինգ-վեց տարուց ի վեր ուրախ-զվարթ կյանք է վարում Փարիզում, ուր մեր բոլոր բեղերը նրան համբույրների ճաշակ են տվել, ասյա փշացրել ևն այդ ճաշակը, կարող է երեսնամյա տղամարդը տարբերել վաթսունամյա տղամարդուց: Բավակա՛ն է, ի՞նչ հիմարություն: Այդպիսի աղջիկը չափազանց շատ է տեսել և չափազանց շատ է ճանաչել: Գրագ կգամ, որ նա սրտի խորքում ծերունի բանկիրին գերադասում է, այո, անպայման գերադասում է երիտասարդ ստահակից: Բայց մի՞թե նա դրա մասին է մտածում: Մի՞թե այստեղի տղամարդիկ տարիք ունեն: Է՛հ, սիրելիս, մենք երիտասարդանում ենք սպիտակելով և ինչքան ավելի ենք սպիտակում, այնքան ավելի մեզ առում են, որ մեզ սիրում են, այնքան ավելի այդ ապացուցում են և այնքան ավելի դրան հավատում են:

Նրանք սեղանից վեր կացան, ալկոհոլից կարմրած ու գրգռված, պատրաստ արշավելու ամեն տեսակ հազթանակների համար, և սկսեցին խորհրդակցել, թե ինչպես անցկացնեն երեկոն: Բերտենը առաջարկեց գնալ կրկես, Ռոկդիանը՝ ձիարշավարան, Մալդանը՝ Եղեմ, իսկ Լանդան՝ Փոլի-Բերժեր: Այդ միջոցին լարված ջութակների թեթև, հեռավոր հնչյուններ հասան նրանց ականջին:

— Ի՞նչ է,— ասաց Ռոկդիանը,— այսօր երաժշտութիւն՞ և կա ակումբում:

— Այո,— պատասխանեց Բերտենը,— դուքս դալուց առաջ տասը ընկերակ շանցնե՞նք այնտեղ:

— Քնանք:

Նրանք անցան սրահով, բիլիարդանոցով, խաղասենյակով և հասան յուրատեսակ մի օթյակ, որ նայում էր նվագախմբի էստրադայի վրա: Չորս պարոններ, բազկաթոռների մեջ մխրճված, մտամոխր սպասում էին սկսվելուն, իսկ ներքևում, դատարկ աթոռների շարքերի մեջտեղ, ուրիշ տասը հոգի զրուցում էին նստած ու կանգնած:

Նվազախումբի ղեկավարը իր ձողափայտով թխկթխկացրեց
գրակալի վրա, սկսեցին:

Օլիվիե Յերտենը պաշտում էր երաժշտությունը, ինչպես
պաշտում են ափիոնը: Երաժշտությունը նրան սուզում էր
երազների մեջ:

Հենց որ նրան հասավ երաժշտական գործիքների հնչուն
ալիքը, նա իրեն զգաց հարբածի պես. նրա մարմինն ու միտքը
անսովոր կերպով թրթռացին, և երևակայությունը, մեղեդիներով
զինովցած, խելահեղորեն տարվեց քաղցր երազներով ու
հաճելի անուրջներով: Աչքերը փակած, ոտքը սաքի վրա դրած,
նազունները մեղկացած, նա լսում էր հնչյունները և տեսնում
էր պատկերներ, որոնք անցնում էին իր հայացքի ու մտքի
տոջևով:

Նվազախումբը նվագում էր Հայդընի սիմֆոնիան, և հենց
որ նկարչի կոպերը փակվեցին, նա նորից տեսավ անտառը,
չուրչո քաղմաթիվ կառքեր, իսկ դիմացը կառքի մեջ տեսավ
կոմսուհուն ու աղջկան: Նա լսում էր նրանց ձայները, հետևում
էր նրանց խոսքերին, զգում էր կառքի երեքումը, շնչում էր տե-
ղաների բուրմունքով թաթավված օդը:

Երեք անգամ նրա հարևանը, հետը խոսելով, ընդհատեց
այդ տեսիլքը, որը երեք անգամ վերսկսվեց, ինչպես ծովով
անցնելուց հետո վերսկսվում է նավի ձոճումը, թեև անկողինը,
որի վրա պառկած է նավագնացը, անշարժ է:

Ապա տեսիլքը լայնացավ, ծավալվեց ինչ-որ հեռավոր ու-
ղևորության մեջ այդ երկու կանանց հետ միասին. նրանք ա-
ռաջվա նման նստած էին իր դիմաց մերթ երկաթուղու վագո-
նում, մերթ օտարերկրացիների հյուրանոցի սեղանին: Քանի
տևում էր երաժշտությունը, երկու կանայք միշտ այսպես ու-
ղևկցում էին նրան, ասես այդ արևավառ օրվա զրոսանքի ժա-
մանակ նրանց դեմքերի պատկերը դրոշմված էր նրա աչքե-
րի մեջ:

Լոռիցյունը, ապա ձայների ու տեղաշարժված աթոռների
աղմուկը ցրեցին նրա մշուշոտ անուրջները, և նա նկատեց, որ
իր շորս բարեկամները մրափում էին իր կողքին և նրանց պար-
զունակ կեցվածքների մեջ քնից հաղթահարված ուշադրու-
թյունն էր երևում:

Արթնացնելով նրանց, Բերտենը հարցրեց.

— Դե՛հ, ի՞նչ ենք անելու մենք հիմա:

— Ես, — բացեիրաց պատասխանեց Ռոկոլիանը, — ես ուզում եմ մի քիչ էլ քնել ալստեղ:

— Ես նույնպես, — ասաց Լանդան:

Բերտենը ոտքի ելավ.

— Դեհ լավ, իսկ ես տուն կվերադառնամ, մի քիչ հոգնած եմ:

Բերտենը, ընդհակառակը, իրեն շատ ոգևորված էր զգում, բայց ուզում էր գնալ. նա վախենում էր, որ երեկոն կվերջանա բակարայի* սեղանի շուրջ, ինչպես միշտ լինում էր ակումբում:

Ուստի նա տուն վերադարձավ, իսկ հետևյալ օրը տենդագին անցկացրած գիշերից հետո, մեկը այն գիշերներից, երբ արվեստագետներն ընկնում են ուղեղային բուռն գործունեության վիճակում, որ ներշնչում անունով են մկրտել, նա որոշեց տնից դուրս շգալ և մինչև երեկո աշխատել:

Դա հիանալի օր էր, մեկը այն օրերից, երբ մարդ հեշտ է ստեղծագործում, երբ դադափարը ասես իջնում է ձեռքերի մեջ և ինքն իրեն հաստատվում կտավի վրա:

Դուները գոց, արտաքին աշխարհից կտրված, բոլորի համար փակված առանձնատան անդորրության մեջ, արվեստանոցի բարեկամական լուսթյան մեջ, պայծառատես, լուսամիտ, գրգռված ու կայտառացած, Բերտենը վայելեց սոսկ արվեստագետներին տրված երջանկությունը, իր ստեղծագործությունը ուրախության մեջ հղանալու երջանկությունը: Աշխատանքի այդ ժամերին նրա համար ոչինչ գոյություն չունեք, բացի կտավի կտորից, ուր նրա վրձնի փաղաքուշ հպման տակ ծնվում էր պատկերը, և ստեղծագործական բեղմնավորության այդ նոպաների ժամանակ նա անսովոր, կենսուրախ, կենսահորդ ու արբեցուցիչ մի զգացում էր ունենում: Երեկոյան նա բոլորովին ջախջախված էր, ինչպես առողջ ֆիզիկական հոգնությունից հետո, և անկողին մտավ հետևյալ օրը նշանակված նախաճաշի հաճելի մտքով:

* Քղթախաղի տեսակ, բախտոխաղ:

Սեղանը զարդարվեց ծաղիկներով, ճաշացուցակը խնամ-
րով կազմվեց փափկասուն տիկին զը Գիլոուայի ճաշակի հա-
մաձայն, և, ի հեճուկս բուն, բայց կարճատև զիմազրության,
նկարիչը իր հյուրերին ստիպեց շամպայն խմել:

— Աղջիկս պիտի գինովնա,— ասաց կոմսուհին:

Գրսուհին ներողամտորեն պատասխանեց.

— Աստված իմ, բայց չէ՞ որ պետք է գինովնա մի ան-
գամ:

Անցնելով արվեստանոց, բոլորն իրենց համակված էին
զգում այն թեթև ու վերացնող խնդությամբ, որից ասես թևեր
են բուսնում ոտների վրա:

Գրսուհին ու կոմսուհին, որոնք Ֆրանսիական մայրերի կո-
միտեի նիստ ունեին, պատրաստվեցին նախապես տուն տանել
ղեռատի աղջկան, բայց Բերտենը առաջարկեց հետիտան մի
զրոսանք անել նրա հետ և նրան տանել Մալզերբի բուլվար. և
նրանք դուրս եկան:

— Գնանք երկար ճանապարհով,— ասաց Աննետը:

— Ուզում ես թափառել Մոնսոյի զրոսայգում: Դա շատ
սիրուն անկյուն է. կնայենք մանկիկներին ու դայակներին:

— Այո, այո, հոժարությամբ:

Նրանք անցան Վելասկեսի պողոտայի ոսկեզօծ ու հոյա-
կույզ ցանկապատի կողքով, որ ցուցանակ ու մուտք է ծարա-
յում Փարիզի կենտրոնում սեթևեթ նազանքով տարածված ե-
րիշխանական ապարանքներով զոտևորված այս գեղաշուք ու
գալարազարդ զրոսայգու համար:

Լայն ծառուղիների երկայնքով, որոնք հնարամիտ ոլորա-
պտույտներով հատում էին զալարիքներն ու ծառատունկերը,
կանայք ու տղամարդիկ, երկաթե աթոռների վրա նստած, հե-
տևում են անցնողների շարանին, իսկ աուլակների պես գա-
լարվող ու ստվերների տակ մտնող նրբուղիների վրա մի խումբ
երեխաներ, ավազի վրա հավաքված, վազվզում են, պարանով
զատկում դայակների անտարբեր նայվածքների կամ մայրերի
անհանգիստ հայացքների տակ: Վիթխարի, գմբեթաձև խուզ-
ված ծառերը, որոնք տերևներից կազմված հուշարձանների են
նմանվում, հսկա շագանակենիները, որոնց ծանր կանաչու-
թյունը ծածկված է կարմիր ու սպիտակ ծաղիկների ողկույզ-

ներով, նշանավոր ժանտաթղենիները, գեկորատիվ սոսիները, զիտմամբ կորացրած բներով, զարդարում են բարեձև մարգաթսեզերը, ստեղծելով զմայլելի հեռապատկերներ:

Շոգ է: Տատրակները մնչում են ծառերի տերևների մեջ, թռչելով գագաթից գագաթ, իսկ ճնճղուկները լողում են ծիածանի մեջ, արևից լուսավորված ջրային փոշու վրա, որով ծածկվել է հենց նոր թրջված քնքուշ դալարիքը: Թվում է, թե ապիտակ արձանները երանության մեջ են գտնվում իրենց պատվանդանների վրա այդ կանաչ զովության մեջ: Մարմարե մի տղա իր ոտքից դուրս է քաշում շտեանվող մի փուշ, ասես նա հենց նոր է խոցվել Դիանայի ետևից վազելիս, որը փախչում է ահա այնտեղ, գեպի մի լճակ, եզերված պուրակներով, ուր մի տաճարի ավերակներն են ասլաստանել:

Իսկ ուրիշ արձաններ, սիրահար ու սառը համբուրվում են պուրակի եզրին, կամ երազում են, ծունկը ձեռքով բռնած: Մի ջրվեժ գեղեցիկ ժայռերով թավալվում է փրփրալով: Սյան նման կտրված մի ծառի շուրջ բաղեղ է փաթաթվում. մի շիրմաքարի վրա արձանագրություն կա գրված: Մարդասեզերի վրա քարի սյունիկները շեն հիշեցնում Ակրոպոլը, ինչպես այս գեղեցիկ փոքրիկ զրոսայգին շի հիշեցնում կուսական անտառները:

Այս արվեստական ու զմայլելի վայրը, ուր քաղաքացիները գնում են ջերմոցների մեջ աճած ծաղիկները դիտելու և հիանում են, ինչպես հիանում են թատերական մի ներկայացուցիչով, այն հաճելի տեսարանով, որ գեղեցիկ բնությունն ընծայում է Փարիզի հենց կենտրոնում:

Օլիվիե Բերտենը երկար տարիներ գրեթե ամեն օր դալիս էր այս նախասիրած զրոսայգին, նայելու համար փարիզուհիներին իրենց իսկական շրջանակի մեջ: «Այս զրոսայգին, — ասում էր նա, — ստեղծված է արդուզարդի համար. վատ հագնված մարդիկ սարսափ են ներշնչում այստեղ»: Եվ նա ժամերով թափառաշրջում էր այնտեղ, ուսումնասիրելով բոլոր բույսերն ու բոլոր մշտական զրոսնողներին:

Նա Աննետի կողքին քայլում էր ծառուղիներով, մտաջրիվ նայելով զրոսայգու խայտաբղետ ու եռուն կյանքին:

— Օ, ի՞նչ սիրուն հրեշտակ է, — բացականչեց Աննետը:

Աննետը ակնապիշ նայում էր շեկ, գանգրահեր ու կապուտաշյա մի մանչուկի, որ զարմանքով ու զմայլանքով աչքերն հառել էր նրա վրա:

Ապա աչքի անցկացրեց բոլոր երեխաներին. և այդ պաճուճված կենդանի պուպրիկներին նայելու հաճույքից դարձափշաղակրատ ու դյուրահաղորդ:

Նա քայլում էր դանդաղ և Բերտենին իր դիտողություններն ու խորհրդածություններն էր հայտնում երեխաների, դայակների, մայրերի մասին: Գիրուկ երեխաները նրա մեջ առաջացնում էին ուրախ բացականչություններ, իսկ դժգույն երեխաները՝ արգահատանք:

Բերտենը լսում էր Աննետին, բայց ավելի շատ զվարճանում էր նրանով, քան մանուկներով, և, շմոռանալով իր նկարչուկյան մասին, յուրովի շշնջում էր. «Հրաշալի՜ է»: Ի՞նչ պատվական նկար նա կարող էր դուրս բերել զոոսայգու այդ անկյունից և դայակների, մայրերի ու երեխաների այդ փնջից: Ինչպե՞ս Բերտենը շէր մտածել այդ մասին:

— Դու սիրո՞ւմ ես այդ մանուկներին, — հարցրեց Բերտենը:

— Ես պաշտում եմ նրանց:

Տեսնելով, թե ինչպես Աննետը նայում է երեխաներին, Բերտենն զգում էր, որ նա ցանկություն ունի նրանց ձեռքից բռնելու, նրանց զրկելու, համբուրելու. ապագա մոր բնական ու խանդակաթ ցանկություն: Եվ Բերտենը զարմանում էր կանացի մարմնի մեջ թաքնված այդ խորհրդավոր բնազդի վրա:

Որովհետև Աննետը խոսելու տրամադրություն ուներ, Բերտենը հարցուփորձ արեց նրա ճաշակների մասին: Աննետը գրավիշ պարզամտությամբ Բերտենին պատմեց բարձր հասարակության մեջ իր հույսերի հաջողության ու փառքի մասին և ցանկություն հայտնեց ունենալու գեղեցիկ ձիեր, որոնց նա ճանաչում էր ինչպես ձիավաճառ, քանի որ Ռոնսիերի որոշ ֆերմաներում գրադվում էին ձիաբուծությամբ. բայց նա փեսացուի մասին անհանգստանում էր ոչ ավելի, քան բնակարանի մասին, որ միշտ կարելի է ընտրել բազմաթիվ վարձու տրված բնակարաններից:

Նրանք մոտեցան լճակին, ուր հանդարտ լողում էին հախճապակե թռչունների նման մաքուր ու հանգիստ երկու կա-

բապներ ու վեց բաղեր և անցան երիտասարդ մի կնոջ մոտից, որ նստել էր աթոռին՝ ծնկների վրա բացված գրքով, աչքերն ուղղած հորիզոնին, հոգին սլացած երազների մեջ:

Այդ կինը անշարժ էր, ինչպես մոմե ֆիգուրա. տգեղ, խոնարհ, համեստ հագնված, ինչպես մի աղջիկ, որ չի երազում դուր գալ, թերևս մի ուսուցչուհի, նա փոխադրվել էր երազանքի աշխարհը, իր սիրտը թովված մի խոսքով կամ տիրապետված մի բառով: Նա, ըստ երևույթին, գրքում սկսված արկածը զարգացնում էր իր մտքում, իր հույսերի թելադրանքի համաձայն:

Բերտենը զարմանքով կանգ առավ:

— Ի՞նչ լավ է այդպես երազանքների մեջ ընկնել, — ասաց նա:

Նրանք անցան երիտասարդ կնոջ առջևից, ասյա վերադարձան ու նորից անցան, բայց կինը նրանց չնկատեց, այնքան չարված ուշադրությամբ հետևում էր իր մտքերի հեռասլաց թռիչքին:

Նկարիչը Աննետին ասաց.

— Լսիր, փոքրիկ, քեզ համար ձանձրալի չի՞ լինի մեկ կամ երկու անգամ դիրք ընդունել նկարվելու համար:

— Ոչ, ընդհակառակը:

— Ուրեմն նայիր այդ օրիորդին, որ հաժում է իզեալական մի աշխարհում:

— Նրան, սվ այնտեղ աթոռի վրա՞ է նստել:

— Այո: Դու նույնպես կնստես աթոռի վրա, մի գիրք կբանաս ծնկներիդ վրա և կաշխատես նրա նման անել: Դու երբեք երազն՞ է ես արթուն ժամանակ:

— Անշուշտ:

— Ինչի՞ մասին:

Եվ Բերտենը փորձեց նրան խոստովանեցնել իր եթերային ճանապարհորդությունները, բայց Աննետը չէր ուզում պատասխանել, խուսափում էր Բերտենի հարցերից, նայում էր քաղերին, որոնք լողում էին հացի կտևից, որ նրանց նետում էր ինչ-որ դամա, և իրեն անհարմար վիճակում էր զգում, ասես Բերտենը նրա զգայուն տեղին էր դիպել:

Ապա, խոսքի նյութը փոխելու համար, Աննետը պատմեց

Թոնսիերում անցկացրած իր կյանքի մասին, խոսեց իր տատիկի մասին, որի համար ինքն ամեն օր բարձրաձայն ընթերցում էր և որը հիմա, տնտարակույս, շատ մենակ ու շատ տխուր կլինի:

Աննետին լսելիս նկարիչը իրեն թռչունի նման ուրախ էր զգում, այնպես ուրախ, ինչպես երբեք չէր եղել: Այն ամենը, ինչ Աննետը ասում էր նկարչին, այդ բոլոր մանր, փոքուն ու աննշան մանրամասնությունները աղջնակի պարզակյաց գոյություն մասին՝ զվարճացնում ու հետաքրքրում էին նրան:

— Նստե՛ք, — ասաց Բերտենը:

Նրանք նստեցին ջրի մոտ: Նրկու կարապները լողացին դեպի նրանք և կերի սպասեցին:

Բերտենն զգաց, որ իր մեջ հուշեր են արթնանում, այնպիսի անհետացած, մոռացության մեջ սուղված հուշեր, որոնք հանկարծ վերադառնում են հայտնի չէ ինչու: Նրանք ծագեցին այնպես արագ, այնպիսի բազմազանությամբ ու բազմախրոնությամբ, որ նրան թվաց, թե ինչ-որ ձեռք շարժում էր իր հիշողությունը ծածկող տիղմը:

Նա փնտրում էր, թե որտեղից էր իր մեջ հայտնվում նախկին կյանքի այդ բաբախյունը, որ նա շատ անգամներ զգացել ու նկատել էր, բայց ոչ այնպես ուժգին, ինչպես այսօր: Մի որևէ պատճառ եղել էր հուշերի այդ հանկարծական զարթոնքին, նյութական ու հասարակ մի պատճառ, հաճախ մի բուրմունք, մի անուշահոտություն: Քանի՞-քանի՞ անգամ օժանելիքի բույր արձակող կանացի մի շրջազգեստ հիշողության մեջ արթնացրել էր վաղուց ջնջված դեպքեր: Տուալետի հիւն սրվակների խորքում ևս նա գտել էր մասնիկներ իր երբեմնի գոյությունից: Բոլոր թափառուն բույրերը՝ փողոցների, դաշտերի, տների, կահույքների հաճելի ու տհաճ բույրերը, ամառային երեկոների տաք բույրերն ու ձմեռային երեկոների ցուրտ բույրերը, բոլորը միշտ նրա մեջ վերակենդանացնում էին հեռավոր անցյալը, ասես այդ բուրմունքները, նման այն անուշահոտություններին, որոնց մեջ պահվում են մումիաները, իրենց մեջ պահում են զմուսված անկենդան եղելությունները:

Արդյո՞ք թրջված խոտը կամ ծաղկած շագանակենիներն էին այսպես վերակենդանացնում անցյալը: Ո՛չ: Հապա ի՞նչն.

էր: Արգյո՞ք Բերտենը տեսել էր որևէ բան, որ կարող էր այդ տազնապի պատճառ լինել: Ո՞չ: Գուցե նրա հանդիպած կանանցից մեկի դիմագծերը նրան հիշեցնում էին անցյալը և, թեև նա չէր ճանաչում նրանց, նրա սրտում հնչեցնում էին անցյալի բոլոր զանգերը:

Արգյո՞ք դա որևէ հնչյուն էր: Շատ հաճախ, պատահաբար լսելով մի դաշնամուր կամ անծանոթ մի ձայն, կամ նույնիսկ մի երգեհոնիկ, որ հրապարակի վրա մոզայից ընկած եղանակ է նվագում, նա հանկարծ քսան տարով երիտասարդանում էր և նրա կուրծքը ուռչում էր մոռացված խանդաղատանքներից:

Բայց անցյալի այդ կոչը շարունակվում էր համառ, անորոշալի, գրեթե գրգռիչ կերպով: Ի՞նչ կար նրա շուրջն ու մոտը, որ կարողանում էր այսպես կենդանացնել հանգած հույզերը:

— Օգը մի քիչ զով է, գնանք, — ասաց Բերտենը:

Նրանք վեր կացան ու նորից սկսեցին քայլել:

Բերտենը նայում էր նստարաններին նստած աղքատներին, որոնց համար աթոռին վճարելը շատ մեծ ծախս էր:

Աննետը նույնպես հիմա դիտում էր նրանց, հետաքրքրվում էր նրանց կյանքով, նրանց արհեստով և զարմանում էր, որ, ի հեճուկս իրենց ողորմելի կերպարանքին, նրանք գալիս են ժամանակ անցկացնելու հանրային այս գեղեցիկ զբոսայգում:

Եվ հետզհետե ավելի պարզորոշ կերպով Բերտենը վերհիշում էր անցած տարիները: Նրան թվում էր, թե ինչ-որ ճանճ բզզում է իր մոտ և ականջները լցնում վերջացած օրերի շփոթ շոինգով:

Տեսնելով որ Բերտենը մտախոհ է, Աննետը հարցրեց.

— Ի՞նչ է պատահել ձեզ: Տխուր եք երևում:

Բերտենը դողաց ամբողջ էությամբ: Ո՞վ ասաց այդ: Աննետը, թե նրա մայրը: Ոչ, դա մոր այժմյան ձայնը չէ, դա նրա նախկին ձայնն է, բայց այնքան փոխված, որ Բերտենը միայն հիմա ճանաչեց:

Բերտենը ժպտալով պատասխանեց.

— Ոչ, ոչինչ չունեմ: Ինձ համար հաճելի է քեզ հետ, դու շատ սիրուն ես, դու ինձ հիշեցնում ես մայրիկիդ:

Ինչպես Բերտենը ավելի վաղ չէր նկատել այդ անսովոր
որձագանքը երբեմնի այնքան ծանոթ նրա խոսքի, որ նա հի-
մա լսում էր նոր շրթներից:

— Էլի խոսիր,— ասաց Բերտենը:

— Ինչի՞ մասին:

— Պատմիր, թե ինչ են քեզ սովորեցրել քո ուսուցչուհի-
ները: Դու սիրե՞լ ես նրանց:

Աննետը նորից սկսեց շաղակրատել:

Իսկ Բերտենը լսում էր աճող հուզումով համակված, իր
արտին գրեթե օտար այդ աղջկա խոսքերի մեջ որսալով մի
բառ, մի ձայն, մի ծիծաղ, որոնք ասես մնացել էին նրա կո-
կորդում մոր երիտասարդության ժամանակվանից: Ինչ-որ ին-
տոնացիաներ երբեմն նրան ստիպում էին ցնցվել զարման-
քից: Իհարկե, աղջկա և մոր խոսքերի մեջ կար այնպիսի տար-
բերություն, որ Բերտենը չէր կարողանում միանգամից նկա-
տել նմանությունը և հաճախ նույնիսկ դրանք ամենեին չէր
չփոթում. բայց այդ տարբերությունը միայն ավելի զարմա-
նալի էր դարձնում մոր խոսվածքի հանկարծական զարթոն-
քը: Մինչև հիմա Բերտենը բարեկամական և հետաքրքիր աչ-
քով էր նկատել նրանց դեմքերի նմանությունը, բայց այդ
կենդանացած ձայնի խորհուրդը նրանց այնպես էր միախառ-
նում, որ, երեսը շուռ տալով, որպեսզի այլևս չտեսնի աղջկան,
նա երբեմն իրեն հարց էր տալիս, թե այդ արդյոք կոմսուհին
չէ՞, որ խոսում է իր հետ, ինչպես խոսում էր քսան տարի
առաջ:

Ապա, անցյալի այդ վերհիշումից հմայված, եղբ Բերտենը
նորից էր նայում Աննետին, նրա հայացքին հանդիպելիս նո-
րից էր մասամբ զգում այն տանջանքը, որի մեջ իրեն նետել
էր նրա մոր հայացքը իրենց սիրո առաջին օրերին:

Նրանք արդեն երեք անգամ շրջագայել էին գրոսայդում,
ամեն անգամ անցնելով նույն մարդկանց, նույն դայակների,
նույն երեխաների առջևից:

Աննետը հիմա նայում էր գրոսայդին շրջապատող ապա-
րանքներին և հարցնում էր, թե ովքեր են ընկավում նրանց
մեջ:

Նա ուզում էր ամեն ինչ իմանալ այդ մարդկանց մասին, նա անհագ հետաքրքրություններ հարցուփորձ էր անում, ասես տեղեկություններով էր լցնում իր կանացի հիշողությունը, և, դեմքը լուսավորված կենդանի հետաքրքրությամբ, լսում էր ոչ միայն ականջներով, այլև աչքերով:

Բայց, հասնելով դրսի բուլվարի վրա երկու մուտքերը իրարից բաժանող սաղավարին, Բերտենը նկատեց, որ շուտով ժամը չորսը կհնչի:

— Օ՛հ,— ասաց նա,— պետք է տուն վերադառնալ:

Եվ նրանք դանդաղ գնալով հասան Մալգերբի բուլվարը՝ Բաժանվելով երիտասարդ օրիորդից, նկարիչը իջավ դեպի Համաձայնության հրապարակ, որտեղի մի այց կատարի Սենայի մյուս ափի վրա:

Նա կիսաձայն երգում էր, ուզում էր վազել, ուզում էր ցատկել նստարանների վրայով, այնքան ժիր էր զգում իրեն: Փարիզը նրան շողշողուն էր երևում, ավելի սիրուն, քան երբևէ եղել էր: «Հաստատապես,— մտածում էր նա,— զարուհի ամեն ինչ նոր լաքով է ծածկում»:

Նա ապրում էր այն պահերից մեկը, երբ գրգռված միտքն ամեն ինչ ընկալում է ավելի հաճույքով, երբ աչքը ավելի զգայուն է ու ավելի պայծառատես, երբ մարդ ավելի բուռն է զգում տեսնելու և զգալու բերկրանքը, կարծես ինչ-որ ամենազոր ձեռք հանկարծ թարմացրել է երկրի գույները, ոգևորել կենդանի էակների շարժումները և նորից մեր մեջ պտուտակել զգայությունների ժրությունը, ինչպես վերանորոգում ու շարժման մեջ են դնում կանգնած ժամացույցը:

Հայացքով բազմաթիվ գբաղեցնող բաներ որսալով, նա մտածում էր. «Լինում են պահեր, երբ ես նյութ չեմ գտնում, նկարելու»:

Նա իր միտքը այնպես ազատ ու այնպես խորաթափանց էր զգում, որ իր ամբողջ ստեղծագործությունը իրեն գոհհիլ թվաց, և նա սկսում էր հասկանալ կյանքը պատկերելու նոր, ավելի ճշմարիտ ու ավելի ինքնատիպ եղանակը: Եվ հանկարծ տուն վերադառնալու և աշխատելու փափազը նրան ստիպեց հտ դառնալ ու ներփակվել իր արվեստանոցում:

Բայց հենց որ մենակ գտնվեց սկսված կտավի առջև, ար-
յունը հոացնող կրակը մեկեն հանդարտվեց: Նա իրեն հոգնած
զգաց, բազմոցի վրա նստեց և սկսեց երազել:

Մի տեսակ նրշանիկ անտարբերություն, որի մեջ Բերտենն
սպրում էր, անհոգությունը զոհ մարդու, որի գրեթե բոլոր
պահանջները բավարարված են, տակավ առ տակավ գնացել
էին նրա սրտից, ասես ինչ-որ բան պակասել էր նրանից: Նա
գատարկություն էր զգում իր տանը և ամայություն՝ իր ըն-
դարձակ արվեստանոցում: Նա շուրջը նայեց և նրան թվաց,
թե մոտով անցավ ստվերը մի կնոջ, որի ներկայությունը հա-
ճելի էր իրեն: Արդեն վաղուց նա մոռացել էր սիրուհու գալուն
պատող սիրահարի անհամբերությունը, և ահա հանկարծ
զգում էր, որ սիրուհին հեռու է և երիտասարդական սարսու-
ռով ցանկանում էր, որ նա իր մոտ լինի:

Բերտենը խանդադատանքով մտախոհում էր, թե ինչպես
էրենք սիրել էին միմյանց և այդ ընդարձակ սենյակում, ուր
սիրուհին այնքան հաճախ էր եկել, ամեն ինչ հիշեցնում էր
նրա մասին, նրա շարժումների, նրա խոսքերի, նրա համ-
քույրների մասին: Նա հիշում էր որոշ օրեր, որոշ ժամեր, որոշ
բոպեներ և իր բովանդակ էություններ զգում էր նրա վաղեմի
փառաբանքները:

Չկարողանալով տեղում նստել, նա վեր կացավ ու սկսեց
ձեմնել, նսրից խորհելով այն մասին, որ, չնայած այդ կապին,
որով լցված էր իր գոյությունը, նա, այնուամենայնիվ, միայն
նակ էր, միշտ միայնակ:

Աշխատանքի երկար ժամերից հետո, երբ շուրջն էր նայում
կյանք վերադարձող մարդու ցրված հայացքով, նա ոչինչ չէր
տեսնում ու ոչինչ չէր զգում, բացի պատերից, որոնց միայն
նարող էին հասնել իր ձեռքն ու ձայնը:

Տանը շունենալով կին և ի հարկին դիմելով գոզի զգուշու-
թյունների՝ հանդիպելու համար նրան, որին սիրում էր, նա
ստիպված էր լինում իր պարսպ ժամերն անցկացնել ամեն
տեսակ հասարակաց վայրերում, ուր կարելի է գտնել, ուր կա-
րելի է գնել ժամանակն սպանելու միջոցներ: Նա սովորու-
թյուն ուներ որոշյալ օրերին ակումբ, կրկես, ձիարշավարան,
շպերա հաճախելու, սովորություն ուներ մի քիչ ամեն տեղ

լինելու, միայն թե շմեար տանը, ուր, անշուշտ, ուրախութեամբ կմնար, եթե ապրեր սիրուհու հետ միասին:

Մի ժամանակ, սիրո մոլուցքի որոշ ժամերին, Բերտենը դժնդակ կերպով տանջվում էր, որ չէր կարող նրան թողնել իր մոտ, ապա, երբ իր հրայրքը սկսում էր մեղմանալ, նա անտրտունջ կերպով ընդունում էր իրենց բաժանումն ու իր ազատութունը. հիմա դրանք նորից ափսոսանք էին առաջացնում իր մեջ, կարծես ինքը նորից էր սկսում սիրել նրան:

Եվ խանդաղատանքի այդ վերադարձը այսպես հանկարծ, գրեթե առանց պատճառի, համակել էր Բերտենին, որովհետեւ հիմա լավ եղանակ էր և նաև, դուցի, որովհետեւ հենց նոր էր լսել այդ կնոջ երիտասարդացած ձայնը: Ինչքա՛ն քիչ բան է հարկավոր հուզելու համար սիրտը տղամարդու, ծերացող տղամարդու, որի մոտ հուշը վերածվում է ափսոսանքի:

Ինչպես մի ժամանակ, նորից նրան տեսնելու պահանջը վերադառնում էր Բերտենին, տենդի նման թափանցում էր նրա հոգու ու մարմնի մեջ. և Բերտենն սկսեց նրա մասին մտածել գրեթե այնպես, ինչպես մտածում են սիրահարված երիտասարդները, պանծացնելով նրան սրտում և դրանով իսկ ռզևերելով իրեն, որպեսզի ավելի ուժգին տենչա նրան. ապա վճռեց երեկոյան գնալ նրա մոտ թեյելու, թեև առավոտյան տեսել էր նրան:

Ժամերը երկար թվացին, և, երբ Բերտենը տնից դուրս եկավ, որպեսզի Մալգերրի բուլվար գնար, վախեցավ, որ չի գտնի նրան և ստիպված կլինի այս երեկոն էլ անցկացնել միայնության մեջ, ինչպես անցկացրել էր, այնուամենայնիվ շատ երեկոներ:

Երբ Բերտենի «Կոմսուհին տա՞նն է» հարցին ծառան «Այո, պարոն» պատասխանեց, նրա սիրտը խայտաց:

— Դարձյալ ես եմ, — ասաց Բերտենը ուրախ տոնով, երևալով շեմի վրա փոքր հյուրասենյակի, ուր երկու կանայք աշխատում էին բարձր ու նուրբ առանցքի վրա կանգնած երկու լամպանի լուսամփոփների տակ:

Կոմսուհին բացականչեց.

— Ինչպե՞ս, այդ դո՞ւք եք: Ի՛նչ հրաշք:

— Այո: Ես ինձ շատ մեկնակ զգացի և ահա եկա:

- Այդ ի՞նչ լավ է:
- Դուք որևէ մեկին սպասո՞ւմ եք:
- Ոչ... գուցե... չգիտեմ:

Բերտենը նստեց ու արհամարհանքով նայեց կոպիտ բըր-
դի ցանցակերպ հյուսվածքին, որ նրանք արագ գործում էին
փայտե երկար ասեղներով:

- Այդ ի՞նչ է, — հարցրեց Բերտենը:
- Վերմակներ:
- Աղքատների՞ համար:
- Այո:
- Ի՞նչ տգեղ են:
- Բայց տաք են:

— Գուցե, բայց նրանք տգեղ են, հատկապես Լյուդովիկոս
ՋV-ի ոճով կահավորված սենյակում, ուր ամեն ինչ շոյում է
աչքը: Եթե ոչ աղքատների համար, ապա բարեկամների հա-
մար դուք պետք է ավելի վայելուչ բարեգործություններ անեիք:

— Աստված իմ: Այս տղամարդիկ, — ասաց կոմսուհին, ու-
սերը թոթվելով: — Բայց այսպիսի վերմակներ հիմա ամեն
տեղ սպառաստում են:

— Ես այդ լավ գիտեմ, շատ լավ գիտեմ: Հիմա երեկոնե՛ր
ուր որ զնաս անպայման կտեսնես այդ ահավոր մոխրագույն
քուրջերը ամենասիրուն տուալետների կողքին և ամենապշուր
կահույքների վրա: Այս գարնանը բարեգործությունը վառ
հաշակ է ստացել:

Համոզվելու համար, որ Բերտենը ճիշտ է ասում, կոմսու-
հին դործվածքը տարածեց կողքին դրված մետաքսե աթոռի
վրա և անտարբերությամբ համաձայնեց.

- Այո, իրոք որ տգեղ է:

Եվ նա նորից սկսեց աշխատել: Երկու գլուխները կողք-
կողքի հակված լամպի տակ, լուսավորված էին վարդագույն
լույսի հեղեղով, որ տարածվել էր մազերի, գեմքերի, շոջա-
ղգեստների ու շարժվող ձեռքերի վրա: Մայր ու աղջիկ իրենց
աշխատանքի վրա նայում էին թեթև, բայց շարունակական
ուշադրությամբ այն կանանց, որոնք վարժվել են այդ ձեռու-
գործներին, որոնց աչքը հետևում է առանց մտքի մասնակ-
ցության:

Սենյակի շորս անկյուններում շինական ճենապակե շորս ուրիշ յամպեր, որոնք դրված էին սակեզօծված վայտե հիծ սյունների վրա, պաստառների վրա սփռել էին մեզմ ու համաշափ մի յույս, որը թուլանում էր կլոր լուսամփոփների վրա ձգված ժանյակի տրանսպարանտներից:

Բերտենը շատ ցած ու փոքրիկ մի բաղկաթոռ վերցրեց, որի մեջ հաղիվ էր տեղավորվում, բայց որը միշտ նախընտրում էր, քանի որ կարող էր կոմսուհու հետ դրուցել, նստելով գրեթե նրա ոսկերի մոտ:

Կոմսուհին ասաց Բերտենին.

— Ինչքան յայսօր նանեի հետ երկար զրոսանք կատարեցիք զրոսայգում:

— Այո: Մենք շաղակրատեցինք, ինչպես հին բարեկամներու ծո շատ եմ սիրում ձեր աղջկան: Նա ճիշտ ու ճիշտ նման է ձեզ: Երբ նա որոշ ֆրազներ է արտասանում, կարելի է կարծել, որ նրա կոկորդում ձեր ձայնն է հնչում:

— Ամուսինս շատ անգամ այդ ինձ ասել է արդեն:

Բերտենը նայում էր, թե ինչպես մայր ու աղջիկ աշխատում են, լամպերի լույսով ողողված, և միտքը, որից նա հաճախ էր տանջվում, որից դեռ ցերեկն էր տանջվել, իր առանձնատան ամայի, անշարժ, լուռ կյանքի մասին մտահոգությունը, առանձնատուն, որ ցուրտ էր բոլոր եղանակներին, նրան վշտացրելը, կարծես նա առաջին անգամն էր լիովին հասկանում իր միայնությունը:

Օ՛, ինչպես կուզենար իրոք յինել այդ կնոջ ամուսինը, այլ ոչ թե սիրեկանը: Մի ժամանակ Բերտենն ուզում էր առևանգել կոմսուհուն, վերցնել, գողանալ նրան ամուսնուց: Հիմա նա խանդում էր խաբված ամուսնուն, որ ընդմիշտ հաստատվել էր այդ կնոջ մոտ, նրա տան սովորական իրադրության մեջ, նրա փաղաքշուղ մերձավորության մեջ: Այդ կնոջը նայելով, Բերտենն զգում էր, որ իր սիրտը նորից լցվում է վերադարձած հուշերով, որոնց մասին նա կկամենար պատմել նրան: Հիրավի Բերտենը դեռ շատ էր սիրում կոմսուհուն, նույնիսկ առաջվանից մի քիչ ավելի, իսկ այսօր շատ ավելի, ինչպես չէր սիրել վաղուց, և այդ վերանորոգված զգացումի մասին արտահայտվելու պահանջը, որ այնքան կուրախացներ կոմսու-

հուն, Բերտենին ցանկալ տվեց, որպեսզի դեռատի աղջկան որքան կարելի է շուտ ուղարկեին քնելու:

Բերտենը տանջվում էր սիրած կնոջ հետ մենակ մնալու փափագից, նրա ծնկներին հպվելու, նրանց վրա հակվելու, նրա ձեռքերը բռնելու տենչից, ձեռքեր, որոնցից կխլվեին աղքատների համար վերմակը, փայտե ասեղները, իսկ բրդի կծիկը քակվելով կզլորվեր բազկաթոռի տակ. Բերտենը նալում էր ժամացույցին, ոչ մի բան չէր խոսում և գտնում էր, որ, հրոք, լավ բան չէ փոքր աղջիկներին սովորեցնել շափահասների հետ անցկացնել երեկոն:

Ինչ-որ քայլեր խղեցին հարևան հյուրասենյակի լուսթյունը, ծանոթ երևաց ու ծանուցեց.

— Պարոն դը Մյուզադինն:

Օլիվիե Բերտենը կատաղությունը հազիվ զսպեց, և երբ նա գեղարվեստների վերատեսչի ձեռքը սեղմեց, ուզեց նրան՝ սծիքից բռնել ու դուրս շարտել:

Մյուզադինն շատ լուրեր էր բերել. մինիստրությունը շուտով ընկնելու էր, լուրեր են շրջում մարկիզ դը Ռոկդիանի հետ պատահած ինչ-որ սկանդալի մասին: Նայելով երիտասարդ օրիորդին, նա ավելացրեց.

— Այդ մասին ես հետո կպատմեմ:

Կոմսուհին աչքերը դեպի ժամացույցը բարձրացրեց և տեսավ, որ շուտով ժամը տասը կլինի:

— Քո քնելու ժամանակն է, զավակս, — ասաց նա աղջկան:

Աննետը առանց պատասխանելու գործվածքը ծալեց, դուրդը կծկեց, մոր երկու այտերը համբուրեց, ձեռքը մեկնեց երկու տղամարդկանց և այնպես արագ դուրս եկավ, որ կարծես սահեց, օդն անգամ չշարժելով:

Երբ Աննետը դուրս եկավ, կոմսուհին հարցրեց.

— Պատմեք տեսնեմ ի՞նչ սկանդալ է:

Պնդում էին, որ մարկիզ դը Ռոկդիանը, որը հոժարությամբ բաժանվել էր կնոջից և ունտա էր ստանում նրանից, հիմա այդ ունտան անբավարար էր համարում և ապահով ու բացառիկ մի միջոց էր գտել այն կրկնապատկել տալու: Մարկիզուհին, որին մարկիզը հետևում էր ուրիշների միջոցով.

բռնվել էր ամուսնական անհավատարմության մեջ և հարկադրվել էր նոր ունեւոր վճարել՝ փրկագնվելու համար ուստիկանական կոմիսարի կազմած արձանագրութիւնից:

Կոմսուհին, ընդհատած ձեռագործը ծնկների վրա բռնած, ձեռքերն անշարժ պահած, ուշադիր լսում էր:

Քերտենը, որին համբերութիւնից հանել էր Մյուզադիեթ ներկայութիւնը Աննետի դուրս գալուց հետո, զայրացաւ և վրդովմունքովը այն մարդու, որ տեղյակ էր այդ զրպարտությանը, բայց ոչ ոչի չէր ուզում խոսել դրա մասին, պնդեց, որ դա նողկալի սուտ է, մեկը այն ամոթալի բամբասանքներից, որ բարձր խալի մարդիկ ամենեկին շփտեք է ոչ ըսեն, ոչ էլ կրկնեն: Կանգնած բուխարու մոտ, նա շարանում էր և այնպիսի ջղալին մարդու տեսք ունէր, որ ասես պատրաստ էր այդ պատմութիւնը իր անձնական գործը դարձնել:

Ռոկդիանը Քերտենի բարեկամն էր և եթէ ինչ-ինչ դեպքերում կարելի էր նրան կշտամբել թեթեամտության մեջ, ապա նրան չէր կարելի ոչ մեղադրել, ոչ էլ կասկածել որևէ անվայել արարքի մեջ: Մյուզադիեն, զարմացած ու շվարած, պաշտպանվում էր, նահանջում, ներողութիւն խնդրում:

— Թույլ տվեք, — ասում էր նա, — ես դա հենց նոր լսեցի գրասուհի դը Մորտմենի տանը:

Քերտենը հարցրեց.

— Ո՞վ պատմեց ձեզ: Հավանաբար մի կի՞ն:

— Ոչ, ամենեկին: Մարկիզ դը Ֆարանդալը:

Նկարիչը, խոժոռված, պատասխանեց.

— Նրա այդ վերաբերմունքը ինձ չի զարմացնում:

Լռութիւն տիրեց: Կոմսուհին նորից սկսեց աշխատել: Ապա Օլիվիե Քերտենը ավելի հանդարտ տոնով հարեց.

— Ես հաստատապես գիտեմ, որ դա սուտ է:

Նա ոչինչ չգիտեր և այդ պատմութիւնն առաջին անգամ էր լսում:

Զգալով վտանգավոր դրութիւնը, Մյուզադիեն արգեն պատրաստվում էր նահանջ կատարել և Կորբելների մտազնայու մասին էր խոսում, երբ կոմս դը Գիլոուան երևաց, վերադառնալով ինչ-որ ճաշկերույթից:

Բերտենը իր տեղը նստեց ընկճված, հուսահատությամբ տեսնելով, որ ամուսնուց պրծնել արդեն չի հաջողվի:

— Դուք չգիտե՞ք, — ասաց կոմսը, — ի՞նչ մեծ սկանդալ է մասին է այսօր խոսվում ամեն տեղ:

Որովհետև ոչ ոք չէր պատասխանում, նա շարունակեց.

— Երևում է, որ Ռոկոլիանը իր կնոջը բռնել է ինչ-ոք հանցավոր սիրաբանության մեջ և նրան շատ թանկ է նրստեցրել այդ անպարկեշտությունը:

Այն ժամանակ Բերտենը վշտացած տեսքով ձեռքը դնելով ղը Գիլոուայի ծնկի վրա, տխուր ձայնով և բարեկամական մեղմ արտահայտություններով կրկնեց այն բոլորը. ինչ քիչ առաջ շարտել էր Մյուզագիեի երեսին:

Եվ կոմսը, կիսով չափ համոզված, յուրովի վրդովվելով, որ այնպես թեթևամտորեն կրկնում էր կասկածելի և, գուցե, վարկարեկիչ բաներ, սկսեց արդարանալ իր անգիստությամբ ու անմեղությամբ: Արդարև, այնքան սուտ ու շար բաներ են պատմում մարդիկ:

Բոլորը հանկարծ համաձայն եղան այն բանում, որ հասարակությունը մեղադրում, կասկածում ու գրպարտում է ցավալի թեթևամտությամբ: Եվ հինգ բոսկեում շորսն էլ ըստ երևույթին համոզվեցին, որ փսփսոցով ասված բոլոր ասեկոսեները սուտ են, որ կանայք երբեք չեն ունենում սիրեկաններ, ինչպես կասկածվում են, որ տղամարդիկ երբեք չեն գործում նրանց-վերագրվող ստորությունները և, ընդհանրապես, արտաքուստ ամեն ինչ շատ ավելի վատ է, քան իրականումն է:

Բերտենը, որ ղը Գիլոուայի գալուց հետո այլևս չէր նեղանում Մյուզագիեի վրա, նրան ասաց շողոքորթիչ բաներ և, շոշափելով նրա նախասիրած նյութերը, բաց արեց նրա պերճախոսության սահանադոնակը: Եվ կոմսը գոհ էր երևում, ինչպես մի մարդ, որ ամեն տեղ իր հետ տանում է խաղաղություն ու մտերմություն:

Երկու ծառաններ, կամացուկ քայլելով գորգերի վրայով, ներս մտան՝ իրենց հետ բերելով թեյի սեղանը, ուր եռացող չուրը փայլուն ու սիրուն եռոցի մեջ գոլորշի էր արձակում սպիրտի լամպի կապույտ բոցի տակ:

Կոմսուհին վեր կացավ, զգուշությամբ ու հոգածությամբ պատրաստեց տաք ըմպելիքը, որ ուռններն են բերել մեզ մոտ, մի բաժակ տվեց Մյուզադիին, մի բաժակ էլ Բերտենին, նրանց առաջարկեց սանդղիչներ և ավստրիական ու անգլիական գանազան կարկանդակներ:

Կոմսը մոտեցավ շարժական սեղանին, ուր սիրույներ, լիկյուրներ և բաժակներ էին շարված, իր համար գրոգ * պատրաստեց, ասլա աննկատելիորեն գնաց հարևան սենյակը և անհետացավ:

Բերտենը նորից գտնվեց Մյուզադիի դեմ առ դեմ, և հանկարծ նրա մեջ նորից ցանկություն առաջացավ գուրս նետելու այդ ձանձրայի հյուրին, որը, լավ տրամադրության մեջ ընկնելով, ճառախոսում էր, անեկդոտներ էր պատմում, կրկնում էր իր և ուրիշների սրախոսությունները: Եվ նկարիչը անընդհատ նայում էր պատի ժամացույցին, որի մեծ սլաքը մոտենում էր կեսգիշերին: Կոմսուհին նկատեց նրա հայացքը և հասկացավ, որ նա ուզում էր խոսել իր հետ: Բարձր իտալի կահանց ճարտարությամբ, որոնք սովոր են ճարպիկ անգումներով փոխելու գրույցի տոնն ու հյուրասենյակի մթնոլորտը և, ոչ մի բառ չտեսելով, հյուրին հասկանալ են տալիս, որ պետք է մնալ կամ դնալ, կոմսուհին միայն իր կեցվածքով, դեմքի արտահայտությամբ և տաղտկացնող հայացքով իր շուրջը սարածեց այնպիսի ստանություն, որ ասես պատուհանն էր բաց արել:

Մյուզադիին զգաց, որ քամու այդ հոսանքից իր մտքերը ստանցին, և, ինքն էլ շիմանալով ինչու, ցանկություն ունեցավ վեր կենալու և գնալու:

Բերտենը քաղաքավարության համար հետևեց նրա օրինակին: Երկու տղամարդիկ երկու հյուրասենյակների միջով միասին անցան կոմսուհու ուղեկցությամբ, որ միշտ խոսում էր նկարչի հետ: Կոմսուհին նախասենյակի շեմի վրա նկարչին պահեց, որպեսզի ինչ-որ բացատրություն ստանար նրանից, միջոցով Մյուզադիին ծառայի օգնությամբ վերարկուն էր հագնում: Քանի որ տիկին զը Գիլոուան շարունակում էր

* Շաքարաչրով, օղիով ու կիտրոնով ըմպելիք:

խոսել Բերտենի հետ, գեղարվեստների տեսուչը, մի քանի
լուսի սպասելով սանդուղքի վրա՝ դռան առջև, որ բացել էր
մի ուրիշ ծառա, վճռեց մենակ դուրս գալ, որպեսզի կանգնած
չմնար ծառայի առջև:

Գուռը մեղմորեն փակվեց Մյուզագլի ետև, և կոմսուհին
ամենայն համարձակությամբ ասաց նկարչին.

— Իսկապես, ինչո՞ւ այսքան շուտ եք գնում: Դեռ կեսգի-
շեր չի եղել: Մի քիչ էլ մնացել:

Սվ նրանք վերադարձան փոքր հյուրասենյակը:

Հենց որ նրանք նստեցին, Բերտենն ասաց.

— Աստված, ինչպես ինձ ջղախնայեցում էր այդ անասուներ:

— Ինչո՞ւ:

— Նա ինձանից իշում էր ձեր մի մասը:

— Օ՛, ամենից անշշանը:

— Դուցե, բայց նա ինձ խանդարում էր:

— Դուք խանդո՞ւմ եք:

— Մեկին ավելորդ գտնել չի նշանակում խանդել:

Բերտենը նորից առավ ցած բազկաթուռ և, նստելով կոմ-
սուհու կողքին, մատներով տնադելով նրա շրջազգեստի կեր-
պասը, սկսեց պատմել, թե ինչ տաք շունչ է իր սիրտը թա-
փանցել այսօր:

Կոմսուհին լսում էր զարմանքով, զմայլանքով և, մեղմո-
րեն ձեռքը դնելով Բերտենի սպիտակ մազերի վրա, քնքշորեն
շոյում էր նրանք, ասես շնորհակալ լինելով նրան:

— Այնքան կցանկանայի ապրել քո կողքին, — ասաց Բեր-
տենը:

Բերտենը միշտ մտածում էր պատկած ամուսնու մասին,
որ, հավանաբար, արդեն քնել էր հարևան սենյակում, և
ավելացրեց.

— Միայն ամուսնությունն է իրոք միացնում երկու էակ-
ներին:

Կոմսուհին, Բերտենի և իր նկատմամբ կարեկցությամբ
համակված, շշնջաց.

— Իմ խեղճ բարեկամ:

Այսը դնելով կոմսուհու ծնկներին, Բերտենը նրան նայում
էր խանդադատանքով, մի քիչ մեղամաղձոտ, մի քիչ ցավա-

չին խանդաղատանքով, արդեն ոչ այնպես տաք, ինչպես քիչ առաջ էր, երբ սիրած կնոջից նրան բաժանում էին աղջիկը, ամուսինը և Մյուզազիեն:

Մատների թեթև հպումով շոյելով Բերտենի մազերը, կոմսուհին ժպիտով ասաց.

— Աստված իմ, ինչքա՛ն եք սպիտակել: Ձեր վերջին սև մազերը շքացել են:

— Ավա՛ղ, ես այդ գիտեմ, այդ արագ է կատարվում:

Կոմսուհին վախեցավ, որ վշտացրել է Բերտենին:

— Օ՛, բայց դուք արդեն սկսել էիք սպիտակել շատ երիտասարդ հասակում: Ես ձեզ միշտ ալեխառն եմ տեսել:

— Այո, այդ ճիշտ է:

Բոլորովին ջնջելու համար իր խոսքերի առաջ բերած թեթև վիշտը, կոմսուհին հակվեց Բերտենին և, երկու ձեռքերով բարձրացնելով նրա գլուխը, նրա ճակատին դրոշմեց համր ու սիրազուհի համբույրներ, այնպիսի երկար համբույրներ, ողոնք, կարծես, վերջ շունեն:

Ապա նրանք միմյանց նայեցին, ջանալով իրենց աչքերի խորքում իրենց զգացումների արտացոլումը տեսնել:

— Ես կցանկանայի,—ասաց Բերտենը,—մի ամբողջ օր սնցկացնել ձեր կողքին:

Բերտենին անորոշ կերպով տանջում էր մտերմության անբացատրելի պահանջը:

Դեռ քիչ առաջ Բերտենը մտածում էր, որ բավական է այստեղ եղած մարդիկ գուրս գային, որպեսզի իրականացնեք առավոտվանից իր մեջ զարթնած ցանկությունը, իսկ հիմա առանձին մնալով իր սիրուհու հետ և ճակատին զգալով նրա ձեռքերի ջերմությունը, իսկ այտին՝ շրջազգեստի միջով մարմնի ջերմությունը, նա նորից իր մեջ զգում էր նույն խռովքը, անծանոթ ու խուսափուկ սիրո նույն կարոտը:

Եվ հիմա նա երևակայում էր, որ այս տնից դուրս, գուցե անտառում, ուր իրենք կլինեին բոլորովին մենակ և ոչ ոք չէր լինի իրենց շուրջը, իր անհանգիստ սիրտը գոհացում ու հանգրստություն կգտներ:

Կոմսուհին պատասխանեց.

— Ինչքա՞ն երեխա եք դուք: Բայց մենք գրեթե ամեն օր հանդիպում ենք իրար:

Բերտենը կոմսուհուն աղաչեց, որ միջոց գտնի իր հետ միասին գնալու Փարիզի շրջակայքը՝ նախաճաշելու, ինչպես մի ժամանակ գնացել էին շորս կամ հինգ անգամ:

Կոմսուհին զարմանում էր այդ քմահաճության վրա, որ այնքան դժվար էր իրականացնել հիմա, երբ իր աղջիկը վերադարձել էր:

Սակայն նա կփորձեր իրականացնել, հենց որ ամուսինը Ռոնսիեր գնար, բայց այդ հնարավոր էր միայն ցուցահանդեսի բացումից հետո, որը կկայանար հաջորդ շաբաթ օրը:

— Իսկ մինչև այդ ե՞րբ կարող եմ ձեզ տեսնել,— հարցրեց Բերտենը:

— Վաղը երեկոյան Կորբելների մոտ: Ապա այստեղ ինձ մոտ եկեք շորեքշաբթի օրը, ժամը երեքին, եթե ազատ եք, իսկ հետո ուրբաթ օրը, ես կարծում եմ, մենք կկարողանանք միասին ճաշել դքսուհու հետ:

— Այո, իհարկե:

Բերտենը վեր կացավ:

— Մնաք բարով:

— Գնաք բարով, իմ բարեկամ:

Բերտենը դեռևս կանգնել էր, շվճուկով մեկնել, որովհետեւ գրեթե ոչինչ չէր կարողացել մտաբերել այն ամենից, ինչ կոմսուհուն ասելու էր եկել, և նրա գլուխը տակավին լի էր շարտահայտված մտքերով, անորոշ պոռթկումներով, որոնք ելք չէին գտել:

Նա կոմսուհու ձեռքերը բռնելով կրկնեց.

— Մնաք բարով:

— Գնաք բարով, իմ բարեկամ:

— Ես ձեզ սիրում եմ:

Կոմսուհին Բերտենին նետեց մի այնպիսի ժպիտ, որով կինը տղամարդուն հասկանալ է տալիս, թե մի վայրկյանում ինչքան շատ բան է տվել նրան:

Թրթռուն սրտով Բերտենը կրկնեց երրորդ անգամ.

— Մնաք բարով:

Եվ մեկնեց:

Կարելի էր կարծել, որ Փարիզի բոլոր կառքերն այդ օրը ուխտի էին գնում դեպի Արդյունաբերության պալատը: Առաջնության ժամը իննից նրանք բոլոր փողոցներից, պողոտաներից ու կամուրջներից շարժվում էին դեպի Գեղարվեստների այդ շուկան, ուր արվեստագետների Ամբողջ-Փարիզը՝ բարձր հասարակության Ամբողջ-Փարիզին հրավիրել էր ներկա գտնվելու երեք հազար շորս հարյուր նկարների ցուցադրությունը:

Բազմաթիվ ամբոխը խոնվել էր դռների մոտ և, ուշադրությամբ շարժնելով քանդակագործությանը, անմիջապես բարձրանում էր դեպի պատկերասրահները: Աստիճաններով ելնելիս, այցելուներն արդեն իրենց աչքերը բարձրացնում էին գեպի այն կտավները, որ ցուցադրված էին աստիճանների պատերի վրա, ուր կախում են նկարները այսպես կոչված նախասենյակային նկարիչների, որոնք ուղարկել են կամ անսովոր չափերով ստեղծագործություններ, կամ այնպիսի ստեղծագործություններ, որ չեն համարձակվել մերժել: Քառակուսի սրահում հավաքվել էր մարդկանց մի խումբ, որ խլրտում ու ալմկում էր: Մինչև երեկո ներկա գտնվող նկարիչներին կարելի էր ճանաչել իրենց իրարանցումից, բարձր ձայնից ու հեղինակավոր ժեստերից: Նրանք բռնում էին իրենց բարեկամների թեպսոնիքից, բերում էին նկարների մոտ, որոնք մատնանշում էին բանիմացների բացականչություններով և ազդեցիկ միմիկայով: Նկարիչները բազմատեսակ արտաքինով էին. ոմանք թարձրահասակ էին, երկար մազերով, սպիտակ ու սև, կտորի նման յույն ու կլոր, աննկարագրելի ձևերով դիտարկներով, որոնց կախ ընկած եզրերը սալներ էին զցում ամբողջ իրանի վրա. ուրիշներ կարճահասակ էին, արագաշարժ, նիհար կամ գեր, դիպլոմիկ թաշկինակներով ու փողկապներով, բաճկոններով կամ ստորին դասակարգի նատուկ պարկաձև անսովոր կոստյումներով:

Այստեղ էր վայելչասեր, պճնամուլ, բուլվարներ հաճախելու սովոր արվեստագետների խումբը, կոռեկտ, կարմիր վարդաձև Պատվո Լեգեոնի մեծ կամ փոքր շքանշանով—նա-

յած վայելչութեան ու բարեկրթութեան մասին իրենց ըմբռնման—զարդարված ակադեմիկոսների խումբը, և վերջապես, խումբը բուրժուական նկարիչների, որոնք երևում էին ընտանիքի ուղեկցութեամբ, շրջապատելով հորը, ինչպես հանդիսավոր երգչախումբ:

Այն նկարները, որոնք քառակուսի սրահում, շորս սլանոնների վրա ցուցադրվելու պատվին էին արժանացել, աչքի էին զարնում գույների պայծառութեամբ, շրջանակների վաշխվումով, նոր երանգների խառնութեամբ, որոնք ջնարակով կենդանացած, շլացնում էին վերևից ընկնող ուժեղ լուսավորութեան տակ:

Մուտքի անմիջապես դիմաց կախված էր հանրապետութեան նախագահի պորտրեն, իսկ մի ուրիշ պատի վրա դետեկված էր ոսկե տրեզնիքով, ջաշլամափետուր գլխարկով և կարմիր մահուդե տափատով մի զորավար՝ ուռնիների տակ: Ետևում էին մերկ հավերժահարսերի և ալիքից վթարված, գրեթե ընկղմված մի նավի կողքին: Բարբարոս թագավորին բանազորող հինավուրց եպիսկոպոսը, ժանտախտից մեռած դիակներով լեցուն արևելյան փողոցը, դժոխքում շրջադայաղ Գանթեի սավերը իրենց արտահայտչութեան անդրնադրելի ուժով գրավում ու գերում էին հայացքը:

Ընդարձակ սրահում կարելի էր տեսնել նաև հեծելազորի հարձակումը, հրաձիգները անտառում, կովերը արոտավայրում, անցյալ դարի երկու ազնվականների մենամարտը փողոցի անկյունում, անկյունաքարի վրա նստած խելագար կինը, մահամերձին վերջին օծություն տվող քահանան, հնձվորներ, գետեր, վերջալույս, լուսնի լույս, վերջապես նմուշներ այն ամենի, ինչ նկարիչները նկարել են, նկարում են և կնկարեն մինչև աշխարհի վերջին օրը:

Օլիվիե Բերտենը, նշանավոր արվեստակիցների, Ակադեմիայի ու ժյուրիի անդամների մեջտեղ կանգնած, կարծիքներ էր փոխանակում նրանց հետ: Նրան ճնշում էր մի մամտուրջ նրան անհանգստացնում էր իր ցուցադրած նկարը, որի հաջողությունը նա չէր զգում, շնայած ջերմ շնորհավորանքների:

Հանկարծ նա առաջ նետվեց: Դուան մուտքին երևաց զըր-
սուհի զը Մորտմենը:

Դքսուհին հարցրեց.

— Կոմսուհին շի՞ եկել:

— Ես նրան չեմ տեսել:

— Իսկ պարոն զը Մյուզադին՞ն:

— Նրան էլ չեմ տեսել:

— Նա խոստացել էր ժամը տասին սանդուղքի հարթակի
վրա լինել և ինձ առաջնորդել սրահներով:

— Թույլ կտա՞ք, դքսուհի, սր ես նրան փոխարինեմ:

— Ոչ, ոչ: Դուք հարկավոր եք ձեր բարեկամներին: Բայց
մենք շուտով ձեզ հետ կտեսնվենք. հս հույս ունեմ, որ մենք
միասին կնախաճաշենք:

Մյուզադինն վազելով եկավ: Նրան մի քանի րոպե պահել
էին քանդակագործուկյան բաժնում և նա, հեալով, ներողու-
թյուն խնդրեց: Նա ասաց.

— Այստեղ, դքսուհի, այստեղ, մենք սկսենք աջից:

Հենց նոր նրանք ծածկվեցին գլուխների հորձանուտում,
երբ կոմսուհի զը Գիլոուան ներս մտավ աղջկա հետ, աչքերով
փնտրելով Օլիվիե Բերտենին:

Բերտենը նրանց տեսավ, մտեցավ ու բարևելով ասաց.

— Աստված, ինչքան գեղեցիկ են նրանք: Աննետը իրոք
շատ է սիրունանում: Մի շաբաթվա մեջ նա փոխվել է:

Բերտենը դիտող հայացքով նայեց Աննետին: Ապա ավե-
չացրեց.

— Գծադրությունները դարձել են ավելի անուշ, ավելի
քնքուշ, ցույնը՝ ավելի պայծառ: Նա արդեն նվազ է նման դե-
ռաստի օրիւրդի և ավելի շատ նման է փարփուհու:

Ապա հանկարծ անցավ օրվա գլխավոր խնդրին:

— Սկսենք աջից, և մենք կհասնենք դքսուհուն:

Կոմսուհին, նկարչությանը վերաբերող բոլոր իրադարձու-
թյուններին տեղյակ և նկար ցուցադրողի նման մտահոգ,
հարցրեց.

— Ի՞նչ են ասում:

— Գեղեցիկ ցուցահանդես է: Նշանավոր Բոննան, երկու
հիանալի Կարոլյուս Դյուրան, մի հրաշալի Պյուվի զը Շա-

վանն, զարմանալի և նոր տեսակի մի Ռոլլ, ընտիր մի ժեր-վերս և շատ ուրիշներ, Բերոներ, Կազեններ, Դյուեզներ, մի խոսքով բազմաթիվ լավ բաներ:

— Իսկ դո՞ւք, — հարցրեց կոմսուհին:

— Ինձ կոմպլիմենտներ են անում, բայց ես գոհ չեմ:

— Դուք երբեք գոհ չեք լինում:

— Այո, երբեմն պատահում է: Բայց այսօր ես կարծու՛հմ, որ իրավացի եմ:

— Ինչո՞ւ:

— Չգիտեմ:

— Գնանք նայենք:

Երբ նրանք մտանցան գետակի մեջ լողացող երկու գյուղացի աղջիկներ պատկերույ նկարին, նրա առջև հիացած կանգնած էր հանդիսատեսների մի խումբ: Կոմսուհին ուրախացավ և ցած ձայնով ասաց.

— Բայց դա սքանչելի, գոհար գործ է: Դուք դրանից ավելի լավ բան չեք նկարել:

Բերտենը մերձեցավ կոմսուհուն, համակված սիրով ու երախտադիտությամբ յուրաքանչյուր բառի համար, որ հանգրստացնում էր իր ցավը, բուժում իր վերքը: Եվ Բերտենի մտքում արագ անցնում էին ամեն տեսակ փաստարկներ, որոնք իրեն համոզում էին, որ կոմսուհին իրավացի է, որ նա անշուշտ ճիշտ է տեսնում փարիզուհու իր խելացի աչքերով: Զանալով հանգստացնել իր կասկածները, Բերտենը մոռանում էր, որ տասներկու տարի է, ինչ ինքը կոմսուհուն մեղադրում էր, որ նա չափազանց հիանում է իր սեթևեթանքներով, նուրբ սնոտիքներով, էթանադին զգայնություններով, մոզայի պատահական քմահաճություններով, և ամենևին չի գմայլվում արվեստով, մաքուր արվեստով, կանխակալ գաղափարներից, տենդենցներից, բարձր խավի, նախապաշարումներից ազատ արվեստով:

— Շարունակենք, — ասաց Բերտենը, — ավելի հեռու տանելով նրանց:

Եվ նա բալաիան հրկար ժամանակ նրանց ման ածեց որահից սրահ, նրանց ցույց տալով կտավները, բացատրելով

սյուժեները, իրեն երջանիկ զգալով իր ուղեկցուհիների մեջ,
իր ուղեկցուհիների հետ:

Հանկարծ կոմսուհին հարցրեց.

— Ժամը քանի՞սն է:

— Կեսօրից է՛նս ժամ անց է:

— Օ՛, շո՛ւա դնանք նախաճաշելու: Դքսուհին հավանա-
բար մեզ սպասում է կեդուայենի մոտ. նա ինձ հանձնարարե՞լ
է ձեզ տանել, եթե մենք նրան այստեղ շտանենք:

Սառերի ու թիկերի կղզյակի մեջտեղ գտնվող ռեստորանը
լեփ-լիցուն ու զզզացող փեթակ էր հիշեցնում: Բոլոր պատու-
հաններից ու բաց դռներից ձայների, կանչերի շիտթ աղմուկ,
բաժակների ու սնակների զրնգոց էր գուրս գալիս: Իրար կիս-
դասավորված սեղանները, որոնց շուրջ նստել էր նախաճաշող
հասարակությունը, երկար շարքերով ձգված էին հարևան շա-
վիղների երկայնքով, աջ ու ձախ կողմերում նեղ անցքի, որով
վազվզում էին խլաղած, գլուխները կոճցրած մատուցողները,
ձեռքերի վրա բռնելով մսերով, ձկներով կամ մրգերով բեռ-
նավորված սկուտեղները:

Կլորածև գայերեայի տակ տղամարդկանց ու կանանց այն-
պիսի բազմություն կար, որ ասես ինչ-որ կենդանի խմոր
լիներ: Բոլորը ծիծաղում, կանչվառում, խմում և ուտում էին,
գինիներից զվարթացած և մի այնպիսի ուրախությամբ հա-
մակված, ինչպիսին որոշ օրերում տարածվում է Փարիզի վրա
արևի ճառագայթների հետ:

Մի մատուցող կոմսուհուն, Աննետին ու Բերտենին աստի-
ճաններով բարձրացրեց ու տարավ մի առանձին սենյակ, ուր
նրանց սպասում էր դքսուհին:

Դքսուհու մոտ նկարիչը տեսավ նրա եղբորորդուն, մար-
կիզ դը Պարանդալին, որը սիրալիք ծախաով կոմսուհուց ու
նրա աղջկանից շտապեց վերցնել նրանց հովանոցներն ու վեր-
նազգեստները: Բերտենը դրանից այնպիսի զայրույթ զգաց,
որ հանկարծ ուզեց վիրավորական ու բիրտ խոսքեր ասել:

Դքսուհին բացատրեց, որ հանդիպել էր իր եղբորորդու
հետ, իսկ Մյուզադիեին իր հետ տարել էր Գեղարվեստների
մինիստրը: Եվ այն մտքից, որ այդ պճնասեր մարկիզը ամուս-
նանալու է Աննետի հետ, որ նա այստեղ է եկել Աննետի հա-

Ճար, որ նա Աննետին արգեն նկատում է իբրև մի կնոջ, որ սահմանված է իր անկողնի համար, Բերտենը շղայնանում, զնդվում էր, ինչպես եթե անտեսած, ոտնահարած լինեին իր իրավունքները, խորհրդավոր ու սրբազան իրավունքները:

Հենց որ սեղան նստեցին, մարկիզը, որին տեղավորել էին երիտասարդ օրիորդի կողքին, սկսեց դարպասել նրան, դրա համար թուլտվություն ստացած սղամարդու հստարակամությամբ:

Մարկիզը Աննետի վրա նետեց հետաքրքիր հայացքներ, որոնք նկարչին լպիրշ ու խուզարկու թվացին, ժպտաց գրեթե սիրով ու ինքնաշահությամբ, սիրաբանեց նրա հետ մտերմափար ու անկեղծորեն: Մարկիզի վարվելաձևերի ու խոսքերի մեջ արգեն նկատվում էր ինչ-որ վճռական բան, որ կարծես մոտալուտ տիրապետության մասին էր ազդարարում:

Փքուսհին ու կոմսուհին, ըստ Երևույթին, հովանավորում էին մարկիզին, հավանություն էին տալիս նրա վարքագծին և մեղսակիցների նման աչքով էին անում միմյանց:

Նախաճաշից հետո վերադարձան ցուցահանդես: Սրահներում այնքան մեծ բազմություն կար, որ անհնար էր թվում մուտք դարձել այնտեղ: Խոնջած մարդկային մարմիններից և հնամաշ ֆրակների ու շրջադեպտների անախորժ հոտից օդը ծանրացել ու ապականվել էր: Նայում էին արգեն ոչ թե նկարներին, այլ դեմքերին ու պճնադեպտներին, փնտրում էին ծանոթներին. Երբեմն այդ հոծ ամբոխի մեջ հրհրոց էր սկսվում, հասարակությունը ետ էր քաշվում, որպեսզի անցնելու ճանապարհ տար «Ուշադրություն, պարոններ, ուշադրություն, տիկիներ» գոռացող լաքարարների բարձր շարժական սանդուղքին:

Հինգ րոպե չէր անցել, երբ կոմսուհին ու Բերտենը կարրվեցին իրենց ուղեկիցներից: Նկարիչը ուզում էր փնտրել նրանց, բայց կոմսուհին, ձեռքը հենելով նրա վրա, ասաց.

— Այսպես լավ չն՞ք մենք. թողնենք նրանց. Եթե մենք միմյանց կորցնենք, միևնույն է, պայմանավորվել ենք ժամը չորսին հանդիպել րուֆետում:

— Այդ ճիշտ է, — ասաց Բերտենը:

Բայց Բերտենին կլանել էր այն միտքը, որ մարկիզը

սաղեկցում է Աննետին և շարունակում է նրա շուրջը պտավել և կնահաճո տղամարդու թեթևառիկությամբ:

Կոմսուհին շշնջաց.

— Ուրեմն, դուք դեռևս սիրո՞ւմ եք ինձ:

Բերտենը մտահոգ տեսքով պատասխանեց.

— Այո, իհարկե:

Եվ աշխատեց գլուխների վրայով նայել ու գտնել պարոն դը Ֆարանդալի մոխրագույն գլխարկը:

Զգալով, որ Բերտենը մտացրիվ է և ուզելով նրան սթափեցնել, կոմսուհին շարունակեց.

— Եթե դուք իմանայիք, թե ինչպե՞ս է ինձ հիացնում այս տարի ձեր ցուցադրած նկարը: Դա ձեր գլուխ-գործոցն է:

Բերտենը ժպտաց, հանկարծ մոռանալով երիտասարդների և հիշելով միայն այն, ինչ առավոտյան անհանգստացնում էր իրեն:

— Իսկապե՞ս, դուք գտնո՞ւմ եք:

— Այո, ևս դա բոլորից բարձր եմ դասում:

— Ես շատ եմ տքնել այդ նկարի համար:

Կոմսուհին շարունակեց շոյող խոսքեր ասել նկարչին, քանի որ վաղուց լավ գիտեր, որ ոչ մի բան այնպես ազդեցություն չունի արվեստագետի վրա, ինչպես քնքուշ ու մշտական շոգոքորթությունը: Այդ քաղցր խոսքերից հմայված, ոգեշնչված, ուրախացած, Բերտենը նորից սկսեց դրույել, մարդկային այդ վիթխարի, ալեծուփ զանգվածի մեջ ոչինչ չտեսնելով, ոչինչ չլսելով, բացի կոմսուհուց:

Շնորհակալություն հայտնելու համար կոմսուհուն, Բերտենը նրա ականջին շշնջաց.

— Ես ուզում եմ խելահեղորեն համբուրել ձեզ:

Կոմսուհին ջերմ հուզումով համակվեց և, փայլուն աչքերը, բարձրացնելով Բերտենի վրա, իր հարցը կրկնեց.

— Ուրեմն, դուք դեռևս սիրո՞ւմ եք ինձ:

Եվ Բերտենը պատասխանեց ձայնի այն ելևէջով, որ կոմսուհին ուզում էր լսել և առաջ չէր լսել:

— Այո, ևս սիրում եմ ձեզ, իմ թանկագին Անի:

— Երեկոներն ավելի հաճախ եկեք ինձ մոտ: Հիմա, երբ ալջիկս ինձ մոտ է, ևս շատ դուրս չեմ գալիս:

Այն ժամանակվանից, երբ կոմսուհին նրա մեջ սիրո այդ անսպասելի զարթոնքն էր զգում, մի անհուն երջանկությունն փոթորկում էր նրան: Հիմա, երբ Բերտենի մազերը բուրբու- վին սպիտակել էին, և տարիների հետ նա խաղաղվել էր, կոմսուհին արգեն ավելի քիչ էր վախենում, որ Բերտենը կա- ռող է հրապուրվել մի ուրիշ կնոջով, բայց կոմսուհին սաստիկ վախենում էր, որ Բերտենը կարող է ամուսնանալ մենակու- թյան սարսափից:

Կոմսուհու մեջ վաղուց ծնված այդ վախը անընդհատ աճում էր: Նրա մեջ ծագում էին անիրագործելի պլաններ Բերտենին ավելի երկար իր մոտ թողնելու և այսպիսով թույլ շտալու, որ նա երկար երեկոներ անցկացնի իր դատարկ առանձնատան ցուրտ լուսնյան մեջ: Չկարողանալով միշտ իր մոտ բերել ու պահել նկարչին, կոմսուհին նրան թելադրում էր զվարճու- թյուններ, հորդորում էր, որ նա թատրոն գնա, հասարակու- թյան մեջ մտնի, նույնիսկ նախընտրելով, որ նա կանանց շրջանում գտնվի, քան թե մնա իր տխուր տան մեջ:

Կոմսուհին, պատասխանելով իր թաքուն մտքին, շարու- նակեց.

— Ա՛հ, եթե ես կարողանայի ձեզ միշտ ինձ մոտ պահել, ինչպե՞ս ձեզ երես կտայի: Խոստացե՛ք ավելի հաճախ գալ ինձ մոտ, քանի որ ես այլևս բուրբուվին դուրս չեմ գա:

— Խոստանում եմ:

Կոմսուհու աղանջի մոտ մի ձայն հնչեց.

— Մայրիկ:

Կոմսուհին ցնցվեց ու շուռ եկավ: Աննետը, դքսուհին և մարկիզը մոտեցան նրանց:

— Ժամը շորսն է,— ասաց դքսուհին,— ես շատ հոգնած եմ, ուզում եմ գնալ:

Կոմսուհին պատասխանեց.

— Ես նույնպես գնում եմ, ես բուրբուվին ուժասպառ եմ եղել:

Նրանք մոտեցան ներքին սանդուղքին, որ մեկնում է պատ- կերասրահներից, ուր կախված են նկարներն ու ակվարելները և որ բարձրանում է հսկայական ապակեպատ պարտեզի

վրա, որի մեջ ցուցադրված են քանդակագործութեան ստեղծագործութիւնները:

Սանդուղքի հարթակի մի ծայրից մինչև մյուս ծայրը երևում էր հսկայական ջերմոցը, ուր արձաններ էին դրված. նրանք կանգնած էին շաւիղների կանաչ, թավ թփերի շուրջը, կախվելով ծառուղիները սե հեղեղով ծածկող ամբոխի վրա: Գրլխարկների և ուսերի մթին ծածկոցի վերևում, որ ճղված էր հազար տեղով, մարմարե արձանները ասես փայլում էին իրենց սպիտակութեամբ:

Երբ Բերտենը մուտքի մտա հրամեշտ էր տալիս կանանց, տիւրին դը Գիլլուան ցած ձայնով հարցրեց նրան.

— Ուրեմն, դուք կգա՞ք այս երեկո:

— Օ՛, այո՛:

Եվ Բերտենը վերադարձավ ցուցահանդես, որպեսզի արվեստագետների հետ զրուցի օրվա տպավորութիւնների մասին:

Նկարիչներն ու քանդակագործները խմբերով կանգնել էին արձանների շուրջ, բուֆետի առջև, և վիճում էին, ինչպես անում էին ամեն տարի, պաշտպանելով կամ հերքելով նույն գաղափարները նույն փաստարկումներով, մտաւիրապես նույն տեսակի ստեղծագործութիւնների մասին: Օլիվիե Բերտենը սովորաբար ոգևորվում էր այդ վիճաբանութիւնների ժամանակ, ունենալով պատասխաններով ու հերքումներով հակասակորդին խճճելու առանձին հմտութիւն և վաշկելով սրամիտ տեսաբանի համբավ, որով նա հպարտանում էր. նա կուզենար հիմա էլ վեճերի մեջ մտնել, բայց այն, ինչ նա սովորաբար պատասխանում էր, նույնքան քիչ էր իրեն հետաքրքրում, որքան այն, ինչ լսում էր, և նա ուզում էր գնալ, ոչինչ չլսել, ոչինչ չհասկանալ, քանի որ առաջուց դիտեր այն ամենը, ինչ կարող էր ասվել արվեստի այդ վաղնջական հարցերի մասին, որոնց նա ծանոթ էր իրենց բոլոր նրբութիւններով:

Այնուամենայնիւ Բերտենը սիրում էր այդ հարցերի մասին զրուցել, շատ էր սիրում մինչև հիմա, բայց այսօր այդ հարցերից նրան հեռացրել էր մեկը այն մանր ու համառ հոգսերից, մեկը այն թեթև մտահոգութիւններից, որոնք, թվում

է, մեզ երբեք չպետք է դիպչեն և, այնուհանդերձ, ինչ էլ որ
ասենք, ինչ էլ որ անենք, մեխվում են մտքի մեջ, ինչպես
մարմնի մեջ խրված անտեսանելի փուշը:

Նա նույնիսկ մտացել էր լողացող կանանց մասին ան-
հանգստությունները և հիշում էր միայն մարկիզի տհաճ վե-
րաբերմունքը Աննետի նկատմամբ: Բայց վերջ ի վերջո ինքը
ի՞նչ գործ ուներ: Ի՞նչ իրավունք ուներ Աննետի վրա: Ինչո՞ւ
էր ուզում արգելել այդ շահավետ ամուսնությունը, որ նախա-
պես որոշված էր և ամեն տեսակետից հարմար էր: Բայց ոչ
մի փաստարկ չէր կարող ջնջել անախորժության ու գծողհու-
թյան այն զգացումը, որ տիրեց նրան, երբ նա տեսավ, որ
Ֆարանգալը դրուցում ու ժպտում է փեսացուի նման, հայաց-
քով շոյելով երիտասարդ օրիորդի դեմքը:

Երբ երեկոյան նկարիչը կոմսուհու մոտ անցավ և նորից
նրան մենակ գտավ աղջկա հետ լամպի լույսի տակ, աղքատ-
ների համար հյուսվածք անելիս, նա իրեն հազիվ զսպեց, որ-
պեսզի ծիծաղելի ու շար դժբաղություններ շաներ մարկիզի
մասին և շքանար Աննետի աչքերը արտաքին շիկությամբ
ծածկված նրա ամբողջ գունհավթյան վրա:

Ահա արդեն մի քանի տարի է, ինչ Բեքտենը սովորություն
էր ստացել ծուլորեն լսելու այդ հետճաշյա այցելությունների
մամանակ, նստելով անփույթ դիրքով, ինչպես հին բարեկամ,
որը իրեն ազատ է դգում: Եվ հիմա, բազկաթոռի մեջ նստած,
որունքները խաշաձևած, դուխը ետ թեքած, նա երազում էր,
հոգով և մարմնով հանգստանալով այդ ընտանի մթնոլորտի
ընթացան մեջ: Բայց ահա նա հանկարծ կենդանացավ, վեր-
ստացավ ակտիվությունը տղամարդու, որը ուրիշ կանանց
ներկայությամբ ջանում է դուր գալ, կշռադատում է իր խոս-
քները, փնտրում է ամենափայլուն ու ամենանորր արտահայ-
տությունները, որպեսզի պերճանք ու ղեղեցկություն սա իր
մտքերին: Նա արդեն չէր գոհանում տլարկոտ վրույցով, այլ
սատարում, եռանդով ու սրամտությամբ կենդանացնում էր
այն: Երբ պատահեր, որ նա կոմսուհուն և աղջկան զվարթ
ծիծաղ պատճառեր, զգար, որ նրանք հուղված են կամ տես-
չեր, որ նրանք զարմանքով աչքերն իր վրա են բարձրացնում
և աշխատանքը թողնում, որպեսզի ուշագիթ լսեն իրեն, նա

ինչ-որ հաճելի խոստում էր զգում, մի թեթև դող հաջողութ-
յան, որը փոխհատուցում էր նրա տանջանքները:

Հիմա նա ամեն անգամ զալիս էր, երբ իմանում էր, որ
իրենք մենակ կլինեն, և գուցե երբեք դեռ չէր անցկացրել
այդպիսի հաճելի երեկոներ:

Այդ հաճախակի այցելությունների շնորհիվ տիկին դը Գիլ-
ուուայի մշտական երկյուղները փարատվեցին, և նա բուրբ
ջանքերը գործ դրեց, որպեսզի Բերտենը ավելի հաճախ գա իր
մոտ: Տիկին դը Գիլուուան հրաժարվում էր հրավիրաճաշերից,
պարահանդեսներից, ներկայացումներից և, ժամը երեքին դուրս
գալով տնից, ուրախությամբ հեռադրատուփի մեջ էր նետում
փոքրիկ կապույտ հեռագիրը, ուր ասված էր. «Շուտով կտես-
նըվենք»: Առաջին շրջանում, ձգտելով ավելի շուտ իր հետ
տեսակցելու հնարավորություն տալ Բերտենին, կոմսուհին
ազդեկան ուղարկում էր քնելու, հենց որ սկսում էր ժամը տասը
հնչել: Բայց մի օր տեսնելով, որ Բերտենը զարմանում էր
դրա վրա և, ծիծաղելով, խնդրում էր, որ Աննետի հետ այլևս
չվերաբերվեր ինչպիսի անխելք երեխայի հետ, կոմսուհին հա-
մաձայնեց նրան շնորհել ևս քառորդ ժամ, ապա կես ժամ,
ապա մի ժամ: Երիտասարդ օրիորդի դուրս գալուց հետո Բեր-
տենը երկար չէր մնում, ասես նրա հետ միասին շքանում էր
իրեն այդ հյուրասենյակում պահող հմայրի կեռը: Իսկույն
կոմսուհու ոտքերին մոտեցնելով իր սիրած ցած բազկաթոռը,
Բերտենը նստում էր նրա կողքին և, երբեմն, այտը քնքշորեն
դնում էր նրա ծնկների վրա: Կոմսուհին, Բերտենին էր մեկ-
նում ձեռքը, որ Բերտենն առնում էր իր ձեռքերի մեջ, և նրա
տենդը հանկարծ մտրում էր, նա լռում էր և այդ քաղցր լռու-
թյան մեջ, առես, հանգստանում էր անցած շարումից:

Կոմսուհին կանաղի հուտառություններ տակավ առ տակավ
հասկացավ, որ Աննետը Բերտենին գրեթե այնքան էր հրա-
պուրում, որքան և ինքր: նա ամենևին չէր վշտանում դրա
համար, նա ուրախ էր, որ իրենց ընկերության մեջ Բերտենն
իր համար գտել էր ինչ-որ ընտանիքի նման բան, որից նա
զրկվել էր իր պատճառով, և ջանում էր որքան կարելի է նրան
ամուր գերի պահել իր և աղջկա մոտ, խաղալով մոր դեր, որ-
պեսզի Բերտենն իրեն գրեթե հայր զգար Աննետի և գորո-

վանքի մի նոր երանգ ավելանար այն ամենին, ինչ նրան կա-
պում էր այդ տան հետ:

Կոմսուհու նազանքը, միշտ զգաստ, բայց անհանդիստ աչն
ժամանակվանից, երբ նա ամեն կողմերից, դեռ հազիվ նկա-
տելի խոցերի ձևով, զգում էր վերահաս ծերութիւյան անհամար
զրոհները, ավելի ակտիվ բնույթ ստացավ: Աննետի նման բու-
րեկազմ դառնալու համար կոմսուհին շարունակում էր ոչինչ
չխմել, և իրոք այնպես էր նիհարել, որ կերպարանքով նորից
էր նմանվել աղջկան, և թիկունքից գրեթե շէր կարելի նրանց
տարբերել: Բայց այդ ասորելուկերույը անդրադարձել էր նրա
նիհարած դեմքի վրա: Պրկված մաշկը կնճռոտել էր և ստացել
էր դեղին երանգ, որը ավելի ակներախ էր դարձնում երիտա-
սարդ աղջկա հոյակապ թարմութիւնը: Աչն ժամանակ կոմ-
սուհին սկսեց դեմքը խնամել դերասանուհու հնարանքներով, և
թեև նրա սպիտակութիւնը օր ցերեկով մի քիչ կասկածելի էր
երևում, դրա փոխարեն երեկոյան լուսավորութիւյան տակ նա
ստանում էր այն հմայիչ ու արվեստական պայծառութիւնը,
որ անլուգական թարմութիւն է տալիս լավ շպարված կա-
ռանց:

Մոտեցող պառաւորութիւյան նշանները և այդպիսի արվես-
տական միջոցների գործադրումը փոխել տվին կոմսուհու սո-
վորութիւնները: Նա սկսեց ըստ հնարաւորին խուսափել
սղջկա հետ համեմատելույ արևի լույսի տակ և աշխատեց
Աննետի հետ երևալ լամպի լույսի տակ, որը իրեն առաջե-
լութիւն էր տալիս: Երբ նա իրեն հոգնած, գունատված, սո-
վորականից ավելի պառաված էր զգում, օգնութիւն էր գալիս
հաճոյարար գլխացաւը, որը նրան հնարավորութիւն էր տա-
լիս հրաժարվելու սլարահանդեսներից կամ ներկայացումնե-
րից, բայց այն օրերին, երբ նա իրեն գեղեցիկ էր զգում, նա
ցնծում էր և երիտասարդ մոր հսկարտ համեստութեամբ ավագ
բրոջ դեր էր խաղում: Միշտ կրելու համար այնպիսի շքա-
զգեստներ, ինչպիսիք կրում էր իր աղջիկը, կոմսուհին նրան
երիտասարդ կնոջ նման էր հաղցնում, որը Աննետին լուրջ
տեսք էր տալիս, բայց աղջիկը, որի մոտ միշտ ավելի ու ավե-
լի էր երևում ժիր ու ծիծաղկոտ բնույթը, այդ տուալետները

Վրում էր եռանդուն կենսուրախությամբ, որից նա է՛լ ավելի էր սիրունանում: Նա ամբողջ սրտով հավանութուն էր տալիս մոր պշրուն խորամանկություններին, բնազդաբար նրա հետ խաղում էր փոքրիկ սիրուն տեսարաններ, գիտեր ժամանակին համբուրել նրան, զորովանքով զրկել նրա իրանը և մի ինչ-որ շարժումով, փաղաքուշ, ձարտար հնարանքով ցույց տալ, թե ինչպես իրենք երկուսով էլ սիրուն են և ինչպես իրար նման են:

Օլիվիե Բերտենը, նրանց մշտապես միասին տեսնելով և իրար հետ համեմատելով, երբեմն նույնիսկ շէր կարողանում տարբերել նրանց: Երբևմն, երբ երիտասարդ աղջիկը Բերտենի հետ էր խոսում, իսկ Բերտենը այդ ժամանակ ուրիշ կողմ էր նայում, վերջինս ստիպված էր լինում յուրովի հարցնել. «Նրանցից ո՞վ ասաց այդ»: Հաճախ, երբ նրանք երեքով նըստում էին Լյուդովիկոս XV-ի ոճի պաստառներով զարդարված փոքր հյուրասենյակում, Բերտենը զվարճանում էր այդ սխալով, ինչպես զվարթ խաղով: Նա աչքերը փակում էր և նրանց խնդրում էր հերքել իրեն տալ նույն հարցը, որպեսզի ինքը կարողանար ձայնից ճանաչել նրանց: Եվ երկու կանայք այնպիսի հնարանքով ձայնի նույն ելևէջն էին գտնում, նույն շեշտերով նույն խոսքերն էին ասում, որ Բերտենը հաճախ շէր կարողանում գուշակել: Արդարև նրանք այնպիսի միանման արտասանություն էին ձևաք բերել, որ ծառաները աղջկան «գատասխանում էին՝ «Այո, սրիկին», իսկ մորը՝ «Այո, օրիորդ»:

Մշտապես մեկը մյուսին նմանեցնելով զվարճության համար և ընդօրինակելով մեկը մյուսի շարժումները, երկու կանայք վարվելակերպի ու շարժումների մեջ այնպիսի նմանություն էին ձևաք բերել, որ նույնիսկ սլարոն դը Գիլուան շատ անգամ սխալվում էր, երբ նրանցից մեկը անցնում էր մթին հյուրասենյակի խորքով, և նա հարցնում էր. «Այդ դո՞ւ ես, Աննետ, թե՞ մայրիկդ է»:

Այդ բնական ու գիտավորյալ, իրական ու արվեստական նմանությամբ նրանք նկարչի մաքի ու սրտի մեջ առաջ բերին երկակի էակի անսովոր տպավորություն, հին և նոր, լավ

սեռք և գրեթէ անծանոթ, մեկը մյուսից հետո և միևնույն
:ից ստեղծված երկու մարմինների տպավորություն, ինքն
ուն շարունակած, երիտասարդացած և նորից առաջվանը
որձած նույն կնոջ տպավորություն: Եվ թերտենը անպրում էր
ունց մտերմության մեջ, իրեն բաժանելով երկուսի միջև
ն՛առնգաստացած, շփոթված, մոր նկատմամբ այրվելով վերա-
արթնած կրքով և աղջկան պարուրելով խորհրդավոր գո-
ւվանքով:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

I

20 հուլիս, Փարիզ: Երեկոյան ժամը 11:

«Իմ բարեկամ, մայրս մեռավ Ռոնսիերում: Կեսգիշերին մենք այնտեղ կմեկնենք: Դուք մի գաք, որովհետև մենք ոչ որի չենք տեղեկացնում: Խղճացեք ինձ ու մտածեցեք իմ մասին:

Ձեր Անի»:

21 հուլիս, կեսօր:

«Իմ հեզ բարեկամուհի, ես այնուամենայնիվ կգայի ձեզ մոտ, եթե սովորած շիինների ձեր ցանկությունները համարել օրենքներ: Երեկ երեկոյանից ես ձեր մասին եմ մտածում դառնակակիժ վշտով: Ես պատկերացնում եմ այն լուռ ուղևորությունը, որ դուք կատարեցիք այդ գիշեր, նստած ձեր աղչկա ու ամուսնու դիմաց, հազիվ լուսավորված վագոնում, որ գանգաղորեն ձեզ տանում էր դեպի ձեր հանգուցյալը: Ես տեսնում էի ձեզ երեքիդ ձեթի ճրագի տակ, տեսնում էի, թե ինչպես դուք արտասովում էիք և ինչպես Աննետը հեկեկում էր: Տեսնում էի ձեր ժամանումը կայարան, ձեր ցավագին անցումը կառքով, ծառաների միջով ձեր մուտքը դոյակ, ձեր սլացումը սանդուղքով դեպի այն սենյակը, դեպի այն մահիճը, որ պառկած է ննջեցյալը, տեսնում էի ձեր հայացքը նրավրա և ձեր համբույրը նրա վտիտ, անշարժ դեմքին: Եվ ես մտածում էի ձեր սրտի, ձեր հեզ սրտի մասին, այն հեզ սրտի,

որի կեսը պատկանում է ինձ և որը փշրվում է և այնքան է տատապում ու այնքան ձեզ հեղձում, որ այս ընդհանուր ես էլ եմ կսկծում:

Խորին ցավակցությամբ համբուրում եմ ձեր արտասովոր անքերը:

Օլիվիե»:

24 հուլիսի, Ռուսիեր:

«Ձեր նամակը, իմ բարեկամ, սփոփանք կլինեք ինձ համար, եթե որևէ բան որոշ շահով կարողանար ամօքել ինձ խորտակող ահավոր վիշտը: Երեկ մենք թաղեցինք մայրիկին, և այն սահից, երբ նրա հեք, անկենդան մարմինը դուրս բերվեց այս տնից, ինձ թվում է, որ ես մենակ եմ մնացել աշխարհի վրա: Մարդ սիրում է իր մորը գրեթե առանց գիտակցելու, առանց զգալու, որովհետև դա նույնքան բնական է, որքան հենց կյանքը, և միայն վերջին հրաժեշտի ժամանակ նկատում է, թե որքան խոր են այդ սիրո արմատները: Ոչ մի ուրիշ գործվանք չի կարելի համեմատել դրա հետ, որովհետև բոլոր մշուաները պատահական են, իսկ դա բնածին է, բոլոր մշուաները մեզ պարտադրվում են ավելի ուշ՝ կյանքի զանազան հանգամանքներով, իսկ դա ապրում է մեր գոյության առաջին օրից, հենց մեր արյան մեջ: Եվ հետո, և հետո մարդ միայն մորը չէ, որ կորցնում է, այլ նրա հետ միասին կիսով չափ անհետանում է մեր մանկութունը, որովհետև մեր կյանքը, մեր փոքրիկ մանկական կյանքը, նույնքան նրան է պատկանում, որքան և մեզ: Նա՛ միայն գիտեր այդ կյանքն այնպես, ինչպես մենք, գիտեր բազմաթիվ հեռավոր, աննշան ու թանկագին մանրամասնություններ, որոնք են և մնում են մեր սրտի առաջին քաղցր հուզումները: Նրա՛ն միայն ես կարող էի ասել. «Հիշո՞ւմ ես, մայրիկ, այն օրը, երբ... Հիշո՞ւմ ես, մայրիկ, այն հախճապակե պուպրիկը, որ ինձ նվիրել էր տատիկը»: Նրա հետ երկուսով մենք աչքի էինք անցկացնում երկար, քաղցր համրիչը այն մանր ու փխրուն հիշողությունների, որոնք հիմա ինձանից բացի ոչ ոքի հայտնի չեն աշխարհում: Ուրեմն մեռավ իմ մի մասը, ամենահին, ամենալավ մասը: Ես կորցրի հեզ սիրտը, ուր դեռ ամբողջովին ապ-

տում էր այն փոքրիկ աղջիկը, որ ես էի մի ժամանակ: Հիմա
այլևս ոչ ոք չգիտե, ոչ ոք չի հիշում փոքրիկ Աննային, նրա
կարճ շրջազգեստները, նրա ծիծաղները, նրա քմայքները:

Եվ կգա մի օր, որ թերևս այնքան էլ հեռու չէ, երբ ես էլ
կգնամ իմ հերթին, իմ թանկագին Աննետին մենակ թողնելով
աշխարհի վրա, ինչպես հիմա ինձ թողել է մայրիկը: Ի՞նչ
տխուր, դժնդակ, դաժան բան է այս բոլորը: Սակայն մարդ
երբևք այս մասին չի մտածում, չի նկատում, որ մահը ամեն
չոսպե տանում է մեկին, ինչպես շուտով կաանի և մեզ: Եթե
մենք նկատեինք, եթե մտածեինք այդ մասին, եթե մենք մեր
առջև տեղի ունեցող իրադարձություններով մտացրված, ուրա-
խացած, կուրացած չլինեինք, անհնարին կլինեք ասլրել,
որովհետև այդ անվերջանալի սպանդի տեսարանը կխելա-
գարեցներ մեզ:

Ես այնքան ջախջախված եմ, այնքան հուսահատված, որ
այլևս ուժ չունեմ որևէ բան անելու: Օր ու գիշեր ես մտածում
եմ այդ արկղի մեջ մեխված, հողի մեջ, դաշտում, անձրևի
տակ թաղված իմ խեղճ մայրիկի մասին, այն մասին, որ նրա
պառավ դեմքը, որ ես այնքան ուրախությամբ համբուրում
էի, հիմա լոկ սոսկայիորեն նեխվող մի զանգված է: Օ՛, ի՞նչ
զարհուրելի բան է, իմ բարեկամ, ի՞նչ դարհուրելի բան է:

Երբ ես հորս կորցրի, դեռ նոր էի ամուսնացել և այդ բո-
լորը այնպես սուր չղջացի, ինչպես գլուժ եմ հիմա: Խրդ-
ճացեք ինձ, մտածեցեք իմ մասին, դրեցեք: Ես հիմա այնքան
կարիք ունեմ ձեզ:

Աննա:»:

Փարիզ, 25 հուլիս:

«Իմ հեք բարեկամուհի:

Ձեր վիշտը ահավոր տանջանք է պատճառում ինձ: Ես
նույնպես հիմա կյանքը վաթգազույն չեմ տեսնում: Ձեր մեկ-
նելուց հետո ես մնացել եմ մենակ ու լքուն, աննեցուկ ու
անապաստան: Ամեն ինչ ինձ հոգնեցնում է, ձանձրացնում,
չղայնացնում: Ես անընդհատ մտածում եմ ձեր մասին և մեր
Աննետի մասին, զգալով, թե ինչպես երկուսդ էլ հեռու եք
ինձնից. երբ ինձ հարկավոր էր, որ գուր ինձ մտա լինեիք:

Տարօրինակ է, որ ես ձեզ հետու եմ զգում և ձեզ կարոտում եմ: Երբեք, նույնիսկ իմ երիտասարդության օրերին, դուք ինձ համար չեք եղել այն աստիճան ամեն ինչ, ինչպես այս պահին: Որոշ ժամանակից ի վեր ես նախազգում էի այդ ճգնաժամը, որ պետք է լիներ ինչպես արևահարություն՝ աշնանամուտի իմ օրերին: Այն, ինչ ես գրում եմ, այնքան արտասովոր է, որ ձեզ ուզում եմ պատմել այդ մասին: Պատկերացրեք, որ ձեր մեկնելուց հետո ես այլևս չեմ կարողանում գրոսնել: Մի ժամանակ և նույնիսկ վերջին տմիսներին, ես շատ էի սիրում մեն-միայնակ դեգերել փողոցներում, մարդկանցով ու իրերով զվարճանալով, տեսնելու ուրախությունը և առուչդ քայլելու հաճույքը վայելելով: Ես գնում էի ուր որ աչքերս կտրում էին, միայն թե քայլի, շնչի, երազի: Իսկ այժմ, այլևս չեմ կարողանում: Հենց որ դուրս եմ գալիս փողոց, ինձ ճնշում է անձկությունը, իր շանը արձակած կույրի վախը: Ես սիսում եմ անհանդստանալ անառու շավիղը կորցրած ճանապարհորդի նման և պետք է սույն վերադառնամ: Փարիզը ինձ երևում է դատարկ, ա՛հավոր, խռովահույզ: Ես յուրովի հարցնում եմ. «Ո՛ր գնամ»: Եվ պատասխանում եմ. «Ոչ մի տեղ, քանի որ զբոսնում եմ»: Եվ ահա չեմ կարողանում, ևս այլևս չեմ կարողանում աննպատակ զբոսնել: Միայն այն միտքը, որ գնում եմ, շիմանալով, թե ուր եմ գնում, ինձ սաստիկ պարտասեղնում ու վհատեցնում է: Եվ ես իմ մեղամաղձության հետ քարշ եմ գալիս ակումբ:

Եվ գիտե՛ք ինչու: Միմիայն նրա համար, որ դուք այլևս այստեղ չեք: Ես դրան վստահ եմ: Եթե իմանամ, որ դուք Փարիզումն եք, իմ զբոսանքներն այլևս աննպատակ չեն լինի, որովհետև հնարավոր է, որ ես ձեզ կհանգիպեմ սրևէ փողոցի մայթի վրա: Ես կարող եմ դնալ ամեն տեղ, որովհետև դուք կարող եք լինել ամեն տեղ: Եթե ես շտնանեմ ձեզ, ապա, դուք, կհանդիպեմ Աննեաին, որը ձեր արտացոլումն է: Դուք երկուսդ ինձ համար փողոցները լցնում եք հույսով, ձեզ ճանաչելու հույսով, երբ դուք հեռվից կգաք դեպի ինձ կամ երբ գուշակում եմ, որ այդ դուք եք, որին ես հետևում եմ: Եվ այն ժամանակ քաղաքը ինձ համար հմայիչ է դառնում, և ձեզ նման կանայք իմ սիրաը հուզում են, ներքաշելով նրան փո-

զոցային հուզելու մեջ, թեթևացնում են իմ սպասումը, զբաղեցնում են իմ տեսողությունը, զրգոում են ձեզ տեսնելու իմ ցանկությունը:

Դուք ինձ շատ էգոիստ պիտի համարեք, իմ հեք բարեկամուհի, ինձ, որ այսպես խոսում եմ իմ միայնության մասին, ինչպես ծեր, մնչացող աղավնի, այն ժամանակ, երբ դուք արտասվում եք այնքան դառնազի արցունքներով: Ներեցեք ինձ, ես այնքան սովորել եմ երես առնել ձեզանից, որ մենակ մնալով, դռնում եմ. «օղնեցե՛ք»:

Համբուրում եմ ձեր ոտքերը, որպեսզի դուք զթաք ինձ:

Օլիվիե»:

Ռոնսիե, 30 հուլիս:

«Իմ բարեկամ:

Շնորհակալություն ձեր նամակի համար: Ես այնքա՞ն կարիք ունեմ իմանալու, որ դուք ինձ սիրում եք: Ես ապրել եմ ահավոր օրեր: Արդարև, կարծում էի, որ ես նույնպես կմեռնեմ վշտից: Վիշտը իմ մեջ էր, ընկել էր կրծքիս մեջ ծանր քարի նման և անդադար աճում էր, ճնշում, խեղդում էր ինձ: Հանգրստացնելու համար ջղային նոսպաները, որ ունենում էի օրական շորս-հինգ անգամ, բմիշկը ինձ մորֆին սրսկեց, ես դրանից քիչ մնաց խելագարվելի, իսկ այստեղ սկսած ծանր շոգերը վատացնում էին իմ վիճակը, ինձ հասցնում զառանցանքին մոտեցող ջղագարություն: Ուրբաթ օրը տեղի ունեցած սաստիկ ամպրոպից հետո ես մի քիչ հանգստացել եմ: Պետք է ասել, որ թաղման օրից ի վեր ես ոչ մի անգամ չէի լացե՞լ, և ահա ամպրոպի ժամանակ, որի մոտենալը խոտովում էր ինձ, իմ աչքերից հանկարծ կաթեցին արցունքներ, համր, նոսր, մանր, այրող արցունքներ: Օ՛, այդ առաջին արցունքները, ինչքա՞ն ցավ են պատճառում նրանք: Նրանք ինձ բզկաում էին ասես ճանկերով, և իմ կոկորդը այնպես էր սեղմվում, որ չէի կարողանում շունչ քաշել: Ապա արցունքները դարձան ավելի հաճախակի, ավելի խոշոր, նվազ կիզիչ: Նրանք ազբյուրի նման հոսեցին իմ աչքերից, նրանք հոսեցին այնքան, այնքան, այնքան, որ թաշկինակս ջուր դարձավ և հարկ եղավ

նորը վերցնել: Եվ վշտի ստվար զանգվածը ասես փափկեց,
հարվեց և իմ աչքերից հոսեց:

Այդ րոպեից ես արտասովում եմ առավոտից մինչև երեկո,
և այդ ինձ շրկում է: Եթե ես չկարողանայի արտասովել,
վերջ ի վերջո՞ իսկապես կխելագարվեի կամ կմահանայի: Ես
հարձյալ շատ մենակ եմ: Ամուսինս շրջագայում է գավառում,
և ես նրան հորդորեցի իր հետ տանել Աննետին, սրպեսզի
զբաղեցնի ու հանգստացնի նրան: Նրանք Ռոնսիերից ութ կամ
տասը մղոն հեռու են գնում կառքով կամ ձիով, և Աննետը,
չնայած իր տիրության, վերադառնում է ինձ մոտ թարմացած,
վարդագունած, աչքերը կենսունակութունից շողուն, գյուղա-
կան օդից ու ճանապարհորդութունից աշխուժացած: Ի՞նչ լավ
է լինել այդ հասակում: Ես կարծում եմ, որ մենք դեռ երկու-
երեք շաբաթ այստեղ կմնանք, իսկ հետո, թեև դեռ օդոստոս
ամիսն է, կվերադառնանք Փարիզ ձեզ հայանի պատճառով:

Հղում եմ ձեզ այն ամենը, ինչ մնացել է ինձ՝ իմ սրտից:

Անի»:

Փարիզ, 4 օգոստոս:

«Ես այլևս չեմ կարող տոկալ, իմ սիրելի բարեկամուհի
Պուք պետք է վերադառնաք, այլապես ինձ, հավանարար, ինչ-
որ բան կպատահի: Ես ինձ հարց եմ տալիս՝ արդյոք ես հի-
վանդ չե՞մ, այնքան նոզկանք եմ զգում դեպի այն ամենը, ինչ
ես այնքան երկար ժամանակ անում էի որոշ բավականու-
թյամբ կամ անտարբեր հլությամբ: Նախ և առաջ, Փարիզում
այնքան շուտ է, որ գիշերները ինձ զգում եմ, ինչպես թուր-
քանիս բազմիքում: Ես վեր եմ կենում, շիկացած հնոցում
այնպիսի քնից հետո հոգնութունից ուժասպառ եղած և մեկ
կամ երկու ժամ ման եմ դալիս սպիտակ կուռվի առջև, ինչ-որ
բան նկարելու դիտավորությամբ: Բայց իմ միտքը հիմա
անդոր է, աչքերս անզոր են, ձեռքերս անզոր: Ես այլևս նկա-
րիչ չեմ... Աշխատելու այդ ասպարդյուն ճիզը հուսահատեցնում
է ինձ: Կանչում եմ բնատիպ ծառայող կանանց, կանգնեցնում
եմ նրանց, բայց նրանք ստանում են այն կեցվածքը, այն
չարժուձևերը, այն արտահայտությունները, որ ես արդեն

նկարել եմ կշտանալու շափ, և ես նրանց հրամայում եմ հագնվել ու դռնից դուրս ելն հանում: Արդարև, ես այլևս չեմ կարողանում որևէ նոր բան տեսնել և տանջվում եմ դրանից, ասես կուրացել եմ: Ի՞նչ է այդ: Աչքի կամ ուղեղի հոգնութիւն, ստեղծագործելու ունակութեան ցամաքում, թե տեսողական նյարդի գերհոգնութիւն: Ո՞վ գիտե: Ինձ թվում է, որ ես արդեն դադարել եմ հայտնագործութիւնների անկ շնտազտութեամբ բնագավառում, որի մեջ կարողանում էի թափանցել: Հիմա ես նշմարում եմ միայն այն, ինչ հայտնի է ամենրի՛ն. անում եմ այն, ինչ արել են բոլոր վատ նկարիչները. սրատեսութիւնն ու դիտողութիւնը հիմա ինձ մտնույնքան են, որքան համբակի մտն: Մի ժամանակ, ոչ շատ վաղուց, նոր թեմաների քանակը անսահման էր երևում ինձ, և ես դրանք արտահայտելու համար այնքան բազմապիսի միջոցներ ունեի, որ դժվարանում էի ընտրութեան մեջ: Եվ ահա, ինձ ներկայացած սլավոնների աշխարհը հանկարծ ամայացավ, իսկ իմ հետազոտութիւնը դարձավ անզոր ու ամուլ: Առջևից անցնող մարդիկ այլևս ինձ համար իմաստ չունեն. յուրաքանչյուր մարդկային էակի մեջ ես այլևս չեմ գտնում այն հատկանիշն ու այն համը, որոնք սիրում էի զանազանել և տեսանելի դարձնել: Սակայն ես կարծում եմ, որ կարող էի ձեր աղջկա շատ սիրուն դիմանկարը տալ: Արդյոք պատճառն այն չէ՞, որ դուք իրար շատ եք նման, և ես ձեզ կրկուսիդ շփոթում եմ մտքում: Այո, թերևս:

Եվ այսպես, հոգնելով տղամարդ կամ կին ուրվանկարելու փորձերից, տղամարդ կամ կին, որոնք նման չլինեին բոլոր ծանոթ բնատիպերին, ես վճռում եմ զնալ նախաճաշելու որևէ տեղ, որովհետև այլևս արիութիւն չունեմ մենակ նստելու իմ ճաշասենյակում: Մայրերի բուզվարը նման է մեռած մի քաղաքի մեջ փակված անտառային բուցատի: Բոլոր տներից դատարկութիւն է բուրում: Զրոյները փողոցներով շող են տալիս ապիտակ անձրևի շիճիք, և փայտահատակից բարձրանում են թաց կուպրի ու վաջված ախոտի բոլորշիներ, իսկ Մոնսոյի դրստայրոց մինչև Սենտ-Օդյուստ եկեղեցին կրկարող ամբողջ տարածութեան վրա նկատվում են աննշան անդորդների, ցրիչների կամ ծառաների հինգ կամ վեց ազատ կերպարանքներ:

Չասիների ստվերները տարածվում են ծառերի տակ, շիկացած մայրիկների վրա, արտասովոր բծերով, որոնք հեղուկներ են հրկում, ինչպես շորացող ջրեր: Ընուղերի տերևների և ասֆալտի վրա նրանց մոխրագույն սիլուետների անշարժության մեջ հրկում է հոգնած քաղաքը, որը խորովվում, նիրհում ու քրրատում է, ինչպես արևի տակ նստարանի վրա քնած բանվոր: Այո, քրտնում է նա՝ անատակ քաղաքը և գարշելի հոտ է արձակում իր կոյուղիների բացվածքներից, նկուղների օւլանքներից ու խոհանոցներից, փողոցների առուններից, որոնցով հոսում է նրա աղտեղությունը: Եվ ես հիշում եմ ամառային առավոտները ձեր այգում, ուր բաղմաթիվ դաշտային ծաղիկները մեղրի համ են տալիս օդին: Ասյա զգվանքով մտնում եմ ճաշարան, ուր ընկճված դեմքով, ճաղատ դիտով, քրտինքից փայլող ճակատով, մեծ փորով մարդիկ, կիսաբաց բաձկաններ հագած, ստում են: Բոլոր ուտելիքները յայտեղ նույնպես տաք են՝ և՛ սառույցի տակ հալվող սեխը, և՛ կակուլ հացը, և՛ ճլորած սուկին, և՛ փտած բանջարեղենը, և՛ հոտած պանիրը, և՛ ցուցափեղկում հասունացած պտուղները: Եվ ես նողկանքով դուրս եմ դալիս ու վերադառնում եմ տուն, որպեսզի փորձեմ մի քիչ քնել մինչև ճաշի ժամը: Ծաշում եմ ակումբում:

Ես միշտ այնտեղ եմ դանում Ադելմանսին, Մալդանին, Ռոկշիանին, Կանգալին և շատ ուրիշներին, որոնք ինձ ձանձրացնում ու հոգնեցնում են, ինչպես երգահոնիկները: Յուրաքանչյուրն ունի իր եղանակը կամ եղանակները, որ ես լսում եմ տասնհինգ տարուց ի վեր, և նրանք բոլորը միասին ամեն երեկո այդ եղանակները նվագում են ակումբում, որ այնպիսի տեղ է, ուր մարդիկ գնում են զվարճանալու: Ինձ հարկավոր էր փոխել իմ սերունդը, որից աչքերս, ականջներս ու միտքս կշտացել են: Այդ մարդիկ ամեն անգամ նոր հաղթանակներ են նվաճում, նրանք պարծենում են դրանով և միմյանց շնորհավորում են գրա համար:

Հորանչելով այնքան անգամ, որքան բոպե կա երեկոյան ժամը ութից մինչև կեսգիշեր, ես գնում եմ տուն քնելու և պառկում եմ մտածելով, որ վաղը այդ բոլորը հարկ կլինի նորից սկսել:

Այո, սիրելիս, ես այն հասակումն եմ, երբ ամուրիի կյանքը դառնում է անտանելի, քանի որ ինձ համար այլևս ոչ մի նորություն չկա արևի տակ: Ամուրին պետք է լինի երիտասարդ, հետաքրքիր, ազահ: Երբ մարդ դադարում է այդպես լինել, ազատ մնալը դառնում է վտանգավոր: Ասաված իմ, ինչպե՞ս եմ սիրել ազատությունը մի մամանակ, նախքան ձեզ նրանից ավելի սիրելս: Ինչպե՞ս նա հիմա ճնշում է ինձ: Ինձ նման ծեր ամուրիի համար ազատությունը դատարկություն է, ամենուրեք դատարկություն, դա մահվան ճանապարհ է, ազատ այն ամենից, ինչ խանգարում է վերջը տեսնել, դա անընդհատ ծագող հարցն է՝ «Ի՞նչ անեմ, ո՞ւր գնամ, որպեսզի մենակ չմնամ»: Եվ ես գնում եմ մի ընկերից մյուս ընկերը, մի ձեռքի սեղմումից մյուս ձեռքի սեղմումը, մի քիչ բարեկամություն մուրալով: Ես հավաքում եմ բարեկամության փշրանքներ, որոնք պատառ չեն կազմում: Եսունեմ ձեզ, ձեզ, իմ բարեկամուհի, բայց դուք ինձ չեք պատկանում: Նույնիսկ, գուցե, դուք եք ինձ տանջող անձկության պատճառը, որովհետև հենց ձեզ մերձենալու, ձեզ հետ նույն հարկի տակ լինելու, նույն պատերի մեջ փակվելու, մեր սրտերը նույն շահերով բաբախելու ցանկությունը, ձեզ հետ ընդհանուր հույսեր, վշտեր, հաճույքներ, ուրախություն, տրտմություն և նույնիսկ նյութական առարկաներ ունենալու պահանջն այնքան մտահոգում են ինձ: Դուք իմն եք, այսինքն ժամանակ առ ժամանակ ես գողանում եմ ձեր մի մասնիկը: Բայց ես կրփափաղեի անընդհատ նույն օդը շնչել ձեզ հետ, ամեն ինչ բաժանել ձեզ հետ, գործածել միայն այնպիսի իրեր, որոնք մեր ևրկուսիս պատկանած լինեին և զգալ, որ այն ամենը, ինչով ես ապրում եմ, նույնքան ձերն է, որքան և իմը—և՛ բաժակը, որով խմում եմ, և՛ աթոռը, որի վրա հանգստանում եմ, և՛ հացը, որ ուտում եմ, և՛ կրակը, որի մոտ տաքանում եմ:

Մնաք բարով, ավելի շուտ վերադարձե՛ք: Ես շատ եմ տառապում ձեզանից հեռու:

Օլիվիե:

«Իմ բարեկամ, ես հիվանդ եմ և այնքան պարտասած, որ գուր ինձ չէիք ճանաչի. հավանաբար ես շատ եմ լաց եղել: Ինձ հարկավոր է մի քիչ հանգստանալ վերադառնալուց առաջ, որովհետև շեմ ուզում ձեզ երևալ այսպիսի տեսքով: Ամուսինս վաղը չէ մյուս օրը Փարիզ կգա և ձեզ կպատմի մեր մասին: Ես մտադիր է ձեզ ճաշի տանել որևէ սեղ և ինձ հանձնարարեց ձեզ խնդրել, որ դուք իրեն սպասեք տանը ժամը չոթին:

Գալով ինձ, հենց որ մի քիչ ավելի լավ դգամ, հենց որ շունենամ մեռելի դեմք, որից անգամ վախենում եմ, կվերագառնամ ձեզ մոտ: Ես ևս աշխարհում ոչ որ շունեմ, բացի փննհատից ու ձեզանից և ուզում եմ ձեզանից յուրաքանչյուրին տալ այն ամենը, ինչ կարող եմ տալ, առանց գողանալու մյուսից:

Համբուրելու համար ձեզ եմ պարզում իմ աչքերը, որոնք այնքան արտասովել են:

Անհա>:

Երբ Օլիվիե Բերտենը ստացավ այս նամակը, որով հայտարարվում էր, որ վերադարձը նորից է հետաձգվում, նրա մեջ ցանկություն, անզուսպ ցանկություն ծագեց կայարան երթալու և գնացքով հոնսիւր մեկնելու: Բայց մտածելով, որ սարսն դը Գիլուուան վաղը պետք է վերադառնար, նա համակերպվեց և սկսեց ամուսնու ժամանումը ցանկալ գրեթե այնպիսի անհամբերությամբ, ինչպես եթե դա հենց կնոջ ժամանումը լիներ:

Գեո երբեք Օլիվիեն Գիլուուային չէր սիրել այնպես, ինչպես սպասման այս քսանչորս ժամերի ընթացքում:

Երբ Գիլուուան ներս մտավ, Օլիվիեն նետվեց դեպի նա և երբեքը պարզելով ու գոչելով.

— Ա՜հ, սիրելի բարեկամ, որքա՞ն ևրջանիկ եմ ձեզ տեսելու համար:

Գիլուուան նույնպես դոհ, հատկապես ուրախ էր երևում Փարիզ վերադառնալուն համար, որովհետև վերջին երեք շաբաթներում նրա կյանքը նորմանդիայում տրտում էր:

Նրկու տղամարդիկ նստեցին երկուտեղանի փոքրիկ բազմոցի վրա, արվեստանոցի անկյունում, արևելյան պաստառներից կազմված ամպհովանու տակ, և նորից խանդաղատանքով պարզեցին ու սեղմեցին միմյանց ձեռքերը:

— Իսկ կոմսուհի՞ն, — հարցրեց Բերտենը: — Ինչպե՞ս է նա:

— Ոչ լավ: Նա շատ հուզվեց, շատ ազդվեց և հիմա խիստ դանդաղ է կազդուրվում: Խոստովանում եմ, որ նա նույնիսկ ինձ մի քիչ անհանգստացնում է:

— Ինչո՞ւ նա չի վերադառնում:

— Չգիտեմ: Ես չկարողացա նրան համոզել, որ վերադառնա:

— Ի՞նչ է նա անում ամբողջ օրը:

— Աստված իմ: Կաց է լինում ու մոր մասին մտածում: Ինչ լավ չէ նրա համար: Եվ շատ կուզեի, որ նա փոխեր միջավայրը, թողներ տեղը, ուր այդ դեպքը տեղի է ունեցել:

— Իսկ Աննե՞ն է:

— Օ՛հ, նա ծաղկում է:

Օլիվիեն ուրախ-ուրախ ժպտաց ու նորից հարցրեց.

— Նա շատ վիշտ ապրե՞ց:

— Այո, շատ, շատ, բայց դուք դիտեք, վիշտը տասնութամյա հասակում երկար չի տևում:

Կարճաակ լուսթյունից հետո Գիլոուան շարունակեց.

— Ո՛ւր գնանք ճաշելու, սիրելիս: Ինձ հարկավոր է մտացրվել, ազմուկ լսել, շարժում տեսնել:

— Ինձ թվում է, այս եղանակին ամենահարմար տեղը Գեսպանական սրճարանն է:

Եվ նրանք թե-թեի մտած գնացին դեպի Շանդ-էլիզե: Գիլոուան, անհանգիստ, ինչպես ամեն փարիզեցի, որին, յուրաքանչյուր բացակայությունից հետո թվում է, թե քաղաքը ջահելացել է և ամեն տեսակ անակնկալներով լի, նկարչին հարցնում էր այն ամենի մասին, ինչ արվել ու ասվել էր այստեղ, իսկ Օլիվիեն նրան պատասխանում էր անտարբերությամբ, որի մեջ արտացոլվում էր նրա միայնությունից բովանդակ ձանձրությամբ. ապա խոսում էր Ռոնսիերի մասին: Նա ջանում էր Գիլոուայի մեջ որսալ, նրա մեջ բռնել այն գրեթե շոշափելի

բանը, որ մեր մէջ թողնում են մարդիկ, որոնցից նոր ենք բա-
ժանվել, այն հազիվ զգալի էմանացիան, որը մենք կրում
ենք, մեր մէջ պահում ենք մի քանի ժամ և որը գոլորշիանում
! նոր մթնոլորտում:

Ամառային երեկոյան ծանր երկինքը կախվել էր քաղաքի
և լայն պողոտայի վրա, ուր ծառերի տակ արդեն հնչում էին
բացօթյա համերգների ղվարթ մեղեդիները: Երկու տղամար-
տիկ, Դևսպանական սրճարանի պատշգամբում նստած, նայում
էին ներքև՝ մինչև փոքր թատրոնը ձգված ցանկապատի առջև
զրկած դեռ պարտալ նստարաններին ու աթոռներին, թատրոն,
ուր երգչուհիները ցերեկվա լույսի հետ խառնված էլեկարա-
կան զնդերի ազատ լույսի մէջ ցուցադրում էին իրենց շողչո-
ղուն տուալնտներն ու վարդագույն մարմիկները: Բեթև զեփ-
յուտի մէջ, որ մեկը մյուսին էին ուզարկում շաշանակներինե-
րը, ծիծում էին տապակածների, համեմունքների, զանազան
տաք ուտելիքների հոտերը, իսկ երբ սև Ֆրակ հագած մի
տղամարդու ուղեկցութեամբ լինէ-որ կին էր անցնում իրեն
վերապահված ակղը փնտրելով, նա իր ետև թողնում էր իր
չբջազդեաի ու մարմնի զգլխիչ ու թարմ բուրմունքը:

Գիլոուան, ուրախ գեմքով, շշնջաց.

— Օ՛, ես գերադասում եմ այստեղ լինել, քան այնտեղ:

— Իսկ ես, — պատասխանեց Բեյլտենը — կգերադասեի
այնտեղ լինել, քան այստեղ:

— Թողե՛ք:

— Վա՛հ: Ես դռնում եմ, որ այս՝ամառ Փարիզը զարշե-
վի է:

— Է՛հ, սիրելիս, այնուամենայնիվ, Փարիզն է:

Դեպուտատը, ըստ երևույթին, հիանալի տրամադրութեան
մէջ էր, այն հազիւադեպ աշխույժ զրգոման վիճակի մէջ, երբ
լուրջ մարդիկ հիմարութեաններ են անում: Նա նայում էր եր-
կու թեթևաոլիկ կանանց, որոնք ճաշում էին հարևան սեղա-
նին՝ երեք նիհար, ծայրաստիճան կոռեկտ երիտասարդների
հետ, և ծածկամտորեն Օլիվիէին հարցուփորձ էր անում
հանրածանոթ աղիճների մասին, որոնց անունները նա լսում
էր ամեն օր: Ապա նա խոր ափսոսանքի տոնով շշնջաց.

— Դուք բախտավոր եք, որ ամուրի եք մնացել: Դուք կարող եք այնքա՞ն բաներ անել և տեսնել:

Բայց նկարիչը լրջորեն առարկեց և, նման նրանց, որոնց մի միտք է հետապնդում, Գիլտուային մտերմաբար պատմեց իր տխրությունների ու առանձնություն մասին: Երբ նա ամեն ինչ ասաց, մինչև վերջ արտասանեց իր մեկամտ դժուրության լիտանիան և, սիրտը թեթևացնելու պահանջից զրզված, միամրտորեն սլատմեց, թե ինչքան ծարավի է կնոջ սիրո ու մշտական մերձակցության, կոմսը, իր հերթին, համաձայնեց, որ ամուսնությունն ունի նաև լավ կողմ: Եվ, իր ընտանեկան կյանքի քաղցրության նկարագրության համար գիմելով սլառլամենտական իր սյերճախոսության, նա կոմսուհու մասին խոսեց մեծ դովասանքով, որին Օլիվիեն հավանություն էր տալիս լրջորեն ու հաճախակի դիտի շարժումներով:

Ուրախ լինելով, որ խոսքը կոմսուհու մասին է, բայց խանդելով այն ընտանեկան երջանկությանը, որ Գիլտուան փառաբանում էր պարտականությունից զրզված, նկարիչը վերջապես ասաց հանդարտ ու անկեղծ համոզումով.

— Այո, դուք բախտավոր եք:

Դեպուսատը, շոյված, համաձայնեց դրան. ապա հարեց.

— Ես շատ կփափայեի, որ կոմսուհին վերադառնար իսկապես նա հիմա մտահոգություն է սլատճառում ինձ: Լսեք. բանի որ դուք ձանձրանում եք Փարիզում, ստղա գնացեք Ռոնսիեր և նրան այստեղ բերեք: Նա ձեզ կլսի, չէ որ դուք նրա լավագույն բարեկամն եք. մինչգեռ ամուսինը... գիտեք...

Օլիվիեն ուրախությամբ պատասխանեց.

— Ես ավելի լավ բան չէի կարող ցանկանալ: Սակայն... ի՞նչ եք կարծում, նա չի՞ բարկանա, եթե ես այդպես անստյանեկություն երևամ:

— Ոչ, ամենևին. գնացեք, սիրելիս:

— Այն ժամանակ ես համաձայն եմ: Ես վաղը ժամը մեկին կձեկնեմ գնացքով: Մի հեռագիր չուղարկե՞մ:

— Ոչ, այդ ես կանեմ: Ես նրան կիմացնեմ, որ ձեզ համար կառք ուղարկի կայարան:

Ճաշը վերջացնելով, նրանք նորից գուրս եկան բուլվար

Կերում զբոսնելու. բայց կես ժամ չէր անցել, երբ հանկարծ կոմսը բաժանվեց նկարչից, պատրվակ բռնելով ինչ-որ ստիպողական դործ, որ բռնորովին մոռացել էր:

II

Կոմսուհին ու աղջիկը, երկուսն էլ սդազգեստ հագած, Ռոնսիերի տան ընդարձակ ճաշասրահում հենց նոր, դեմ-դիմաց նստել էին նախաճաշելու: Պատերի վրա հին, ոսկեզօծումք թափված շրջանակների մեջ, շարքով կախված էին նախվորեն նկարված նախնիների պորտրետները, վաղնջական Գիլոուանների ամբողջ հավաքածուն, մեկը զրահազգեստի մեջ, մյուսը վարսայանակի մեջ, սա պուզրայված զվարդիական սպայի ձևով, նա՛ ռեստավրացիայի ժամանակվա զնդապետի ձևով: Երկու սպասյակներ, կամացուկ քայլելով, սպասարկում էին երկու լուակյաց կանանց. սեղանի վրա կախված բյուրեղյա ջահի շուրջ ճանճերը պտտվող ու բզզացող սև կետերի փոքրիկ ամպ էին ձևացնում:

— Թացեք պատուհանները, — ասաց կոմսուհին, — այստեղ մի քիչ զով է:

Գուան նման լայն և հատակից մինչև առաստաղ հասնող երեք բարձր պատուհանները բացվեցին երկու փեղկերի վրա: Քաղջ օդի շունչը ներս խուժեց այդ երեք խոշոր բացվածքներից, բերելով տաք խոտերի բուրմունքներն ու դաշտերի հեռավոր հնչյունները, խառնվելով դաստակերտի հաստ պատեթի մեջ փակված ընդարձակ սենյակի խոնավ օդի հետ:

— Ա՛հ, ի՛նչ լավ է, — ասաց Աննետը, լիաթոք շնչելով սրբ:

Երկու կանանց աչքերը ուղղվել էին դուրս, դեպի զբոսաքյուս երկար կանաչ մարդագետիներ, որի վրա ցրված էին ծառերի կզզյակներ. տեղ-տեղ բացվում էր հեռապատկերը դեպին դաշտերի, որոնք մինչև հորիզոնը փայլափում էին հասած հասկերի ոսկե սփռոցից. նրանց վերևում շողում էր պայծառ կապույտ երկինքը, մի քիչ շղարշված միջօրեի թեթև մշուշով, որ ցուլցում է արևով ողողված հողերի վրա:

— Նախաճաշից հետո մի երկար զբոսանք կանենք, —

ասաց կոմսուհին:—Կարելի է ոտքով գնալ մինչև Բերվիլ՝ գետի ափով, որովհետև բաց դաշտում շատ շոգ կլինի:

— Այո, մայրիկ, և մեզ հետ կվերցնենք ժյուլիոյին, նա կհետապնդի կաքավներին:

— Դու ղիտես, որ հայրդ արգելում է այդ անել:

— Բայց չէ որ հայրիկը Փարիզումն է: Այնքան զվարճալի է տեսնել որսի ետևից ընկած ժյուլիոյին: Նայիր, ահա նա անհանգստացնում է կովերին: Աստված, ինչքա՛ն ծիծաղելի է:

Ետ հրելով աթոռը, Աննետը վեր կացավ, վազեց դեպի պատուհանը և գոչեց.

— Հե՛յ, ժյուլիո՛, հե՛յ:

Մարգագետնի վրա երեք ծանրաշարժ կովեր, խոտ ճարակելուց հազեցած և շոգից թուլացած, փքված փորով, հանգրստանում էին կողի վրա պառկած: Նրբակազմ, սպիտակ ու կարմիր բծերով մի սպանյուլ որսաշուն կեղծ ու զվարթ կատաղությամբ մի կովից դեպի մյուսն էր նետվում, հաշում էր, անմիտ ուսումներ էր գործում, այնպես որ նրա բրդոտ ալանջները ամեն անգամ մի կողմ էին թռչում, և նա մոլեգնորեն ջանում էր վեր կացնել պարարտ անասուններին, որոնք չէին ուզում վեր կենալ: Դա, անշուշտ, շան սիրած խաղն էր, որ նա հավանարար սկսում էր ամեն անգամ, երբ կովերին պառկած էր տեսնում: Իսկ կովերը դժգոհությամբ, բայց առանց վախի նայում էին շանը խոշոր, խոնավ աչքերով և, հետևելու համար նրան, պտտեցնում էին գլուխները:

Աննետը պատուհանից գոչեց.

— ժյուլիո՛, բռնի՛ր, բռնի՛ր:

Եվ սպանյուլը, այդ ձայնից զրզոված, ավելի հանդուգն դարձավ, ավելի ուժեղ հաչեց, հանդգնեց ցատկել անասունների գավակին, ձևացնելով, թե ուզում է կծել: Կովերն սկսեցին անհանգստանալ, և կաշու նյարդային ցնցումները, որոնցով նրանք քշում էին ճանճերին, դառնում էին ավելի հաճախ ու ավելի հրկարատև:

Հանկարծ շունը, դեսուդեն վազելով և շկարողանալով ժամանակին կանգ առնել, թափով այնպես մոտեցավ կովերից մեկին, որ ստիպվեց նրա վրայով թռնել, շայթաբեկու ու

լընկենելու համար: Նրա ուստյունի հպումից ծանրամայրմին անասունը վախեցավ և նախ գլուխը բարձրացրեց, իսկ ապա դանդաղորեն բարձրացավ շորս սրունքների վրա, ծանր կերպով շնչելով: Տեսնելով, որ մի կովը ոտքի է կանգնել, մյուս երկուսը անմիջապես հետևեցին նրա օրինակին, և ժյուլիոն սկսեց նրանց շուրջը հաղթանակի սլար պարել, մինչդեռ Աննետը շնորհավորում էր նրան.

— Բրավո, ժյուլիո, բրավո:

— Դե՛հ, զավակս, ևկ նախաճաշելու,— ասաց կոմսուհին: Բայց աղջիկը, ձեռքով աչքերը ծածկելով արևից, հայտարարեց.

— Այս ի՞նչ է, հեռագրի սուրհանդակը:

Անտեսանելի շավիղը կորչում էր ցորենների ու վարսակների մեջ, և թվում էր, թե շավված քայլերով դեպի դաստակերտ եկող սուրհանդակի կապույտ բլուզը սահում էր հասկերի վրայով:

— Աստված իմ,— շնչաց կոմսուհին,— միայն թե վալուր չլինի:

Նա դեռևս սարսռում էր սարսափից, որ երկար ժամանակ մեր մեջ թողնում է սիրված էակի մահը դուժող հեռագիրը: Նա հիմա չէր կարողանալու կնիքը պոկել և կապույտ թերթիկը բանալ, առանց մատները դողալու և հոգին հուղվելու, առաջուց վախենալով, որ այդ այնքան դանդաղորեն պատրված թղթիկում թաքնված կլինի մի վիշտ, որ իրեն կատիպի նորից արտասուք թափել:

Աննետը, ընդհակառակը, երիտասարդական հետաքրքրությամբ լի, սիրում էր ամեն մի անակնկալ: Նրա սիրտը, որին կյանքը առաջին անգամ էր տանջանք պատճառում, կարող էր լող ուրախություն սպասել սև ու ահավոր պայուսակից, որ կախված է փոստատարների կողքից, որ այնքան հուզումներ է սերմանում քաղաքների փողոցների ու գյուղերի ճանապարհների վրա:

Կոմսուհին այլևս չէր ուտում և մտքով հետևում էր իրենց մոտեցող այդ մարդուն, որ բերել էր մի քանի դրված բառեր, մի քանի բառեր, որոնք դուցե կխոցեին իրեն, ինչպես դանակի հարված՝ կոկորդին: Նա հևում էր տազնապից, ջանալով

բուշակել, թե ի՞նչ էր այդ այնքան շտապ լուրը: Ինչի՞ մա-
տին: Ումի՞ց: Հանկարծ նրա մտքով անցավ Օլիվիեն: Արդյո՞ք
հիվանդ է: Գուցե նույնիսկ մեռա՞ծ է:

Սպասման տասը րոպեներն անվերջանալի թվացին կոմ-
յուհուն. ապա, պատռելով հեռագիրը և տեսնելով ամուսնու
ձեռագիրը, նա կարգաց. «Հայտնում եմ, որ մեր բարեկամ
Բերտենը ցերեկվա ժամը մեկի գնացքով մեկնում է Ռոնսիեր:
Կառք ուղարկիր կայարան: Համբույրներ»:

- Ի՞նչ է, մայրիկ, — հարցրեց Աննետը:
- Մեզ մոտ է գալիս պարոն Օլիվիե Բերտենը:
- Ա՛հ, ի՞նչ լավ է: Իսկ ե՞րբ:
- Հիմա:
- Ժամը չորսի՞ն:
- Այո:
- Ա՛հ, ինչքա՞ն լավն է նա:

Բայց կոմսուհին զուներատվել էր, քանի որ որոշ ժամանա-
կից ի վեր նրա մեջ աճում էր մի նոր մտահոգություն, և
նկարչի հանկարծական գալուստը նրան նույնքան ժանր
պատենալիք էր թվում, որքան այն բոլոր ահավորը, որ մի
տակ առաջ նախազգացել էր:

— Դու կառքով կգնաս գիմալորելու նրան, — ասաց կոմ-
յուհին աղջկան:

- Իսկ դու, մայրիկ, չե՞ս գալու:
- Ոչ, ես ձեզ կսպասեմ այստեղ:
- Ինչո՞ւ: Դա նրան կվշտացնի:
- Ես ինձ այնքան լավ չեմ զգում:
- Դու քիչ առաջ ուզում էիր ոտքով Բերվիլ գնալ:
- Այո, բայց նախաճաշից հետո ինձ վատ զգացի:
- Դա շուտով կանցնի:
- Ոչ, ես հիմա պետք է սենյակս բարձրանամ: Հենց որ
գուք ժամանեք, ինձ իմաց տուր:

— Լավ, մայրիկ:

Ապա, կարգադրություն անելով, որ որոշյալ ժամին կառ-
քը լծվի ու սենյակը նախապատրաստվի, կոմսուհին իր սեն-
յակը մտավ ու փակվեց:

Մինչև այդ ժամանակ կոմսուհու կյանքն անցել էր գրեթե

առանց տառապանքի և նրա մեջ միակ դեպքը Օլիվիեի հանդեպ սերն էր, իսկ միակ անհանգստությունը՝ այդ սերը պահպանելու հոգսը: Այդ նրան հաջողվել էր, այդ պայքարում նա միշտ հաղթող էր եղել: Այն բանից հետո, երբ նա համաձայնել էր փայլուն մի ամուսնության, որի մեջ հակումը ոչ մի դեր չէր խաղացել, իսկ հետո սերը ընդունել էր իբրև լրացում երջանիկ գոյության, այն բանից հետո, երբ նա հանցավոր կապ էր հաստատել, գլխավորապես հրապուրանքի հետևանքով, իսկ մասամբ այն պատճառով, որ պաշտամունք ուներ այդ զգացումի նկատմամբ, որ փոխհատուցում էր նրա անցյալ կյանքի միօրինակությունը, նրա սիրտը, հաջողություններով ու գովեստներով օրորված, պահանջկոտ սիրտը բարձր խավի գեղեցկուհու, որին վայել են երկրային բոլոր ուրախությունները, ամուր փակվել, պատնեշվել էր այդ երջանկության մեջ, որ բախտն էր նրան ուղարկել, և նրա միակ փափագն էր պահպանել այդ երջանկությունն ամեն օր սպառնացող անակընկալներից: Սիրուն կնոջ բարեհաճությամբ էր նա ընդունել իրեն ներկայացած հաճելի դեպքերը, արկածներ շատ չէր փնտրել, շատ չէր տանջվել նոր ցանկություններից ու անձանոթ մարմաջներից. ընդհակառակը, զգայուն, հաստատակամ, նախատեսող, նա դո՛հ էր ներկայից, բնազդաբար վախենում էր վաղվա օրից և կարողանում էր զգուշորեն, հաշվանկատորեն ու խելացիորեն օգտվել այն ամենից, ինչ նրան մատուցում էր բախտը:

Բայց տակավ առ տակավ, ինև կոմսուհին չէր համարձակվում նույնիսկ յուրովի խոստովանել, նրա հոգու մեջ սողոսկել էր շփոթ մտահոգությունը անցնող օրերի և մոտեցող ծերության: Այդ միտքը նրան հետապնդում էր, ինչպես մի տեսակ շփոթարող քոր: Բայց լավ իմանալով, որ կյանքի այդ վայրէջքը անդունդ էր տանում, որ մի անգամ սկսելով իջնել է՛լ չէր կանգ առնի, նա, անձնատուր լինելով վտանգի բնազդին, շընդդիմանալով, ներքև սահեց, փակելով աչքերը, որպեսզի պահի իր երազը, որպեսզի գլխապտույտ չզգա անդունդի առջև և հուսահատություն՝ իր անզորությունից:

Եվ նա ապրեց ժպտալով, ասես հպարտանալով, որ այնքան երկար է պահել իր գեղեցկությունը. և երբ նրա մոտ

երևաց Աննետն իր տասնութամյա հասակի թարմությամբ, նա ոչ միայն շնորհից այդ մերձակցությունից, այլ ընդհակառակը, հպարտացավ նրանով, որ իր հմտորեն պահված հասուն գեղեցկությունը կարող էր գերադասվել ծաղկուն աղջկա առաջին երիտասարդության շողշողուն փայլից:

Նա նույնիսկ մտածում էր, որ թևակոխում է իր կյանքի երջանիկ ու հանդարտ շրջանը, երբ հանկարծ մոր մահը խոցեց նրա սիրտը: Առաջին օրերին դա այնպիսի մի խոր հուսահատություն էր, որ տեղ չէր թողնում ոչ մի ուրիշ մտքի: Առավոտից մինչև երեկո նա սուղվում էր անմխիթար վշտի մեջ և ջանում էր միայն վերհիշել հանգուցյալ մոր փոքրիկ լծերը, նրա սովորական խոսքերը, նրա երբեմնի կերպարանքը, շրջազգեստները, որ նա կրել էր մի ժամանակ: Իր հիշույթյան խորքում ասես դիզվել էին այն մասունքները, և սնհետացած անցյալի մեջ հավաքվել էին այն մտերմիկ ու լանը հիշատակները, որոնցով նա հիմա պիտի սներ իր չնժգակ խոհերը: Ապա, երբ այն աստիճանի հուսահատության հասավ, որ ամեն բոլոր նյարդային նոպաներ ու նվաղումներ էր ունենում, ամբողջ կուտակված վիշտը պոռթկաց արցունքներով, որ հոսեցրեց օր ու գիշեր:

Մի օր առավոտ, երբ ներս մտած աղախինը փեղկերը բանալով և վարագույրները քաշելով հարցրեց. «Ինչպե՞ս է այսօր ձեր առողջությունը, տիկին», կոմսուհին, շատ արտասովորաց իրեն ուժասպառված ու ջարդված զգալով, պատասխանեց. «Օ՛հ, վատ է: Ես իսկապես բուլորովին թուլացել եմ»:

Թեյի մատուցարանը բռնած, սպասուհին նայեց իր տիրուհուն և, հուղված նրա դալկությունից, որ աչքի էր զարնում նույնիսկ անկողնի սպիտակության մեջ, տխուր ու անկեղծ շեշտով ասաց.

— Իսկապես, տիկին, դուք շատ վատ տեսք ունեք: Դուր լավ կանեք հոգ տանեք ձեր մասին:

Դա ասվեց այնպիսի առնով, որ ասեղի նման ծակեց կոմսուհու սիրտը, և, հենց որ աղախինը գուրս ելավ, նա վերկացավ ու մոտեցավ հայելավոր մեծ պահարանին, որպեսզի նայի իր դեմքին:

Տեսնելով իրեն, կոմսուհին զարմացավ, այնքան վախճ-

ցավ իր փոս ընկած այտերից, կարմրած աչքերից, հյուծված կերպարանքից, որոնք մի քանի օրվա տվայտանքների հետևի վանքն էին: Նա այնպես լավ էր ճանաչում իր դեմքը, այնքան հաճախ էր այն տեսել զանազան հայելիներում. նա շատ լավ ուսումնասիրել էր նրա բոլոր արտահայտությունները, բոլոր սիրուն խաղերը, բոլոր ժպիտները, շատ անգամ արդեն վերացրել էր նրա գունատությունը, ոչնչացրել հոգնության թեթև հետքերը, հարթել փոքրիկ կնճիռները, որոնք նկատելի էին աչքերի անկյուններում՝ ցերեկվա պայծառ լույսի ժամանակ, և այդ դեմքը հանկարծ նրան թվաց ուրիշ կնոջ դեմք, անդամանելի հիվանդությունից աղավաղված անծանոթ մի դեմք:

Այնլի լավ տեսնելու համար իրեն, ավելի լավ նկատելու համար այդ անսպասելի դժբախտությունը, կոմսուհին ընդհուպ մոտեցավ հայելուն, ճակատով դիպավ նրան, և շունչը սփռելով ապակու վրա, մթնացրեց, գրեթե ջնջեց դժգույն դեմքը, որին նայում էր: Նա թաշկինակով ապակու վրայից սրբորեց իր շնչի գոլորշին և, դողալով անսովոր հուզումից, երկար ու համբերատար կերպով զննեց իր դեմքի կրած փոփոխությունները: Մատի թեթև հպումով նա ուղղեց այտերի մաշկը, հարթեց ճակատի վրայինը, բարձրացրեց մազերը, շրջեց կոպերը, որպեսզի նայի աչքի սպիտակուցին: Ապա բաց արեց բերանը, զննեց մի քիչ աղոտած ատամները, որոնց մեջ ոսկեփայլ կետեր էին շողում. յնդերի կապտությունը և այտերի ու քունքերի մաշկի դեղնությունը անհանգստացրին նրան:

Նա այնպիսի ուշադրությամբ էր նայում իր թառամած գեղեցկությանը, որ չլսեց դուռն բացվելը և ամբողջ էությամբ սարսուռաց, երբ աղախինը իր ետևից ասաց.

— Տիկին, դուք թեյը մոռացել եք:

Կոմսուհին շուտ եկավ շփոթված, հանկարծակիի եկած, շվարած, իսկ աղախինը, գուշակելով նրա միտքը, նկատեց.

— Դուք շատ եք լաց եղել, տիկին, արցունքները շորացնում են մաշկը: Արցունքից արյունը ջուր է դառնում:

Կոմսուհին թախծությամբ ավելացրեց.

— Նաև տարիքից:

Աղախինը բացականչեց.

— Օ՛, տիկին, դուք դեռ այդ հասակում չեք: Մի քանի օր հանգստացեք և ոչ մի բանի հետք չի մնա: Բայց ձեզ հարկավոր է զբոսնել և լաց լինելուց զգուշանալ:

Հաղնելով, կոմսուհին անմիջապես պարտեզ իջավ և մոր մահից հետո առաջին անգամ լինելով մտավ փոքրիկ այգին, ուր մի ժամանակ սիրում էր ծաղիկներ խնամել ու քաղել, իսկ այլա, մինչև նախաճաշի ժամը, զբոսնեց գետի երկայնքով:

Սեղան նստելով ամուսնու դիմաց, աղջկա կողքին, նա առաջ նրանց կարծիքը իմանալու համար.

— Այսօր ես ինձ ավելի լավ եմ զգում: Հավանաբար ես նվազ գունատ եմ:

Կոմսը պատասխանեց.

— Դե՛հ, դուք դեռ բավական վատ տեսք ունե՛ք:

Կոմսուհու սիրտը ճմլվեց, և աչքերն արցունքներով թըրջվեցին, քանի որ նա արտասովելու սովորութուն էր ստացել:

Մինչև երեկո, և հաջորդ օրը, և հետևյալ օրերին, մտածելով իր մոր կամ իր մասին, նա ամեն անգամ զգում էր, որ հեծկլտանքները հեղձում են կոկոռոզը, և արցունքները բարձրանում կոպերին, բայց, շարտասովելու և դրանով իսկ այտերը չխաթարելու համար, նա զսպեց արցունքները և գերմարդկային կամքի լարումով իրեն ստիպեց մտածել կողմնակի բաների մասին, սանձահարեց իր միտքը, իրեն ենթարկեց այն, ջանաց հեռանալ իր վշտից, սփոփվել, մտացրիվ լինել, այլևս չմտածել տխուր բաների մասին, որպեսզի վերագտնի իր դեմքի առողջ գույնը:

Իսկ առանձնապես նա շէր ուզում Փարիզ վերադառնալ և Օլիվիե Բերտենին հանդիպել նախքան նորից դառնալը այն, ինչ որ էր: Նա շատ էր նիհարել, իսկ նրա հասակի կինը պետք է լիքը լինի, որպեսզի թարմութունը պահի, ուստի ջանում էր ախորժակը զրդռել դաշտերում ու մոտակա անտառներում զբոսնելով և, թեև տուն էր վերադառնում հոգնած ու քաղց չզգացած, աշխատում էր շատ ուտել:

Կոմսը, որ նորից էր ուզում Փարիզ մեկնել, շէր հասկանում կնոջ համառութունը: Տեսնելով նրա անհաղթահարելի դիմադրութունը, կոմսը վերջապես հայտարարեց, որ ինքը

ստեղծակ է մեկնում և կոմսուհուն թույլ է տալիս վերագառնալ, որը կցանկանա:

Մյուս օրը կոմսուհին ստացավ Օլիվիեի գալը ժամուցող նստազիրը:

Կոմսուհուն համակեց փախչելու ցանկությունը, այնքան նա վախենում էր Օլիվիեի առաջին հայացքից: Նա կփափագեր մեկ-երկու շաբաթ ևս սպասել: Խնամելով իրեն, նա կարող էր մեկ շաբաթվա մեջ բոլորովին փոխել իր դեմքը. չէ որ կանայք, նույնիսկ առողջ ու երիտասարդ կանայք, ամենամանջան պատճառից անճանաչելի են դառնում մեկ օրից մյուսը: Թույլ օրը ցերեկով բաց դաշտում օդոստոսի պայծառ արևի տակ թարմագեղ Աննետի կողքին Օլիվիեի առջև երևալու միտքը կոմսուհուն այն աստիճան անհանգստացրեց, որ նա իսկույն որոշեց կայարան շփնալ, այլ Օլիվիեին սպասել հյուրատենյակի կիսամթության մեջ:

Նա բարձրացավ իր սենյակը և սկսեց մտախոհել: Տոթ զեփյուռի շունչը ժամանակ առ ժամանակ օրորում էր վարագույրները: Օդը լցված էր ծղրիղների ծղրտոցով: Դա արդեն այն ջախջախիչ վիշտը չէր, որ քրքրել, ծվատել էր նրա սիրտը, ճմլիլ էր այն՝ ջերմորեն սիրած պառավ մոր անշունչ մարմնի առջև: Այն վիշտը, որ նա անդարմանելի էր համարում, մի քանի օրից հետո մեղմացել էր և վերածվել լոկ ինչ-որ հիվանդագին հիշողության, բայց հիմա նա զգում էր, թե ինչպես ինքը տարվել ու ողողվել էր մելամաղձության խոր հեղեղով, որի մեջ սուզվել էր աննկատելիորեն և որից դուրս չէր գա այլևս:

Նա ուզում էր արտասվել, անհաղթահարելիորեն ուզում էր արտասվել, բայց զսպում էր իրեն: Ամեն անգամ, երբ զգում էր, որ կռակը խոնավանում են, անմիջապես սրբում էր դրանք, վեր էր կենում, քայլում էր սենյակում, նայում էր սլարտեզին, ուր կապույտ երկնքում, բարձրաբերձ ծառերի վրայով, ագռավները կատարում էին իրենց դանդաղ ու սեթեթիչը:

Ապա մոտեցավ հայելուն, զննող հայացքով նայեց իր վրա, հոսած արցունքի հետքը սրբեց, բրնձափոշու շպարափնջիկով հպելով աչքի անկյունին, ժամացույցին նայեց, ջանալով գու-

շակել, թե հիմա Օլիվիեն ճանապարհի ո՛ր մասը կարող է հասած լինել: Ինչպես երևակայական կամ իրական վշտից ընկճված ամեն կին, կոմսուհին կառչել էր Օլիվիեին անզուսպ խանդաղատանքով: Մի՞թե Օլիվիեն ամեն ինչ շէր նրա համար, ամեն ինչ, ամեն ինչ, ավելի թանկագին, քան կյանքը. ամեն ինչ, որ մեզ համար դառնում է միակ սիրած էակը, երբ մենք զգում ենք մեր ծերանալը:

Հանկարծ կոմսուհին հեռվից մտրակի շաշյուն լսեց, վազեց պատուհանին և տեսավ երկու ձիերի լծված կառքը, որը արագ շրջանցում էր մարդագետախնր: Կառքի մեջ Աննետի կողքին նստած Օլիվիեն, տեսնելով կոմսուհուն, շարժեց թաշկինակը, իսկ կոմսուհին, այդ նշանին ի պատասխան, ողջունեց երկու ձեռքերով: Ապա ցած իջավ բաբախուն սրտով, բայց արդեն կրջանիկ, ցնծությունից թրթռալով, որ Օլիվիեն այնպես մոտ է իրեն, և ինքը կարող է խոսել նրա հետ, տեսնել նրան:

Նրանք հանդիպեցին նախասենյակում, հյուրասենյակի դռան առջև:

Անզուսպ թափով Օլիվիեն գիրկը բացեց կոմսուհուն և անկեղծ հուզումից տաքացած ձայնով ասաց.

— Ա՛հ, իմ խեղճ կոմսուհի, ինձ թույլ տվեք ձեզ համբուրել:

Կոմսուհին աչքերը փակեց, խոնարհվեց, Օլիվիեին փարվեց, այտերը պարզելով, և, երբ Օլիվիեն շրթները դիպցրեց, կոմսուհին նրա ականջին շշնջաց.

— Սիրում եմ քեզ:

Սեղմելով կոմսուհու ձեռքերը և բաց շթողնելով, Օլիվիեն նրան նայեց, ասելով.

— Այդ ի՞նչ տխուր դեմք է:

Կոմսուհին թուլություն զգաց: Օլիվիեն շարունակեց.

— Այո, մի քիչ գունատվել եք, բայց այդ ոչինչ:

Ուզելով շնորհակալություն հայտնել Օլիվիեին, կոմսուհին թոթովեց, ուրիշ ասելիք չգտնելով.

— Ա՛հ, սիրելի բարեկամ, սիրելի բարեկամ:

Բայց Օլիվիեն շուռ եկավ, աչքերով փնտրելով ինչ-որ տեղ թաքնված Աննետին և հանկարծ ասաց.

— Մի՞թե տարօրինակ չէ՞ ձեր աղջկան տեսնել սուգի մեջ:

— Ինչո՞ւ,— հարցրեց կոմսուհին:

Օլիվիեն բացականչեց արտասովոր ոգևորությամբ.

— Ինչպե՞ս թե ինչու: Բայց չէ՞ որ դա իմ նկարած ձեր գորտրեն է, դա իմ պորտրեն է: Այդ դուք եք, ինչպիսին ես ձեզ հանդիպեցի մի ժամանակ դքսուհու մոտ: Հիշո՞ւմ եք ինչպես դուք անցաք դռնով իմ հայացքի տակ, ինչպես ֆրեզա-տը ամբողջի թնդանոթի նշանառության տակ: Սատանա՛ն ռանի: Երբ ես քիչ առաջ այդ փոքրիկ աղջկան կայարանի կառամատույցում տեսա խոր սուգի մեջ, սիրտս դողաց: Ես կարծեցի, որ ահա արտասովելու եմ: Ես, որ այնքան լավ էի ձանաչում ձեզ, դիտում էի ձեզ ավելի մոտիկից, քան ուրիշ չեկին, սիրում էի ձեզ ավելի, քան որևէ մեկին, ես, որ ձեզ լերարտադրել եմ կտավի վրա, ասում եմ ձեզ, որ դրանից կարելի է խելագարվել: Իրոք, ես նույնիսկ մտածեցի, որ չուք նրան մենակ ուղարկել եք կայարան, որպեսզի ինձ զարմացնեք: Աստված իմ, ինչքա՛ն ես զարմացա: Ասում եմ ձեզ, որ դրանից կարելի է խելագարվել:

Օլիվիեն կանչեց.

— Աննետ, նանե:

Երիտասարդ աղջկա ձայնը պատասխանեց դրսից, ուր նա չաքար էր տալիս ձիերին.

— Այստեղ եմ, այստեղ:

— Եկ այստեղ:

Աննետը վաղելով եկավ:

— Ապա, կանգնիր մորդ կողքին:

Աննետը կանգնեց, և Օլիվիեն համեմատեց նրանց. բայց նա, առանց համոզման, մեքենայորեն կրկնում էր. «Այո, դա զարմանալի է, զարմանալի», — որովհետև, կանգնելով կողք կողքի, նրանք արդեն այնպես չէին նմանվում իրար, ինչպես առաջ, նախքան Փարիզից մեկնելը. աղջիկը այդ սգադճեստի մեջ ստացել էր լուսաշող երիտասարդույթյան նոր արտահայտություն, մինչդեռ մայրը վաղուց կորցրել էր մազերի փայլն ու գեմքի գույնը, որոնցով նա մի ժամանակ, առաջին հանդիպմանը, շլացրել ու արբեցրել էր նկարչին:

Ապա կոմսուհին ու Օլիվիե Բերտենը մտան հյուրասենյակի՝ Օլիվիեի դեմքը ասես ճառագայթում էր:

— Ա՛հ, ինչ լավ է, որ միտքս եկավ այստեղ գալ, — ասաց Օլիվիեն:

Ապա շարունակեց.

— Ոչ, այդ միտքը ինձ տվեց ձեր ամուսինը: Նա ինձ հանձնարարեց տանել ձեզ: Իսկ գիտե՞ք, թե ինչ եմ ես ձեզ առաջարկում: Ոչ, այնպես չէ՞: Դեհ, ուրեմն, ես ձեզ առաջարկում եմ, բնդհակառակը, մնալ այստեղ: Այս շոգերին Փարիզը գարշելի է, իսկ գյուղը հաճելի. ասովա՞ծ, ի՞նչ լավ է այստեղ:

Իջնող երեկոն զբոսայգին լցրել էր խոնավությամբ, ժառերի սոսափյունով. հողից բարձրանում էին անտեսանելի գուլորշիններ, որոնք թեթև, թափանցիկ մի քող էին նետում հորիզոնի վրա: Երեք կովերը, գլուխները հակած, ագահորեն ճարակում էին խոտը, իսկ շորս սիրամարդեր, թևերը ուժգին թափահարելով, բարձրանում-թառում էին առանձնատան պատուհանների առջև գտնվող մայթի վրա, ուր նրանք սովորաբար քնում էին: Հեռակա դաշտավայրերից հասնում էին շան հաշոցներ, և երեկոյան խաղաղ օդում լսվում էին մարդկային ձայների կանչեր, մեկ վարելահողից դեպի մյուսը թռչող առանձին ֆրազներ, և կարճ կոկորդային ճիշեր, որոնցով շտապեցնում էին անասուններին:

Նկարիչը, գլխարաց, փայլուն աչքերով, շնչում էր լիաթոք պատասխանելով կոմսուհու հայացքին, նա ասաց.

— Ահա երջանկությունը:

Կոմսուհին ավելի մոտեցավ նրան:

— Նա հավիտյան շի տևում:

— Վերցնենք այն, երբ գալիս է:

Այն ժամանակ կոմսուհին ժպիտով ասաց.

— Մինչև հիմա դուք չէիք սիրում գյուղը:

— Հիմա ես սիրում եմ, որովհետև ձեզ գտնում եմ այստեղ: Ես չէի կարող այլևս ապրել այնտեղ, ուր դուք չկաք: Երբ մարդ երիտասարդ է, նա կարող է սիրել հեռվից, նամակներով, խոհերով, զմայլագին երազներով, գուցե զգալույթք կյանքը դեռ առջևում է, գուցե նաև որովհետև մարդ այն

ժամանակ ապրում է ոչ այնքան սրտի պահանջներով, որքան կրքով: Իմ հասակում, ընդհակառակը, սերը դառնում է հիվանդի սովորություն, հոգու վիրակապ, իսկ հոգին, ունենալով միայն մեկ թև՝ այնպես բարձր չի սավառնում իդեալի մեջ: Սիրտը այլևս չունի զմայլանքներ, այլ ունի միայն էգոիստական պահանջներ: Եվ հետո, ես շատ լավ զգում եմ, որ շպետք է ժամանակ կորցնել վայելելու համար այն, ինչ լինում է ինձ համար:

— Օ՛, ծերո՛ւկ,— ասաց կոմսուհին, բռնելով Օլիվիեի ձեռքը:

Օլիվիեն կրկնեց.

— Այո՛, այո՛: Ես ծերո՛ւկ եմ: Ամեն ինչ ա՛յդ է ցույց տալիս, մազերը, բնավորության փոփոխությունը, տխրությունը, որ դալիս է իմ վրա: Սատանա՛ն տանի: Ահա մի բան, որ մինչև հիմա ինձ անհայտ էր, տխրություն: Նթե իմ երեսնամյա հասակում ինձ ասեին, որ կգա ժամանակ, երբ ես կզգամ առանց պատճառի տխրություն, անհանգստություն, սմեն ինչից դժգոհություն, ես չէի հավատա: Դա ասպուցուցում է, որ իմ սիրտն էլ է ծերացել:

Կոմսուհին պատասխանեց խոր վստահությամբ.

— Օ՛, իմ սիրտը բոլորովին երիտասարդ է: Նա չի փոխվել: Թերևս, նույնիսկ ջահելացել է: Մի ժամանակ նա քսան տարեկան էր, իսկ հիմա տասնվեցից ավելի չէ:

Նրանք այսպես երկար ժամանակ զրուցեցին բաց պատուհանի մոտ, համակվելով այդ երեկոյի տրամադրությամբ, կանգնելով իրար մոտ, ավելի մոտ, քան երբեք կանգնել էին, տարփանքի այդ ժամին, որը օրվա այդ ժամվա նման մթնշաղալին էր:

Մառան ներս մտավ ու հայտարարեց.

— Սեզանը արդեն պատրաստ է:

Կոմսուհին հարցրեց.

— Դուք հայտնե՞լ եք իմ աղջկան:

— Օրիորդը ճաշասրահումն է:

Նրանք երեքով սեղան նստեցին: Փեղկերը փակ էին. վեց-ձոմանի երկու մեծ աշտանակների բոցերը լուսավորել էին

Աննետի դեմքը, և նրա գլխի վրա ասես ոսկե փոշի էր ցան-
ված: Բերտենը անդադար նրան էր նայում ու ժպտում էր:

— Աստված, ինչքա՛ն նա սիրուն է սե հանդերձի մեջ, —
ասաց նա:

Եվ աղջկանով հիացած՝ Բերտենը դարձել էր կոմսուհուն,
ասես մորը շնորհակալ լինելով այն բանի համար, որ նա իրեն
այդ հաճույքն էր տվել:

Երբ նրանք հյուրասենյակ վերադարձան, լուսինը բարձ-
րացել էր զբոսայգու ծառերի վրա: Նրանց մթին զանգվածը
երևում էր ինչպես մի մեծ կղզի, իսկ հեռավոր դաշտագետինը
թվում էր մի ծով, որ ծածկվել էր հարթավայրի վրա ծփացող
թեթև մշուշով:

— Օ՛, մայրիկ, գնանք զբոսնելու, — ասաց Աննետը:
Կոմսուհին համաձայնեց:

— Ես ժյուլիոյին հետս եմ առնում:

— Հավ, առ, եթե ուզում ես:

Նրանք դուրս եկան: Աղջիկը առջևից էր քայլում, խաղա-
լով շան հետ: Մարգագետնով անցնելիս նրանք լսեցին փրն-
չոցը կովերի, որոնք, զարթնելով և իրենց թշնամու հոտն առ-
նելով, բարձրացրել էին գլուխներն ու նայում էին: Հեռվում
լուսինը ծառերի ճյուղերի մեջ շարել էր մի ամբողջ տարափ
նուրբ շողերի, որոնք, սահելով մինչև գետին, թրջում էին տե-
րևները և հեղեղում էին ճանապարհը դեղնավուն լույսի ջրա-
կույտերով: Աննետը և ժյուլիոն վազվզում էին, ասես այդ
պայծառ գիշերին նրանք նույն ուրախ ու անհոգ սիրտը
ունեին, և նրանց ավյունը ելք էր գտնում ոստումների մեջ:

Անտառի բացատներով, ուր լուսնի լույսի ալիքը ընկնում
էր ինչպես ջրհորի մեջ, երիտասարդ օրիորդը անցնում էր
իբրև տեսիլք, և նկարիչը նրան կանչում էր իր մոտ, հիացած
այդ սև ուրվականով, որի պայծառ դեմքը փայլում էր: Երբ
աղջիկը նորից էր հեռանում, Օլիվիեն սեղմում էր կոմսուհու
ձեռքը և հաճախ, ավելի սովերախիտ տեղերով անցնելիս
փնտրում էր նրա շրթները, ասես Աննետին տեսնելով
ամեն անգամ վերակենդանանում էր նրա սրտի անհամբ-
րությունը:

Նրանք վերջապես հասան հարթավայրի ծալրին, ուրկից

հնոաստանում, այս ու այն տեղ, հազիվ երևում էին ագարակների ծառերի խմբերը: Դաշտերը ողողած կաթնամշուշի հաս հորիզոնը անհունանում էր, և թեթև լուսությունը, այդ լուսավառ ու ջերմիկ տարածության կենդանի լուսությունը, լի էր անբացատրելի հույսով ու անորոշ սպասումով, որոնք այնքան հմայիչ են դարձնում ամառային գիշերները: Շատ բարձր երկներում երկար ու նուրբ ամպիկները ասես հյուսված էին արծաթե թեփուկներով: Մի քանի վայրկյան անշարժ կանգնելով՝ գիշերային այդ խաղաղության մեջ կարելի էր լսել կյանքի շփոթ ու անդադրում շշուռը, բազմաթիվ մեղմ հնչյուններ, որոնց հարմոնիան սկզբում նմանվում էր լուսության:

Մոտակա մարգագետնում մի լորամարդի արձակում էր իր կրկնակ ճիչը, և ժյուլիոն, ականջները սրած, կամացուկ շարժվեց դեպի այդ թուշունի սրնգի երկու նոտաների հնչյունները: Աննհար նրա ետևից գնաց, նույնքան թեթև, որքան նա, կուացած ու շունչը պահած:

— Ա՛հ,— ասաց կոմսուհին, առանձին մնալով նկարչի հետ,— ինչո՞ւ այսպիսի վայրկյանները այնքան արագ են անցնում: Ոչինչ չի կարելի բռնել, ոչինչ չի կարելի պահել: Մարդ նույնիսկ ժամանակ չի ունենում վայելելու այն, ինչ լավ է: Իսկույն վրա է հասնում վերջը:

Օլիվիեն նրա ձեռքը համբուրեց և ժպտալով շարունակեց.

— Օ՛, այս երեկո ես փիլիսոփայություն չեմ անի: Ես ամբողջովին կնվիրվեմ ներկա ժամանակին:

Կոմսուհին շնչաց.

— Դուք ինձ այնպես շեք սիրում, ինչպես ես սիրում եմ ձեզ:

— Ա՛հ, բավական է:

Կոմսուհին ընդմիջեց.

— Ոչ, դուք հանձին ինձ սիրում եք, ինչպես դուք շատ լավ էիք ասում այսօր ճաշից առաջ, մի կնոջ, որը գոհացնում է ձեր սրտի պահանջները, մի կնոջ, որ ձեզ երբեք վիշտ չի պատճառել և երջանկության բաժինն է բերել ձեր կյանքին: Այո, ես գիտակցում և ջերմորեն ուրախանում եմ, որ ձեր հանդեպ եղել եմ բարի, որ ձեզ եղել եմ օգտակար և օգնել եմ ձեզ: Դուք սիրել եք և հիմա էլ սիրում եք այն ամենը, ինչ

հաճելի եք դռնում իմ մեջ, իմ ուշադրութիւնը դեպի ձեզ, իմ հիացումը, ձեզ դուր գալու իմ ջանքերը, իմ կիրքը, իմ ներքին կյանքի նվիրաբերումը ձեզ: Բայց դուք ինձ չէ, որ սիրում եք, հասկանում եք: Օ՛, ես այդ զգում եմ, ինչպես զգում են ցուրտ օդի հոսանքը: Դուք հանձին ինձ սիրում եք բազմաթիւ բաներ, իմ գեղեցկութիւնը, որ զնում է, իմ անձնվիրութիւնը, խելքը, որ իմ մեջ գտնում են, կարծիքը, որ իմ մասին կազմել են բարձր հասարակութեան մեջ, և կարծիքը, որ ձեր մասին պահում եմ իմ սրտում, բայց ոչ ինձ, ոչ ինձ հասկանում եք, ամենեին ոչ ինձ:

Օլիվիեն րարեկամարար ծիծաղեց.

— Ոչ, ես այնքան էլ լավ չեմ հասկանում: Դուք ինձ համար սարքում եք շատ անակնկալ մի տեսարան՝ մեղադրանք ներով լի:

Կոմսուհին բացականչեց.

— Օ՛, աստված իմ: Ես ուզում էի ձեզ հասկացնել, թե ես ինչպե՛ս եմ սիրում ձեզ: Ահա, տեսնում եք, ես ջանում եմ դա արտահայտել և չեմ կարողանում: Երբ ես ձեր մասին եմ մտածում, իսկ ես ձեր մասին մտածում եմ միշտ, ես իմ ամբողջ մարմնով ու ամբողջ հոգով անբացատրելի երանութիւն եմ զգում ձեզ պատկանելու և անհաղթահարելի պահանջ՝ է՛լ ավելի ձեզ նվիրվելու: Ես կուզենայի ինձ լիովին դճաբերել ձեզ համար, որովհետեւ մարդ երբ սիրում է, չկա ավելի լավ բան, քան տալ, միշտ տալ ամեն ինչ, ամեն ինչ, իր կյանքը, իր միտքը, իր մարմինը, ամեն ինչ, որ մարդունի և լիովին զգալ, որ տալիս է, և պատրաստ լինել է՛լ ավելին տալու: Ես ձեզ այնպես եմ սիրում, որ նույնիսկ սիրում եմ ձեր պատճառով կրած իմ տանջանքները, սիրում եմ իմ տագնապները, տվալտանքները, խանդի նոպաները, վիշտը, որ ես կրում եմ, ևրբ զգում եմ, որ դուք այլևս այնպես քնքուշ չեք վարվում ինձ հետ: Ես հանձին ձեզ սիրում եմ նրան, որին ես ինքս եմ գտել, ոչ նրան, որ պատկանում է բարձր հասարակութեան, որով հիանում են, որին ճանաչում են, այլ նրան, որ պատկանում է ինձ, որ այլևս չի կարող փոխվել, չի կարող ծերանալ, որին ես արդեն չեմ կարող չսիրել, որովհետեւ իմ աչքերը միայն նրան են տեսնում:

Բայց այս բաները չի կարելի արտահայտել: Բառեր չկան
յրանք արտահայտելու համար:

Օլիվիեն մեղմ ձայնով մի քանի անգամ կրկնեց իրաք
ետեից.

— Սիրելի, սիրելի, սիրելի Անի:

Փյուլիոն վերագառնում էր ցատկոտելով, առանց գտնելու
լուրամարգին, որ լուել էր, զգալով նրա մոտենալը, իսկ նրան
հետևում էր Աննետը, վազելուց շնչասպառ:

— Է՛լ չեմ կարող, — ասաց նա: — Ձեզ եմ կառչում, պարոն
սկարլի:

Նա հենվեց Օլիվիեի ազատ բազուկի վրա, և այսպես,
նկարիչը երկու կանանց միջև ընկած, նրանք շարժվեցին
գետի տուն՝ նսեմաստվեր ծառերի տակով: Նրանք շէին խո-
սում: Օլիվիեն գնում էր, տիրապետված իր ուղեկցուհիներից,
սոգորված նրանցից բխող կանացի ինչ-որ հոսանքով: Նա
չէր նայում նրանց, քանի որ նրանք իր կողքին էին, նա
նույնիսկ փակում էր աչքերը, որպեսզի ավելի լավ զգար եր-
կու կանանց: Նրանք նրան առաջնորդում, տանում էին, և նա
գնում էր սիրահարված նրանց, ինչպես ձախիհին, այնպես
էլ աջինին, առանց իմանալու, թե ո՞րն էր ձախ կողմինը և
ո՞րը՝ աջ կողմինը, ո՞րն էր մայրը և ո՞րը աղջիկը: Ինչ-որ ան-
գիտակից ու նրբացած զգայնությամբ նա անձնատուր էր
ելել այդ զգացողության պատճառած խռովքին: Նա նույնիսկ
ջանում էր նրանց խառնել իր սրտում, նրանց շտաբբերել իր
մտքում և իր կիրքը օրորվում էր այդ շփոթության հմայքով:
Մի՞թե այդ մայրն ու այդ աղջիկը, այնքան նման մեկը մյու-
սին, մի կին չէին: Եվ մի՞թե աղջիկը միայն նրա համար չէր
եկել աշխարհ, որպեսզի երիտասարդացներ իր նախկին սերը
մոր նկատմամբ:

Երբ, մտնելով տուն, Օլիվիեն նորից բացեց աչքերը, նրան
թվաց, թե ինքը հիմա ապրում է իր կյանքի ամենահաճելի
վայրկյանները, զգում է ամենաանսովոր, ամենաանբուցատ-
րելի և ամենալիակատար հուզումը, ինչպիսին միայն կարող
է ճանաչել տղամարդը, որ արբել է իրեն հրապուրած երկու
կանանց նկատմամբ միակ զգացումով:

— Ա՛հ, ի՞նչ հրաշալի երեկո է, — ասաց Օլիվիեն, հենց որ

և որից գտնվեց նրանց հետ՝ կանթեղներով լուսավորված
սենյակում:

Աննետը բացականչեց.

— Ես բոլորովին ցանկություն շունեմ քնելու. այսպիսի
լավ եղանակին ես կզբոսնեի ամբողջ գիշեր:

Կոմսուհին նայեց պատի ժամացույցին:

— Օ՛, ժամը արդեն տասնմեկ անց կես է: Ժամանակն է
քնելու, դավակա:

Նրանք բաժանվեցին, և ամեն ոք գնաց իր ննջասենյակը:
Միայն աղջիկը, որ շէր ուզում պառկել, իսկույն քնեց:

Առավոտյան սովորական ժամին, երբ սպասուհին թեյը
բերեց և վարագույրներն ու փեղկերը բացեց, նայելով դեռ
կիսաքուն տիրուհուն՝ ասաց.

— Տիկինը այսօր ավելի լավ տեսք ունի:

— Կարծո՞ւմ եք:

— Օ՛, այո՛: Տիկինը դեմքը ավելի է հանգստացած:

Դեռ առանց հայելու մեջ նայելու, կոմսուհին արդեն գի-
տեր, թր այդ ճիշտ է: Նրա սիրտը թեթևացել էր, նա շէր զգում
փր սրտի բաբախյունը և կյանքի հորդում էր զգում: Արյունը
նրա երակներում արդեն հոսում էր ոչ այնպես արագ, տաք ու
տենդագին, ամբողջ մարմնով տարածելով ջղազրգուծություն ու
անհանգստություն, ինչպես երեկ էր, այլ նրա մարմնով զե-
ղում էր երանավետ ջերմություն և երջանիկ վստահություն:

Երբ սպասուհին դուրս եկավ, կոմսուհին հայելուն մոտե-
ցավ: Նա մի քիչ զարմացավ, քանի որ իրեն այնպես աւույզ
էր զգում, որ հույս ուներ մի գիշերում իրեն երիտասարդա-
ցած տեսնել մի քանի տարով: Ապա հասկացավ այդ հույսի
բովանդակ ունայնությունը և, մի անգամ ևս նայելով
իրեն, համակերպությամբ նկատեց, որ իր դեմքի գույնը ավե-
լի թարմ է, աչքերը նվազ հոգնած են և շրթները ավելի վառ
են, քան նախորդ օրը: Քանի որ նրա հոգին ավելի հանդարտ
էր, նա շէր կարող տխրել, և ժպտալով մտածում էր. «Այո,
մի քանի օրում, ես ինձ բոլորովին լավ կզգամ: Ես շափա-
զանց շատ բան քաշեցի, որպեսզի կազդուրվեմ այնքան
արագ»:

Բայց նա երկար, շատ երկար նստեց տուալետի սեզանի

Ճոտ, ուր ժանյակներով եզերված մարմաշե սփռոցի վրա՝
անկյունավոր գեղեցիկ հայելու առջև, շնորհալի կարգավորու-
թյամբ դասավորված էին կոկետուժյան նրա բոլոր փոքրիկ
գործիքները՝ փղոսկրե շրջանակներով և թագով պսակված
նրա ծածկագրուժյամբ: Նրանք անթիվ-անհամար գետեղված
էին այնտեղ, սիրուն, բազմատեսակ, սահմանված զանազան
քնքուշ ու ինտիմ պահանջների համար. ոմանք պողպատից
էին, նուրբ, սուր, արտասովոր ձևերով, ինչպես մանկակաճ
վերքերը բուժելու վիրաբուժական գործիքներ, ուրիշներ՝ փե-
տուրից, աղվամազից, անծանոթ կենդանիների կաշուց էին,
նուրբ ու կլոր, պատբաստված՝ քնքուշ մարմինը խնամելու,
նրա վրա ցանկելու համար հոտավետ պուդրաներ, թանձր կամ
հեղուկ օժանելիքներ:

Նրկար ժամանակ հմուտ մատներով նա շոշափեց դրանք,
չրթներից տանելով քունքերին համբույրի նման քնքուշ նրանց
հպումը, ուղղելով նրանց թերի երանգները, բնդգծելով աչ-
քերը, հարդարելով հոնքերը: Երբ նա վերջապես ցած իջավ՝
գրեթե վստահ էր, որ Օլիվիեի առաջին հայացքը, որ նա նե-
տելու էր իր վրա, չէր լինի շատ անբարեհաճ:

— Ո՛ւր է պարոն Բերտենը, — հարցրեց կոմսուհին նա-
խասենյակում հանդիպած ծառային:

— Պարոն Բերտենը այգումն է և օրիորդի հետ լսուն-
թենիս է խաղում, — պատասխանեց ծառան:

Կոմսուհին հեռվից լսեց ձայնը նրանց, որոնք հաշիվներձ
էին կանչում:

Նկարչի հնչուն ձայնը և երիտասարդ օրիորդի նուրբ ձայնը
հերթով հայտարարում էին.

— Տասնհի՛նգ, երեսո՛ւն, քառասո՛ւն, ավելի՛, հավասա՛ր,
ավելի՛, խա՛ղ:

Այգին, ուր հողամաս էր հարթված լսուն-թենիսի համար-
մի մեծ քառակուսի մարդագետին էր, շուրջը տնկված խնձո-
րենիներով և շրջապատված զբոսայգիով, բանջարանոցով ու
հարակից հանդակներով: Զառիթափի երկայնքին, որ նրան
երեք կողմից հզերապատում էր ճամբարային խրամատներով
նման, տնկված էին ծաղիկներ, դաշտային ու պարտեզային
ամեն տեսակ ծաղիկներ—վարդեր, մեխակներ, հելիոտրոպ-

ներ, ֆուկսիաներ, ռեզեդաներ և շատ ուրիշներ, որոնք մեյլրի համ էին տալիս օդին, ինչպես ասում էր Բերտենը: Ոսկեգույն մեղուները ըզզալով թռչում էին այդ ծաղկած դաշտի վրայով. հարդե գմբեթներով փեթակները շարվել էին բանջարանոցի ծառաշարքի երկայնքին:

Այգու հենց մեջտեղում կտրատել էին մի քանի խնձորենիներ, որպեսզի ստացվեր անհրաժեշտ տեղը լաուն-թենիսի համար, և լայնությամբ ձգված կուպրածածկ մի ցանց այդ տարածությունը բաժանում էր երկու դաշտի:

Ցանցի մեկ կողմում Աննետը, գլխաբաց, սև շրջազգեստը հանգրիճած, ցույց տալով սրունքներն ու բումբերի կեսը՝ թռչող գնդակը բռնելու համար վազում էր ետ ու առաջ, փայլուն աչքերով, կարմիր այտերով, շնչակտուր եղած ու հոգնած իր հակառակորդի ճիշտ ու վստահ խաղից:

Բերտենը, սպիտակ հովար դլխարկով, սպիտակ ֆլանելի տափատով և նույնպիսի վերնաշապիկով ու մի քիչ դուրս ցցված փորով, սլաղարչունությամբ սպասում էր գնդակին, ճշտորեն քրոշելով նրա թռիչքը, ընդունում ու ետ էր ուղարկում այն, առանց շտապելու, առանց իրարանցման, անբռնաչրոսիկ թեթևությամբ, թափով ու պրոֆեսիոնալ ճարտարությամբ, որ նա մտցնում էր ամեն խաղի մեջ:

Աննետը առաջինը նկատեց մորը: Նա գոչեց.

— Բարի լույս, մայրիկ, սպասի՛ր մի րոպե, մենք հիմա կվերջացնենք:

Մի վայրկյան տևող այդ անուշադրությունը պատճառեղավ, որ Աննետը խաղը կորցնի: Արագ ու ցածր սլացող գնդակը անցնելով նրա կողքով, գետին դիպավ ու խաղագաշտից դուրս եկավ:

Բերտենը գոչեց՝ «Տարա»: Եվ մինչդեռ երիտասարդ օրիորդը, հանկարծակիի գալով, Բերտենին մեղադրում էր, որ նա իր անուշադրությունից էր օգտվել, ժյուլիոն, որ սովորել էր փնտրել ու բերել գլորված գնդակները, ինչպես թփերի մեջ ընկած կաքավներ, նետվեց իր առաջ խոտի մեջ գլորված գնդակի ետևից, զգուշությամբ այն բռնեց ատամներով ու ետ բերեց, պոչը խաղացնելով:

Նկարիչը ողջունեց կոմսուհուն, բայց, պայթարով ոգևոր-

ված, գոհունակութիւն զգալով իր ճարտարութիւնից և շատ-
պելով խաղը վերսկսել, արագ ու անուշադիր մի հայացք լոկ
նկտեց նրա դեմքի վրա, որն այնքան խնամովել էր իր հա-
մար:

— Թույլ կտա՞ք,— հարցրեց նկարիչը:— Ես վախենում
եմ, սիրելի կոմսուհի, որ կմրսեմ ու ներալգիայով կբռնվեմ:

— Օ՛, այո՛,— ասաց կոմսուհին:

Ազատ թողնելու համար խաղացողներին, կոմսուհին
ստեղծեց հենց առավոտյան հնձված խոտի դեղի վրա և
սկսեց նրանց նայել, սրտում հանկարծ մի քիչ տխրութիւն
զգալով:

Աղջիկը, շարունակ տարվելուց զրգոված, տաքանում էր,
հուզվում, բարկութեան կամ հաղթութեան ճիշեր էր արձակում,
դաշտի մի ծայրից մյուսն էր նետվում սրընթաց, և այդ ժա-
մանակ նրա վարսերը արձակվում, թափվում էին ուսերի վրա:
Նա բռնում էր դրանք և, ոակետը ծունկերի մեջ սեղմած, ան-
համբեր շարժումներով մի քանի վայրկյան շտկում էր, վար-
սակալները խրելով ինչպես պատահի:

Իսկ Բերտենը հեռվից գոչում էր կոմսուհուն.

— Ինչքա՞ն սիրուն ու թարմ է, ինչպես օրը: Ճիշտ չէ՞:

Այո, Աննետը երիտասարդ էր, նա կարող էր վազել, տա-
քանալ, կարմրել, վարսերն արձակել, ոչ մի բանի ուշադրու-
թիւն չդարձնել, ամեն ինչ իրեն թույլ տալ, որովհետև ամեն
ինչ զեղեցկացնում էր նրան:

Նրանք եռանդով շարունակում էին խաղալ, և կոմսուհին,
որ հետզհետե ավելի էր տխրում, մտածում էր, որ այդ գըն-
դակախաղը, այդ մանկական վազվզոցը, թղթե զնդերի հտեկից
ցատկոտող կատունների այդ գվարճութիւնը Օլիվիեն գերա-
դասում է առավոտյան այս շոգին իր կողքին նստելու, սիրածի
մոտ զգալու հաճույքից:

Երբ հեռվից հնչեց նախաճաշի առաջին զանգը, Օլիվիեն
թվաց, որ կոմսուհուն ազատում էին, որ նրա սրտից մի բեռ
էին վերցնում: Բայց երբ կոմսուհին, հենվելով Օլիվիեի բա-
զուկին, տուն էր վերադառնում, նկարիչը նրան ասաց.

— Ես հիմա ուրախ-զվարթ խաղում էի, ինչպես պատանի:
Խիստ հաճելի է երիտասարդ լինել կամ կարծել իրեն: Այո,

այո, այդ է միայն կարևորը: Երբ մարդ այլևս չի ցանկանում վազել, պրծավ:

Վեր կենալով սեղանից, կոմսուհին, որ նախորդ օրը առաջին անգամ շէր եղել գերեզմանատուն, առաջարկեց միասին գնալ այնտեղ, և նրանք երեքով մեկնեցին գյուղ:

Նրանք անցան անտառով, ուր հոսում էր մի գետակ, որ կոչվում էր Գորտիկ, հավանաբար, որովհետև նրա մեջ փոքրիկ գորտեր էին վխտում, անցան բացատով և հասան մինչև եկեղեցի, որ շրջապատված էր տների մի խմբով, ուր բնակվում էին նպարավաճառը, հացագործը, մսագործը, գինեվաճառը և մի քանի ուրիշ մանր խանութպաններ, որոնք պարեն էին մատակարարում գյուղացիներին:

Նրանք գնացին լուռ ու մտամոխի. հանգուցյալի մասին մտածումը ճնշում էր նրանց: Հասնելով գերեզմանին, երկու կանայք ծնրադրեցին ու հրկար աղոթեցին: Կոմսուհին, գերեզմանի վրա հակված, անշարժ, թաշկինակը սեղմել էր աչքերին, վախենալով որ լաց կլինի և որ արցունքները կհոսեն այտերի վրա: Նա աղոթում էր ոչ այնպես, ինչպես արել էր մինչև հիմա, երբ, հուսահատությամբ դիմելով գերեզմանի մարմարին, ասես մորն էր կանչում գերեզմանից և, ամբողջովին համակված կսկծալի հուզումով, սկսում էր հավատալ, որ հանգուցյալը լսում և ունկնդրում է իրեն. ոչ, հիմա նա պարզապես ջերմեռանդորեն թոթովում էր Pater noster-ի և Ave Maria*-ի նվիրական բառերը: Այսօր նա կորով ու հոգեկան լարում չէր ունենա, պատասխան չստանալով, դժբնգակ զրույց վարելու նրա հետ, որ դեռ կարող էր մնալ չքացած էակից, հանգուցյալի աճյունները ծածկած այդ խոռոչի կողքին: Ուրիշ ուժեղ զգացումներ թափանցել էին նրա կանացի սրտում, հուզել, խոցել, մտացրել էին նրան. և նրա ջերմեռանդ ու պաղատապին աղոթքը բարձրանում էր երկինք. նա աղաչում էր աստծուն, անողոք աստծուն, որ երկրի վրա էր նետել բոլոր դժբախտ արարածներին, պթալ իրեն, ինչպես պթացել էր նրան, որին իր մոտ էր կանչել:

* «Հայր մեր» և «Ողջույն քեզ, Մորիամ» — քրիստոնեական աղոթքեր:

Նա չէր կարողանում արտահայտել այն, ինչ հայցում էր՝
այնքան դեռ անորոշ ու շփոթ էր նրա տազնապը, բայց նա
զգում էր, որ կարիք ուներ աստվածային օգնության, գերբնա-
կան աջակցության ընդդեմ գալիք վտանգների և անխուսափ-
փելի տառանդանքների:

Աննետը, նույնպես շնչալուվ սովորական աղոթքները, աշ-
քերը փակած սուզվել էր անբջանքների մեջ, շցանկանալով
վեր կենալ մորից սուաջ:

Օլիվիե Բերտենը նայում էր նրանց, մտածելով, որ իբր
առջև ունեւ հրաշալի մի պատկեր և ափսոսում էր, որ չի կա-
րող ուրվանկար անել:

Վերադառնալիս նրանք սկսեցին խոսել մարդկային գոյու-
թյան մասին, հանդարտորեն քննության առնելով հուզիչ ու
վհասակցուցիչ փիլիսոփայության դասն ու պոետական գա-
ղափարները, որոնք հաճախ խոսակցության նյութ են դառ-
նում տղամարդկանց ու կանանց միջև, որոնց խոցում է կյանք
և որոնց սրտերը միախառնվում են ընդհանուր վըշ-
տի մեջ:

Աննետը, որ դեռ չէր հասունացել այդպիսի մտքերի հա-
մար, ամեն բուպե հեռանում էր և դաշտային ծաղիկներ էր քա-
ղում ճանապարհի եզրին:

Բայց Օլիվիեն, որ ուզում էր Աննետին իր կողքին պահել,
չզայնանում էր, տեսնելով, որ նա անընդհատ մեկուսանում է,
և աչքը չէր հեռացնում նրանից: Նա զայրանում էր, որ Աննետը
ավելի հետաքրքրվում է ծաղիկների գույնով, քան իր արտա-
սանած ֆրազներով: Նա անբացատրելի վրդովմունք էր զգում,
որ չի կարող Աննետին գերել, իրեն հնթարկել այնպես, ինչ-
պես մորը, նա կկամենար ձեռքը մեկնել, բռնել նրան, պա-
հել, արգելել նրան գնալ: Նա զգում էր, որ Աննետը շատ է
շարժուն, շատ է շահել, շատ է անտարբեր, շատ է ազատ,
ազատ, ինչպես թռչուն, ինչպես անհնազանդ փոքրիկ շուն, որ
չի վերադառնում, որ իր արյան մեջ ունի անկախություն, այն
սիրուն բնագրը ազատության, որ դեռ չի պարտվել ոչ բղա-
վոցից, ոչ մտրակից:

Գրավելու համար նրան՝ Օլիվիեն խոսեց ավելի գվարթ
բաների մասին, նրան հարցեր էր աալիս, ջանալով նրա մեջ

լսելու ցանկութիւնն ու կանացի հետաքրքրութիւնն արթնացնել, Բայց կարելի էր կարծել, որ այդ օրը Աննետի գլխում, ինչպես ծփուն հասկերի վրա, փչում էր քմահաճ մի քամի, տանելով ու ցրելով նրա ուշադրութիւնը տարածութեան մեջ. հարևանցիորեն նկատելով չցրված մի հայացք և պատասխանելով ինչ-որ աննշան բառով, Աննետը նորից վերագառնում էր իր ծաղիկներին: Երեխայական անհամբերութիւնից տանջված Բերտենը վերջ ի վերջո զայրացավ, և երբ Աննետը վազեց մոր մոտ, խնդրելով ծաղկեփունջը վերցնել, որպեսզի ինքը մի ուրիշը քազի, նկարիչը բռնեց նրա արմունկից և սեղմեց բազուկը, որպեսզի նա այլևս չփախչի: Աննետը թպրտում էր ծիծաղելով և ամբողջ ուժով աշխատում էր ճողոպրել: Այն ժամանակ Օլիվիեն, շկարողանալով նրա ուշադրութիւնը գրավել, տղամարդու ընազդով թույլ մարդկանց գործադրած միջոցը գործադրեց. նա գործեց կաշառքով, փորձելով Աննետի կոկետութիւնը:

— Ասա ինձ, — ասաց Օլիվիեն, — ի՞նչ ծաղիկ ես դու սիրում. ես քեզ համար ճիշտ այդպիսի մի բրոշկա կապտովիրեմ: Աննետը զարմացած հարցրեց.

— Բրոշկա՞, այդ ինչպե՞ս:

— Միևնույն գույնի քարերից. եթե կակաչ է, սուտակներից, եթե կապույտ տերեփուկ է, շափուղաներից, զմրուխտի թերթիկներով:

Աննետի դեմքը սլացածառացավ այն սիրալիր ուրախութեամբ, որով կենդանանում են կանացի դեմքերը խոստումների ու ընծաների ժամանակ:

— Այն ժամանակ կապույտ տերեփուկ, — ասաց Աննետը, — Դա այնքան սիրուն է:

— Թող լինի կապույտ տերեփուկ: Հենց որ Փարիզ վերագառնանք, կպնանք և կապտովիրենք:

Աննետը այլևս չէր հեռանում, կապվելով Օլիվիենին այդ թանկարժեք զարդի մասին մտքով, զարդ, որ նա արդեն փորձում էր պատկերացնել իր երևակայութեան մեջ: Նա հարցրեց.

— Երկա՞ր ժամանակ է հարկավոր այդ բանը պատրաստելու համար:

Օլիվիեն ծիծաղեց, զգալով, որ նա բռնվեց:

— Զգիտեմ, դա կախված է աշխատանքից: Մենք կշտապեցնենք ոսկերիչին:

Հանկարծ Աննետի գլխով մի միտք անցավ, սաստիկ վըշտացնելով նրան:

— Բայց ես չեմ կարող այն կրել, քանի որ խոր սգի մեջ եմ:

Օլիվիեն Աննետի թևից բռնեց և իր կրծքին սեղմեց:

— Դե՛հ, դու կսպասես մինչև որ քո սուզը վերջանա, դա քեզ չի խանգարի, որ դու հիանալու նրանով:

Ինչպես նախորդ օրը երեկոյան, Օլիվիեն քայլում էր երկու կտանոց միջև սեղմված, գգալով նրանց ուսերը, և, տեսնելու նամար, թե ինչպես մայր ու աղջիկ իր վրա են բարձրացնում իրենց միատեսակ, սև բծերով կետկիտված կապույտ աչքերը, նա խոսում էր նրանց հետ հերթով, շրջելով գլուխը մերթ մի կողմ, մերթ մյուս կողմ: Հիմա, երբ պայծառ արևը լուսավորում էր նրանց, Օլիվիեն կոմսուհուն ավելի քիչ էր շփոթում Աննետի հետ, բայց աղջկան հետզհետե ավելի էր շփոթում վերածնվող հիշողության հետ այն մասին, թե ինչպիսին էր մի ժամանակ եղել նրա մայրը: Օլիվիեն ուզում էր երկուսին էլ համբուրել. մեկին, որպեսզի նորից զգար իր այտերի ու ծոծրակի վրա այն վարդագույն ու շեկ թարմությունը, որ վաղելի էր մի ժամանակ, իսկ այսօր տեսնում էր նրա հրաշալի վերադարձը, մյուսին, որովհետև դեռևս սիրում էր նրան և չզուլ էր հին սովորության նրանից բխող տիրական կոշը: Նա նույնիսկ նկատում էր հիմա և հասկանում, որ իր ցանկությունը, վաղուց արդեն մի քիչ հանդարտված, և իր սերը կոմսուհու նկատմամբ՝ կենդանացել էին ի տես նրա հարուցյալ երիտասարդության:

Աննետը նորից գնաց ծաղիկներ քաղելու: Օլիվիեն այլևս նա չէր կանչում նրան, ասես նրա բազուկի շփումը և նրա տված սրախությունը հանգստացրել էին իրեն, բայց հետևում էր Աննետի բոլոր շարժումներին այնպիսի գոհունակությամբ, ինչպիսին մենք զգում ենք, երբ տեսնում ենք էակներ կամ իրեր, որոնք գերում ու թովում են մեր հայացքը: Երբ Աննետը վերադարձավ, բերելով մի ամբողջ խուրձ, Օլիվիեն սկսեց ավելի խոր շնչել, անգիտակցաբար ջանալով որևէ բան որսալ

նրանից — նրա շնչից կամ նրա վազքից շարժված օդում նրա մարմնի մի մասնիկը: Նա հիացումով նայում էր Աննետին, ինչպես նայում են արշալույսին, ինչպես լսում են հրաժշտությունը, և հաճելի դող էր զգում, երբ Աննետը կոանում էր, շտկվում, հանկարծ բարձրացնում էր երկու բազուկները, որպեսզի կարգի բերեր մազերի սանրվածքը: Եվ ժամ առ ժամ Աննետը ավելի ու ավելի էր Օլիվիեի մեջ արթնացնում անցյալի տեսիլը: Աննետի շարաճճիությունները, շարժումները, ծիծաղները Օլիվիեի շրթների վրա առաջացնում էին համը այն համբույրներին, որոնք նա մի ժամանակ ստացել ու վերադարձրել էր. հեռավոր անցյալը, որի ճիշտ զգացողությունը Օլիվիեն վաղուց էր կորցրել, Աննետը ինչ-որ երազված ներկայի նման էր դարձրել. Աննետը խճճում էր իր սրտի ժամանակաշրջանները, թվականները, հասակները և, շերմացնելով սառած զգացումները, իր համար աննկատելի կերպով խառնում էր երեկոյ վաղվա հետ, հուշը հույսի հետ:

Քրքրելով իր հիշողությունը, Օլիվիեն իրեն հարց էր տալիս, թե կոմսուհին իր ամենալրիվ ծաղկման ժամանակ արդյոք ունեցե՞լ էր այժիկի այդ նուրբ հմայքը, այդ հանդուգն, քմահաճ, անդիմադրելի հմայքը, նման վազվզող ու ոստոստող կենդանու գրավչության: Ո՛չ: Նա եղել էր ավելի փաթեթամ և նվազ վայրի: Քաղաքային աղջիկ, իսկ ասլա քաղաքային կին, երբեք չընչելով դաշտերի օդը, շապրելով բնության մեջ, նա սիրունացել էր պատերի ստվերի մեջ և ոչ թե երկնքի սլայծառ արևի տակ:

Երբ նրանք առանձնատուն վերադարձան, կոմսուհին նրստեց նամակներ գրելու իր ցածրիկ սեղանի մոտ, պատուհանի խոռոչի մեջ, Աննետն իր սենյակը բարձրացավ, իսկ նկարիչը դուրս եկավ զբոսայգի և, ձեռքերը դնելով թիկունքին, գլանակը բերանին, դանդաղորեն քայլեց ոլորապատույտ շավիղներով: Բայց Օլիվիեն հեռու չգնաց, որպեսզի աչքից չկորցնեք տան սպիտակ ճակատը կամ սրածայր կտուրը: Հենց որ տունը չքանում էր ծառերի խմբերի, թավուտ թփերի ետև, նրա սիրտը մոռացվում էր, ասես արևը ամպերով է ծածկվել, իսկ երբ առանձնատունը նորից էր երևում սաղարթների լուսանցիկ բացվածքների մեջ, նա կանգնում էր մի քանի վայրկյան և

սայում էր բարձրագիտ պատուհանների երկու շարքին: Ապա
եորից էր սկսում քայլել:

Օլիվիենն իրեն զգում էր զրգաված, ռայց գոհ: Գոհ ինչի՞ց:
Ամեն ինչից:

Այսօր նրան ողբ չինչ, կյանքը գեղեցիկ էր թվում: Նա նո-
րից իր մարմնի մեջ զգում էր պատանու թեթևություն, ցան-
կություն վազելու, ձեռքերով բռնելու դեղին թիթեռնիկները,
որոնք թռչում էին մարգագետնի վրայով, ինչպես եթե նրանք
«եղինե թելից կապված լինեին»: Նա քթի տակ երգում էր օպե-
րային արիաներ: Նա մի քանի անգամ իրար ետևից կրկնեց
Քունոյի* նշանավոր խոսքը՝ «Թույլ տուր ինձ զմայլանքով
չիտել քո դեմքը»,— նրա մեջ գտնելով խորապես քնքուշ մի
արտահայտություն, որ առաջ երբեք չէր զգացել:

Հանկարծ նա իրեն հարց ավեց՝ ինչպե՞ս կարող էր պա-
տահել, որ ինքն իրենից այնքան արապ տարբերվեց: Երեկ, Փա-
րիզում, նա ամեն ինչից դժգոհ էր, ամեն ինչ նրան ձանձրաց-
նում էր, ամեն ինչ ջղախնայեցնում, իսկ այսօր նա հանդարտ
էր, ամեն ինչից գոհ էր, ասես ինչ-որ հաճոյակատար աստ-
ված փոխել էր նրա հոգին: «Այդ բարի աստվածը,— մտածեց
նա,— լավ կաներ, եթե իմ մարմինն էլ փոխեր և ինձ մի քիչ
երիտասարդացներ»: Հանկարծ նա նկատեց Ժյուլիոյին, որ
ինչ-որ բանի էր հետապնդում թիերի մեջ: Օլիվիենն կանչեց
նրան, և, երբ շունը մոտ վազեց, նրա ափի տակ մտցնելով
իր նուրբ գլուխը՝ երկար գանգրամազ ականջներով, Օլիվիենն
նստեց խոտի վրա, որպեսզի ավելի լավ զգվեր նրան, նրան
Ֆաղաբշական խոսքեր ասաց, իր ծունկերի վրա պառկեցրեց,
փայփայեց և այնպես խանդաղատեց, որ համբուրեց նրան,
ինչպես անում են կանայք, որոնց սիրտը հուզվում է ամեն
առիթով:

Ճաշից հետո փոխանակ զբոսանքի գնալու, ինչպես նա
խորդ օրը, նրանք ընտանիքով երեկոն անցկացրին հյուրա-
սենյակում:

Հանկարծ կոմսուհին ասաց.

* Ֆրանսիացի նշանավոր կոմպոզիտոր (1818—1893), որին Մոպասսո
նր ծանոթ էր անձամբ:

— Սակայն մեզ հարկավոր է շուտով մեկնել:

Պիվիեն բացականչեց.

— Օ', դեռ մի խոսեք դրա մասին: Դուք չէիք ուզում Ռոն-
սիերից հեռանալ, քանի ես այստեղ չէի: Բայց ահա ես եկե-
հմ, և դուք մտածում եք միայն ծլկվելու մասին:

— Բայց սիրելի բարեկամ,— ասաց կոմսուհին,— մենք
չենք կարող անվերջ այստեղ մնալ երեքով:

— Խոսքը անվերջի մասին չէ, այլ մի քանի օրվա: Չէ որ
բազմիցս ես այստեղ ձեզ մոտ ապրել եմ ամբողջ շաբաթներ:

— Այո, բայց ուրիշ պարագաներում, երբ տունը բաց էր
լինում բոլորի համար:

Այն ժամանակ Աննետը փաղաքուշ ձայնով ասաց.

— Օ', մայրիկ: Մի քանի օր էլ, երկու կամ երեք օր: Նա-
այնքան լավ է ինձ սովորեցնում թենիս խաղալ: Ես վշտանում
եմ, երբ խաղը տարվում եմ, բայց հետո շատ գոհ եմ լինում,
որ հաջողություններ եմ ունենում:

Նույն առավոտյան կոմսուհին ծրագրել էր, որ իր բարեկա-
մի խորհրդավոր բնակությունը տևի մինչև կիրակի, իսկ հիմա-
արդեն ուզում էր մեկնել, ինքն էլ շիմանալով ինչու Այս-
օրվա օրը, որից կոմսուհին այնքան լավ բան էր սպասում,
ներա հոգում թողել էր անբացատրելի ու խոր տխրություն, ա-
ռանց պատճառի երկյուղ, համառ ու շփոթ, ինչպես վատ նա-
խազգացում:

Երբ նա նորից իրեն մենակ գտավ իր սենյակում, նա նույ-
նիսկ շուգեց փնտրել, թե որտեղից է տխրության այդ նոր նո-
պան:

Արդյոք կոմսուհին չէ՞ր ապրում աննկատելի մի զգացում,
այնքան խուսափուկ, որ բանականությունը չի հիշում, բայց
որից երկար ժամանակ թրթռում են սրտի ամենազգայուն լա-
րերը: Թերևս Ի՞նչ զգացում էր այդ: Նա հիշեց մի քանի տհաճ
վայրկյաններ, երբ ապրել էր որոշ զգացումներ: Բայց այդ
զգացումները շափազանց աննշան էին, որպեսզի նրա մեջ
թողնեին այդպիսի վատ տրամադրություն: «Ես շատ պահանջ-
կոտ եմ,— մտածեց նա,— ես իրավունք չունեմ ինձ այսպե-
տանջելու»:

Նա բաց արեց պատուհանը, որպեսզի շնչեր գիշերային

ողր, և, արժուներ հենելով լուսամուտի գոգին, նայեց լուսնին։
Նա լսեց թեթև մի աղմուկ այգում և գլուխը ցած թեքեց։
Օլիվիենն ճամուռ էր առանձնատան առջև։ «Ինչո՞ւ Օլիվիենն ա-
յաց, որ կգա իր մոտ, — մտածեց կոմսուհին։ — Ինչո՞ւ ինձ
խմաց շտվեց, որ նորից է դուրս գալիս, ինչո՞ւ ինձ շկանչեց
իր հետ։ Նա գիտե, որ դրանով ես շատ երջանիկ կլինեի։ Ինչի՞
մասին է նա մտածում»։

Այն միտքը, որ Օլիվիենն չէր ցանկացել իրեն զբոսանք ա-
ռաջարկել, այլ նախընտրել էր մենակ դուրս գալ այս գեղեցիկ
գիշերով, մենակ, ծխելով գլանակը (որի կրակի կարմիր ծախ-
քը ինքը տեսնում էր), մենակ, երբ միասին գնալը կարող էր
իրեն ուրախություն պատճառել, այն միտքը, որ Օլիվիենն մըշ-
տապես իր կարիքը շուներ, մշտապես իրեն չէր տենչում, կոմ-
սուհու հոգու մեջ դառնության նոր հատիկ գցեց։

Կոմսուհին արդեն պատրաստվում էր պատուհանը փա-
կել, որպեսզի այլևս Օլիվիենին չտեսներ և նրան կանչելու փոր-
ձության շենթարկվեր, երբ հանկարծ նկարիչը աչքերը բարձ-
րացրեց և նրան նկատեց։ Նա բացականչեց։

— Այդ ի՞նչ է, կոմսուհի, դուք աստղերին նայելով երա-
զո՞ւմ եք։

Կոմսուհին պատասխանեց։

— Այո՛, դուք նույնպես, ինչպես տեսնում եմ։

— Օ՛, ես պարզապես ծխում եմ։

Կոմսուհին իրեն շղոպեց և հարցրեց։

— Ինչո՞ւ դուք ինձ իմաց շտվիք, որ դուրս եք գալիս։

— Ես միայն ուզում էի մի գլանակ ծխել։ Այնուամենայ-
նիվ ես արդեն ներս եմ մտնում։

— Ուրեմն քարի գիշերի իմ բարեկամ։

— Բարի գիշեր, կոմսուհի։

Կոմսուհին ետ քաշվեց պատուհանից, նստեց ցած աթոռի
վրա և լաց եղավ. ապա, պատրաստվելով պառկել, կանչեց
սպասուհուն, և նա, տեսնելով իր տիրուհու կարմրած աչքե-
րը, կարեկցությամբ ասաց։

— Ա՛հ, տիկինը դրանից վաղը նորից վատ կերպարանք
է ունենալու։

Կոմսուհին վատ քնեց, մղձավանջներից տենդի մեջ ըն-

կալ, տանջվեց: Զարթնելուն պես, նա, նախքան զանգ տալը, պատուհանը բացեց, վարագույրները քաշեց և իրեն հայելու մեջ նայեց: Դիմագծերը պրկված էին, հոնքերը ուռած, մաշկը գեղնած: Նրա կրած վիշտն այնքան սաստիկ էր, որ ուզեց իրեն հիվանդ հայտարարել, անկողին պառկել և մինչև երեկո չերևալ:

Այս հանկարծ նա զգաց մեկնելու սպահանջ, անհաղթահարելի պահանջ մեկնելու անմիջապես, առաջին իսկ գնացքով, հեռանալու այս լուսավոր տարածությունից, ուր վառարկի տակ շափազանց շատ էին աչքի զարնում վշտի ու կյանքի թողած անջնջելի հետքերը: Փարիզում կարելի է ապրի կիսախավար բնակարանների մեջ, ուր նույնիսկ կեսօրին ծանր վարագույրները միայն մեղմ լույս են ներս թողնում: Այնտեղ նա նորից կդառնա նախկինը, կդառնա գեղեցիկ, նրա դաշկուծությունը կներգաշնակի այդ մարմրուն ու տմույն լույսի հետ: Հանկարծ կոմսուհու աչքերի առաջ երևաց թենիս խաղացող Աննետի թուրմ, կարմրած դեմքը, նրա մի քիչ արձակած վարսերը, և կոմսուհին հասկացավ այն անծանոթ անհանգստությունը, որով տառապել էր իր հոգին: Նա չէր խանդում իր աղջկա գեղեցկությունը: Ոչ, իհարկե: Բայց զգում էր և առաջին անգամ խոստովանում էր, որ այլևս երբեք չպետք է երծվաբ աղջկա կողքին ցերեկվա լույսի տակ:

Կոմսուհին զանգ տվեց և, դեռ թեյ չխմած, հրամայեց մեկնելու պատրաստվել, մի քանի հեռագրեր գրեց, նույնիսկ հեռագրով պատվիրեց երեկոյան ընթրիքը, գյուղի հաշիվները վճարեց, վերջին կարգադրություններն արեց, մի ժամ շեղած ամեն ինչ հարթեց, համակված տենդագին ու հարաճուն անհամբերությամբ:

Երբ ներքև իջավ, Աննետն ու Օլիվիեն, որոնց հայտնվել էր մեկնելու այս որոշումը, զարմանքով սկսեցին հարցուփորձ անել նրան: Տեսնելով, որ կոմսուհին չի բացատրում մեկնելու պատճառները, նրանք մի քիչ քրթմնջացին և իրենց դժգոհությունը ցույց տվին մինչև այն րոպեն, երբ իրարից բաժանվեցին Փարիզի կայարանում:

Չեռքը մեկնելով նկարչին, կոմսուհին հարցրեց.

— Վաղը կգա՞ք մեզ մոտ ճաշի:

Նկարիչը մի քիչ դժկամությամբ պատասխանեց.

— Անշուշտ, կգամ: Բայց, այնուամենայնիվ, դուք լավ քան շարիք: Մենք այնտեղ, երեքով, այնքան լավ էինք մեզ գգում:

III

Հենց որ կոմսուհին աղջկա հետ մենակ մնաց իրենց տուն ռանող կառքի մեջ, նա իսկույն իրեն զգաց հանգստացած, հանդարտված, ինչպես եթե ահավոր մի ճգնաժամ անցկացրած լիներ: Նա ավելի թեթև էր շնչում, լայտում էր տներին, ուրախությամբ ճանաչում քաղաքը, որի սովորական գծերը իսկական փարիզեցիները ասես պահում են իրենց աչքերի առջև և սրտում: Բուլվարի երկայնքին յուրաքանչյուր կրպակ թեսնելուց նա արդեն գիտեր, թե որը կգա հետո, և հիշում էր զեմքը վաճառորդուհու, որին այնքան հաճախ տեսել էր ապակեփեղկի ետևում: Նա իրեն գգում էր փրկված: Ինչի՞ց: Հանգրստացած: Ինչո՞ւ: Վստահ: Ինչո՞ւ:

Երբ կառքը կանգ առավ կառանցիկ դռան կամարի տակ, կոմսուհին թեթևությամբ ցած իջավ և, ասես փախչելով, մտավ սանդուղքի կիսամթության մեջ, ապա իր հյուրասենյակի կիսամթության մեջ, ապա իր ննջասենյակի կիսամթության մեջ: Այստեղ նա կանգնած մնաց մի քանի րոպե, գոհ, որ ապահովության մեջ է Փարիզի այդ մշուշոտ ու տարտամ լուսավորության մեջ, որը թույլ է տալիս ավելի դուշակել, քան տեսնել, ցույց տալ այն, ինչ քեզ դուր է գալիս, և ծածկել այն, ինչ ուզում ես ծածկել: Պայծառ լույսով ողողված զյուղի հիշողությունը դեռ մնում էր կոմսուհու մեջ, ինչպես վերջացած տառապանքի տպավորություն:

Երբ ցած իջավ ճաշելու, ամուսինը, որ հենց նոր էր տուն վերադարձել, գորովանքով համբուրեց նրան և ժպտով ասաց.

— Է՛հ, է՛հ, ես լավ գիտեի, որ բարեկամ Բերտենը ձեզ տուն կբերի: Ես անմիտ բան չարեցի, նրան ուղարկելով ձեզ մոտ:

Աննետը պատասխանեց լրջությամբ, այն հատուկ տոնով, որ նա ստանում էր, երբ կատակում էր առանց ծիծաղելու.

— Օ՛, այդ հեշտ շեղավ Բերտենին: Մայրիկը շէր կարողանում վճռել:

Եվ կոմսուհին, մի քիչ շփոթված, ոչինչ չասաց:

Դուռը փակ էր, այդ երեկոյան ոչ ոք չեկավ: Հետեյալ օրը աիկին դը Գիլոուան անցկացրեց սարբեր խանութներում, ընտրելու և ապսպրելու համար այն ամենը, ինչ իրեն հարկավոր էր: Երիտասարդուծյան, գրեթե մանկուծյան ժամանակվանից նա սիրում էր հայտնի դերձակուհիների երկար շափափորձերը հայելիների առջև: Խանութ մտնելուն պես նա ուրախանում էր այդ մանրակրկիտ կրկնափորձի բոլոր մանրուքների մտքից, որոնք տեղի էին ունենում փարիզյան կյանքի կուլիսների ետևում: Նա պաշտում էր իր երևալու ժամանակ մոսվագող վարպետուհիների շրջագգեստների խշշոցը, նրանք ժպիտները, առաջարկուծյունները, հարցերը, իսկ նրանց տիրուհին, դերձակուհին, մոդիստուհին կամ կորսետուհին նրա աչքին կարևոր սնձ էր, որի հետ վերաբերվում էր, ինչպես սրվեստագետի հետ, արտահայտելով նրան իր կարժիքը, որպեսզի խորհուրդ հարցներ: Նրան է՛լ ավելի հաճելի էր զգալ ջահել աղջիկների ժիր ձեռքերի շփումը, երբ նրանք նրա հագուստները հանում էին, հագցնում էին և մեղմորեն շուռ էին տալիս հայելու մեջ նրա շնորհալի արտացոլման առջև: Նրանք մատների տակ իր մաշկի, պարանոցի, մազերի վրայով սնցնող դողը ամենահաճելի, ամենաքաղցր զգացողուծյունների՞ մեկն էր իր՝ վայելչագեղ կնոջ կյանքում:

Սակայն այդ օրը կոմսուհին որոշ անձկուծյամբ էր պատրաստվում առանց քողի ու առանց գլխարկի անցնել այդ բոլոր շատող հայելիների առջևով: Բայց մոդիստուհու մոտ առաջին այցելուծյունից հետո նա հանգստացավ: Իր ընտրած երեք գլխարկները նրան հիանալի սազեցին, և, երբ վաճառորդուհին համոզմունքով ասաց՝ «Օ՛, կոմսուհի, շեկերը երբեք չպետք է թողնեն սուգը»,—նա դուրս եկավ շատ գոհ և մտափ ուրիշ խանութներ բոլորովին ինքնավստահ:

Ապա տանը գտավ գրուծյունը դքսուհու, որ այցելուծյան էր եկել և հայտնում էր, որ նորից կգա երեկոյան: Հետո կոմսուհին գրեց մի քանի նամակներ. հետո որոշ ժամանակ անձնատուր եղավ երազանքների, զարմանալով որ այն մեծ

վիշտը, որ իրեն մորմոքել էր, հիմա, միայն տեղի փոփոխութեան շնորհիվ, ետ էր քաշվել անցյալի մեջ, որ արդեն այնքան հեռավոր էր թվում: Նա նույնիսկ չէր հավատում, որ ինքը միայն երեկ էր վերադարձել Ռոնսիերից, այնքան նրա հոգեկան վիճակը փոխվել էր Փարիզ վերադառնալուց հետո. կարծես այդ փոքրիկ տեղափոխութունը սպիացրել էր նրա վերքերը:

Բերտենը, որ եկել էր ճաշին, կոմսուհուն տեսնելու գոչեց.

— Դուք շլացուցիչ եք այս երեկո:

Եվ այս բացականչութունից կոմսուհու մեջ տարածվեց նրջանկութեան ջերմ մի ալիք:

Երբ վեր կացան սեղանից, կոմսը, որ կրքոտ սեր ունեւր վեպի բիլիարդը, Բերտենին առաջարկեց մի պարտիա խաղալ, և երկու կանայք նրանց ուղեկցեցին բիլիարդանոցում, որտեղ սուրճ հրամցվեց:

Երկու տղամարդիկ դեռ խաղում էին, երբ հայտնեցին, որ դքսուհին եկել է, և բոլորը վերադարձան հյուրասենյակ: Միաժամանակ երեացին տիկին դը Կորբելն ու նրա ամուսինը. նրանց ձայնը դողում էր արցունքներից: Մի քանի րոպի ընթացքում արտասանված բառերի ցավագին տոնից թվաց, թե բոլորը հիմա լաց կլինեն, բայց, քիչ-քիչ, քաղցր վեղումներից ու հարցուփորձներից հետո, խոսակցութունն ուրիշ ընթացք ստացավ. ձայները հանկարծ ավելի պարզ հնչեցին, և բոլորն սկսեցին զրուցել բնական ձևով, ասես վշտի սուվերը, որ մթաղնել էր բոլորի հողիները, հանկարծ ցրվել էր:

Այն ժամանակ Բերտենը վեր կացավ. Աննետի ձեռքից շոնեց, նրան՝ տարավ մոր պորտրեի մոտ, որ սեփեղկատրի պայծառ լույսով էր լուսավորված, և հարցրեց.

— Մի՞թե սա այլեցուցիչ չէ:

Դքսուհին այնքան էր վարմացել, որ ասես ինքն իրենից չուրս էր եկել և կրկնում էր.

— Աստված, մի՞թե դա հնարավոր է: Մի՞թե դա հնարավոր է: Այդ ինչքա՞ն նմանութուն: Իսկ ես մտնելիս ուշադրութուն չեմ դարձրել: Օ՛, քաղցրի՛կ Անի, ես նորից եմ տեսնում ձեզ, ես որ այնպես լավ էի ձեզ ճանաչում այն ժամանակ, ձեր առաջին սգի ժամանակ, ոչ, երկրորդի, քանի որ դուք ար-

դին հորից զրկվել էիք: Իսկ հիմա Աննետն է այգ սև շրշա-
ղգեստի մեջ: Նա կենդանի մայրն է ջահել հասակում: Ի՞նչ
հրաշք: Առանց այս պորտրեի ոչ ոք չէր նկատի: Ձեր աղջիկը
շատ նման է ձեզ, ինչպես հիմա, բայց ավելի շատ նման է
այս պորտրեին:

Մյուզագիկն ևրեաց, իմացած լինելով տիկին դը Գիլոուա-
յի վերադարձը. նա ուզում էր առաջիններից մեկը լինել նրան
հայտնելու «իր խորագույն ցավակցությունը»:

Նա բնդհատեց իր ողջույնը, տեսնելով երիտասարդ աղջ-
կան, որ կանգնած էր պորտրեի մոտ ռեֆլեկտորի պայծառ
լուսավորության մեջ և նկարվածի կենդանի քույրն էր թվում:
Նա բացականչեց.

— Ա՛հ, ի՞նչ ևք ասում. ահա ամենազարմանալի բանե-
րից մեկը, որ ես երբևէ տեսել եմ:

Կորբել ամուսինները, որոնց համոզումը միշտ հետևում
էր բոլորի կողմից ընդունված կարծիքներին, իրենց հերթին
զարմացան, բայց ավելի զուսպ արտահայտությամբ:

Կոմսուհու սիրտը սեղմվում էր: Նա սեղմվում էր հետզհե-
տե ավելի ուժեղ, ասես բոլոր այդ զարմանքի բացականչու-
թյունները նրան ցավ էին պատճառում: Առանց ոչինչ ասելու՝
նա նայում էր իր պատկերի մոտ կանգնած աղջկան և ջղա-
գրգռություն էր ունենում: Նա ուզում էր ճշտել. «Բայց լսեցեք:
Ես շատ լավ գիտեմ, որ նա ինձ է նմանվում»: Մինչև երե-
կույթի վերջը նա տխուր մնաց, նա նորից կորցրեց նախորդ
օրը վերագտած վստահությունը:

Քերտենը խոսում էր նրա հետ, երբ հայտնեցին, որ մար-
կիզ դը Ֆարանդալը եկել է: Երբ մարկիզը ներս մտավ և
տանտիրուհուն մոտեցավ, նկարիչը վեր կացավ, բազկաթոռի
հտև անցավ և, «դե՛հ, հիմա էլ այս անասունը» շնջալով շուտ
եկավ, դեպի դուռը գնաց ու դուրս եկավ:

Կոմսուհին, լսելով նոր հյուրի հաճոյախոսությունները,
աչքերով փնտրեց Օլիվիեին, որպեսզի վերսկսի իրեն հե-
տաքրքրող գրույցը նրա հետ: Չտեսնելով նրան, կոմսուհին
հարցրեց.

— Ի՞նչ, մեր մեծ մարդը գնացե՞լ է:

Ամուսինը պատասխանեց.

— Կարծես այո, սիրելիս: Նա հենց նոր դուրս եկավ
առանց մնաք բարով ասելու:

Կոմսուհին զարմացավ, մի քանի վայրկյան խորհրդածոց,
տալա սկսեց զրուցել մարկիզի հետ:

Բարեկամները, այնուամենայնիվ, փափկանկատությունից
զրգված շուտով քաշվեցին. կոմսուհին իրեն պատահած դժ-
բախտությունից հետո դեռ չէր սկսել բացահայտ ընդունելու-
թյունները:

Եվ ահա, հագիվ անկողին պառկեց, նորից նրա մեջ երևան
եկան այն բոլոր անհանդստությունները, որ նրան համակել
էին գյուղում: Հիմա դրանք ավելի որոշակի էին դառնում, նա
դրանք զգում էր ավելի պարզորոշ. նա զգում էր, որ պա-
ռավում է:

Այդ երեկո կոմսուհին առաջին անգամ հասկացավ, որ իր
հյուրասենյակում, ուր մինչև հիմա միայն իրեն էին պաշտել,
մեծարել, դարպասել, սիրել, հիմա իր տեղը գրավել էր մի
որիշը, իր աղջիկը: Նա այդ իսկույն հասկացավ, զգալով, որ
այսուհետև բոլոր գովեստները ուղղվելու են Աննետին: Այդ
թագավորության մեջ, ինչպիսին է գեղեցիկ կնոջ տունը, այդ
թագավորության մեջ, ուր նա թույլ չի տալիս նսեմացնել
իրեն, ուրկից զգույշ ու համառ հոգածությամբ հեռացնում է
ամեն մի վտանգավոր մրցակցություն, ուր իրեն հավասար-
ներին ներս է թողնում՝ լսկ իր վստասալները դարձնելու հա-
մար, կոմսուհին պարզ տեսնում էր, որ վեհապետուհին դառ-
նում էր իր աղջիկը: Ինչպե՞ս անսովոր կերպով պիտի ճմլվեր
նրա սիրտը, երբ բոլոր աչքերն ուղղվեին նկարի կողքին կանդ-
նած Աննետին, որի ձեռքից բանել էր Բերտենը: Նա հանկարծ
իրեն զգում էր շքացած, պսակազերծ եղած, գահընկեց ար-
ված: Բոլորը նայում էին Աննետին, ոչ ոք չէր նայում իրեն:
Նա այնքան սովորել էր հաճոյախոսությունների ու բծնանք-
ների ամեն անգամ, երբ հիանում էին իր նկարով, նա այն-
քան վստահությամբ էր սպասում գովասանական խոսքերի,
որոնց ոչ մի արժեք չէր տալիս, բայց որոնք, այնուամենայ-
նիվ, շոյում էին նրա ականջը, որ այդ լքումը, այդ անսպա-
սելի պարտությունը և այդ հիացումը հանկարծ ամբողջու-
թյամբ աղջկա վրա փոխադրվելը հուզեցին, ապշեցրին, վի-

բավորեցին նրան ավելի, քան որևէ մրցակցութիւնն որևէ ուրիշ հանգամանքների մեջ:

Քայց որովհետև կոմսուհին պատկանում էր այն բնավորութիւններին, որոնք ամեն ճգնաժամի ժամանակ առաջին վհատութիւնից հետո հակազուում, պայքարում և մխիթարանքի փաստարկներ են գտնում, մտածեց, որ երբ իր սիրելի ազգիկը ամուսնանա, երբ իրենք դադարեն ապրել միևնույն հարկի տակ, իրեն այլևս հարկ չի լինի ենթարկվել այդ մշտական բաղդատութեանը, որ սկսում էր չափազանց ծանր դառնալ իր համար՝ իր բարեկամի աչքերի տակ:

Սակայն ցնցումը շատ ուժեղ էր եղել: Կոմսուհին տենց ունեցավ և բոլորովին շքեց:

Առավոտյան նա վեր կացավ հոգնած ու ջարդված և այն ժամանակ նրա մեջ ծագեց անհաղթահարելի պահանջ սփոփանք, աջակցութիւն, օգնութիւն գտնելու որևէ մեկի մոտ, որ կարող էր նրան բուժել այդ բոլոր վշտերից, այդ բոլոր հոգեկան ու ֆիզիկական տառապանքներից:

Նա իրոք զգում էր այնպիսի անհանգստութիւն, այնպիսի թուլութիւն, որ մտածեց խորհուրդ հարցնել իր բժշկին: Գուցե նա լրջորեն հիվանդանար, որովհետև օրգանիզմի համար հեշտ չէր մի քանի ժամվա ընթացքում անցնել տանջանքների ու հանգստացման հաջորդական փուլերով: Նա հեռագրով կանչել տվեց բժշկին և նրան սպասեց:

Ժամը տասնմեկի մոտ բժիշկը եկավ: Դա մեկն էր վերնախավի այն լուրջ բժիշկներից, որոնց շքանշաններն ու տիտղոսները երաշխիք են ծառայում նրանց կարողութեան, իսկ նրանց ճարպիկութիւնը հավասարազոր է գիտութեան, և որոնք, մանավանդ, մոտենալով հիվանդ կանանց, գտնում են այն քնքուշ խոսքերը, որոնք ավելի դարմանիչ են, քան դեղորայք:

Նա ներս մտավ, բարևեց, նայեց հիվանդին և ժպիտով ասաց.

— Դե՛հ, ծանր բան չէ: Այնպիսի աչքերով, ինչպիսիք ձերն են, երբեք լրջորեն չեն հիվանդանա:

Կոմսուհին իսկույն երախտագիտութիւն զգաց բժշկի այդ նախարանի համար և նրան պատմեց իր թուլութիւններին:

զղայնությունների, տխրությունների մասին և հարեանցիորեն հիշեց, որ ինքը երբեմն ունենում է հիվանդագիծ տեսք, որ անհանգստացնում է իրեն: Ուշագիր լսելով կոմսուհուն, բժիշկը նրան հարցրեց միայն ախորժակի մասին, ասես նա լավ էր ճանաչում կանացի այդ հիվանդության թաքուն ընույթը, ապա նրան քննեց, նայեց, մատների ծայրով ուսերը շոշափեց, նրա բազուկները բարձրացրեց, և, որսալով, անկասկած, նրա թաքուն միտքը, պրակտիկ բժշկի նրբամտությամբ հասկացավ, որ կոմսուհին իրեն էր դիմել ավելի շուտ իր գեղեցկությունը պահպանելու, քան իր առողջության համար, և նրան ասաց.

— Այո, դուք ունեք անեմիա և ջղային իանգարումներ: Փաղարմանալի չէ, քանի որ դուք ծանր վիշտ եք կրել: Հիմա ես ձեզ համար մի փոքրիկ դեղատոմս կգրեմ, և ամեն ինչ կարգին կլինի: Բայց սմենից առաջ պետք է ուտել կազդուրիչ բաներ, ընդունել մսաշուր, խմել ոչ թե ջուր, այլ գարեջուր: Մի հոգնեք, գիշերները երկար մի նստեք. և որքան կարելի է ջատ քայլեցեք: Շատ քնեցեք և մի քիչ էլ գիրացեք: Ահա այն ամենը, որ ես կարող եմ խորհուրդ տալ ձեզ, գեղեցիկ հիվանդ տիկին:

Կոմսուհին բժշկին լսել էր վառ հետաքրքրությամբ, շունալով գուշակել այն ամենը, ինչ նա չէր ասել, և կառչեց նրա վերջին խոսքից:

— Այո, ես նիհարել եմ: Մի ժամանակ ես շատ զորեղ էի և գուցե ինձ թուլացրի դիետա պահելով:

— Առանց որևէ կասկածի: Վատ բան չէ նիհար մնալ, երբ մարդ միշտ այդպես է եղել, բայց երբ մարդ գիտամբ է նիհարում, այդ միշտ լինում է ինչ-որ բանի հաշվին: Բարբրախտաբար, այդ հեշտ է դարձանվում: Մնաք բարով, տիկին:

Կոմսուհին իրեն ավելի լավ, ավելի կայտառ զգաց և նախաճաշին մարդ ուղարկեց հանձնարարված գարեջուրը բերելու, բերելու հենց գործարանի գլխավոր խանութից, որպեսզի ավելի թարմ լիներ:

Կոմսուհին վեր էր կենում սեղանից, Զրբ Բարտեմեյ ԶԶԻՍ մտաւ:

— Ահա նորից ես, — ասաց Բերտենը, — միշտ ես: Եկել եմ հարցնելու, թե գուք այսօր որևէ բան ունե՞ք անելու:

— Ոչ, չունեմ: Ինչո՞ւ եք հարցնում:

— Իսկ Աննե՞տը:

— Նույնպես ոչ:

— Այդ դեպքում կարո՞ղ եք ինձ մոտ գալ ժամը չորսի մոտերքը:

— Այո, բայց ի՞նչ նպատակով:

— Ես պետք է ուրվանկարեմ «Երազող կինը»: Ես նրա մասին ձեզ խոսել եմ և հարցրել, թե ձեր աղջիկը կարո՞ղ է համապատասխան դիրք ընդունել դրա համար: Դա ինձ մեծ ծառայություն կմատուցեր, եթե այսօր գար թեկուզ մի ժամով: Համաձա՞յն եք:

Կոմսուհին վարանում էր, և, ինքն էլ շիմանալով ինչու, տհաճություն էր զգում: Սակայն պատասխանեց.

— Լավ, բարեկամս, մենք ձեզ մոտ կլինենք ժամը չորսին:

— Ենորհակալություն: Դուք շատ սիրալիր եք:

Բերտենը գնաց կտավը պատրաստելու և սյուժեի մասին մտածելու, որսկսզի շատ շնորհակցներ ընատիպ ծառայելիք աղջկան:

Իսկ կոմսուհին գնաց մենակ, ոտքով՝ գնումներ անելու: Նա անցավ կենտրոնական մեծ փողոցներով, ապա Մալզեր-րի բուլվարով վերադարձավ դանդաղ քայլերով, քանի որ ոտները թուլացած էր զգում: Երբ Սենտ-Օգյուստեն եկեղեցու առջևից էր անցնում, հանկարծ ցանկություն ունեցավ ներս մտնելու և հանդատանալու: Նա հրեց մահուդով պատած դուռը, թեթևորեն ու հաճույքով շնչեց ընդարձակ տաճարի թարմ օդը, մի աթոռ առավ ու նստեց:

Կոմսուհին կրոնասեր էր, ինչպես շատ փարիզուհիներ: Նա հավատում էր աստծուն, առանց որևէ կասկածի, քանի որ չէր կարող ընդունել տիեզերքի գոյությունը առանց արարչի գոյության: Բայց, ինչպես շատերը, ստեղծող աստվածության ատրիբուտները խառնելով իր տեսողությանը մատչելի ստեղծված մատերիայի բնության հետ, նա հավիտենականին պատկերացնում էր գրեթե իբրև մարդու, նրան օժտելով հատկու-

թյուններով, որոնք գուշակում էր նրա ստեղծագործություններին մեջ. այնուամենայնիվ, նա որևէ հստակ գաղափար չունի, թե ինչ կարող էր իրականում լինել այդ խորհրդավոր արարիչը:

Կոմսուհին հաստատակամորեն հավատում, տեսականորեն պաշտում էր նրան և տարտամորեն վախենում էր նրանից. բանի որ, խղճի մտոք ասելով, նա չէր իմանում նրա դիտավորություններն ու ցանկությունները, ըստ որում շատ սահմանափակ վստահություն ուներ քահանաների նկատմամբ. որոնց բոլորին էլ զինվորական ծառայությունից խույս տված գյուղացիների որդիներ էր համարում: Նրա հայրը, փարիզյան բուրժուա, նրան ոչ մի կրոնական սկզբունք չէր պարտադրել, և նա մինչև ամուսնությունը ծեսերը կատարել էր բավական անփութորեն: Նրբ նոր դրությունը ճշտորեն որոշել էր նրա արտաքին պարտականությունները եկեղեցու վերաբերմամբ, նա ճշտապահորեն ենթարկվել էր այդ թեթև ծառայությունը:

Նա բազմաթիվ ու հանրահայտ մանկամսուրների հովանավոր դաման էր, երբեք բաց չէր թողնում կիրակնօրյա պատարագները և ողորմություն էր տալիս մուրացիկներին, իր համար՝ սեփական ձեռքով, իսկ մարդկանց համար՝ իր ծուխի փոխանորդ արբահոր միջոցով:

Նա հաճախ աղոթում էր պարտականությունից դրզված, ինչպես զինվորը ժամապահություն է անում զորավարի դռներ: Երբեմն նա աղոթում էր, որովհետև նրա սիրտը տխուր էր լինում, մանավանդ երբ վախենում էր, որ Օլիվիեն կթողնի իրեն: Այն ժամանակ, չհայտնելով երկնքին իր աղոթքի պատճառը, դիմելով աստծուն, ինչպես ամուսնուն, միամիտ երեսպաշտությամբ, նա օգնություն էր հայցում նրանից: Հոր մահից հետո և ապա, վերջերս, մոր մահից հետո, նա ունեցել էր ջերմեռանդության բուռն նոսպաներ, կրքոտ պաղատանքներ, սլացքներ դեպի նա, ով պահում ու մխիթարում է մարդկանց:

Ծվ ահա այսօր, պատահաբար մտնելով այդ եկեղեցին. նա հանկարծ զգաց աղոթելու խոր պահանջ, աղոթելու ոչ որևէ մեկի և որևէ բանի համար, այլ իր համար, միայն իր համար, ինչպես արդեն մի անգամ աղոթել էր մոր գերեզմանի

վրա: Նրան հարկավոր էր որևէ օգնութիւն, և հիմա նա կանչում էր աստծուն, ինչպես առավոտայան կանչել էր բժշկին:

Նա երկար մնաց ծնկների վրա եկեղեցու լուսնայան մեջ, որ երբեմն խզվում էր քայլերի դոփյունից: Ապա հանկարծ, ինչպես եթե ժամացույցի զարկերն իր սրտի մեջ հնչեին, նա սթափվեց հուշերից, ժամացույցը դուրս հանեց, դողաց, տեսնելով որ շուտով ժամը շորսը կլինի, և շտապ գնաց աղջկա մոտ, որին Օլիվիեն հավանաբար արդեն սպասում էր:

Նրանք նկարչին գտան արվեստանոցում, կտավի վրա Երազող կնոջ դիրքը ուսումնասիրելիս: Օլիվիեն ուզում էր կտավի վրա ճշտորեն վերարտադրել այն, ինչ տեսել էր Մոնսոյի զբոսայգում՝ Աննետի հետ գրոսնելիս. մի չքավոր երագուն աղջիկ՝ ծնկների վրա բացված գրքով: Նա երկար վարանել էր՝ ինչպես աներ այն, տգե՞ղ, թե սիրուն: Տգեղի մեջ նա ավելի բնորոշ, ավելի խոհուն կլիներ, ավելի ուժեղ միտք ու զգացում կզարթեցնէր. իսկ սիրունի մեջ ավելի հրապուրիչ կլիներ, ավելի հմայք կսփռեր, ավելի գուր կգար:

Իր փոքրիկ բարեկամուհուն նկարելու ցանկութիւնը վրձուեց հարցը: Երազող կինը սիրուն կլիներ, ուստի և այսօրվազը նա կկարողանար իրականացնել իր պոետական երազը, մինչդեռ տգեղը դատապարտված կլիներ անվերջ ու անհույս երազելու:

Հենց որ երկու կանայք ներս մտան, Օլիվիեն ասաց, ձեռքերը շփելով.

— Դե՛հ, օրիորդ Նանն, ուրեմն մենք միասին կաշխատենք:

Կոմսուհին մտահոգ էր երևում: Նա նստեց բազկաթոռի վրա և սկսեց նայել, թե ինչպես Օլիվիեն մեղմ լուսավորութիւն մեջ տեղավորեց այդու երկաթե աթոռը: Ապա նկարիչը գրքի պահարանը բաց արեց, որպեսզի մի գիրք առներ, և, մի քիչ վարանումից հետո, հարցրեց.

— Ի՞նչ է կարդում ձեր աղջիկը:

— Ինչ որ կուզեք: Տվեք նրան Վիկտոր Հյուգոյից մի հատոր:

— Դաւերի լեզե՞նդը:

— Համաձայն եմ:

Այն ժամանակ նկարիչը ասաց.

— Փոքրիկ, նստիր և առ ոտանավորների այս հավաքածուն: Բաց արա 336 էջը, ուր դու կգտնես Խեղճ մարդիկ վերանագիրը կրող բանաստեղծությունը: Կարդա ուշադիր, կամաց-կամաց, բառ առ բառ, ինչպես եթե ամենալավ գինին խմեիր, և դրանով արթիր, հուզվիր: Լսիր, թե քեզ ինչ կասի քո սիրտը: Ապա փակիր գիրքը, բարձրացրու քո աչքերը, մտածիր ու երազիր... Իսկ ես պատրաստեմ իմ աշխատանքի գործիքները:

Օլիվիեն մի անկյուն դնաց ներկերը ներկապնակի վրա հավաքելու, բայց, փոքր տախտակի վրա քամելով արճիճն խողովակները, որոնցից, ոլորվելով, նուրբ գույների օձիկներ էին դուրս գալիս, ժամանակ առ ժամանակ վերադառնում էր նայելու ընթերցանության մեջ խորասուզված աղջկան:

Օլիվիեի սիրտը սեղմվում էր, մատները գողում էին, նա այլևս չգիտեր, թե ինչ է անում, և, խառնելով գույները, խճճում էր երանգները, այնքան անհաղթահարելի հուզումը հանկարծ նրան համակել էր տասներկու տարի հետո, նույն տեղում հարություն առած այդ տեսիլքի առջև:

Հիմա Աննետը վերջացրել էր ընթերցումը և նայում էր իր առջև: Օլիվիեն, մոտենալով, նրա աչքերի մեջ նկատեց երկու ջինջ կաթիլներ, որոնք հոսում էին այտերն ի վար: Ծվ նկարիչը ցնցվեց այնպիսի մի հուզումից, որ խելահեղում է տղամարդուն, և, դիմելով կոմսուհուն, շշնջաց.

— Աստված, ինչքան նա գեղեցիկ է:

Բայց նկարիչը ապշեց, տեսնելով տիկին դը Գիլոուայի դալկացած ու այլալված դեմքը:

Հայն բացած, մի տեսակ սարսափով լցված աչքերով, կոմսուհին նայում էր աղջկան ու Օլիվիեին: Օլիվիեն անհանգրստությամբ համակված, մոտեցավ ու հարցրեց.

— Ի՞նչ է պատահել ձեզ:

— Ծս ուզում եմ խոսել ձեզ հետ:

Կոմսուհին վեր կացավ ու շտապ ասաց Աննետին.

— Սպասիր մի րոպե, դավակս, ես մի բան ունեմ ասելու պարոն Բերտենին:

Ապա կոմսուհին արագ անցավ կողքի ընդունարանը, ուր հաճախ սպասում էին Օլիվիին այցելողները: Նկարիչը նրան հետևեց մտաշփոթ, ոչինչ չհասկանալով: Հենց որ մենակ գտնվեցին, կոմսուհին նկարչի երկու ձեռքերը բռնեց ու թոթովեց.

— Օլիվիե, Օլիվիե, խնդրում եմ ձեզ, այլևս մի նկարեք նրան:

Օլիվիեն հուզված շշնջաց.

— Բայց ինչո՞ւ:

Կոմսուհին ընդհատվող ձայնով պատասխանեց.

— Ինչո՞ւ: Ինչո՞ւ: Գեո հարցնում է: Ուրեմն դուք չեք գտում, թե ինչու օ՞, ես պետք է ավելի կանուխ գուշակեի այդ, բայց ես միայն հիմա հասկացա... Ես ոչինչ չեմ կարող ասել ձեզ հիմա... ոչինչ: Գնացեք աղջկաս մոտ: Ասացեք, որ ինձ վատ եմ զգում, գնացեք մի կառք բերեք, իսկ մի ժամից հետո եկեք ինձ մոտ: Ես ձեզ առանձին կընդունեմ:

— Բայց վերջ ի վերջո ի՞նչ է պատահել ձեզ:

Թվում էր թե կոմսուհին հիմա ջղային նոպաների մեջ կրնկնի:

— Թողեք ինձ: Ես չեմ ուզում այստեղ խոսել: Գնացեք աղջկանս մոտ և մի կառք բերեք:

Օլիվիեն հարկադրված եղավ հնադանդվել և արվեստանոց վերադառնալ: Աննետը, ոչինչ չկասկածելով, նորից սկսեց կարդալ, սիրտը լցված պոետական ու ցավալի պատմվածքի պատճառած տխրությամբ: Օլիվիեն ասաց նրան.

— Մայրդ իրեն վատ է զգում: Ընդունարանում քիչ մնաց ուշքը գնար: Գնա մոտը: Ես հիմա էֆիր կբերեմ:

Օլիվիեն վազեց ննջասենյակ սրվակը առնելու և հտ վերադարձավ:

Նա նրանց գտավ մեկը մյուսի գրկի մեջ արտասվելիս: Աննետը, խորապես հուզված Խեղճ մառդկանցից, փղձկում էր, իսկ կոմսուհին մի քիչ թեթևացել էր, երբ իր վիշտն ու արցունքները միախառնվել էին աղջկա մեղմ վշտի ու արցունքների հետ:

Զհամարձակվելով խոսել, Օլիվիեն նրանց էր Ծայտմ. նույնպես ընկճված ինչ-որ անհասկանալի թախիծից:

Վերջապես նա ասաց.

— Դե՛հ, հիմա ավելի լա՛վ եք զգում ձեզ:

Կոմսուհին պատասխանեց.

— Այո, մի քիչ: Դա կանցնի: Դուք կառք կանչե՛լ եք:

— Այո՛, հիմա կգա:

— Շնորհակալութիւն, իմ բարեկամ: Դա ոչինչ բան է: Ես վերջին ժամանակներս շատ վիշտ ունեցա:

— Կառքը եկել է,— հայտնեց շուտով ծառան:

Եվ Բերտենը, թաքուն անդոհներով լի, մինչև կառքը ուղեկցեց գունաթափ ու դեռևս ուժաթափ իր բարեկամուհուն, որի սրտի բաբախումներն զգում էր լանջազգեստի տակ:

Երբ Բերտենը մենակ մնաց, յուրովի հարցրեց. «Ի՞նչ է պատահել նրան: Ինչի՞ց է այդ նոպան»: Եվ պատասխանը փնտրեց, պտտվելով ճշմարտութեան շուրջ, բայց չվճռելով այն երևան հանել: Վերջապես նա մտեցավ ճշմարտութեան. «Ահա թե ինչ,— ասաց նա յուրովի,— մի՞թե Անին կարծում է, որ ես դարպասում եմ իր աղջկան: Դա շափազանցութիւն կլինի»: Եվ խելացի ու աղնիվ փաստարկներով հերքելով այդպիսի ենթադրութիւնը, Օլիվիեն զայրացավ, թե ինչպես Անին իր առողջ, գրեթե հայրական սերը կարող էր թեկուզ մի րոպե ինչ-որ տարփանքի տեղ ընդունել: Նա աստիճանաբար գրգռվում էր կոմսուհու դեմ, նա թույլ չէր տա, որ կոմսուհին համարձակվեր իրեն կասկածել այդպիսի պղծութեան, այդպիսի անորակելի ստորութեան մեջ, և մտադիր էր նրա հետ խոսակցութեան ժամանակ ամենևին չծածկել իր վրդովմունքը:

Օլիվիեն դուրս եկավ կոմսուհու մոտ գնալու համար, շտապելով բացատրվել: Ամբողջ ճանապարհին աճող զայրույթով սա պատրաստեց այն փաստարկներն ու խոսքերը, որոնք պետք է արդարացնէին իրեն և փոխհատուցէին նման անվաստահութեան համար:

Նա կոմսուհուն գտավ բազմոցի վրա ընկողմանած, մտաւտանջութիւնից այլայլված դեմքով:

— Դե՛հ, սիրելիս,— ասաց Օլիվիեն շոր տոնով,— բացատրեցեք ինձ քիչ առաջվա տարօրինակ տեսարանը:

Կոմսուհին պատասխանեց ջարդված ձայնով.

— Ի՞նչ, դուք դեռ չե՞ք հասկացել:

— Խոստովանում եմ, ոչ:

— Դե՛հ, ուրեմն, Օլիվիե, լավ փնտրեցեք ձեր սրտի մեջ:

— Իմ սրտի մե՛ջ:

— Այո, ձեր սրտի խորքում:

— Չեմ հասկանում: Ավելի պարզ ասացեք:

— Լավ փնտրեցեք ձեր սրտի խորքում, արդյոք այնտեղ որևէ վտանգավոր բան չկա՞՝ ձեզ համար և ինձ համար:

— Կրկնում եմ ձեզ, որ ես չեմ հասկանում: Գուշակում եմ, որ ինչ-որ բան կա ձեր երևակայության մեջ, բայց իմ խղճի մեջ ոչինչ չկա:

— Ես ձեզ չեմ խոսում ձեր խղճի մասին, ես խոսում եմ ձեր սրտի մասին:

— Ես հանելուկներ գուշակել չգիտեմ: Խնդրում եմ ձեզ, ավելի պարզ խոսեցեք:

Այն ժամանակ կոմսուհին դանդաղորեն բարձրացնելով ձեռքերը, բռնեց նկարչի ձեռքերից ու բաց շթուկեց, ապա ասաց այնպես, ինչպես եթե յուրաքանչյուր բանը վիշտ պատճառներ նրան.

— Զգուշացեք, իմ բարեկամ, գուք սիրահարվելու եք իմ աղջկան:

Օլիվիեն բրտորեն ետ քաշեց ձեռքերը և ամոթալի կասկածը հերքող անմեղի շտապողականությամբ, բուռն շարժումներով, բորբոքումով սկսեց պաշտպանվել և, իր հերթին, կոմսուհուն մեղադրել այդպիսի կասկածների ունենալուն համար:

Կոմսուհին թույլ տվեց նրան երկար խոսել, բայց, համառորեն չվստահելով, համոզված լինելով իր խոսքերի իրավացիության մեջ, պատասխանեց.

— Բայց ես ձեր վրա չեմ կասկածում, իմ բարեկամ: Դուք չգիտեք, թե ինչ է տեղի ունենում ձեր մեջ, ինչպես ես էլ չգիտեի այսօր առավոտյան: Դուք ինձ հետ այնպես եք խոսում, ասես ես ձեզ մեղադրել եմ Աննետին հրապուրելու ցանկության մեջ: Օ՛, ո՛չ: Օ՛, ո՛չ: Ես գիտեմ, թե ինչքան դուք ազնիվ եք, ինչքան դուք արժանի եք ամեն հարգանքի ու ամեն վրատահության: Ես միայն ձեզ խնդրում եմ, ձեզ աղաչում եմ նայել ձեր սրտի խորքում և ձեզ հարց տալ, թե իմ աղջկա

եկատմամբ ձեր մեջ ծագող զգացումը արդյոք չի՞ կրում.
հակառակ ձեր կամքի, մի քիչ այլ բնույթ, քան պարզ բարե-
կամությունը:

Օլիվիեն վրդովվեց, և հետզհետե ավելի հուզվելով, նորից
պահեց պաշտպանել իր ազնվությունը, ինչպես պաշտպանել
էր առաջ, միայնակ, այստեղ գալու ճանապարհին:

Կոմսուհին սպասեց, որ Օլիվիեն վերջացնի խոսքերը, ապա
առանց բարկության, առանց տատանվելու իր համոզման
մեջ, բայց ահավոր կերպով գունաթափ, շշնջաց.

— Օլիվիեն, ես լավ գիտեմ այն ամենը, ինչ դուք ասում
եք, և մտածում եմ այնպես, ինչպես դուք: Բայց ես վստահ
եմ, որ չեմ սխալվում: Լսեցեք, խորհեցեք, հասկացեք: Իմ
աղջիկը շփազանց նման է ինձ, նա ամեն ինչում ճիշտ այն-
պես է, ինչպես ես էի անցյալում, երբ ինձ սկսեցիք սիրել,
ուստի դուք անպայման կսիրեք նրան:

— Ուրեմն,— բացականչեց Օլիվիեն,— դուք համարձակ-
վում եք իմ երեսին նման մեզադրանք նետել միայն այդ պարզ
ենթադրության և այդպիսի ծիծաղելի պատճառաբանության
հիման վրա—նա սիրում է ինձ, իմ աղջիկը նման է ինձ, հե-
տևաբար կսիրի իմ աղջկան:

Բայց տեսնելով, որ կոմսուհու դեմքը հետզհետե ավելի
էր այլայլվում, Օլիվիեն շարունակեց ավելի մեղմ ձայնով.

— Ահա թե ինչ, սիրելի Անի, այդ աղջնակը ինձ այնպես
գուր է գալիս հենց այն պատճառով, որ նրա մեջ ես նորից
գտնում եմ ձեզ: Ձեզ, միայն ձեզ եմ ես սիրում, երբ նայում
եմ նրան:

— Այո, հենց դրանից է, որ ես սկսում եմ այդպես մտա-
տանջվել, հենց այդ է, որ ինձ այնքան սաստիկ վախեցնում
է: Դուք դեռ չեք հասկանում, թե ինչ եք զգում: Որոշ ժամա-
նակ հետո դուք այլևս չեք սխալվի այս խնդրում:

— Անի՛, վստահեցնում եմ ձեզ, որ դուք խելագար-
վում եք:

— Ուզո՞ւմ եք ապացույցներ:

— Այո՛:

— Դուք երեք տարի շեկաք Ռոնսիեթ, հակառակ իմ թա-

խանձանքներին: Բայց դուք հապշտապ եկաք, երբ ձեզ առաջարկեցին դնալ այնտեղ, մեր երկուսի ետևից:

— Ա՛հ, ա՛յ թե ինչ: Դուք ինձ մեղադրո՞ւմ եք, որ ես ձեզ չեմ թողել մենակ, իմանալով, որ դուք հիվանդ եք ձեր մոր մահից հետո:

— Դիցուք: Չեմ պնդի: Բայց ձեզ մոտ Աննետին տեսնելու այնպիսի բուռն պահանջ կար, որ դուք չկարողացաք բաց թողնել այսօրվա օրը և ինձ խնդրեցիք նրան ձեզ մոտ բերել նկարելու պատրվակի տակ:

— Իսկ դուք չէի՞ք ենթադրում, որ այդ ձե՛զ էի ուզում ես տեսնել:

— Այս բոպեիս դուք ձեր դեմ եք փաստարկում: Դուք աշխատում եք համոզել ձեզ, բայց ինձ չեք խաբի: Նորից լսեցեք: Ինչո՞ւ դուք անցյալ օրը երեկոյան դուրս եկաք հանկարծակի, երբ ներս մտավ մարկիզ դը Ֆարանդալը: Դուք այդ դիտե՞ք:

Այս դիտողությունից զարմացած, անհանգստացած, զինաթափված՝ Օլիվիեն շփոթվեց: Ապա դանդաղորեն ասաց.

— Բայց... ես չգիտեմ... ես հոգնել էի... և հետո, անկեղծորեն ասելով, այդ ապուշը ազդում է իմ ջղերի վրա:

— Այդ երբվանի՞ց:

— Վաղուց:

— Ներեցեք: Ես ձեր գովասանքն եմ լսել նրա մասին: Առաջ նա ձեզ դուր էր գալիս, լիովին անկեղծ եղեք, Օլիվիե:

Օլիվիեն մի քանի բոպե մտածեց և ապա, բառեր փնտրելով, ասաց.

— Այո, հնարավոր է, որ ձեր հանդեպ ունեցած իմ խոր սերը ինձ ստիպում է այնպես սիրել բոլոր ձերոնց, որ ես փոխած լինեմ իմ կարծիքը այդ հիմարի մասին. ինձ համար միևնույն է, ես նրան երբեմն կհանդիպեմ թե ոչ. բայց ինձ համար նեղացուցիչ է նրան գրեթե ամեն օր տեսնել ձեզ մոտ:

— Իմ աղջկա տունը իմ տունը չի լինի: Բայց բավական է այդ մասին: Ինձ հայտնի է ձեր սրտի շիտակությունը: Ես գիտեմ, որ դուք լավ կմտածեք իմ ասածների մասին: Երբ դուք կկշռադատեք, ապա կհասկանաք, որ ես ձեզ մի մեծ վտանդ եմ ցույց տվել, բայց առայժմ գեռ ուշ չէ դրանից խուսափել:

Եվ դուք պետք է զգուշանաք: Հիմա խոսենք ուրիշ բանի մասին. համաձայն եք:

Օլիվիեն շառարկեց: Հիմա նա անտրամադիր էր, չգիտեր ինչի մասին մտածեր, թեև իրապես խորհրդածելու պահանջ էր զգում: Եվ նա դուրս եկավ զանազան բաների մասին քառորդ ժամ գրուցելուց հետո:

IV

Դանդաղ քայլերով Օլիվիեն տուն էր վերադառնում, ճրնշված, ասես հենց նոր ընտանեկան ամոթալի մի գաղտնիք էր իմացել: Նա փորձում էր հետազոտել իր սիրտը, թափանցել նրա մեջ, կարդալ ներքին կյանքի գրքի այն ինտիմ էջերը, որոնք ասես կպած են մեկը մյուսին, այնպես որ երբեմն միայն մի օտար ձեռք կարող է դրանք բաժանել և շուտ տալ: Անշուշտ, նա չէր կարծում, որ ինքը սիրահարված է Աննետին: Կոմսուհին, որի խանդոտ կասկածանքը չէր դադարում զգաստ լինել, հեռվից զգացել էր վտանգը և ցույց էր տվել նրան ավելի շուտ, քան այն երևացել էր: Բայց մի՞թե այդ վտանգը կարող էր երևալ վաղը, մյուս օր, մի ամիս հետո: Այդ անկեղծ հարցին էլ նա աշխատում էր անկեղծորեն պատասխանել: Իհարկե, փոքրիկ աղջիկը Օլիվիենի մեջ արթնացնում էր գործվանքի բնազդ, բայց տղամարդու մեջ այնքան շատ են այդ բնազդները, որ շպետք է վտանգավորները խառնել անվնասների հետ: Օրինակ, Օլիվիեն շատ էր սիրում կենդանիների, մանավանդ կատուներին, և չէր կարող նրանց մետաքսե մորթը տեսնել ու չհամակվել նրանց գալարուն, փափուկ կոնակը շոյելու, նրանց էլեկտրական բուրդը համբուրելու անհաղթահարելի, զգայական ցանկությամբ: Այն հակումը, որ նրան քաշում էր դեպի երիտասարդ աղջիկը, որոշ չափով նման էր այն անորոշ ու անմեղ ցանկություններին, որոնք ծնվում են մարդկային նյարդերի շղաղարող ու շթուլացող թրթիռներից: Նրա աչքերը, նկարչի ու տղամարդու աչքերը, նրա պուրված էին Աննետի թարմությամբ, գեղեցիկ, լուսաշող կյանքի այդ ընձյուղով, նրա մեջ շողացող ջահելության այդ ավիշով. և Օլիվիենի սիրտը, որ լի էր կոմսուհու հետ երկարա-

տն կապի հուշերով, Աննետի ու մոր արտասովոր նմանութ-
յան մեջ գտել էր անցյալ զգացումների վերհիշում, զգա-
ցումներ, որոնք քնել էին նրա սիրո առաջին օրերից հետո, և,
թերևս, թեթևորեն դողացել էր զարթնումից: Զարթնումի՞ց:
Այո: Այգպես էլ էր: Այդ միտքը լուսավորեց Օլիվիին: Նա
իրեն զարթնած էր զգում տարիների քնից հետո: Եթե նա,
առանց այդ մասին կասկածելու, սիրեր Աննետին, նա աղջկա
մոտ կզգար ամբողջ էությունն այն ջահելացումը, որ բարեփո-
խում է մարդուն, նոր կրթի բոց արծարծելով նրա մեջ: Ոչ,
այդ աղջիկը լուկ բորբոքել էր հին կրակը: Օլիվիին շարունա-
կում էր սիրել հենց մորը, բայց, անկասկած, նախկինից ավե-
լի ուժեղ, շնորհիվ աղջկան, որի մեջ մայրը վերածնվել էր:
Ծվ Օլիվիին այդ եզրակացությունը ձևակերպեց այսպիսի
հանգստացուցիչ սովեստություններով. սիրել կարելի է միայն մի
անգամ: Իսկ սիրտը կարող է հաճախ հուզվել որևէ ուրիշ
էակի հանդիպումից, որովհետև մարդիկ միմյանց նկատմամբ
կրում են կա՛մ ձգողական, կա՛մ վանողական զգացումներ:
Այդ բոլոր ազդեցություններից ծնվում է բարեկամություն,
կիրք, տիրապետության ծարավ, վառ ու կենդանի բռնկում-
ներ, բայց ամենևին ոչ իսկական սեր: Որպեսզի իսկական
սեր լինի, երկու էակներ պետք է այնպես ծնված լինեն միմ-
յանց համար, միացած լինեն հայացքների ու ճաշակների
այնպիսի ընդհանրությամբ, մարմնական ու հոգեկան այնպի-
սի նմանությամբ, բնավորությունների այնպիսի նմանու-
թյամբ, փոխադարձ այնպիսի կապերով, որ արդեն անբաժա-
նելի լինեն մեկը մյուսից: Ըստ էության, մենք սիրում ենք
ոչ այնքան տիկին X-ին կամ պարոն Z-ին, որքան կնոջ կամ
տղամարդուն, բնության—այդ մեծ էզի—ստեղծած անանուն
էակին, էակ, որ ունի այնպիսի օրգաններ, ձև, սիրտ, միտք,
ընդհանուր կերպարանք, որոնք, ինչպես մագնիս, քաշում են
մեր օրգանները, մեր աչքերը, շրթները, սիրտը, միտքը, մեր
բոլոր զգայական ու հոգեկան ցանկությունները: Մենք սիրում
ենք տիպարը, այսինքն՝ մի անձի մեջ կենտրոնացումը բոլոր
մարդկային հատկությունների, որոնք կարող են մեզ հրապու-
րել ուրիշների մեջ առանձին:

Օլիվիի համար տիկին զը Գիլոուան եղել էր այդ տիպա-

րը. տևականութիւնն իրենց կապի, որից Օլիվիենն շէր ձանձ-
րացել, ստուգապէս այդ էր ապացուցում: Իսկ Աննետը ֆի-
զիկապէս այնքան նման էր երիտասարդ ժամանակվա իր մո-
բը, որ այդ նմանութիւնը խաբում էր, և զարմանալի ոչինչ
չկա, որ նրա սիրտը, տղամարդու սիրտը, մի քիչ խլրտել էր.
Քենն շէր ենթարկվել հրապուրանքի: Նա պաշտել էր մի կնոջ.
Նրանից ծնվել էր մի ուրիշ կին, գրեթե նման: Օլիվիենն իրոք
չէր կարողանում իրեն զսպել, որպեսզի երկրորդի նկատմամբ
չկրէր որոշ համակրանք, մնացորդը կրքոտ սիրո, որ նա տա-
ծել էր առաջինի նկատմամբ: Իրա մեջ ոչ մի վատ բան չկար,
դրա մեջ ոչ մի վտանգ չկար: Միայն թե նրա տեսողութիւնն
ու հիշողութիւնը ենթարկվում էին այդ երևութական վերա-
նութեան պատրանքին, բայց նրա բնազդը շէր մոլորվում.
Չանի որ երիտասարդ աղջկա նկատմամբ նվազագույն խոռվիչ
ցանկութիւնն իսկ շէր ունեցել:

Սակայն կոմսուհին Օլիվիենին մեղադրում էր, որ նա խան-
դում է մարկիզին: Մի՞թե դա ճիշտ էր: Օլիվիենն նորից խըս-
տորեն քննեց իր խիղճը և համոզվեց, որ իրոք մի քիչ խան-
դում է: Բայց ի՞նչ զարմանալի բան կա դրա մեջ: Մի՞թե մենք
չարունակ չենք խանդում այն տղամարդկանց, որոնք դար-
պասում են որևէ կնոջ: Մի՞թե մենք փողոցում, ուստորա-
նում, թատրոնում որոշ թշնամանք չենք սաժում այն պա-
րոնի նկատմամբ, որ անցնում կամ մտնում է մի գեղեցիկ
աղջկա թեւանցուկ արած: Կնոջ ամեն մի տիրապետող մրցա-
կից է: Նա գոհացած արու է, մի հաղթանակող, որին նախան-
նում են ուրիշ արուներ: Եվ վերջապէս, զանց առնելով ֆիզիո-
լոգիական այս նկատառումները, եթե բնական է, որ Օլիվիենն
Աննետի նկատմամբ մի քիչ ուժեղ համակրանք տածի նրա
մոր հանդեպ զգացած սիրո շնորհիվ, ապա մի՞թե բնական չէ.
որ Օլիվիենի մեջ որոշ անասնական ատելութիւն զարթնի Ան-
նետի ապագա ամուսնու նկատմամբ: Օլիվիենն առանց դժվա-
րութեան կհաղթահարեր այդ ստոր զգացումը:

Սակայն Օլիվիենի հոգու խորքում դառնութիւն, գժգոհու-
թիւն էր մնացել հենց իր և կոմսուհու նկատմամբ: Մի՞թե
նրանց ամենօրյա փոխհարարութիւնները չէին բարդանա-
լու այն անվստահութեամբ, որ Օլիվիենն զգալու էր կոմսուհու-

Վոզմից: Մի՞թե Օլիվիեն ստիպված չպիտի լիներ խիստ, հոգ-
նեցուցիչ ուշադրութեամբ հետևելու իր յուրաքանչյուր խոս-
քին, յուրաքանչյուր արարքին, յուրաքանչյուր նայվածքին,
երիտասարդ աղջկա հետ վերաբերմունքի ամենաչնչին ման-
րութին, որովհետև այն բոլորը, ինչ նա անելու էր, այն բո-
լորը, ինչ նա ասելու էր, կասկածելի էր երևալու մորը: Օլի-
վիեն տուն վերադարձավ վատ տրամադրութեամբ և սկսեց
իրար ետևից ծխել այն ջղայնացած մարդու մոլեգնութեամբ,
որ իր ծխախոտը վառելու համար տասը լուցկի է ծախսում:
Նա իզուր փորձեց աշխատել: Թվում է թե նրա ձեռքը, աչքը,
միտքը կորցրել էին նկարչության վարժությունը, ասես մոռա-
ցել էին այն, ասես երբեք չէին իմացել ու կիրառել այդ ար-
հեստը: Նա վերջացնելու համար վերցրեց սկսած մի փոքր
կտավ՝ փողոցի անկյունում երգող կույրը, և նրան նայեց
անհաղթահարելի անտարբերութեամբ և զգաց այնպիսի ան-
զորութիւն, որ ներկայակեր ձեռքում նստեց ու մոռացավ
նրա մասին, թեև շարունակում էր նայել սևեռուն ու թարթա-
փուն հայացքով:

Ապա հանկարծ Օլիվիեն սկսեց կրծել անտանելի տենդա-
զին սրտնեղուքը, որ ժամանակը չի շարժվում, վայրկյաննե-
րը չեն վերջանում: Մինչև ճաշը, որի համար ակումբ էր գնա-
լու, ի՞նչ պիտի աներ, քանի որ չէր կարողանում աշխատել:
Փողոց դուրս գալու միտքը նրան առաջուց հոգնեցնում
էր, գզվանքով լցնում դեպի մայթերը, անցորդները, կառքերն
ու խանութները. իսկ երբ մտածեց այսօր այցելութեան գնալ
որևէ մեկի մոտ, նրա մեջ հանկարծ ատելութիւն ծագեց այն
բոլոր մարդկանց նկատմամբ, որոնց ճանաչում էր:

Ուրեմն ի՞նչ պիտի աներ: Նա իր արվեստանոցում կճեմեր
ես ու առաջ, յուրաքանչյուր շրջադարձին նայելով պատի ժա-
մացույցին, իմանալու թե արդյոք նրա սլաքը մի քանի վայր-
կյան առաջ չի՞ շարժվել: Ա՛հ, նա ծանոթ էր դոնից մինչև գե-
ղորներով զարդարված պահարան կատարվող այդ երթերին:
Սուսանդի, խոյանքի, ներշնչման այն ժամերին, երբ աշխա-
տանքը բեղմնավոր ու թեթև է, ստեղծագործութիւնից կեն-
դանացած, զվարթացած, ջերմացած ընդարձակ սենյակում
այդ ետ ու առաջ քայլելը հաճելի ընդմիջում էր, իսկ անզո-

րության ու զգվանքի ժամերին, այդ դժբախտ ժամերին, երբ
նրան թվում էր, թե աշխարհում ոչինչ չկա, որի համար ար-
ժինար որևէ ճիգ գործ դնել, դա բանտարկյալի զազրելի զրո-
տանքն էր իր զնդանում: Եթե նա գոնե մի ժամ կարողանար
բնել բազմոցի վրա: Բայց ոչ, նա չէր քնի, նա դեսուդեն-
կրնկներ, մինչև հասներ լիակատար վհատության: Որտեղի՞ց
էր հանկարծ եկել այդ մուսյլ տրամադրությունը: Նա մտա-
ծեց. «Սա ահավոր կերպով ջղային եմ դառնում, եթե ինչ-որ
աննշան պատճառից նման վիճակի մեջ եմ բնկնում»:

Այն ժամանակ Օլիվիեն վերցրեց՝ մի գիրք: Գարեբի լե-
զենդը դեռևս մնացել էր երկաթե աթոռի վրա, ուր թողել էր
Աննետը: Օլիվիեն բաց արեց հատորը, երկու էջ ոտանավոր
կարդաց և շհասկացավ: Չհասկացավ, ասես դրանք օտար
լեզվով էին գրված: Նա ջղայնացավ և սկսեց նորից կարդալ,
որպեսզի նորից համոզվի, որ իրոք չի թափանցում նրանց
խմաստի մեջ: «Դե՛հ,—ասաց նա յուրովի,—ես կարծես ցնդել
եմ»: Բայց հանկարծ, ասես ներշնչումով, նա գլխի բնկավ.
Թե ինչի վրա կարելի էր սպանել երկու ժամը, որ մնում էր
մինչև ճաշ: Նա հրամայեց տաքացնել յոգարանի ջուրը և
նրա մեջ պառկած մնաց, դաղջ ջրից փափկած ու հանգըս-
տացած, մինչև այն ժամանակ, երբ ծառան բերելով սպիտա-
կեղենը, նրան արթնացրեց կիսաքնից: Այն ժամանակ նա
զնաց ակումբ, ուր հավաքվել էին նրա սովորական բարե-
կամները: Նրան ընդունեցին գրկաբաց ու բացականչությու-
ններով, որովհետև արդեն մի քանի օր նրան չէին տեսել:

— Գյուղից եմ վերադարձել,— ասաց Օլիվիեն:

Այդ բոլոր մարդիկ, բացառությամբ բնանկարիչ Մալդա-
նի, խոր արհամարհանք էին տածում գյուղի նկատմամբ:
Ռոկոլիանն ու Լանդան, ճիշտ է, որսի էին գնում այնտեղ,
բայց դաշտերում ու անտառներում նրանց դուր էր գալիս
միայն նայել, թե ինչպես իրենց կրակոցից փետրագնդի նման
բնկնում են փասիանը, լորը կամ կաքավը կամ կլոունի նման
հինգ—վեց անգամ գլուխկոնձի է տալիս խփված նապաստակը,
որի յուրաքանչյուր թավալման ժամանակ երևում է պոչի սպի-
տակ մաղերի փունջը: Չհաշված աշնանային ու ձմեռային այս
բավականությունները, նրանք գյուղը սպանիչ կերպով ձանձ-

քալի էին համարում: Ռոկոլիանը ասում էր. «Ես ջահել կանանց գերադասում եմ ջահել կանաչից»:

Ճաշը, ինչպես միշտ, անցավ աղմկալի ու զվարթ, աշխուժացած վեճերից, որոնց մեջ ոչ մի նորութիւն չկար: Բերտանը, իրեն ոգևորելու համար, շատ խոսեց: Նրան գտան ջահելացած. բայց նա, հենց որ սուրճը խմեց և բանկիր Լիվերդիի հետ վաթսուն միավոր բիլիարդ խաղաց, դուրս եկավ: Նա մի քիչ սլքտաց Մադլեն եկեղեցու և Թերու փողոցի միջև, երեք անգամ անցավ Վոդվիլի առջևից, մտածելով՝ չդեռ՝ այնտեղ, կառք շվարձի՝ Հիպպոդրոմ գնալու համար, բայց միտքը փոխեց և ուղղվեց դեպի Նոր կրկես, ապա հանկարծ շուռ եկավ ծո և առանց նպատակի, առանց դրդապատճառի, առանց ծրագրի բարձրացավ Մալզերր բուլվարով և քայլերը դանդաղեցրեց կոմսուհի դը Գիլոուայի տանը մոտենալիս: «Նա գուց՞ տարօրինակ գտնի, եթե ինձ նորից տեսնի այսօր»,— մտածեց Օլիվիեն: Բայց նա իրեն հանգստացրեց մտածելով, որ ոչ մի տարօրինակ բան չի լինի, եթե ինքը երկրորդ անգամ այցելի նրա առողջութեան մասին տեղեկանալու:

Կոմսուհին Աննետի հետ մենակ էր փոքր հյուրասենյակում և առաջվա նման ծածկոց էր գործում աղբատների համար:

Երբ Օլիվիեն ներս մտավ, կոմսուհին պարզապես ասաց.

— Օ՛, այդ դո՞ւք եք, բարեկամս:

— Այո, ես անհանգստանում էի, ուզեցի ձեզ տեսնել: Ինչպե՞ս եք ձեզ դգում:

— Շնորհակալութիւն, բավական լավ...

Կոմսուհին մի քիչ սպասեց, ապա ավելացրեց, ջեշտված գիտավորութեամբ.

— Իսկ դո՞ւք:

Անբռնազբոսիկ կերպով ծիծաղելով, Օլիվիեն պատասխանեց.

— Օ՛, շատ լավ, շատ լավ: Ձեր երկյուղները ոչ մի հիմք չունենին:

Կոմսուհին, դադարելով ծածկոցը. գործել, դանդաղորեն աչքերը բարձրացրեց Օլիվիեի վրա. նրա այրող հայացքի մեջ ազերսանք ու կասկածանք կար:

— Ճիշտ եմ ասում, — ավելացրեց Օլիվիեն:

— Ավելի լավ, — պատասխանեց կոմսուհին մի քիչ բռնագրասիկ ժպիտով:

Օլիվիեն նստեց և առաջին անգամ այս տանը նրան հասակեց անհատաբանարկի մի տրամուխուն, մտքի յուրահատուկ կաթվածահարութուն, շատ ավելի ուժեղ, քան այն, որ անեցել էր ցերեկով՝ կտավի առջև:

Կոմսուհին ասաց աղջկան.

— Կարող ես շարունակել դավակա: Այդ նրան չի խանգարի:

Օլիվիեն հարցրեց.

— Ի՞նչ էր անում աղջիկդ:

— Մի ֆանտազիա էր սովորում:

Աննետը վեր կացավ ու մտեցավ դաշնամուրին: Ինչպես ճիշտ, Օլիվիեն հայացքով հետևեց Աննետին, առանց մտածելու, նրան սիրուն պտնելով: Բայց այդ միջոցին նա իր վրա չգաց մոր հայացքը և մեկեն գլուխը շուռ տվեց ուրիշ կողմ. ասես ինչ-որ բան էր որոնում հյուրասենյակի մութ անկյունում:

Կոմսուհին գործասեղանի վրայից վերցրեց մի փոքրիկ սակե ծխախոտատուփ, որ Օլիվիեից էր ստացել, բաց արեց և նրան ծխախոտ առաջարկեց.

— Միտք, իմ բարեկամ: Դուք գիտեք, որ ես սիրում եմ, երբ մենակ ենք լինում:

Օլիվիեն ծխեց: Սկսեց հնչել դաշնամուրի նվագը: Դա հին և աշակի, սիրուն ու թեթև մի կտոր էր. թվում էր թե նրա մեջ լողիան մեղմ, լուսնյակ, գարնանային երեկոյից էր ներշնչված:

Օլիվիեն հարցրեց.

— Այդ ո՞ւմն է:

Կոմսուհին պատասխանեց.

— Շումանին: Սա քիչ է ծանոթ, բայց հրաշալի է:

Օլիվիեի մեջ աճում էր Աննետին նայելու ցանկությունը. բայց նա չէր համարձակվում: Հարկավոր էր միայն մի փոքրիկ շարժում անել, վզի մի թեթև շարժում, և կողքից նրան կերևային նոտաները լուսավորող մոմերի հրեղեն լեղունները:

Քայց նա այնքան լավ էր գուշակում, այնքան պարզ էր նկատում կոմսուհու հետապնդող ուշադրութիւնը, որ անշարժ նստել էր, նայելով իր առջև, և ասես, հետաքրքրութեամբ հետևում էր ծխախոտի ծխի մոխրագույն քուլաներին:

Տիկին զր Գիլոուան շնչաց.

— Ա՞յդ է ձեր բոլոր փսելիքը:

Օլիվիենն ժպտաց.

— Չպետք է բարկանալ: Դուք դիտեք, որ երաժշտութիւնը հիպնոսացնում է ինձ և կլանում իմ բոլոր խոհերը: Ես ձեզ կասեմ քիչ հետո:

— Ա՞հ, — ասաց կոմսուհին, — մայրիկի մահից առաջ ես ինչ-որ բան էի սովորել ձեզ համար: Ես այդ երբեք ձեզ չեմ նվագել և հիմա կնվագեմ, երբ փոքրիկը կվերջացնի. դուք կտեսնեք, թե դա ինչ տարօրինակ բան է:

Կոմսուհին իսկական տաղանդ և երաժշտութեան մեջ ներդրված զգացումների նուրբ ըմբռնում ուներ: Դրա մեջ էլ թաքնված էր նրա հմայքի տիրական ուժը, որ այնպես ներգործում էր նկարչի զգայութեան վրա:

Շենց որ Աննետը վերջացրեց Շումանի դյուղական սիմֆոնիան, կոմսուհին վեր կացավ ու նրա տեղը նստեց: Արտասովոր մի մելոդիա զարթնեց նրա մատների տակ, մի մելոդիա, որի բոլոր ֆրազները գանգատներ էին թվում, միշտ նոր, միշտ փոփոխական, անվերջանալի գանգատներ. անընդհատ կրկնվող մի նոտան ներխուժում էր մելոդիայի մեջ, հատելով, անշամահատելով, տրոհելով այն, ինչպես միայր, անզագրում. տեական ձիշ, ինչպես տեսիլքի անլուծելի կոշ:

Քայց Օլիվիենն նայում էր իր դիմաց նստած Աննետին, և ոչինչ չէր լսում, ոչինչ չէր հասկանում:

Նա նայում էր Աննետին, ոչնչի մասին չմտածելով, հաճույք ստանալով նրա տեսքից, ինչպես սովորական ու հաճելի մի բանից, որից զրկվել էր, և հիմա արբում էր նրանով, ինչպես ըմպում են ջուրը՝ ծարավ ժամանակ:

— Է՛հ, ինչպե՞ս է, — ասաց կոմսուհին: — Մի՞թե սա գեղեցիկ չէ:

Օլիվիենն, սթափված, բացականչեց.

— Հրաշալի՛, հոյակա՛յ է: Ո՞ւմն է դու:

— Գուք շգիտե՞ք:

— Ոչ:

— Ինչպես, գուք այդ շգիտե՞ք:

— Բայց ոչ:

— Դա Շուրերտից է:

Օլիվիենն ասաց խոր համողման տոնով.

— Ամենևին չեմ դարձանում: Դա հոյակապ է: **Խնդրեմ**,
մի անգամ էլ նվագեք:

Կոմսուհին նորից նվագեց, իսկ Օլիվիենն գլուխը շուռ տվեց
և դարձյալ սկսեց ակնապիշ նայել Աննետին, բայց լսում էր
նաև երաժշտությունը, որպեսզի միանգամից երկու հաճույթ-
ներ ճաշակեր:

Երբ տիկինն դը Գիլուան իր տեղը վերադարձավ, Օլիվիենն,
տղամարդուն հատուկ խորամանկությունամբ, հայացքը հեռաց-
րեց շիկահեր գլխից ևրիտասարդ աղջկա, որ գործում էր, նրա
տած մոր դիմաց, լամբարի մյուս կողմում:

Բայց եթե Օլիվիենն Աննետին շէր տեսնում, նա զգում էր
նրա ներկայության քաղցրությունը, ինչպես մենք դղում ենք
տաք օջախի մերձավորությունը. և նա թեկուզ թուուցիկ կեր-
պով ուզում էր նայել Աննետին, ապա իսկույն աչքերը տանել
կոմսուհու վրա, նման աշակերտին, որ ուզում է պատուհանի
մեջ մտնել, հենց որ ուսուցիչը շուռ է գալիս:

Նա վաղ դուրս եկավ, որովհետև ոչ կարողանում էր խոսել,
ոչ մտածել, իսկ նրա տևական լուսությունը կարող էր վաս-
մեկնաբանվել:

Հենց որ փողոցում գտնվեց, թափառելու պահանջ զգաց,
որովհետև լսած երաժշտությունը դեռ երկար շարունակվում
էր նրա մեջ և նրան խորասուղում անուրջների մեջ, որոնք
ցանկալի և ավելի պայծառ մեղոգիաների շարունակությունն
էին թվում:

Երաժշտական եղանակը, անկապակից ու խուսափուկ, վե-
րսդառնում էր և յուրաքանչյուր անգամ բերում էր հեռավոր
արձագանքի նման թուլացած առանձին տակտեր, ապա լուում
էր, ասես գիտակցությանը թողնելով իմաստավորելու մելո-
դիան և սավառնում էր եթերում՝ ի խնդիր ինչ-որ ներդաշնակ

ու քնքուշ իգեալի: Տեսնելով հեքիաթայնորեն լուսավորված Մոնսոյի զբոսայգին, Օլիվիեն արտաքին բուլվարով ձախ կողմ դարձավ ու մտավ էլեկտրական լուսինների լույսով ողողված կենտրոնական կլորացված ծառուղին: Մի պահապան դեգերում էր դանդաղ քայլերով, երբեմն անցնում էր ուշացած մի կառք. մի մարդ լրագիր էր կարդում, նստած նստարանի վրա՝ պայծառ լույսի կապտավուն հեղեղի մեջ, շողշողուն մի գունդ կրող բրոնզե սյան տակ: Մարգերի վրա, ծառերի մեջ, ուրիշ զապտերներ իրենց սառն ու շլացուցիչ լույսն էին սփռում տեքենների ու դալարների վրա, քաղաքային այս մեծ զբոսայգին մարմրուն կյանքով կենդանացնելով:

Ձեռքերը ետևում դրած, Բերտենը գնում էր շավիղով և հիշում էր Աննետի հետ իր զբոսանքը այս նույն զբոսայգում. երբ նրա բերանից լսել էր մոր ձայնը:

Նա նստեց մի նստարանի վրա, շնչելով ոռոգված մարգերի թարմ տամկությունը. և հանկարծ նրան տիրապետեց կրքոսպասման այն զգացումը, որ պատանեկան հոգին դարձնում է անվերջանալի սիրո ռոմանի անկապակից կանվան: Մի ժամանակ նրան ծանոթ էին այդպիսի երեկոները, երբ նրա ֆանտազիան ազատորեն թափառում էր երևակայական արկածների մեջ. նա զարմացավ իր մեջ գտնելով վերադարձը այնպիսի զգացումների, որոնք այլևս հատուկ չէին իր հասակին:

Բայց ինչպե՞ս Շուրերտի մելոդիայի համառ նոտան, Աննետի մասին հուշը, լամբարի տակ հակված նրա դեմքի գծերը և կոմսուհու տարօրինակ կասկածանքները ամեն րոպե անհանգստացնում էին Օլիվիե Բերտենին: Նա ակամա շարունակում էր մտազբաղվել այս հարցով, հետազոտելով անթափանցելի խորքերը, ուր սաղմնավորվում են մարդկային զգացումները, նախքան ծնվելը: Այդ համառ հետազոտությունը հուզում էր նրան, իսկ երիտասարդ աղջկա մասին մշտական մտախոհությունը ասես նրա հոգու առջև բաց էր անում քնքուշ երազների ճանապարհը: Նա Աննետին այլևս չէր կարողանում վանել հիշողությունից, նա իր մեջ մշտապես կրում էր նրա պատկերը. ինչպես մի ժամանակ, երբ կոմսուհին թողել էր նրան, նրա մոտ պահպանվել էր իր արվեստանոցի

պատերի մեջ կոմսուհու ներկայութեան յուրատեսակ զգացողութիւնը:

Հուշերի այդ տիրապետութիւնից խոռված՝ Օլիվիեն շշուշաց, վեր կենալով.

— Անին հիմարութիւն արեց ինձ այդպիսի բան ասելով: Հիմա նրա պատճառով ես պիտի մտածեմ աղջկա մասին:

Ինքն իր մեջ անհանգստացած՝ Օլիվիեն վերադարձաֆ տուն: Անկողնում պառկելով նա զգաց, որ քունը չի տանելու: Իր երակներում տենդագին տաքութիւն էր հոսում, իսկ սրբատում խմորվում էր երազի ավիշը: Վախենալով անքնութիւնից, անքնութիւն, որ առաջանում է հոգեկան հուզումից, նա փորձեց մի գիրք վերցնել: Ինչքա՛ն անգամ կարճատև մի ընթերցում թմրեցուցիչ միջոց էր ծառայել նրան: Նա վեր կացավ ու մոտեցավ գրքի պահարանին, որպեսզի ընտրի մի հարմար քնարեր գիրք, բայց նրա միտքը, որ արթուն էր մնացած հակառակ նրա կամքի, ծարավի էր ուժեղ տպավորութիւնների, և նա դարակներում որոնեց այնպիսի մի գրողի անուն, որ համապատասխաներ նրա տենդագին և սպասողական տրամադրութեան: Բալզակը, որին պաշտում էր, ոչինչ չէր ասում նրան. նա մերժեց Հյուգոյին, արհամարհեց Լամարտինին, որը, սակայն, միշտ հուզել էր նրան, և ագահորեն կպաֆ Մյուսեին, բոլոր երիտասարդների պոետին: Նա վերցրեց նրա մի հատորը և որոշեց կարդալ պատահական էջեր:

Երբ նորից պառկեց, գինովի ծարավով սկսեց արբել ոգեշնչված պոետի այդ թեթև տաղերով, պոետ, որ թռչունի նման երգեց կյանքի արշալույսը և, արդեն նրա առավոտյան, շունչն սպառելով, լոեց բիրտ ցերեկվա առջև, պոետ, որ ամենից առաջ կյանքից արբած մարդ էր, և իր արբեցութիւնը զեզեց սիրո փողային հնչյունների մեջ, որոնք արձագանք են գտնում կրքից խելագարված բոլոր երիտասարդ սրտերում:

Բերտենը դեռ երբեք այսպես չէր հասկացել Ֆիդիկական հմայքը այս պոետների, որոնք հուզում են զգայարանները և հազիվ են խլրտում միտքը:

Աչքերը պահած այդ թրթռուն տողերի վրա, նա զգում էր, որ իր հոգին քսան տարեկան է և լի է հույսով, և նա գրեթե ամբողջ հատորը կարդաց պատանեկան արբեցութեամբ:

Ժամը երեքը խփեց, և Բերտենը զարմացավ, որ քունը դեռ չի գալիս: Նա վեր կացավ, որպեսզի բաց մնացած պատուհանը փակեր և գիրքը դներ սեղանի վրա՝ սենյակի մեջտեղ. սակայն գիշերային օդի ղովությունը մեջքի սուր ցավեր էր տվել, որոնք դեռևս վերագառնում էին, շնայած էքսում ստացած ջրային բուժումներին. այդ ցավերը թափանցել էին նրա մեջ, ինչպես հիշեցում, նախազգուշացում, և նա վրդովմունքով դին շարտեց պոետի գիրքը, շշնջալով. «Կորի՛ր, հիմա՛ր ծերուկ»:

Ապա նորից պառկեց ու լույսը մարեց:

Մյուս օրը Օլիվիեն շփնաց կոմսուհու մոտ և նույնիսկ հաստատ որոշեց նրան այցելել երկու օրից ոչ շուտ: Բայց ինչ էլ որ աներ, վրձինը վերցնեք, դրոսնելու գնար, թե տնից տուն քարշ գար իր մեկամաղձությամբ, ամենուրեք նրան հետապնդում էր այդ երկու կանանց մասին անհանգստացնող միտքը:

Ինքն իրեն արգելելով գնալ նրանց մոտ, Օլիվիեն իրեն սփոփում էր մտածելով նրանց մասին և իր մտքին ու սրտին էր թողնում ուղածին շափ արբենալ նրանց հուշով: Հաճախ, իր միայնությունից առաջացած այդ արտասուվոր երազանքների մեջ, երկու դեմքերը, մեկը մյուսից տարբեր, ինչպես նրանց ճանաչել էր, մոտենում էին, ապա մեկն անցնում էր մյուսի վրա, և նրանք միախառնվում, միաձուլվում էին, կազմելով միայն մեկ մշուշոտ՝ դեմք, որն արդեն մոր դեմքը չէր, բայց դեռ բոլորովին աղջկա դեմքն էլ չէր. դա մի կնոջ դեմք էր. խելահեղորեն սիրված անցյալում, այժմ, միշտ:

Օլիվիեն սկսում էր իրեն մեղադրել, որ անձնատուր է լինում այդ սիրային զգացումներին, որոնց ուժն ու վտանգը դիտարկում էր: Որպեսզի դրանցից խուսափեր, դեն վաներ ղըրանք, ազատվեր այդ հմայիչ ու քաղցր երազից, նա փորձեց իր միտքը ուղղել դեպի այլ խոհեր, խորհրդածության ու մտորման այլ առարկաներ: Զո՛ւր ջանքեր: Ինչքան էլ ջանում էր իր միտքը հեռու տանել, նա շարունակ վերագառնում էր այն նույն տեղը, ուր հանդիպում էր երիտասարդ շեկ գլխին, որ կարծես դարանակալած սպասում էր նրան: Դա շփոթ ու անխուսափելի տեսիլք էր. նա ծփում էր Օլիվիեի վրա, պտտվում նրա շուրջը և բաց չէր թողնում նրան, փախչելու ինչպիսի հնարքների էլ դիմում էր նա:

Այդ երկու էակների միաձուլման միտքը, որ Օլիվիեին այն-
քան սաստիկ շփոթեցրել էր այն երեկոյան, երբ նրանք զբոս-
նում էին Ռոնսիերի զբոսայգում, նորից էր հառնում նրա հիշո-
ղության մեջ, հենց որ նա դադարում էր մտորել ու դատել, և նա
աշխատում էր պատկերացնել երկու կանանց և հաթկանալ, թե
ինչպիսի արտասովոր զգացում էր հուղում իրեն: Օլիվիեն ա-
սում էր յուրովի. «Մի՞թե Աննետի նկատմամբ իմ հակումը
դուրս է գալիս պատշաճության սահմաններից»: Հետաքննե-
լով իր սիրտը, նա հասկացավ, որ սիրտը տոշորվում է կրքով
մի երիտասարդ կնոջ նկատմամբ, որ ուներ Աննետի բոլոր
գծերը, բայց Աննետը չէր: Եվ Օլիվիեն երկշտ կերպով իրեն
հանգստացնում էր, մտածելով. «Ոչ, փոքրիկին չեմ սիրում,
ես զոհն եմ մոր հետ ունեցած նրա նմանության»:

Սակայն Ռոնսիերում անցկացրած երկու օրերը Օլիվիեի
հոգու մեջ առաջվա նման ջերմության, երջանկության, ար-
բեցության աղբյուր էին, նա մեկ առ մեկ հիշում էր ամենա-
փոքրիկ մանրամասնությունները և դրանք ըմբռնելով էր
նույնիսկ ավելի, քան այն ժամանակ: Հետևելով իր հիշողու-
թյունների ընթացքին, նա նորից տեսավ այն ճանապարհը,
որով նրանք գնացել էին գերեզմանից վերադառնալիս, աղջ-
կան, որ ծաղիկներ էր քաղում, և հանկարծ հիշեց, որ նրան
խոստացել էր շափուղաներից պատրաստված մի կապույտ
տերեփուկ, հենց որ վերադառնալին Փարիզ:

Օլիվիեի բոլոր որոշումները միանգամից հօդս ցնդեցին,
և, այլևս չպայքարելով իր հետ, նա վերցրեց գլխարկն ու դուրս
եկավ, հուղումով մտածելով այն հաճույքի մասին, որ պիտի
պատճառեր Աննետին:

Երբ Օլիվիեն Գիլոուանների տունը եկավ, ծառան ասաց
նրան.

— Տիկինը դուրս է եկել, բայց օրիորդը տանն է:

Օլիվիեն ուրախացավ:

— Հայտնեցեք նրան, որ ուղում եմ նրա հետ խոսել:

Եվ թեթև քայլերով, ասես վախենալով, որ իրեն կլսեն, Օլի-
վիեն սողոսկեց հյուրասենյակ:

Աննետը ներս մտավ գրեթե անմիջապես հետո:

— Բարև ձեզ, սիրելի վարպետ,— ասաց օրիորդը լրջութ-
յամբ:

Օլիվիենն ծիծաղեց, սեղմեց աղջկա ձեռքը և կողքին նստեց:

— Գուշակիր, թե ինչու եմ եկել:

Աննետը մի քիչ մտածեց:

— Չդիտեմ:

— Եկել եմ, որ քեզ մայրիկի հետ միասին տանեմ ոսկեր-
չի մոտ և ընտրենք շափյուղաներից պատրաստված մի կա-
պույտ տերեփուկ, որ քեզ խոստացել եմ Ռոնսիերում:

Օրիորդի դեմքը շողաց երջանկությունից:

— Օ՛, — ասաց նա, — իսկ մայրիկը դուրս է եկել: Բայց
նա հիմա կվերադառնա: Դուք նրան կսպասեք, այնպես չէ՞:

— Այո, եթե շատ երկար չի տևի:

— Օ՛, ի՛նչ անշնորհքն եք, շատ երկար: Չէ որ ես այստեղ
մե: Դուք ինձ փոքրիկ աղջիկ ևք համարում:

— Այ, — ասաց Օլիվիենն, — ոչ այժմբան, ինչքան կարծում ես:

Օլիվիենն իր սրտում դուր գալու, կնահաճո ու սրամիտ լի-
նելու ցանկությունն ղգաց, ինչպես իր երիտասարդության ա-
մենազվարթ օրերին, այնպիսի մի բնաղդական ցանկություն,
որ սաստիկ գրգռում է հրապուրանքի բոլոր ընդունակություն-
ները, ստիպելով սիրամարդին պոչը բանալ, իսկ բանաստեղ-
ծին՝ ոտանավորներ հորինել: Խոսքերն արագ ու թեթև գալիս
էին Օլիվիենի լեզվին, և նա խոսեց, ինչպես գիտեր խոսել այդ-
պիսի պատեհություններին: Աղջիկը, որին փոխանցվել էր այդ
տրամադրությունը, նրան պատասխանեց իր մեջ աճող ամ-
բողջ խորամանկությամբ, ամբողջ շարաճճի սրամտությամբ:

Հանկարծ, առարկելով օրիորդի հայտնած ինչ-որ կարծի-
քի դեմ, Օլիվիենն գոչեց.

— Բայց դուք արդեն մի քանի անգամ ինձ ասել եք այդ,
իսկ ես պատասխանել եմ ձեզ...

Օրիորդը քրքջալով ընդմիջեց նրան.

— Այգ ի՛նչ է: Դուք այլևս ինձ հետ «դու»-ով չեք խոսում:
Գուք ինձ մայրիկի տեղն եք դնում:

Օլիվիենն կարմրեց, լոեց և ապա թոթովեց.

— Այդ նրա համար է, որ քո մայրն արդեն հարյուր ան-
գամ ինձ ապացուցել է այդ բանը:

Օլիվիեի պերճախոսութիւնը հանգեց. նա շգիտեր, թե՛ էլ ի՛նչ ասեր, և հիմա վախենում էր, անհասկանալիորեն վախենում էր այդ աղջկանից:

— Ահա մայրիկը, — ասաց Աննետը:

Աննետը լսել էր մեծ հյուրասենյակի դռան բացվելը. և Օլիվիեն, շփոթվելով, ասեա հանցանքի մեջ բռնվելով, սկսեց բացատրել, որ հանկարծ հիշել էր իր խոստումը և եկել էր. որ երեքով միասին գնային ոսկերչի մոտ:

— Իմ կառքը երկուտեղանի է, — ասաց Օլիվիեն: — Ես կնստեմ հարադիր նստարանի վրա:

Նրանք մեկնեցին և մի քանի րոպեից հետո եղան Մոնտորայի խանութում:

Ամբողջ կյանքը անցկացնելով կանանց հետ սերտ հարաբերութեան մեջ, նկարիչը դիտել, ուսումնասիրել, սիրել էր նրանց, միշտ զբաղվել էր նրանցով, հետադուտել էր նրանց ճաշակները, ճանաչել արդուզարդերը, մոդայի հարցերը, հաճախ նրանց հետ միասին ապրել էր նրանց զգացողութիւնները. և, մտնելով խանութ, ուր վաճառվում էին կանանց գեղեցկութիւնը ընդգծող հիանալի ու նուրբ դարդեր, նա միշտ զգում էր գրեթե նույնքան հուզիչ ու թրթռուն ուրախութիւն, որքան զգում էին նրանք: Կանանց նման նա հետաքրքրվում էր ամեն տեսակ պշրուն ոչնչութիւններով, որոնցով նրանք պճնում են իրենց. կերպասները հրապուրում էին նրա տեսողութիւնը, ժանյակները դեպի իրենց էին քաշում նրա ձեռքերը, ամենաաննշան նուրբ գեղորները իրենց վրա էին հրավիրում նրա ուշադրութիւնը: Ոսկերչական խանութների ցուցափեղկերի առջև նա գրեթե կրոնական պատկառանք էր զգում. ինչպես շքեղ հրապուրանքի սրբարանների առջև, իսկ մուգ գույնի մահուդով ծածկված սեղանը, որի վրա ոսկերչի ճարտար մատները շարում են թանկագին շողշողուն քարերը, հատուկ հարգանք էր ներշնչում նրան:

Նրբ Օլիվիեն կոմսուհուն ու աղջկան նստեցրեց այդ խոստաշունչ սեղանի առջև, որի վրա նրանք երկուսը անբռնազրոսիկ կերպով ձեռքերը դրին, նա բացատրեց, թե ինչ էր իր աշածը. և Օլիվիեն ցույց տվին ծաղիկների նմուշներ:

Ապա նրանց առջև շափյուղաներ շարեցին, որոնցից հարկավոր էր շորսը ընտրել: Դա երկար տևեց: Երկու կանայք եղունգի ծայրով քարերը շուռ ու մուռ էին տալիս մահուդի վրա, ապա ղգուշորեն առնում էին իրենց ձեռքը, նայում էին լույսի տակ, ուսումնասիրում էին խոհուն ու կրքժա ուշադրությամբ: Երբ ընտրված շափյուղաները մի կողմ դրվեցին, հարկ եղավ երեք ղմրուխտ՝ տերևների համար և շատ փոքր մի բրիլյանտ, որ շողալու էր ծաղկի կենտրոնում, ցողի կաթիլի նման:

Այն ժամանակ Օլիվիեն, որ արբշիւ էր նվեր անելու ուրախությունից, ասաց կոմսուհուն.

— Խնդրեմ, ընտրեցեք երկու մատանի, դրանով դուք ինձ հաճույք կպատճառեք:

— Ե՛ս:

— Այո՛: Մեկը ձեզ համար, մյուսը՝ Աննետի: Ինձ թույլ տվեք ձեզ անել այս փոքրիկ նվերները ի հիշատակ այն երկու օրերի, որ անցկացրինք Ռոնսիերում:

Կոմսուհին մերժեց: Օլիվիեն պնդեց: Սկսվեց մի երկար վեճ, ընդդիմաբանությունների ու փաստարկությունների պայքար, որից Օլիվիեն, վերջ ի վերջո, թեև ոչ առանց դժվարության, հաղթող դուրս եկավ:

Մատանիները բերին, ոմանք հաղվագյուտ, հատուկ տուփերի մեջ, ուրիշներ, ըստ տեսակների ջոկված, մեծ քառակուսի տուփերի մեջ՝ թավշի վրա շարված, շոյում էին իրենց քարերով: Նկարիչը նստեց երկու կանանց միջև և նույնպիսի բուն հետաքրքրությամբ սկսեց զննել ոսկե մատանիները, մեկ առ մեկ դուրս հանելով իրենց անձուկ սլառյաններից, որոնց մեջ էին դրված դրանք:

Նա դրանք դնում էր իր առջև վաճառասեղանի մահուդի վրա երկու կույտերով, մի կույտը՝ առաջին հայացքից մերժվածները, մյուսը՝ որոնցից հարկավոր էր ընտրել:

Ժամանակն աննկատելիորեն ու մեղմորեն անցնում էր ընտրանքի այդ հաճելի դրաղումով, աշխարհի ամենագրավիչ բավականությամբ, նույնքան հետաքրքրական ու բաղմազան, որքան թատրոնը, հուղիչ, գրեթե զգայական, մեծագույն վայելք կնոջ սրտի համար:

Ապա համեմատեցին, վիճեցին, և որոշ տատանումներից հետո երեք դատավորների ընտրությունը կանգ առավ ոսկե օձիկի վրա, որի բարակ բերանի և գալարված պոչի միջև կար մի գեղեցիկ սուտակ:

Օլիվիեն վեր կացավ, ուրախությունից շողալով:

— Իմ կառքը թողնում եմ ձեզ,— ասաց նա:— Ես տեղ ունեմ գնալու, ես դնում եմ:

Բայց Աննետը մորը խնդրեց, որ այս գեղեցիկ եղանակին օտարով տուն վերադառնան: Կոմսուհին համաձայնեց և, շնորհակալություն հայտնելով Բերտենին, դնաց աղջկա հետ:

Որոշ ժամանակ երկու կանայք քայլեցին լուռ ու մունջ, ուրախանալով իրենց ստացած նվերներով, ապա սկսեցին խոսել ամեն տեսակ թանկարժեք զարդերի մասին, որոնք հենց նոր տեսել ու շոշափել էին: Նրանց գիտակցության մեջ դեռ մնացել էր ինչ-որ փայլի, զնգոցի, ուրախության տպավորություն: Նրանք գնում էին արագ, ամբոխի միջով, որը ամառ ժամանակ, երեկոյան ժամը հինգին, միշտ խոնվում է մայթերի վրա: Տղամարդիկ նայում էին Աննետին և, կողքից անցնելով, հիացմունքի խոսքեր էին շնչում: Նրանց սպի օրվանից, այն օրվանից, երբ սև գույնը այնպես վառ կերպով ընդգծել էր Աննետի գեղեցկությունը, կոմսուհին նրա հետ առաջին անգամ էր դուրս գալիս Փարիզում. և ի տես այդ փողոցային հաջողության, ընդհանուր ուշադրության, զմայլանքի շշուկների, այդ շողոքորթիչ հուզմունքի փոքրիկ ծփանքի, որ սիրուն կլինը թողնում է իր ետև, անցնելով տղամարդկանց բազմության միջով, կոմսուհին զգում էր, որ իր սիրտը սեղմվում է, որ նրան ճնշում է այնպիսի մի ծանր վիշտ, ինչպիսին այն երեկոյան, իր հյուրասենյակում, երբ աղջկան համեմատում էին իր սեփական պատկերի հետ: Կոմսուհին ակամա հետևում էր Աննետին ուղղված այդ հայացքներին, դրանք զգում էր դեռ հեռվից, երբ, սահելով իր դեմքի վրա և չմնայով այնտեղ, նրանք հանկարծ կանգ էին առնում իր ուղեկցուհու շեկ գլխի վրա: Նա հայացքների մեջ գուշակում, տեսնում էր հարգանքի վայրկենական ու լռին տուրքը այդ ծաղկուն ջահելությանը, այդ թարմության հրապուրիչ հմայքին և մտածում էր. «Ես էլ նրա նման այդպես լավ էի, եթե ոչ ավելի

լալձ: Բայց հանկարծ նա հիշեց Օլիվիենին, և, ինչպես Ռոն-սիերում, փախչելու տիրական ցանկությամբ համակվեց:

Կոմսուհին այլևս չէր ուզում մնալ այդ պայծառ լույսի տակ, այդ հոսուն ամբոխի մեջ, աչքերի առաջ այդ բոլոր քաղամարդկանց, որոնք իրեն չէին նայում: Արդեն հեռու էին այն օրերը, երբ նա ինքն էր առիթ փնտրում աղջկա հետ համեմատվելու: Բայց այժմ անցորդներից ո՞վ կմտածեր համեմատել նրանց: Գուցե միայն մի մարդ մտածել էր այդ մասին սակերչական խանութում: Օլիվիենին: Օ՛, ի՞նչ մտատանջություն: Հնարավո՞ր էր, որ նա այդ համեմատությունը միշտ շունենար իր մտքի մեջ: Իհարկե, նրանց միասին տեսնելով՝ Օլիվիեն չէր կարող շատածել և չհիշել այն ժամանակվա մասին, երբ կոմսուհին մտնում էր իր մոտ այնքան թարմ, սիրուն, իր սիրունյն վստահ:

— Ծն ինձ վատ եմ զգում, — ասաց կոմսուհին, — մի կառք վերցնենք, զավակս:

Աննետը անհանգստացած հարցրեց.

— Ի՞նչ ունես, մայրիկ:

— Ոչինչ, դու գիտես, որ քո տատիկի մահից հետո ես Քաճախ տեսնում եմ թուլության այսպիսի նոպաներ:

V

Սեճոուն գաղափարները այնպես համառորեն են կրծում, ինչպես անբուժելի հիվանդությունները: Մի անգամ մտնելով հոգու մեջ, նրանք ծվատում են այն, նրան շեն թողնում որևէ քանի մասին մտածել, որևէ բանով հետաքրքրվել: Կոմսուհին, ինչ էլ աներ տանը կամ այլուր, մենակ կամ մտրդիանց մեջ, արդեն չէր կարողանում իրենից վանել այն միտքը, որ իրեն տիրել էր, երբ վերագառնում էր աղջկա հետ. «Հնարավո՞ր է, որ Օլիվիեն, որ իրենց տեսնում է գրեթե ամեն օր, անընգհատ պաշարված շիներ իրենց համեմատելու մտքով»:

Անշուշտ, Օլիվիեն պետք է համեմատեր անգիտակցաբար, անդադար. քանի որ նրան հետապնդում էր ոչ մի բույս չմոռացվող այդ նմանությունը, որը առավել ևս շեշտվել էր այն օրից, երբ Աննետի ձայնն ու շարժումները սկսել էին նմանվել

Տոր ձայնին ու շարժումներին: Ամեն անգամ, երբ Օլիվիեն ներս էր մտնում, կոմսուհին անմիջապես սկսում էր մտածել այդ զուգադրություն մասին, կարգում ու գուշակում էր այդ նկարչի հայացքի մեջ, քննում էր իր սրտի ու մտքի մեջ: Եվ իրեն տանջում էր թաքնվելու, չքանալու, այլևս իր աղջկա հետ չերևալու պահանջը:

Կոմսուհին տանջվում էր և նրանից, որ իբ սեփական տանը իրեն օտար էր պսո՞ւմ: Այն Երեկոյան, երբ բոլորը նայում էին եր նկարի տակ կանգնած Աննետին, կոմսուհին իրեն մի քիչ վշտացած էր պտում, և այդ զգացումը գնալով իր մեջ աճում էր և երբեմն հուսահատության էր հասցնում իրեն: Նա շատունակ իրեն մեղադրում էր, որ ազատվելու ներքին պահանջ էր զգում, որ ուզում էր թաքուն կերպով տնից հեռացնել աղջկան, ինչպես նեղացուցիչ ու անցանկալի հյուրի, և նա անպիտակից ճարտկությունը աշխատում էր այդ ուղղությամբ, նորից ցանկանալով պաշարել և, չնայած ամեն ինչի, պահել սիրած մարդուն:

Չկարողանալով շտապեցնել Աննետի ամուսնությունը, որ գնո մի քիչ հետաձգվում էր սգի պատճառով, կոմսուհին վախ էր զգում, անհասկանալի ու ճնշող վախ, շիների թե այդ ծրագիրը խորտակվեր որևէ դիպվածի պատճառով, և, ինքն էլ գրեթե չնկատելով, աշխատում էր աղջկա սրտում հակուժ առաջ բերել դեպի մարկիզը:

Այն բոլոր ճարտար դիվանագիտությունը, որ կոմսուհին վաղուց ի վեր կիրառում էր Օլիվիենին պահելու համար, նրա մոտ ստացել էր նոր ձև, դարձել էր ավելի նուրբ, ավելի թաքուն և ծառայել էր մի նպատակի, մերձեցնել երկու երիտասարդներին, միաժամանակ թույլ շտալով երկու տղամարդկանց հանդիպումը միմյանց:

Նկարիչը, սովոր լինելով առավոտյան ժամերին աշխատել, ամենևին չէր նախաճաշում տնից դուրս և սովորաբար քարեկամներին էր նվիրում իր երեկոները, ուստի կոմսուհին հաճախ նախաճաշի էր հրավիրում մարկիզին: Մարկիզը գալիս էր ձիով կատարած գրոսանքից և իր հետ կենդանություն էր բերում, ինչպես առավոտյան օդի հոսանք: Նա զվարթ կերպով խոսում էր ամեն տեսակ աշխարհիկ նորությունների

Ճասին, որոնք ասես սավառնում են ամեն օր աշնանային եղանակի սկզբում՝ ձիով զբոսնող փարիզյան ազնվականության վրա: Աննետը հաճույքով լսում էր մարկիզին, բավականութուն էր ստանում օրվա դեպքերից, որոնք մարկիզը Աննետին մատուցում էր դեռ թարմ, ասես ծածկված շիկության փայլով: Նրանց միջև հաստատվել էին երիտասարդական խերմություն, ջերմ, բարեկամական հարաբերություններ, որոնք, բնականաբար, ավելի սերտ էին դառնում ձիերի հանդեպ իրենց տածած ընդհանուր, կրքոտ սիրո պատճառով: Երբ մարկիզը մեկնում էր, կոմսուհին ու կոմսը սկսում էին ճարտարորեն գովաբանել նրան և նրա մասին խոսում էին այնպես, ինչպես հարկավոր էր խոսել, որպեսզի աղջիկը հասկանար, որ միայն իրենից է կախված մարկիզի հետ ամուսնանալը, եթե մարկիզը իրեն դուր է գալիս:

Աննետը շատ շուտով հասկացավ այդ և հոգեկան պարզությամբ դատեց, որ, իհարկե, կամուսնանա այդ սիրուն երիտասարդի հետ, որը ուրիշ շատ բավականութունների հետ իրեն կտա և այն, ինչ ինքը գերադասում է բոլորից, — ամեն առավոտ նրա հետ կողք կողքի արշավել զտարյուն նժույքի վրա:

Մի օր, իրար ձեռք սեղմելուց ու ժպտալուց հետո, նրանք ամենաբնական ձևով նշանածներ դարձան և այդ ամուսնության մասին խոսեցին, ինչպես վաղուց վճռված գործի մասին: Այն ժամանակ մարկիզը սկսեց ընծաներ բերել, իսկ չքսուհին Աննետի հետ սկսեց վերաբերվել, ինչպես հարազատ աղջկա հետ: Եվ այսպես, ընդհանուր համաձայնությամբ, այդ գործը եփվում էր մտերմության կրակի վրա՝ ցերեկվա խաղաղ ժամերին. իսկ երեկոները մարկիզը հաղվաչեպ էր գալիս բաղմաթիվ զբաղումների, ծանոթությունների, ծառայությունների ու պարտականությունների պատճառով:

Այն ժամանակ Օլիվիեի հերթն էր գալիս: Նա կանոնավորապես շաբաթը մեկ անգամ ճաշում էր իր բարեկամ Գիլոուանների մոտ, ինչպես նաև առաջվա նման հանկարծ երևում էր մի բաժակ թեյ ընդունելու երեկոյան ժամը տասի ու կես-գիշերի միջև:

Հենց որ ներս էր մտնում, կոմսուհին սկսում էր հետևել

նրան, ցանկանալով իմանալ, թե ինչ է կատարվում նրա սրբատուամ: Նրա ամեն մի հայացքը, ամեն մի շարժումը կոմսուհին անմիջապես մեկնաբանում էր յուրովի և տանջվում էր մի մտքից. «Անկարելի է, որ Օլիվիեն չսիրի նրան, մեզ տեսնելով մեկը մյուսի կողքին»:

Օլիվիեն նույնպես նվերներ էր բերում: Շաբաթ շէր անցնում, որ նա շերևար երկու փոքրիկ ծրարներով, նրանցից մեկը տալով մորը, մյուսը՝ աղջկան. և երբ կոմսուհին բաց էր անում տուփերը, որոնց պարունակությունը հաճախ թանկարժեք դարդեր էին լինում, նրա սիրտը սեղմվում էր: Նա լավ էր ճանաչում նվեր անելու այդ ցանկությունը, որ նա, որպես կին, երբեք չէր կարողացել գոհացնել, ինչ-որ բան բերելու հաճույք պատճառելու, մեկի համար մի բան գնելու կամ մանր զարդեղենների խանութում ճաշակով մի բան գտնելու այդ ցանկությունը:

Մի ժամանակ նկարիչը արդեն ապրել էր այդ ճգնաժամը, և կոմսուհին բազմիցս տեսել էր, թե ինչպես նա ներս էր մտնում, նույնպես ժպտալով և նույնպես ձեռքերի մեջ մի փոքրիկ ծրար բռնելով: Ապա այդ մեղմացել էր, իսկ հիմա նորից էր սկսվում: Ո՞ւմ համար: Կոմսուհին ոչ մի կասկած չուներ: Ոչ իր համար:

Օլիվիեն հոգնած, նիհարած էր երևում: Կոմսուհին եզրակացրեց, որ նա տանջվում էր: Կոմսուհին նրա տեսքը, վարվելաձևերը համեմատում էր մարկիզի վարվելակերպի հետ, որի վրա նույնպես սկսվում էր ազդել Աննետի հմայքը: Գտմիկնույնը չէր. պարոն Ֆարանդալը սիրահարված էր, իսկ Օլիվիե Քերտենը սիրում էր: Այսպես էր գոնե կոմսուհին մտածում իր մտատանջության ժամերին, թեև հետո, հանգստացման պահերին, նորից հույս ուներ, որ սխալվում է:

Օ՛, ինչպես հաճախ, գտնվելով Օլիվիեի հետ միասին, կոմսուհին պատրաստ էր հարցաքննելու նրան, խնդրելու, աղաչելու, որ նա իրեն ամեն ինչ ասեր, ամեն ինչ խոստովաներ, ոչինչ չծածկեր: Կոմսուհին կգերադասեր արտասվել, իմանալով ամբողջ ճշմարտությունը, քան այդպես տանջվել կասկածներով, շկարողանալով կարդալ այդ փակ սրտում, ուր զգում էր, որ մի ուրիշ սեր է հասունանում:

Այդ սիրտը իր կյանքից թանկ էր. կոմսուհին արդեն յաաներկու տարի է փայփայել, ջերմացրել, կենդանացրել էր նրան իր սիրով, վստահ էր նրան և կարծում էր, որ վերջնականապես տիրապետել էր նրան, հնազանդեցրել ու հնթարկել էր իրեն. և ահա, հիմա, այդ սիրտը, որ կոմսուհին կրթուկերպով իրեն նվիրված էր համարում մինչև իրենց կյանքի վերջը, խույս էր տալիս իրենից անբժբունելի, ահա՛վոր, հրեշա՛վոր ճակատագրի ուժով: Այո, նա միանգամից փակվել էր, ինչ-որ գաղտնիք ծածկելով իր մեջ: Կոմսուհին այլևս չէր կարող բարեկամական խոսքով թափանցել նրա մեջ և պատրասարվել այնտեղ, իբրև հուսալի ապաստան, որ բաց է միայն իր համար: Ի՞նչ օգուտ սիրել և անվերապահորեն իրեն նվիրել, եթե նա, որին մարդ նվիրել է իր ամբողջ էութունը, իր ամբողջ կյանքը, այն ամենը, ինչ ունի այս աշխարհում, այսպես հանկարծ խույս է տալիս իրենից, որովհետև իրեն գուր է եկել ուրիշ մի դեմք, և մի քանի օրում դառնում է գրեթե օտար:

Օտա՛ր: Նա՛, Օլիվիե՛ն: Նա խոսում էր կոմսուհու հետ, ինչպես առաջ, նույն բառերով, նույն ձայնով, նույն տոնով: Եվ սակայն նրանց միջև ինչ-որ անբացատրելի, անորսալի, անհաղթահարելի բան կար, ինչ-որ ոչինչ բան, որ ստադաստր հեռու է տանում, երբ քամին փոխվում է:

Օլիվիեն իրոք հեռանում էր, ամեն օր մի քիչ ավելի էր ճեռանում կոմսուհուց, յուրաքանչյուր հայացքով, որ նա նետում էր Աննետի վրա: Օլիվիեն չէր փորձում թափանցել իր սիրտը: Նա, իհարկե, զգում էր սիրո այդ խմորումը, այդ անհաղթահարելի ձգտումը, բայց չէր ուզում հասկանալ և հանձնվում էր դեպքերին, կյանքի շնախատեսված պատահարներին:

Հիմա նրա միակ հոգն էին ճաշերն ու երեկոները այդ երկու կանանց շրջանում, որոնք իրենց սգի պատճառով կտրվել էին բարձր հասարակության կյանքից: Նրանց մոտ հանդիպելով միայն անտարբեր մարդկանց, ամենից հաճախ Կորբելներին և Մյուզադիեին, Օլիվիեն երևակայում էր, որ ինքը աշխարհում գրեթե մենակ է կոմսուհու ու աղջկա հետ, և որովհետև այլևս բոլորովին չէր տեսնում դքսուհուն ու մար-

կիզին, որոնց նվիրված էին առավոտվա ու ցերեկվա ժամեր, նա աշխատում էր մոռանալ նրանց մասին, ենթադրելով, որ ամուսնությունը հետաձգված է անորոշ ժամանակով:

Քացի դրանից, Աննետը Օլիվիեի ներկայությամբ երբեք էր խոսում պարոն դը Ֆարանդալի մասին: Դա մի տեսակ բնազդական ամոթխածություն էր, թե, գուցե, կանացի սրտի ինչ-որ թաքսն ներշնչում, որը նրան թույլ է ստալիս գուշակելու այն, ինչ նա շփտե:

Շարաթներն անցնում էին շարաթների ետևից, ոչինչ չփոխելով այդ կյանքում. աշունը եկել էր, և պառլամենտական նստաշրջանը բացվել էր սովորականից շուտ, քաղաքական տաղնապալի դրության* հետևանքով:

Բացման օրը կոմս դը Գիլոուան Աննետին և իր մոտ նախաճաշած դքսուհի դը Մորտմենին ու մարկիզին պետք է տաներ պառլամենտի նիստին: Կոմսուհին, փակվելով հետքահետե անող իր վշտի մեջ, հայտարարել էր, որ ինքը կմնա տանը:

Վեր կենալով սեղանից, սուրճը խմեցին մեծ հյուրասենյակում. բոլորի տրամադրությունն էլ լավ էր: Կոմսը, ուրախանալով պառլամենտական աշխատանքների վերսկսումից, որոնք նրա միակ հաճույքն էին կազմում, խելամտորեն խոսեց ներկա կացության և հանրապետության տարած դժվարությունների մասին. մարկիզը, որ հաստատապես սիրահարվել էր, հռանդով կրկնում էր նրան, աչքերը չհեռացնելով Աննետից, իսկ դքսուհին գրեթե հավասարապես գոհ էր և՛ իր եղբորորդու զգացումից, և՛ կառավարության ծանր դրությունից: Հյուրասենյակը տաք էր ամառվանից հետո առաջին անգամ վառված կալորիֆերներից, ինչպես նաև պստատաններից ու գորգերից, և զգացվում էր թառամած ծաղիկների բուրմունքը: Այդ փակ սենյակում, ուր սուրճը նույնպես տարածել էր իր անուշ բուրմունքը, ինչ-որ մտերմիկ, բնտանի, հաճելի բան կար: Հանկարծ դուռը բացվեց և ներս մտավ Օլիվիե Քերտենը:

* Նկատի ունի 1888 թվականի աշնանը Ֆրանսիայի ներքին քաղաքական նախաստիճանների սրումը, որի հետևանքով նրբորդ հանրապետության գրությունը դարձավ երեբուն:

Նա կանգնեց շեմի վրա, այնպես զարմացած, որ վարանում էր ներս մտնել, զարմացած ինչպես այն խաբված ամուսինը, որ տեսնում է իր կնոջ հանցանքը: Նրան համակել էր այնպիսի մի շփոթ բարկութուն և այնպիսի հուզում, որ հասկացավ, թե ինչպես սերը կթծում էր իր սիրտը: Այն, ինչ ծածկել էին նրանից, և այն, ինչ ինքը ծածկել էր իրենից, նրան պարզ դարձավ, երբ տեսավ մարկիզին, որ տեղավորված էր այդ տանը, ինչպես փեսացու:

Հուսահատության մի նոպայի ժամանակ Օլիվիեն հասկացավ այն ամենը, ինչ չէր ուզում իմանալ, և այն ամենը, ինչի մասին չէին համարձակվում նրան ասել: Նա իրեն հարց չտվեց, թե ինչո՞ւ իրենից ծածկել էին ամուսնության այդ բոլոր պատրաստությունները: Նա գուշակեց այդ, և նրա աչքերը, որոնք խիստ արտահայտություն էին ստացել, հանդիպեցին կոմսուհու աչքերին. կոմսուհին կարմրել էր: Նրանք ճասկացան միմյանց:

Երբ Օլիվիեն նստեց, բոլորը լռեցին մի քանի րոպե, քանի որ նրա անսպասելի մուտքը ջլատիլ էր ընդհանուրի բարձր տրամադրությունը. ապա դքսուհին սկսեց խոսել նրա հետ և նա պատասխանեց ընդհատ, հանկարծ փոխված, անսովոր ճնշող ձայնով:

Նայելով այդ մարդկանց, որոնք նորից էին սկսել զրուցել, Օլիվիեն մտածում էր. «Նրանք ինձ խաբեցին. նրանք ինձ կհատուցեն դրա համար»: Նա հատկապես զայրացել էր կոմսուհու և Աննետի վրա, որոնց անմեղ ձևանալը հանկարծ իրձձ ճասկանալի դարձավ:

Կոմսը, նայելով պատի ժամացույցին, գոչեց՝

— Օ՛, օ՛, գնալու ժամանակն է:

Ապա դիմեց նկարչին.

— Մենք գնում ենք պառլամենտական նստաշրջանի բացմանը: Միայն կինս է մնում տանը: Չէի՞ք ցանկանա մեզ աղեկեցել: Դուք ինձ մեծ հաճույք կպատճառեիք:

— Օլիվիեն չորությամբ պատասխանեց.

— Ո՛չ, շնորհակալ եմ: Ձեր պալատը ինձ չի հրապուրում:

Այն ժամանակ Աննետը մտածեցավ Օլիվիեին և զվարթ տեսքով ասաց.

— Օ՛, եկեք, սիրելի վարպետ: Ծս վստահ եմ, որ դու
մեզ ավելի կուրախացնեք, քան դեպուտատները:

— Ո՛ր: Ի՞նչ ատանց ինձ էլ կարող եք ուրախանալ:

Կոահեւով, որ Օլիվիեն դժգոհ է ու վշտացած, Աննետը
պնդեց, ուզելով նրան իր համակրանքը արտահայտել:

— Այո, եկեք, պարոն նկարիչ: Կստահացնում եմ ձեզ, ոչ
ես չեմ կարող յուր գնալ ատանց ձեզ:

Օլիվիեի բերանից մի քանի բառեր դուրս թուան և այնպե՛ս
ընդոստ, որ նա չկարողացավ ոչ պահել դրանք, ոչ էլ մեզ
մացնել նրանց խիստ շեշտը:

— Ի՛նչ: Ի՞նչ յուր կգնաք ատանց ինձ, ինչպես ուրիշներ:

Մի քիչ գարմացած Օլիվիեի տոնից, Աննետը բացականչեց:

— Ահա՛ թե ինչ: Նա նորից դադարեց «դու»-ով խոսմ
ինձ հետ:

Օլիվիեի շրթների վրա խաղաց հոգու ամբողջ տվաշտանե՛ս
քը մատնող բռնաղբոսիկ մի ժպիտ, և նա ասաց, թեթևակե՛ս
խոնարհվելով:

— Չէ որ մի օր չէ մի օր ես պետք է վարժվեմ դրան:

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետև դուք կամուսնանաք, և ձեր ամուսինը, ով էլ
լինի, իրավացիորեն անտեղի կդառնի «դու»-ով իմ խոսելը:

Կոմսուհին շտապեց ասել:

— Առաջիկա դրա մասին չխոսե՛ք: Բայց եո հույս ունեմ,
որ Աննետը չի ամուսնանա այնպիսի մանրախնդիր մարդու
հետ, որ նա սկսի վիրավորվել հին բարեկամի այդպիսի ըն՝
տանեվարության վրա:

Կոմսը շտապեց ասել:

— Գնա՛նք, գնա՛նք: Կուշանա՛նք:

Նրանք, ովքեր կոմսի հետ էին գնալու, վեր կացան ու
դուրս եկան սովորական ձեռքսեղմումներից ու համբույրնե՛ր
րից հետո, որ դրսուհին, կոմսուհին և Աննետը փոխանակում
էին ամեն հանդիպման և բաժանման ժամանակ:

Կոմսուհին ու Օլիվիեն մնացին մենակ, փակված դռան
վարագույրների ետև կանգնած:

— Նստեցեք, իմ բարեկամ, — ասաց կոմսուհին սիրալի՛ս
բությամբ:

Թայց Օլիվիեն պատասխանեց գրեթե բրտորեն.

— Ո՛հ, շնորհակալ եմ, ես էլ եմ գնում:

Կոմսուհին աղերսագին շշնջաց.

— Օ՛, ինչո՞ւ:

— Որովհետև հիմա, երևում է, իմ ժամանակը չէ: Խնդրում եմ ներքեք, որ ես եկել եմ առանց իմաց տալու:

— Ի՞նչ է պատահել ձեզ, Օլիվիե:

— Ոչինչ: Ես միայն ցավում եմ, որ խանգարեցի ձեր ֆրագրած ուրախ գրոսանքը:

Կոմսուհին բռնեց Օլիվիեի ձեռքից:

— Ի՞նչ եք ուզում ասել: Նրանց գնալու ժամանակն էր. նրանք գնացին ներկա գտնվելու պատյամենտի բացմանը: Իսկ ես մնում եմ տանը: Ձեզ, ընդհակառակը, ինչ-որ մի բան ներշնչել է այստեղ դալ այսօր, երբ ես մենակ եմ:

Օլիվիեն ծիծաղեց:

— Ներշնչել է, այո, ներշնչել:

Կոմսուհին բռնեց Օլիվիեի երկու դաստակներից և ուղիղ նայելով նրա աչքերին, շատ ցած ձայնով շշնջաց.

— Խոստովանեցեք, որ դուք սիրում եք նրան:

Օլիվիեն ետ քաշեց ձեռքերը, այլևս չկարողանալով զսպել իր ջրագրգռութունը:

— Թայց դուք գժվել եք այդ դադափարով:

Կոմսուհին նորից բռնեց Օլիվիեի բազուկներից և, մատնեքով կաշիով թեզանիքներին, աղաչեց նրան.

— Օլիվիե, խոստովանեցեք, խոստովանեցեք: Ես ուզում եմ հաստատապես իմանալ, ես վստահ եմ դրանում, բայց ես ուզում եմ հաստատապես իմանալ: Ես ուզում եմ... Օ՛, դուք չեք հասկանում, թե ինչ դարձավ իմ կյանքը:

Օլիվիեն թռթռեց ուսերը:

— Ի՞նչ եք ուզում, որ անեմ: Ես ի՞նչ հանցանք ունեմ. ծթն դուք կորցնում եք ձեր գլուխը:

Կոմսուհին բաց չթողեց Օլիվիեին և քաշեց դեպի մյուս հյուրասենյակը, որտեղ նրանց չէին կարող լսել: Կաշիով նրա բաճկոնի փնջերին, կոմսուհին հեռավոր քաշեց նրան: Օլիվիեին տանելով մինչև կլոր բազմոցիկը, կոմսուհին նրան ստիպեց նստել, և ինքն էլ նստեց նրա կողքին:

— Օլիվիե, իմ բարեկամ, իմ միակ բարեկամ, խնդրում եմ ձեզ, ասացեք ինձ, որ դուք սիրում եք նրան: Ես այդ գիտեմ, զգում եմ ձեր յուրաքանչյուր արարքի մեջ, շեմ կարող կասկածել դրանում, կմեռնեմ դրանից, բայց ուզում եմ այդ համնալ ձեր բերանից:

Որովհետև Օլիվիեն դեռ առարկում էր, կոմսուհին ընկավ նրա ծնկներին ասելով: Նրա ձայնը խոպոտել էր:

— Օ՛, իմ բարեկամ, իմ բարեկամ, իմ միակ բարեկամ, ճիշտ է, որ դուք սիրում եք նրան:

Օլիվիեն գոչեց, փորձելով վերկացնել կոմսուհուն.

— Բայց ո՛չ, ո՛չ: Ձեզ երգվում եմ, որ ո՛չ:

Կոմսուհին ձեռքով փակեց Օլիվիեի բերանը և թոթովեց.

— Օ՛, մի՛ ստեք: Ես սաստիկ տանջվում եմ:

Ապա, գլուխը դնելով Օլիվիեի ծնկների վրա, հեծկլտաց:

Հիմա Օլիվիեն տեսնում էր միայն կոմսուհու ծոծրակը, շեկ մազերի թավ կույտը, որի մեջ երևում էին շատ սուլիտակ մազեր, և նա անհուն կարեկցությամբ, անհուն վշտով համակվեց:

Ձեռքով բռնելով այդ ծանր վարսերի զանգվածը, Օլիվիեն զոնությամբ բարձրացրեց, դեպի իրեն քաշեց կոմսուհու խնայաբարձ աչքերով դեմքը, ուր արցունքի կաթիլներ էին երևում: Ապա սկսեց համբուրել նրա արտասովակալած աչքերը, կրկնելով.

— Անի՛, Անի՛: Իմ սիրելի՛, իմ սիրելի՛ Անի:

Փորձելով ժպտալ, կոմսուհին ցավից տանջվող երեխայի ձայնով ասում էր.

— Օ՛, իմ բարեկամ, ինձ միայն ասացեք, որ դուք դեռ էի քիչ սիրում եք ինձ:

Օլիվիեն նորից սկսեց համբուրել նրան:

— Այո, ես սիրում եմ ձեզ, իմ սիրելի Անի:

Կոմսուհին վեր կացավ, Օլիվիեի կողքին նստեց, նրա ձեռքերը իր ձեռքերի մեջ առավ, նրան նայեց և քնքշորեն ասաց.

— Բայց արդեն վաղուց մենք սիրում ենք իրար: Մեր սերը չպետք է այսպես վերջանար:

Օլիվիեն կոմսուհուն կրծքին սեղմելով հարցրեց.

— Իսկ ինչո՞ւ պետք է վերջանար:

— Որովհետեւ ես պառավ եմ, և որովհետեւ Աննետը շա-
փազանց նման է նրան, ինչ ես եղել եմ, երբ դուք ինձ ճա-
նաչեցիք:

Այն ժամանակ Օլիվիեն ձեռքով փակեց այդ ցավագին
բերանը և ասաց.

— Նորից: Խնդրում եմ, այլևս մի խոսեք դրա մասին:
Երգվում եմ ձեզ, որ դուք սխալվում եք:

Կոմսուհին կրկնեց.

— Միայն թե դուք գոնե մի քիչ սիրեիք ինձ:

Օլիվիեն նորից ասաց.

— Այո, ես սիրում եմ ձեզ:

Ապա նրանք երկար նստեցին առանց խոսելու, մեկը
մյուսի ձեռքից բռնած, սաստիկ հուզված ու սաստիկ տխրած:
Վերջապես կոմսուհին լուսնունը խզեց, շշնջալով.

— Օ՛, ուրախ չեմ լինի այն օրերը, որ պեռ ինձ մնում են
ապրելու:

— Ես կաշխատեմ ուրախացնել:

Մայրամուտին նախորդող ամպամած երկնքի ստվերը տա-
րածվում էր հյուրասենյակում, և աշնանային երեկոյի մոխ-
րագույն մշուշը աստիճանաբար ծածկում էր այն:

Պատի ժամացույցը հնչեց:

— Մենք արդեն վաղուց ենք նստած այստեղ,— ասաց
կոմսուհին:— Դուք պետք է գնաք, որովհետեւ կարող են գալ:
Իսկ մենք հուզված ենք:

Օլիվիեն վեր կացավ, կոմսուհուն գրկեց, կիսաբաց բե-
րանով համբուրեց, ինչպես մի ժամանակ, և նրանք, ինչպես
ամուսիններ, թև թևի մտած անցան երկու հյուրասենյակ-
ներով:

— Քնաք բարով, իմ բարեկամ:

— Մնաք բարով, իմ բարեկամուհի:

Եվ դռան վարագույրը իջավ Օլիվիեի ետևից:

Օլիվիեն սանդուղքից իջավ, շուտ եկավ դեպի Մադլեն եկե-
ղեցին և սկսեց քայլել, շիմանալով ինչ է անում, ասես շշմել
էր հարվածից, զգալով, որ ոտները թուլանում են, իսկ սիր-
տը այրվում ու բաբախում է, կարծես կրծքի մեջ մի այրվող
ծվեն է շարժվում: Երկու կամ երեք, կամ գուցե չորս ժամ նա

զնաց առաջ, այնպիսի հոգեկան վհատության ու ֆիզիկական ուժասպառության մեջ, որ նրա ուժը բավականանում էր միայն ոտները շարժելու: Ապա վերադարձավ տուն խորհրդածելու համար:

Եվ այսպես, նա սիրում էր այդ աղջկան: Հիմա նա հասկանում էր այն ամենը, ինչ զգացել էր այդ աղջկա կողքին, Մոնսոյի այգում զրոսնելու օրվանից, երբ նրանից լսել էր հնչյունը մի ձայնի, որ հազիվ էր ճանաչել, այն ձայնի, որ մի ժամանակ արթնացրել էր իր սիրտը. Օլիվիեն հասկանում էր իր մեջ դեռ բոլորովին չհանգած, դեռ շսառած սիրո այդ զանգաղ, անխուսափելի վերածնությունը, որ համառորեն չէր ուզում խոստովանել:

Ի՞նչ աներ Օլիվիեն: Ի՞նչ կարող էր անել: Երբ Աննետը կամուսնանա, Օլիվիեն կխուսափի նրա հետ հաճախակի տեսակցելուց, ահա բոլորը Իսկ մինչ այդ նա կշարունակի հաճախել այդ տունը, որպեսզի ոչ ոք ոչինչ չկասկածի, բոլորից ծածկելով իր դադտնիքը:

Նա ճաշեց տանը, մի բան, որ երբեք չէր պատահել: Ապա վառել տվեց արվեստանոցի մեծ վառարանը, որովհետև երբևիցեմ էր, որ գիշերը շատ ցուրտ էր լինելու: Նա նույնիսկ հրաժայեց ջահը վառել, ասես վախենում էր մութ անկյուններից, և փակվեց: Ի՞նչ արտասովոր, խոր, ահավոր տխրության զգացում էր համակել նրան: Նա այդ զգում էր իր կոկորդի մեջ, իր կրծքի մեջ, իր բոլոր թուլացած մկանների մեջ այնպես, ինչպես զգում էր իր ջլասոված հոգու մեջ: Սենյակի պատերը ճնշում էին նրան. նրա ամբողջ կյանքը, նկարչի ու տղամարդու կյանքը, փակվել էր այդ պատերի մեջ: Պատից կախված յուրաքանչյուր էտյուդ նրան մի հաջողություն էր հիշեցնում, յուրաքանչյուր կահավորանք կապված էր մի հիշողության հետ: Բայց հաջողություններն ու հիշողությունները արդեն անցած բաներ էին: Նրա կյանքը: Ինչքա՞ն դա իրեն թվաց կարճ, դատարկ և միաժամանակ հագեցած: Նա նկարել էր պատկերներ, նորից պատկերներ, շարունակ պատկերներ և սիրել էր մի կնոջ: Նա հիշում էր ոգևորության երեկոները հենց այս արվեստանոցում տեղի ունեցած տեսակցություններից հետո: Իր բովանդակ էությունը համակած տենդագին

և առանդով նա քայլել էր այստեղ ամբողջ գիշերներ: Յրջանիկ սիրո բերկրանքը, հասարակության մեջ հաջողության բերկրանքը, փառքի անօրինակ արբեցությունը նրան ըմբռնչխեն էին տվել ներքին հաղթանակի անմոռանալի ժամեր:

- Օլիվիեն սիրել էր մի կնոջ, և այդ կինը սիրել էր նրան: Շնորհիվ այդ կնոջ Օլիվիեն ստացել էր այն մկրտությունը, որը տղամարդու առջև բաց է անում հուզումների ու կրքերի խորհրդավոր աշխարհը: Այդ կինը գրեթե բռնությամբ բացել էր Օլիվիեի սիրտը, իսկ հիմա Օլիվիեն այլևս չէր կարողանում փակել այն: Եվ Օլիվիեի կամքից անկախ՝ այդ հեղքվածքի մեջ մտել էր մի ուրիշ սեր: Մի ուրիշ, կամ, ավելի հիշատակն սերը, որ բռնկել էր մի նոր դեմք տեսնելով, նույնը, բայց ուժեղացած ծերության հասակում պաշտելու պահանջով: Եվ այսպես, Օլիվիեն սիրում է այդ աղջնակին: Կարիք չկա այլևս պայքարել, դիմադրել, ժխտել, Օլիվիեն սիրում է նրան, հուսահատորեն գիտակցելով, որ նա նույնիսկ չի խղճում իրեն, որ նա ամենևին չգիտե իր սոսկալի թանջանքի մասին և որ նրա հետ ամուսնանում է մի ուրիշը: Այդ մտքից, որին Օլիվիեն վերադառնում էր շարունակ, որից երբեք չէր կարողանում ազատվել, նա ուզում էր անասունի պես ոռնալ, ինչպես ոռնում են շղթայակապ շները, որովհետև նա իրեն զգում էր անզորացած, ստրկացած, շղթայակապված, ինչպես նրանք: Օլիվիեն ինչքան ավելի էր մտածում դրամասին, այնքան ավելի էր ջղայնանում, մեծ-մեծ քայլերով քայլելով տոնականորեն լուսավորված ընդարձակ սենյակում: Վերջապես, չկարողանալով այլևս տանել այդ բորբոքված վերքի ցավը, նա փորձեց այն հանգստացնել իր նախկին սիրո հիշողությամբ, այն ամոքել իր առաջին ուժեղ կրքի հիշատակով: Նա պահարանից դուրս հանեց կոմսուհու դիմանկարի պահված պատճենը, որ Օլիվիեն մի ժամանակ արել էր իր համար, այն դրեց պատկերակալի վրա և, նստելով դիմացը, սկսեց նայել: Օլիվիեն ուզում էր նորից տեսնել կոմսուհու պատկերը, նորից նրան գտնել այնպես, ինչպես նրան սիրել էր անցյալում: Բայց միշտ Աննետն էր հառնում կտավի վրա: Մայրը անհետացել, շքացել էր, իր տեղը զիջելով մյուս դեմքին, որ տարօրինակ կերպով նման էր նրան: Դա Աննետն էր.

դրանք նրա մագերն էին, մի քիչ ավելի փայլուն, քան մոր մոտ, նրա մի քիչ ավելի շարաճճի ժպիտը, նրա մի քիչ ավելի ժաղրական արտահայտությունը, և Օլիվիեն պարզ զգում էր, որ հոգով ու մարմնով պատկանում է այդ երիտասարդ էակին, ինչպես երբեք չէր պատկանել մյուսին, ինչպես ընկղմվող մակույկը պատկանում է սլիքներին:

Այն ժամանակ Օլիվիեն վեր կացավ և, որպեսզի տյլևս չտեսներ այդ տեսիլքը, շուռ ավեց կտավը. ապա, խոր թախիծով համակված, գնաց ննջասենյակ և այնտեղից արվեստանոց բերեց իր գրասեղանի գզրոցը, ուր հանգչում էին իր սիրուհու բոլոր նամակները: Նրանք պատկած էին այստեղ. ինչպես անկողնում, մեկը մյուսի վրա, կազմելով թարակ ժլթիկների մի հաստ խավ: Օլիվիեն ձեռքերը խրեց նրանց մեջ, իրենց մասին խոսող խոսքերի այդ ամբողջ կույտի մեջ, հրենց երկարատև սիրո այդ ավազանի մեջ: Օլիվիեն նայում էր այդ նեղ, տախտակե դագաղին, ուր հանգչում էին բազմաթիվ ծրարներ, որոնց վրա գրված էր իր անունը, միայն իր անունը: Նա մտածում էր, որ այստեղ, կարմիր կնիքներով չածկված այս դեղնած կլթերի դեղի մեջ պատմված էր սիրո յասին, երկու էակների փոխադարձ քնքուշ գործվանքի մասին, երկու սրտերի պատմության մասին, և, հակվելով գզրոցի վրա, ներշնչում էր անցյալի շունչը, երկար ժամանակ իսկված նամակների մեյամաղձիկ բույրը:

Օլիվիեն ուզեց նորից կարդալ դրանք. ավելի խոր քրքրելով, նա ցրավ մի քանի ավելի հին նամակներ: Ինչքան շատ էր բաց անում դրանք, այնքան ավելի որոշակի հիշողությունները հուզում էին նրա հոգին: Նամակների մեջ նա ճանաչում էր շատ այնպիսիներ, որոնք նա իր մոտ կրել էր ամբողջ շաբաթներ և իրեն այնքան քաղցր խոսքեր սսող մանրիկ ձեռագրի մեջ անցյալի մոռացված հուզումներն էր վերագրտնում: Հանկարծ նա իր մատների տակ շոշափեց նրբորեն ասեղնագործված մի թաշկինակ: Ի՞նչ էր դա: Նա մի րոպե մտածեց, ապա հիշեց: Մի օր կոմսուհին իր մոտ արտասվել էր, որովհետև մի քիչ խանդել էր, և Օլիվիեն նրանից գողազել ու պաճել էր արցունքներով թրջված այդ թաշկինակը:

Ա՛հ, ինչքա՛ն տխուր է այդ բուրբը: Ինչքա՛ն տխուրս
տե՛ղճ կին:

Գրոցի հատակից, անցյալի հատակից այդ բուրբ հիշո-
ղությունները բարձրանում էին, ինչպես գուրզի- այո՛, դրանք
սոսկ ցամաքած իրականության անշոշափելի գուրզիներն
էին: Եվ սակայն Օլիվիեն տանջվում ու արտասվում էր այդ
նամակների վրա, ինչպես արտասվում են մեռածների վրա,
որովհետև նրանք այլևս չկան:

Բայց հին սիրո այդ ամբողջ խլրտումը Օլիվիեի մեջ առա-
ջացնում էր նոր, երիտասարդական եռանդ, անհաղթահարելի
կրթի ավիշի խմորում, որ ստիպում էր հիշել Աննետի ճառա-
գայթող դեմքը: Օլիվիեն սիրել էր նրա մորը կամավոր ստոր-
կույթյան կրթոտ թափով, իսկ այդ աղջկան սկսում էր սիրել
ինչպես ստրուկ, ինչպես ծեր, դողդոջուն ստրուկ, որին զար-
նում են շղթաների, որոնք երբևր չի խորտակելու:

Օլիվիեն հոգու խորքում զգում էր այդ և սարսափում էր:
Նա փորձում էր հասկանալ, թե ինչպե՛ս և ինչո՞ւ Աննետը
այդպիսի իշխանություն ունի իր վրա: Չէ՛ որ ինքը այնքան
քիչ էր ճանաչում Աննետին: Նա դեռ հազիվ կին էր, որի
սիրտն ու հոգին տակավին քնում էին դեռատիության
քնով:

Իսկ Օլիվիեն գրեթե հասել էր իր կյանքի վերջին: Ուրեմն
ինչպես այդ աղջիկը կարողացել էր նրան նվաճել մի քանի
ժպիտներով ու վարսերի խուպույներով: Ա՛հ, այդ խարտիշա-
գեղ աղջկա ժպիտները, վարսերը շատ անգամներ ծնկի գալու
և ճակատը գետնին զարնելու ցանկություն էին ներշնչել Օլի-
վիեին:

Մի՞թե մենք կարող ենք իմանալ, մի՞թե մենք կարող ենք
երբևէ իմանալ, թե ինչու որևէ կանացի դեմք հանկարծ մեր
վրա թույնի նման է ազդում: Որպես թե մենք նրան խմել ենք
աչքերով, և նա դարձել է մեր միտքն ու մեր միսը: Մենք
արթում, մենք գժվում ենք նրանով, մենք ապրում ենք մեր
կուլ տված այդ պատկերով և կուզենայինք մեռնել նրանից:

Երբեմն ինչքա՛ն է տառապեցնում որևէ դիմապատկերի
այդ վայրագ ու անհասկանալի իշխանությունը տղամարդոս
սրտի վրա:

Օլիվիե Բերսենը նորից սկսել էր ճեմել արվեստանոցում՝ Գիշերը առաջացել էր, վառարանը հանգել: Պատուհանների ապակիներից ցուրտը ներս էր թափանցում: Նա պառկեց անկողնում և շարունակեց մտախոհել ու մտատանջվել մինչև առավոտ:

Նա կանուխ վեր կացավ, ինքն էլ շիմանալով ինչու, շիմանալով ինչ անել, գրգռված նյարդերով, կամազուրկ, ինչպես պատվող հողմացույց:

Նա մի րան փնտրեց իր միտքն ու մարմինը զբաղեցնելու համար և հիշեց, որ շաբաթվա հենց այդ օրը իր ակումբի մի քանի անդամներ հավաքվում էին Արևելյան բաղնիքում, ուր նրանք նախաճաշում էին մասսաժից հետո: Օլիվիեն շտապ հագավ հագուստները, հուսալով որ լոգանքն ու դուշը կհանգրստացնեն իրեն, և դուրս եկավ տնից:

Հենց որ ոտքը դուրս դրեց, սաստիկ ցուրտ զգաց, առաջին սառնամանիքի այնպիսի թափանցող ցուրտ, որ մի գիշերվա մեջ ոչնչացնում է ամառվա վերջին հետքերը:

Բուլվարների երկայնքին տեղում էր խիտ անձրևը լայն գեղին տերևների, որոնք թափվում էին հանդարտ ու շոր շրշյունով: Լայն պողոտաների ծայրից ծայր, տների ճակատների միջև նրանք թափվում էին ու թափվում, ասես նրանց բոլոր ցողունները ճյուղերից հենց նոր էին պոկվել նուրբ ու սուր սառցե շեղբով: Սալահատակներն ու մայթերը, որոնք արդեն ծածկված էին նրանցով, մի քանի ժամում նման էին դարձել անտառային բուցատների՝ ձմեռվա սկզբում: Այդ մեռած տերևները խշշում էին ոտքերի տակ և հողմերի սաստկության ժամանակ երբեմն հավաքվում էին ալիքաձև կույտերով:

Դա մեկն էր այն անցումնային օրերից, որոնցով վերջանում է տարվա մի եղանակը և սկսվում է մյուսը, օրեր, որոնք առանձին քաղցրություն կամ տխրություն ունեն, հոգեվարքի տխրություն կամ վերածնվող կյանքի քաղցրություն:

Անցնելով Արևելյան բաղնիքի շեմից ներս, Օլիվիեն իր տխուր սրտի մեջ գոհունակության դող զգաց այն ջերմության մտքից, որ հիմա, փողոցի ցրտից հետո, կտաքացնի իր մարմինը:

Նա շտապ հանեց հագուստները, իրանի շուրջ փաթաթեց քաղնեպանի տված թեթև փաթաթանը և անհետացավ իր առջև բացված թաղիքապատ դռան ետև։

Անցնելով երկու արևելյան լապտերներով լուսավորված մավրիտանական գալերեայով, նա դժվարությամբ շնչեց հեղձուցիչ, տաք օդը, որ կարծես փշում էր ինչ-որ հեռավոր հնուցից։ Գանգրահեր, փայլուն իրանով, մկանուտ անդամներով մի նեկր, մեջքին միայն մի լաթ կապած, առաջ նետվեց, նրա առջև բարձրացրեց գալերեայի մյուս ծայրի դռան վարագույրը և Օլիվիե Բերտենը մտավ մեծ, կլոր, բարձր լոգարանը, ու լուսվյուն էր տիրում, գրեթե նույնքան խորհրդավոր, որքան տաճարի լուսվյունը։ Վերևից, դմբեթից, գունավոր ասպակիների անվույտների միջով լույսը ընկնում էր ընդարձակ կլոր սրահը, որի հատակը սալարկված էր, իսկ պատերը ծածկված էին արարական ճաշակի գույնզգույն հախճապակերով։

Ամեն հասակի կիսամերկ ազամարդիկ քայլում էին լուսվյամբ, դանդաղորեն ու ծանրորեն. ոմանք, ձեռքերը խաչածևած, նստել էին մարմարե նստարանների վրա. ուրիշներ ցած ձայնով զրուցում էին։

Տաք օդը հենց մուտքի մոտ շունչը բռնում էր ինչ-որ հնադարյան, ինչ-որ խորհրդավոր բան կար գունագեղ, կրկնսի նման կլոր լոգարանում, ուր մարդկային մարմինը տաքանում էր, ուր շրջում էին սևամորթ մարձողները կամ պղնձագույն սրունքներով մավրերը։

Ամենից առաջ նկարիչը նկատեց կոմս դը Լանդային։ Լանդան ետ ու առաջ էր քայլում, ինչպես հոռմայեցի ըմբշամարտիկ, հպարտ իր վիթխարի կրծքով և նրա վրա խաչածևած հաստ բազուկներով։ Լոգարաններ հաճախելու վարժված, նա իրեն զգում էր այստեղ, ինչպես ծափահարված դերասանը բեմի վրա և փորձագիտությամբ էր դատում փարիզեցի ուժեղ մարդկանց մկանունքի մասին։

— Բարև, Բերտեն,— ասաց նա։

Նրանք միմյանց ձեռք սեղմեցին. ապա Լանդան շարունակեց.

— Լավ եղանակ է բրտնելու, չէ՞։

— Այո, հիանալի։

— Դուք տեսե՞լ եք Ռոկոլիանին: Նա այնտեղ է: Ես նրան ուղղակի անկողնից եմ դուրս քաշել: Օ՛, սրա կերպարանքին նայեցեք:

Մտոից կարճահասակ, ծուռոտանի, վտիտ բազուկներով, սիհար սրունքներով մի պարոն էր անցնում, և առնական ցնդի այդ երկու տարեց տիպարները արհամարհանքով ժջոտացին:

Ռոկոլիանը, տեսնելով նկարչին, մոտեցավ նրանց:

Նրանք նստեցին մարմարե երկար սեղանի վրա և սկսեցին զրուցել, ինչպես սրահում: Սպասավորները շրջում էին խմիչքներ առաջարկելով: Լսվում էին մերկ մարմնի վրա մարձոզների շփոցները և դուշերի հանկարծական ցայտուքը: Ջրերի անընդհատ ձղփյունը հասնում էր ընդարձակ ամֆիթատրոնի բոլոր անկյուններից, այն լցնելով անձրևի թևիկ խըշտոցով:

Ամեն բոպե որևէ նոր այցելու ողջունում էր երեք բարձրամներին կամ մոտենում էր նրանց ձեռքերը սեղմելու: Վրանք էին գեր դուքս Հարիսոնը, կարճահասակ իշխան էպոլատին, բարոն Ֆլակր և ուրիշներ:

Հանկարծ Ռոկոլիանը ասաց.

— Ահա Ֆարանդալը:

Մարիիդր ներս էր մտնում, ձեռքերը ազդրերին դրած, քայլելով բարեկազմ տղամարդու անբռնադրոսիկ ինքնալստահությամբ:

Հանդան շնչաց.

— Այդ անպիտանը իսկական գլադիատոր է:

Ռոկոլիանը Բերտենին դառնալով հարցրեց.

— Ճի՞շտ է, որ նա ամուսնանում է ձեր բարձրամների ազգյա հետ:

— Կարծում եմ, որ այո, — ասաց նկարիչը:

Բայց այդ մարդու ներկայությունը այդ պահին այդ տեղում տրված հարցից Օլիվիեի սիրտը ահռելիորեն ցնցվեց: Նուսահատությունից ու խստվությունից: Ամբողջ իրականության անավորությունը նա մի բոպեում այնպիսի սրությունը զգաց, որ մի քանի վայրկյան պայքարեց մարկիզի վրա նետվելու անասնական ցանկությունը հաղթահարելու համար:

Ապա Օլիվիեն վեր կացավ:

— Ես հողնել եմ,—ասաց նա:—Գնամ մասածի:

Մտտից մի արաբ անցավ:

— Ահմեզ, դու ազա՞տ ես:

— Այո, պարոն Բերտեն:

Եվ Օլիվիեն շտապ հեռացավ, որպեսզի խուսափեր Ֆա-
րանդալի ձեռքսեղմումից, որ դանդաղորեն շրջագայում էր
համամում:

Օլիվիեն հաղիվ մի քառորդ ժամ մնաց հանգստի մեծ
սրահում, ուր այնպես խաղաղ էր, ուր պատերի երկայնքին
կային խցիկներ անկողիններով, իսկ մեջտեղում կար աֆրի-
կական բույսերից կազմված մի ծաղկանոց և մի շատրվան:
Նա այն զգացողությունն ուներ, որ իրեն հետևում են, որ իրեն
ինչ-որ մեկը սպասում է, որ ահա մարկիզը ձեռքը պարզած
գալիս է և իր հետ բարեկամաբար վարվում, այն ժամանակ,
երբ ուզում է սպանել իրեն:

Եվ շուտով նկարիչը նորից գտնվեց մեռած տերևներով
ծածկված բուլվարում: Նրանք այլևս չէին թափվում. վերջին
տերևները պոկվել էին երկար մոլեգնած մրրիկներից: Կար-
միր-զեզին գորզը թրթռում, շարժվում, ալիքաձև գլորվում էր
մի մայթից մյուսը՝ սաստկացող քամու թափի տակ:

Հանկարծ կտուրների վրայով անցավ մի մոնջյուն, դա-
զանային մոտենչը սուրացող մրրիկի. միաժամանակ բուլվարի
վրա էր խուժում մոլեգին քամին, որ հավանաբար Մադլենից
էր փչում:

Տերևները, բոլոր թափված տերևները, բարձրանում էին
քամու մերձեցումից, կարծես սպասում էին նրան: Նրանք
վազում էին նրա առջևից կուտակվելով, հորձանվելով, պարու-
քաձև բարձրանալով մինչև տների տանիքները: Նա նրանց
հայածում էր ինչպես անասունների հոտ, ինչպես գժված ա-
նասունների հոտ, որ թռչում-սլանում էր գեպի Փարիզի դռ-
ները, դեպի արվարձանների ազատ երկինքը: Եվ երբ Մալզերբ
թաղամասի զառիվերի վրա տերևների հոծ ամպը և փոշին
չբացան, սալարկներն ու մայթերը անսովոր կերպով մեր-
կացան ու մտքրվեցին, ասես սվլել էին դրանք:

Բերտենը մտածում էր. «Ի՞նչ պիտի լինեմ հիմա: Ի՞նչ պի-

տի անեմ: Ո՞ւր պիտի գնամ»: Ոչինչ չկարողանալով վճռել նա վերադառնում էր տուն:

Նրա ուշադրությունը գրավեց թերթերի մի կիսակ: Նա գնեց յոթ կամ ութ թերթ, հուսալով, որ նրանց մեջ մեկ-երկու ժամ կարդալու բան կգտնի:

— Կնախաճաշեմ ինձ մոտ,—ասաց նա, տուն վերադառնալով: Եվ բարձրացավ իր արվեստանոցը:

Սակայն նստելով, նա չէր կարողանում տեղում մնալ. նա ամբողջ մարմնով զրզուկած էր. ինչսիս մոլեզնած գազան:

Նա աչքի անցկացրեց թերթերը, բայց նրանք ոչ մի բույժ չզբաղեցրին նրան, և փաստերը, որոնց մասին նա կարգում էր, մնում էին աչքերի մեջ, բայց չէին հասնում մինչև գիտակցությունը: Մի հոգվածի մեջտեղ, որ Օլիվիեն նույնիսկ չէր աշխատում հասկանալ, «Գիլոուա» անունը ցնցել ավեց նրան: Խնդիրը վերաբերում էր պալատի նիստին, որի ընթացքում կոմսը մի քանի խոսք էր արտասանել:

Այդ անունով արթնացած նկարչի ուշադրությունն այնուհետև կանգ առավ նշանավոր տեներ Մոնրոզե * անվան վրա, որը դեկտեմբերի վերջին պետք է մի անգամ հանդես գար Մեծ օպերայի բեմում: Թերթի խոսքերով, դա կլիներ մի հույսկապ երաժշտական հանդես, քանի որ տեներ Մոնրոզեն, որ Փարիզից հեռացել էր վեց տարի առաջ, աննախադեպ հաջողություն էր ունեցել ամբողջ Եվրոպայում ու Ամերիկայում. բացի դրանից, նրա հետ պետք է հանդես գար շվեդացի անվանի երգչուհի Հելսոնը *, որին Փարիզը նույնպես չէր լսել հինգ տարուց ի վեր:

Հանկարծ Օլիվիեի գլխում, ասես նրա սրտի խորքում, մի միտք ծագեց. Աննետին այդ ներկայացմանը ներկա լինելու հաճույքը պատճառել: Ասկա մտածելով, որ կոմսուհու սուզը արգելք կլինի այդ դիտավորությունը, նա հնարքներ փնտրեց իրականացնելու այն: Դրանցից միայն մեկը հարմար երևաց շարկավոր է վերցնել մի օթյակ, որ դուրս գա բեմի վրա. այն-

* 80-ական թվականներին Փարիզում հռչակված էին ֆրանսիացի տեներ Մոնրոզը և շվեդացի երգչուհի Քրիստիանա Նելսոնը: Մոպասանը միայն մի քիչ փոխել է նրանց անունները:

տեղ նստողները գրեթե չեն երևա, իսկ եթե կոմսուհին, շնա-
յած դրան, չի ցանկանա գալ, ապա ինքը Աննետին կհրավիրի
հոր ու դքսուհու հետ: Այդ պարագային դքսուհուն կառաջարկի
այդ օթյակը: Բայց այն ժամանակ հարկ կլինի հրավիրել և
Ֆարկիզին:

Օլիվիեն երկար վարանեց ու խորհեց:

Անշուշտ, այդ ամուսնութիւնը որոշված էր և, անկասկած,
նշանակված էր նույնիսկ հարսանիքի օրը: Օլիվիեն գուշակուծ
էր, որ իր բարեկամուհին շտապում է վերջացնել այդ և հաս-
կանում էր, որ ամենակարճ ժամկետում աղջկանը տալու է
Նարանդալին: Ինքը ոչինչ չէր կարող անել: Նա չէր կարող ո՛ր
խանգարել, ո՛չ փոխել, ո՛չ հետաձգել այդ ահավոր իրադար-
ձութիւնը: Իսկ քանի որ հարկավոր է համակերպվել, ավելի
լավ չէ՞ փորձել իր հոգին գսպել, իր տանջանքը ծածկել, գո-
հրեալ և այլևս ազատ ասպարեզ շտալ իր ջլագրգոռութեանը:

Այո՛, նա կհրավիրի մարկիզին, դրանով կքնեցնի կոմսու-
հու կասկածները և բարեկամի իրավունքով կմտնի երիտասարդ
զույգի տունը:

Հենց որ նախաճաշեց, նա գնաց օպերա, որպեսզի ապահո-
վի վարագույլի ետևի օթյակը: Նրան խոստացանք Այն ժա-
մանակ նա շտապեց Գիլոուանների մոտ:

Կոմսուհին գրեթե իսկույն երևաց, դեռևս հուզված երեկվա-
հուզիչ բացատրութիւնից:

— Ինչքա՞ն լավ է, որ դուք եկել եք այսօր, — ասաց կոմ-
սուհին:

Օլիվիեն թոթովեց.

— Ես մի բան եմ բերել ձեզ համար:

— Ի՞նչ բան:

— Օպերայի մի օթյակ Հելսոնի և Մոնրոզի բացառիկ մի
սերկայացման համար:

— Օ՛, շա՛տ ափսոս, իմ բարեկամ: Չէ որ ես սգի մեջ եմ:

— Չեր սուգը շուտով արդեն չորս ամիս կլինի:

— Հավատացնում եմ ձեզ, որ ես չեմ կարող:

— Իսկ Աննետը՞: Մտածեցեք, որ այսպիսի առիթ գուցե
գրեք չի ներկայանա:

— Ո՞ւմ հետ նա կգա:

— Հոր հետ և դքսուհու հետ, որին ես կհրավիրեմ: Եւ մտադիր եմ տեղ առաջարկել և մարկիզին:

Կոմսուհին սեննուն աչքերով նայում էր Օլիվիեին, նրան յամբուրելու անմիտ ցանկութիւն զգալով: Զհավատալով իր ականջներին կոմսուհին կրկնեց.

— Մարկիզի՞ն:

— Այո:

Եվ կոմսուհին իսկույն համաձայնեց այդ առաջարկութիւնը:

Օլիվիեն շարունակեց անտարբեր տոնով.

— Դուք արդեւ նշանակե՞լ եք նրանց հարսանիքի ժամանակը:

— Այո, գրեթէ: Մենք պատճառներ ունենք հարսանիքը տապակցելու, մանավանդ որ դա արդեւ որոշված էր մայրիկի մահից առաջ: Դուք հիշո՞ւմ եք:

— Այո, հիշում եմ: Ուրեմն ե՞րբ տեղի կունենա հարսանիքը:

— Հունվարի սկզբին: Կներեք, որ ես ձեզ ավելի շուտ շեմ յայտնել այդ մասին:

Աննետը ներս մտաւ: Օլիվիեն զգաց, թէ ինչպէս իր սիրտը զսպանակի պէս վեր թռավ կրծքի մեջ և ամբողջ խանդաւառանքը, որ տաժում էր Աննետի նկատմամբ, հանկարծ փոխվեց դառնութիւն, ծնելով այն անսովոր ու կրքոտ թրշեամանքը, որ վերածվում է սիրո, երբ նրան մտրակում է ետանդը:

— Ես ձեզ համար մի բան եմ բերել, — ասաց Օլիվիեն:

Աննետը պատասխանեց.

— Ուրեմն մենք ձեզ հետ հաստատապէս խոսում ենք «Դուք»-ով:

Օլիվիեն հայրական տոն ընդունեց.

— Լսեցեք, զավակս: Ես տեղյակ եմ, թէ ինչ իրադարձութիւն է տեղի ունենալու Հավատացնում եմ ձեզ, որ կարճ ժամանակում դա անհրաժեշտ կլինի: Դա ավելի լավ է հիմա, քան հետո:

Աննետը դժգոհ դեմքով ուսերը թոթովեց, իսկ կոմսուհին լռում էր, հեռու նայելով և ինչ-որ բանի մասին լարված մտածելով:

Աննետը հարցրեց.

— Իսկ ի՞նչ եք դուք բերել:

Օլիվիեն պատմեց ներկայացման մասին և այն մասին, թե որո՞նց էր մտադիր հրավիրել: Աննետը հրճվեց և, երեխայական ջերմությամբ նետվելով Օլիվիեի վիզը, համբուրեց նրա երկու այտերը:

Օլիվիեն քիչ մնաց ուշաթափվեց և, զգալով այդ թարժ ջրթների հպումը, հասկացավ, որ ինքը երբեք չէր բուժվի:

Կոմսուհին ջղայնությամբ ասաց աղջկան.

— Դու գիտե՞ս, որ հայրդ քեզ է սպասում:

— Այո, մայրիկ, գնում եմ:

Աննետը փախավ, շարունակելով ուղարկել օդային համբույրներ:

Երբ Աննետը դուրս եկավ, Օլիվիեն հարցրեց.

— Նրանք ճանապարհորդելո՞ւ են:

— Այո, երեք ամսով:

Օլիվիեն ակամա շշնջաց.

— Ավելի լավ:

— Մենք կապրենք նախկին կյանքով, — ասաց կոմսուհին:

Օլիվիեն թոթովեց.

— Հույս ունեմ:

— Իսկ առայժմ մի թողեք ինձ:

— Այ, սիրելիս:

Օլիվիեի երեկվա հուզմունքը կոմսուհու արցունքներին թռեց և այդ ներկայացմանը մարկիզին հրավիրելու նրա հենց նոր հայտնած մտադրությունը նորից մի քիչ հույս էին տվել կոմսուհուն:

Թայց դա կարճ տևեց: Մի շաբաթ չէր անցել, երբ կոմսուհին նորից, տանջալի ու խանդոտ ուշադրությամբ, սկսել էր ճետել այդ մարդու դեմքի, նրա ապրած տանջանքի բոլոր փուլերին: Կոմսուհին ոչինչ չէր կարող անգիտանալ, քանի որ ինքն անցել էր բոլոր տանջանքների միջով, որոնք գուշակում էր Օլիվիեի մեջ, և Աննետի մշտական ներկայությունն ամեն բոպե իրեն հիշեցնում էր իր ջանքերի ունայնությունը:

Ամեն ինչ կոմսուհուն ճնշում էր միաժամանակ — և՛ տարի-

ները, և՛ սուրբ: Նրա գործոն, խելացի, հնարամիտ կոկետությունը, որ ամբողջ կյանքում իրեն օգնել էր հաղթանակ տանելու, հիմա ջլատված էր այս սև զգեստով, որն այնպես էր ընդգծում նրա գունատութունն ու դիմագծերի քլլափոխությունը, ինչպես ընդգծում էր նրա աղջկա երիտասարդական փայլը: Ինչքան հեռու էր հիմա այն, ինչ դեռ մոտիկ անցյալ էր, երբ Աննետի վերագարձին Փարիզ՝ կոմսուհին ջանում էր աղջկա հետ միատեսակ հագնվել և իրենց նմանությունը այն ժամանակ նպաստավոր էր իր համար: Հիմա կոմսուհին երբեմն մոլեգին ցանկութուն էր զգում իր մարմնից պոկելու մահվան այդ զգեստը, որը իրեն տգեղացնում ու տանջանք էր պատճառում: Եթե իր տրամադրության տակ լինեին վայելչության բոլոր միջոցները, եթե նա կարողանար ընտրել ու հագնել նրբերանգ կերպասներ, որոնք կներգաշնակեին իր դեմքի գույնին, որոնք կտային իր մահացող զեղեցկությանը նրբորեն հաշվված ուժ, նույնքան դյուրական, ինչքան աղջկա բնական հմայքը, նա, անկասկած, դեռ կարող էր պահպանել իր հրապույրը:

Նա այնքան լավ գիտեր երեկոյան գրգռիչ արգուզարգերի և առավոտյան ցանկահարույց թեթև խալաթների ազդեցությունը, որոնց մեջ կինը մնում է նախաճաշին՝ մտերիմ բարեկամների հետ և որոնց շնորհիվ մինչև օրվա մեջտեղ պահում է իր արթնության բույրը, իր թողած անկողնի ու բուրավետված սենյակի նյութական ու ջերմիկ տպավորությունը:

Բայց ի՛նչ կարող էր կոմսուհին անել այդ գերեզմանային զգեստով, այդ կալանավորական տարազով, որ իրեն ծածկելու էր մի ամբողջ տարի: Ամբողջ տարի: Նա մի տարի պիտի բանտարկված մնար այդ սև զգեստի մեջ, անգործության ու անզորության մատնված: Մի տարի պիտի դգար, թե ինչպես ինքը օր առ օր, ժամ առ ժամ, բոպե առ բոպե ծերանում է այդ սև շղարշե պատյանի մեջ: Ի՛նչ կդառնար մի տարում, եթե իր խեղճ, հիվանդ մարմինը շարունակեր այսպես թառամել հոգեկան տվայտանքներից:

Այս խոհերն այլևս չէին բաց թողնում կոմսուհուն, փշացրնում էին այն ամենը, ինչ նա ուզում էր ճաշակել, դառնացնում էին այն ամենը, ինչ կարող էր ուրախություն լինել, խա-

խարում էին նրա ամբողջ խնդությունը, գոհունակությունը, զվարթությունը: Նա անընդհատ զողողում էր, հուսահատորեն շանալով իրենից գեն գցել իրեն ճնշող տանջանքների այդ բեռը. քանի որ եթե շիներ իրեն մշտապես հետապնդող այդ տեսիլը, նա իրեն դեռ կզգար երջանիկ, կայտառ և առողջ: Նա առաջվա պես իր մեջ զգում էր կենդանի ու թարմ հողի, առաջվա պես երիտասարդ սիրտ, դեռ նոր ապրել սկսող էակի հոանդ, երջանկության անհագ ծարավ, նույնիսկ ավելի ազահ, քան առաջ, և սիրո անկշտում պահանջ:

Եվ ահա, բոլոր լավ, քաղցր, քնքուշ, պոետական բաները, որոնք գեղեցկացնում են կյանքը և մեզ ստիպում են գնահատել այն, հեռանում էին կոմսուհուց, որովհետև նա ծերացել էր: Դա վե՛րջն էր: Սակայն նա դեռևս իր մեջ գտնում էր երիտասարդ աղջկա քնքրություն և երիտասարդ կնոջ կրքոտ եռանդ: Ծերացել էր միայն մարմինը, նրա խեղճ մաշկը, ու քիչ-քիչ խունացել, մաշվել էր, ինչպես կահույքի մահուդե ծածկոց: Այդ անկման միաբը հետապնդում, բաց չէր թողնում նրան, գրեթե ֆիզիկական տանջանք էր դարձել: Այդ սևեռուն գաղափարը նրա մեջ առաջ էր բերել վերնամաշկի առանձին զգայնություն, ծերության զգացողություն, մշտական ու որոշակի, ինչպես ցրտի կամ տաքի զգացողությունը: Նրան թվում էր, թե ինքը իրոք ինչ-որ անորոշ քոր է զգում, զգում է, թե ինչպես կնճիռները դանդաղորեն տարածվում են ճակատի վրա, ինչպես փոխվում է այտերի ու կոկորդի հյուսվածքը և քաղմապատկվում են այն անհամար մանր ծալքերը, որոնցից հոգնած մաշկը ասես ճխլտվում է: Ինչպես տանջալի քորը մաշկային հիվանդությամբ տառապողին ստիպում է անընդհատ քորել իրեն, այսպես արագ վազող ժամանակի քայքայիչ ու նուրբ աշխատանքի գիտակցությունն ու վախը կոմսուհու մեջ առաջ բերին հայելիների մեջ իրեն նայելու անհաղթահարելի պահանջ: Այդ գիտակցությունը, այդ վախը նրան կանչում, քաշում, հրում էին դեպի հայելիները, և նա պոկ շփալով, նայում էր նրանց մեջ և անվերջ զննում, շոշափում էր, ասես ուզելով ավելի լավ նկատել ժամանակի պատճառած վնասի անչնչելի հետքերը: Սկզբում այդ վախը երբեմն անցնում էր, բայց նորից էր երևան գալիս ամեն անգամ:

ճրբ կոմսուհին տանը կամ այլուր տեսնում էր ահա՛վոր ապակու հարթ մակերեսը: Նա կանգ էր առնում մայթերի վրա, որպեսզի իրեն նայեր հայելավոր ցուցափեղկերի մեջ, ասես ինչ-որ ձեռք նրան մեխում էր բոլոր ապակե շերտերին, որոնցով առևտրականները զարգարում են իրենց խանութների ճակատները: Դա նրա մոտ դարձավ հիվանդութուն, մտամոլութուն: Նա գրպանում կրում էր պուդրայի փոքրիկ, ընկույզի մեծությամբ փղոսկրե մի տուփ, որի կափարիչի ներսի կողմում կար շատ փոքրիկ մի հայելի, և հաճախ, քայլելիս, նա բաց էր անում այդ տուփը և մոտեցնում էր աչքերին:

Երբ կարգալու կամ գրելու համար նստում էր գորգերով զատած հյուրասենյակում, այդ զբաղումները մի բոպե մտաջրում էին նրան, բայց շուտով նա նորից անձնատուր էր լինում նախկին մտապատրանքին: Նա պայքարում էր, աշխատում էր ուշադրությունը հեռացնել, ուրիշ բանի մասին մտածել, աշխատանքը շարունակել: Բայց իզուր. սուր ցանկությունը շուտով նրան ստիպում էր ձեռքից թողնել գիրքը կամ գրիչը, և նա անզսպելիորեն ձգվում էր ռեզանի վրա դրված արծաթե քոնակով հայելուն: Զվաճե ու դրվագված շրջանակի մեջ նրա զեմքը երևում էր ինչպես անցյալ դարում նկարված մի դիմանկար, ինչպես մի ժամանակ թարմ, բայց արևից խունացած մի պաստեյանկար: Նա երկար նայում էր իրեն, ապա հոգնած շարժումով հայելին նորից էր դնում սեղանի վրա, որպեսզի նորից սկսեր աշխատել, բայց հազիվ էր երկու էջ կնարդում կամ քսան տող գրում, երբ նրա մեջ նորից էր ծնվում իրեն նայելու անհաղթահարելի ու տանջալի պահանջը, և նա մի անգամ էլ ձեռքը մեկնում էր ու վերցնում հայելին:

Հիմա կոմսուհին շարունակ զբաղվում էր նրանով, ինչպես անձրացուցիչ ու սովորական մի գեղորով, որից ձեռքը երբեք չի կարող անջատվել, և, իր բարեկամներին ընդունելիս, ամեն թույլ ձեռքն էր առնում այն. դա այնքան էր գրգռում կոմսուհուն, որ նա ուզում էր ճշալ, և հայելին ձեռքերի մեջ պտտեցնելով, նա ատում էր նրան, ինչպես կենդանի էակի:

Մի օր, հուսահատության հասնելով ապակու կտորի հետ այդ պայքարից, կոմսուհին այն շարտեց պատին, ուր նա շարդվեց ու փշրվեց:

Բայց ամուսինը հայելին նորոգել տվեց, և որոշ ժամանակ անց նա դարձավ ալեի պայծառ, քան երբեք: Կոմսուհուն հարկ եղավ վերցնել հայելին, շնորհակալություն հայտնել և հաշտվել այն բանի հետ, որ նա կմնա իր մոտ:

Ամեն առավոտ և ամեն երեկո, իր ննջասենյակում փակված, կոմսուհին իր կամքին հակառակ, վերսկսում էր այդ սոսկալի ու հանդարտ ավերածության մանրակրկիտ ու համբերատար ուսումնասիրությունը:

Պառկելով անկողնում, նա շէր կարողանում քնել, նորից մոմը վառում էր և երկար, աչքերը բաց, մտածում էր, որ անքնությունն ու վիշտը լոկ արագացնում են սրընթաց ժամանակի այդ ահավոր աշխատանքը: Գիշերային լուսության մեջ նա լսում էր պատի ժամացույցի ճոճանակի միալար ու համաչափ թխկթխկոցը, որ ասես իրեն շնչում էր. «Գնում է, գնում է, գնում է», և նրա սիրտը ճմլվում էր այնպիսի տանջանքի մեջ, որ նա, սավանով փակելով բերանը, հեծկլտում էր հուսահատությունից:

Մի ժամանակ կոմսուհին, ինչպես բոլոր մարդիկ, դժուար էր, որ տարիներն անցնում են ու իրենց հետ փոփոխություններ բերում: Ինչպես բոլոր մարդիկ, նա ամեն ձմեռ, ամեն դարնան, ամեն ամռան ուրիշներին և իրեն ասում էր. «Ծնշատ եմ փոխվել անցյալ տարվանից»: Բայց դեռևս գեղեցիկ, թեև մի քիչ տարբեր գեղեցկությամբ, նա դրանից չէր անհանգրստանում: Իսկ հիմա, փոխանակ առաջվա նման խաղաղ կերպով նայելու տարվա եղանակների դանդաղ երթին, նա հանկարծ հայտնաբերել ու հասկացել էր, թե ինչպես ահռելիորեն արագ են վազում բոպենները: Նրա համար զգալի էր դարձել ժամանակի հոսանքը, աննկատելի վազքը, որ կարող է խելահեղության հասցնել, եթե մարդ մտածի շտապող վայրկյանների այդ անընդհատ տողանցի մասին, որ կրծում է մարդու մարմինն ու կյանքը:

Այդ տանջալի գիշերներից հետո նա մի քիչ հանգստանում էր և անկողնի տաքության մեջ երկար նիրհում, մինչև այն ժամանակ, երբ սպասուհին վարագույրները բաց էր անում և վառարանը վառում: Նա պառկած էր լինում հոգնած, թմրած, կիսաքուն, կիսարթուն, և նրա ընդարմացած ուղեղի

մեջ նորից ծնվում էր բնադրական ու նախախնամական հույսը, որով լուսավորվում ու ապրում են մարդկանց սիրտն ու ժպիտը մինչև նրանց վերջին օրը:

Հիմա ամեն առավոտ, երբ վեր էր կենում անկողնից, բուռն ցանկութուն էր ունենում աղոթելու աստծուն, որպեսզի նրանից մի քիչ թեթևացում ու մխիթարանք ստանար:

Նա ծնրադրում էր մեծ կաղնի խաչելության առջև—Օլիվիի նվերը, ինչ-որ տեղ գտած հազվագյուտ մի բան—և հոգու այն ձայնով, որով մարդը խոսում է իր հետ, լուռ ու մունջ աստվածային տառապայիին էր ուղարկում վշտալի պաղատանքը: Հսկի լինելու և օգնութուն ստանալու պահանջից խելացնորված, միամիտ իր վշտի մեջ, ինչպես բոլոր ծնրադրած հավատացյալները, կոմսուհին չէր կարող կասկածել, որ նա լսում է իրեն, ունկնդրում է իր աղաչանքը և գուցե, հուզված է իր տառապանքով: Կոմսուհին աստծուց չէր խնդրում իր համար անել այն, ինչ նա երբեք չէր արել որևէ մեկի համար—մինչև մահը իրեն թողնել հրապույրը, հմայքը, թարմությունը. նա միայն խնդրում էր մի քիչ հանգստութուն, մի քիչ հետաձգում: Այո, նա պետք է ծերանար, պետք է և մեռներ: Բայց ինչո՞ւ այդքան շուտ: Ուրիշ կանայք այնքան երկար են պահում իրենց գեղեցկութունը: Մի՞թե աստված չի կարող այնպես անել, որ ինքը լինի նրանցից մեկը: Ինչքա՞ն նա բարի կլիներ, նա, որ նույնպես այնքան տառապել էր, եթե գեո երկու կամ երեք տարի իրեն թողներ հրապուրանքի այն մնացորդը, որ իրեն հարկավոր էր՝ դուր գալու համար:

Կոմսուհին այդ չէր ասում ուղղակի, բայց ուղարկում էր աստծուն իր հեծեծանքները՝ իր հոգու շփոթ աղերսանքի մեջ:

Ապա նստում էր տուալետի սեղանի առջև և նույնպիսի եռանդով, ինչպես աղոթքի մեջ, մտքի լարումով սկսում էր զբաղվել պուգրաներով, պնգույրներով, մատիտներով, շպառոցներով, խոզանակներով, որոնք մի օրվա համար վերականգնում էին նրա շինծու, փխրուն գեղեցկութունը:

Քուլվարների վրա բոլորի բերաններում երկու անուններ էին. էմմա Հելսոն և Մոնրոզե: Ինչքան մոտենում էին օպերային. այնքան ավելի էին լսվում այդ անունները: Նրանք անցորդների աչքին էին զարնում պատերին կայցված հսկայական սֆիշներով, և երեկոյան օգի մեջ ինչ-որ մեծ դեպքի զգացողութուն կար:

Ծանրակշիռ շենքը, որ «Երաժշտության ազգային ակադեմիա»^{*} անունն էր կրում, ասես կուշ եկած սևամած երկնք տակ, իր առջև հավաքված հասարակությանը ցույց էր տալիս իր շքեղ—սալիտակ ճակատը, և մարմարե սյունաշարով զաւերեան, որ դեկորացիայի նման լուսավորված էր անտեսանելի էլեկտրական լապտերներով:

Օպերայի առջևի հրապարակի վրա հանրապետության ձիավոր ոստիկանները կարգավորում էին փողոցային երթևեկութունը: Փարիզի բոլոր ծայրերից այստեղ էին գալիս անհամար կառքեր, որոնց մեջ, իջեցված ապակիների շնորհիվ, կարելի էր տեսնել պայծառ գործվածքների ու դժգույն դեմքերի փրփուրը:

Երկանիվ ու քառանիվ կառքերը շարքով մտնում էին կամարների տակ, կանգ էին առնում մի քանի վայրկյան, և նրանցից դուրս էին գալիս մուշտակներով, փետուրներով, անգին ժանյակներով զարդարված վերարկուների մեջ բարձրախարհիկ և այլ կարգի կանայք, թանկարժեք, աստվածայնորեն պճնված մարմիններ:

Ներքևից վերև նշանավոր սանդուղքով շարժվում էր կախարդական թափորը թագուհիների նման հագնված կանանց. որոնց կրծքերն ու ականջները փայլվում էին ադամանդների շողերով և որոնց քղանցքները քարշ էին գալիս աստիճաններով:

Գահլիճը լցվել էր ժամանակից շուտ, որովհետև ոչ ոք չէր ուզում բաց թողնել նշանավոր արտիստների ոչ մի նոտան. ընդարձակ ամֆիթատրոնի շրջուցիչ էլեկտրական ջահի տակ

^{*} Պաշտոնապես այսպես է կոչվում Փարիզի Մեծ օպերան (Գրանդ օպերան):

«եղավորված էր ժփացող հասարակութիւնը. ձայների մի մեծ խոր կար:

Օթյակից մինչև բեմը, ուր արդեն գտնվում էին դքսուհին, Աննետը, կոմսը, մարկիզը, Բերտենը և պարոն դը Մյուլազիեն, երևում էին միայն կուլիսները, ուր խոսում, վազում, գոչում էին մարդիկ — բլուզավոր մաշինիստներ, ֆրակով պարոններ, կոստյումով արտիստներ: Իսկ իջեցված հսկայական վառագույրի տակ լսվում էր ամբոխի խոր ժխորը, զգացվում էր խլրտացող ու գրգռված կենդանի զանգվածի ներկայութիւնը, որի հուզումն ասես թափանցում էր կտավի միջով, տարածվելով մինչև գեկորները:

Ներկայացվելու էր «Ճառաստը»:

Մյուլազիեն անեկդոտներ էր պատմում լիրիկական թատրոններում այդ գործի առաջին ներկայացումների մասին, յկզբում նրա կրած գրեթե անհաջողութեան և հետագայում լենեցած փայլուն հաջողութեան մասին, նրա առաջին դերաչատարների մասին, յուրաքանչյուր կտոր երգելու նրանց հղանակի մասին: Աննետը, կիսով չափ շուտ դալով դեսպի Մյուլազիեն, նրան լսում էր անկուշտ, երիտասարդական, ամենակուլ հետաքրքրութեամբ և երբեմն իր նշանածի վրա, որ մի քանի օրից իր ամուսինն էր դառնալու, գորովալի հայացք էր նետում: Աննետը հիմա նրան սիրում էր, ինչպես սիրում էն անկեղծ սրտերը, այսինքն նրա մեջ սիրում էր բոլոր վաղվա հուշերը: Կյանքի առաջին տոների արբեցութիւնը և երջանկութեան թուռն պահանջը նրան ստիպում էին թրթռալ ու ախութիւնից ու սպասումից:

Իսկ Օլիվիե Բերտենը, որ ամեն ինչ տեսնում էր, ամեն ինչ իմանում, որ իջել էր թաքուն, անզոր ու խանդոտ սիրո բոլոր աստիճաններով, ընդհուպ մինչև մարդկային տառապանքի հնոցը, ուր սիրտը ասես թշնամ է, ինչպես միսը շիկացած ածուխների վրա, կանգնել էր օթյակի խորքում և երկուսի վրա էր նայում տանջահար մարդու հայացքով:

Հնչեցին երեք հարվածները*, և դրանից հետո նվազա-

* Ֆրանսիական թատրոններում դանդ չի գործածվում. վառագույրի բարձրանալը հասարակութեանը ազդարարվում է ձողիկի երեք կարճ թխկոցներով:

խմբի դիրիժորի ձողիկի թակոցը գրակալի վրա՝ դադարեց-
րեց բոլոր շարժումները, հազերն ու շշնջոցները. այնուհետեւ
կարճատե ու խոր լռությունից հետո հնչեցին նախերգանքի
առաջին տակտերը, դահլիճը լցնելով երաժշտության անտե-
սանելի ու անդիմադրելի խորհուրդով, որ տարածվում է մեր
մարմնի մեջ, մեր նյարդերն ու հոգին համակում պոետական
ու ղգայական թրթիռով և թափանցիկ օդի մեջ ներհոսում
հնչուն մի ալիք, որ որսում է մեր ականջը:

Օլիվիեն նստեց օթյակի խորքում, ցավագինորեն հուզ-
ված, ասես այդ հնչյունները դիպչում էին նրա սրտի վերքե-
րին:

Բայց հրե վարագույրը բարձրացավ, նա նորից վեր կացած
և ալքիմիկոսի կաբինետը պատկերող դեկորացիայի մեջ տե-
սավ Ֆաուստին՝ մտախոհությունների մեջ սուզված:

Արդեն քսան անգամ Օլիվիեն լսել էր այդ օպերան, որ գրե-
թե անգիր դիտեր, և նրա ուշադրությունը իսկույն փոխադրվեց
հանդիսասրահի վրա: Նա լոկ տեսնում էր սրահի մի անկյունը՝
իրենց օթյակի առաջը փակած բեմի ետև, բայց այդ ան-
կյունը, որ նվագախմբարանից տարածվում էր մինչև վերնա-
սրահ, նրան պարզում էր հասարակության մի ամբողջ հատ-
ված, ուր նա նկատեց բազմաթիվ ծանոթ դեմքեր: Ներքևում
սպիտակ փողկապով տղամարդկանց շարքը մի ցուցահանդես
էր թվում ծանոթ դեմքերի, բարձր խավի մարդկանց, արվես-
տագետների, ժուռնալիստների, մի խոսքով բոլոր այն մարդ-
կանց, որոնք երբեք առիթը բաց չեն թողնում լինելու այնտեղ,
ուր գնում են բոլորը: Նա մտովին նշում և յուրովի անուններն
էր տալիս բալկոնում ու օթյակներում նստած կանանց: Կոմ-
սուհի Լոկրիստը, նախաբեմի մոտի օթյակում նստած, իրոք
զմայելի տեսք ուներ, իսկ մի քիչ հեռու, նոր ամուսնացած
մարկիզուհի դ'էրլենը, արգեն բարձրացնում էր փոքրիկ դի-
տակը: «Լավ սկիզբ է» — մտածեց Բերտենը:

Հասարակությունը մեծ ուշադրությամբ ու բացահայտ հա-
մակրանքով էր լսում տենոր Մոնրոզեին, որ ողբում էր իր
կյանքի վրա:

Օլիվիեն մտածում էր. «Ի՛նչ ծաղր ու ծանակ: Ահա Ֆաուս-
տը, խորհրդավոր ու վսեմ Ֆաուստը, երգում է կյանքի ահա-

վոր զգզանքի և ամեն ինչի ունայնության մասին, իսկ այս ամբոխը միայն անհանգստանում է, թե արդյոք չի՞ փոխվել Մոնրոզեի ձայնը»:

Օլիվիեն նւրիշների հետ միասին սկսեց լսել, և լիբրետտո-ի հասարակ խոսքերի ետեւ, հոգիների խորքում խոր զգայնություններ արթնացնող երաժշտության միջով ասես նրան բաց-վեց Յաուստի սիրտը, ինչպես այն Գյոթեն էր երազել:

Մի ժամանակ Օլիվիեն կարդացել էր այդ պոեմը ու շատ չեղեցիկ էր գտել, բայց դա շատ շէր հուզել իրեն, և ահա հի-մա, նա հանկարծ հասկացավ նրա անշափելի խորությունը, քանի որ այս երեկոյան իրեն թվում էր, թե հենց ինքն է Յա-ուստ դառնում:

Մի քիչ հակված օթյակի առաջակալի վրա, Աննետը լսում էր լարված ուշադրությամբ, իսկ հասարակության մեջ արտա-բերվում էին զոհունակության շշունջներ, քանի որ Մոնրոզեի ձայնը ավելի լավ էր թրթռում և ավելի լավ էր հնչում, քան առաջ:

Բերտենը փակել էր աչքերը: Ահա արդեն մի ամիս է, որ այն ամենը, ինչ նա տեսել, զգացել էր, այն ամենը, ինչին հանդիպել էր կյանքում, նա անմիջականորեն կապում էր իր կրքի հետ: Ամբողջ աշխարհն ու հենց իրեն նա զոհաբերում էր այդ սեւոուն գաղափարին: Ամեն գեղեցիկ, գողտրիկ, հրա-պուրիչ բան, որ նա տեսել կամ պատկերացրել էր, իսկույն մտքով մատուցում էր իր փոքրիկ բարեկամուհուն. և նրա մոտ ոչ մի իոհ չէր մնացել, որ նա չմիացներ իր սիրո հետ:

Հիմա Օլիվիեն իր հոգու խորքում լսում էր Յաուստի տըր-տունջի արձագանքը և նրա մեջ ծագում էր մեռնելու բաղձանք, իր վշտերին, իր անդարմանելի սիրո տվայտանքներին վերջ տալու ցանկություն: Նա նայում էր Աննետի նուրբ պրոֆիլին և նրա ետեւ տեսնում էր մարկիզ դը Ֆարանդալին, որ նույն-պես ակնապիշ նայում էր նրան: Օլիվիեն զգում էր, որ ինքը ծերացած, վերջացած, կորած մարդ է: Ա՛հ, այլևս ոչինչ չսպասել, ոչինչ չհուսալ, իրեն շարքից դուրս եկած, կյան-քին հրաժեշտ տված զգալ, ինչպես հասակն առած պաշտոնյա, որի կարիերան ավարտված է. ինչպիսի՞ անտանելի տանջանք: Դահլիճում ծափահարություններ թնդացին. Մոնրոզեն

արդեն հիացրել էր հասարակութեանը: Եւ գետնի տակից դուրս
ցատկեց Մեֆիստոֆել-Կաբաբիերը:

Օլիվիեն, որ նրան երբեք չէր լսել այդ գերում, ուշադիր
լսում էր: Օրենի * մասին հուշը, որի բասը հնչում էր այնպէս
գրամատիկորեն, ապա Ֆորի ** մասին հուշը, որ այնքան գրա
վիչ բարձրուն ձայն ուներ, մի քանի րոպե վերացրին նրա
միտքը:

Բայց հանկարծ Մոնրոզելի անզիմադրելի ուժով երգած մի
Ֆրազ հուզեց Օլիվիենի սիրտը մինչև խորքը: Ֆաուստը ասում
էր Մեֆիստոֆել-Սատանային.

Ես ցանկանում եմ թանկագին մի գունձ,
Ես ցանկանում եմ երիտասարդութուն ***.

Եւ տենոքը ներկայացավ մետաքսե բաճկոնով, մեջքի
կապած սրով, փետրազարդ փեղույրով, վայելչաշուք, երի
տառարդ և գեղեցիկ՝ երգչի իր սեփնեթյալ գեղեցկութեամբ:

Ամեն կողմերից շուկ բարձրացավ: Երկիրը շատ բարե
կազմ էր և շատ դուր էր գալիս կանանց: Օլիվիեն, ընդհակա
ռակը, ցնցվեց հիասթափութիւնից, քանի որ այդ կերպարա
նափոխութեան մեջ Գլոթելի գրամատիկական պոեմի սրութիւ
նը անհետացել էր: Հիմա նրա աչքերի առջև լոկ երաժշտա
կան գեղեցիկ կտորներով լի մի կախարդանք էր տաղանդա
վոր դերակատարներով, որոնց միայն ձայներն էր նա լսում:
Այդ բաճկոնով մարդը, այդ սիրուն տղան, որը, գեղգեղելով
իր ազդրերն ու նոտաներն էր ցուցադրում, իրեն դուր չէր գա
լիս: Դա ամենևին այն իսկական, հմայիչ ու մռայլ ասպե
Ֆաուստը չէր, որ հրապուրելու էր Մարգարիտին:

Օլիվիեն նորից նստեց և հենց նոր լսած Ֆրազը դարձյալ
հիշեց.

Ես ցանկանում եմ թանկագին մի գունձ,
Ես ցանկանում եմ երիտասարդութուն:

* Մեծ օպերայի երգիչներից մեկը 1860-ական թվականներին:

** Նույն ժամանակի նշանավոր երգիչ Մեծ օպերայում և կոմպոզիտոր:

*** Այստեղ և հետագայում բերված տողերը Մոպասանը վերցրել է
«Ֆաուստ» օպերայի այն լիբրետտոյից, որ կազմել են Ֆրանսիացի դրա
մատուրգներ Միշել Կարրեն և Ժյուլ Բարրիեն:

Նա այդ մրմնջում էր ատամների միջով, թախծով երգում էր հոգու խորքում և, աչքերը միշտ հառած շեկ ծոծրակին Աննետի, որ գծագրվում էր օթյակի քառակուսի բացվածքում, իր մեջ զգում էր ամբողջ դառնությունն այդ անիրագործելի ցանկություն:

Մոնրոդեն առաջին արարվածը վերջացրեց այնպիսի կատարելությունը, որ ոգևորություն առաջ բերեց հանդիսականների մեջ: Մի քանի րոպե դահլիճը դղրդաց բուռն ծափահարություններից, ոտքերի դռիչուններից: Բոլոր օթյակներում կանայք իրար էին զարնում իրենց ձեռնոց դրած ձեռքերը, իսկ տղամարդիկ, նրանց ետև կանգնած, ծափահարում ու ճրջում էին:

Երկու անգամ բարձրացավ ու իջավ վարագույրը, իսկ խանդավառությունը շահնդարավեց: Այս, երբ վարագույրը երրորդ անգամ իջավ և հանգիսասրահից բաժանեց բեմն ու այնտեղ գտնվող օթյակները, դքսուհին ու Աննետը դեռ շարունակում էին ծափահարել մի քանի վայրկյան և դրա համար հատկապես վարձատրվեցին տենորի հազիվ նկատելի ողջույնով:

— Օ՛, նա մեզ նկատեց, — ասաց Աննետը:

— Ի՛նչ հիանալի արտիստ է, — բացականչեց դքսուհին:

Իսկ Բերտենը, որ առաջ էր թեքվել, ջղագրգռության ու արհամարհանքի խառն զգացումով նայում էր, թե ինչպես երգիչը ծափահարությունների տակ դուրս է գալիս կողմնակի դռնով, թեթևորեն օրորվելով, սրունքը ձգելով և ձեռքը դնելով ազգրի վրա, ինչպես իսկական թատերական հերոս:

Սկսեցին խոսել Մոնրոդեի մասին: Նրա հաջողությունները նույնքան աղմուկ էին հանել, որքան նրա տաղանդը: Նա հանդես էր եկել բոլոր մայրաքաղաքներում, հիացում պատճառելով կանանց, և բավական էր, որ նա գուրս գար բեմի վրա, նրանք, նախապես յիտենալով, թե ինչպես նա կախարդող է, արդեն զգում էին, որ իրենց սիրտը ավելի արագ է բարախում: Այնուամենայնիվ, նախ, ինչպես հաղորդում էին, իբր այնքան ուշադրություն չէր դարձնում այդ հիացական արտահայտություններին և զոհանում էր երաժշտական հաղթանակներով: Մյուզադիեն, Աննետի ներկայությամբ ջանալով որքան կարելի է զգույշ արտահայտվել, այդ գեղեցիկ երգչի կյանքի մա-

սին էր պատմում, իսկ դքսուհին, զմայլված, հասկանալի ու ներելի էր գտնում այն բոլոր հիմարությունները, որ կարող էին տեղի ունենալ նրա պատճառով, այնքան նա Մոնրոզեին համարում էր դյուսթիշ, փայլուն, նրբագեղ ու բացառիկ երաժիշտ։ Եվ նա ժպտալով եզրակացրեց.

— Մի՞թե կարելի է անդրդվելի մնալ այդ ձայնի առաջ։

Օլիվիենն սրտնեղվեց ու մաղձոտ դարձավ։ Արդարև նա շեք հասկանում, թե ինչպես կարելի է հրապուրվել ինչ-որ խեղկատակով, որ շարունակ ներկայացնում է մարդկային տարբեր տիպեր, այդ շպարված գիշերային մանկեկենով, որ պատրաստ է որոշ վճարով ամեն երեկո նոր գեր խաղալ։

— Դուք նախանձում եք նրանց, — ասաց դքսուհին։ — Դուք բոլորդ, աշխարհիկ մարդիկդ և արտիստներդ, շեք կարողանում տանել գերասաններին, որովհետև նրանք ավելի հաշուդություն են ունենում, քան դուք։

Եվ դքսուհին դարձավ Աննետին.

— Լսիր, փոքրիկ, դու, որ նոր ես կյանք մտնում և ամեն ինչի վրա առողջ աչքերով ես նայում, ասա՛ ինչպե՞ս ես գլուխում այդ տենորը։

Աննետը համոզված տեսքով պատասխանեց.

— Ես գտնում եմ, որ նա շատ լավ է։

Երբ հարվածները ազդարարեցին երկրորդ գործողության մասին, և վարագույրը լարձրացավ, բաց անելով գյուղական տոնախմբության տեսարանը։

Հելսոնի դուրս գալը հոյակապ եղավ։ Նրա ձայնը նույնպես, ըստ երևույթին, ամրացել էր, և նա առաջվանից ավելի էր տիրապետում ձայնին։ Նա իրոք դարձել էր մեծ, գերազանց, հիանալի երգչուհի, որի համբավը հավասարվում էր Բիսմարկի ու Լեսպասի * համբավին։

Երբ Ֆաուստը նետվեց գեսլի նա, երբ Ֆաուստը իր դյութական ձայնով նրան երգեց այնքան զմայլելի ֆրագր.

Խնդրեմ թույլ տվեք, իմ չքնազ օրիորդ,

Ձեր թևից բռնել և ձեզ ուզեկցել։

* Ֆրանսիացի ինժեներ և դիվանագետ, Սուեզի ջրանցքի կառուցողը (1805—1894)։

Եվ երբ շեկ Մարդարիտը, այնքան սիրուն ու այնքան հուզիչ, նրան պատասխանեց.

Բայց ես ոչ օրհորդ, ոչ էլ չքնաղ եմ
Եվ հարկ չկա, որ իմ թևից բռնեք,—

ամբողջ դահլիճը անհուն հրճվանքով սուգորվեց:

Երբ վարապույրը իջավ, ուժգին ճիշեր հնչեցին: Աննետը այնքան երկար ծափահարեց, որ Բերտենը ուզեց բռնել նրա ձեռքերը, սրաչեսպի նա դադարեցներ: Բերտենի սիրտը գալարվում էր նոր տանջանքից: Ամբողջ ընդմիջման ժամանակ նա լուռ էր. նրա սևեռուն միտքը նույնիսկ կուլիսների ետև շարակամությամբ հետևում էր ատելի երգչին, որ այնպիսի գերազուսթյան էր հասցրել այդ աղջկան և հիմա նորից այտերը ներկում էր սպիտակ ներկով:

Վարապույրը նորից բարձրացավ և երևաց պարտեզի տեսարանը:

Դահլիճը իսկույն ողողվեց յուրատեսակ սիրո տենդով. դեռ երբեք այդ երաժշտությունը, որ համբույրի շունչ էր թվում, չէր ունեցել նման կատարողներ: Դրանք արդեն նշանավոր դերակատարներ Մոնրոզեն և Հելսոնը չէին, դրանք իդեալական աշխարհի երկու էակներ էին, նույնիսկ ոչ երկու էակներ, այլ միայն երկու ձայնեք, հավերժական ձայնը տղամարդու, որ սիրում է, հավերժական ձայնը կնոջ, որ գիջում է, և նրանց ձայները հնչում էին ինչպես հառաչանք, որի մեջ զեղում էր մարդկային խանդաղատանքի ամբողջ պոեզիան:

Երբ Ֆաուստը երգեց.

Քույլ տուր, թույլ տուր ինձ նայել քո դեմքին,—

նրա բերանից թռած հնչյունների մեջ այնպիսի պաշտում, սքանչացում ու պաղատանք կար, որ մի րոպե սիրելու ցանկությունը, հիրավի, հուզեց բոլոր սրտերը:

Օլիվիեն հիշեց, թե ինչպես ինքը մեղմորեն շնչացել էր այդ ֆրազը Ռոնսիերի զբոսայգում, դաստակերտի պատուհանների տակ: Մինչև այդ ժամանակ այդ ֆրազը իրեն մի քիչ գոհճիկ էր թվացել, իսկ հիմա գալիս էր բերանին, ինչպես կրքի վերջին ճիշ, ինչպես վերջին աղոթք, վերջին հույս

և վերջին շնորհ, որ նա կարող էր դեռ սպասել այս կյանքում:

Ապա նա այլևս ոչինչ չլսեց, ոչինչ չլսեց: Նա տեսավ, որ Աննետը Բաշիինակը մոտեցրեց աչքերին, և խանդի սուր նույազգաց:

Աննետը արտասովում էր: Ուրեմն նրա սիրտը, նրա կանայքի սրտիկը, որ դեռ ոչինչ չդիտեր, արթնանում, կենդանանում, հուզվում էր: Այստեղ, Օլիվիին այնքան մոտ, ամենևին չմտածելով նրա մասին, Աննետը հայտնագործեց, թե ինչպես սերը կարող է ցնցել մարդկային էությունը, և այդ հայտնագործությունը, այդ խորհրդագրածությունը նա պարտական էր ինչ-որ ողորմելի հրգող խեղկատակի:

Ա՛հ, Օլիվիեն այլևս չէր զայրանում մարկիզ դը Ֆարանդալի վրա, այդ ապուշի վրա, որ ոչինչ չէր տեսնում, չէր իմանում, չէր հասկանում: Բայց ինչքա՛ն նա նզովում էր պիրկ Բատերազգեստով մարդուն, որ լուսավորում էր այդ դեռատի աղջկա հոգին:

Օլիվիեն ուզում էր նետվել դեպի Աննետը, ինչպես նետվում են դեպի նա, ում ահա ջախջախելու է սրընթաց ձին, ուզում էր նրա բազուկից բռնել, նրան տանել, քաշել, նրան ասել. «Գնանք այստեղից: Գնանք այստեղից: Աղաչում եմ ձեզ»:

Ինչպե՛ս Աննետը լսում էր, ինչպե՛ս թրթռում էր: Իսկ Օլիվիեն, ինչպե՛ս տանջվում էր: Նա արդեն առաջ էլ այդ տանջանքը կրել էր, բայց կրել էր նվազ դաժանություններ: Նա հիշեց այդ, որովհետև խանդի բոլոր մտատանջությունները վերանորոգվում են, ինչպես բացված վերքեր: Սկզբում դա մոռոտիք էր, դերեղմանից վերադարձի ճանապարհին, երբ նա առաջին անգամ զգաց, որ Աննետը խուլյո էր տալիս իրենից, որ ինքը ոչ մի իշխանություն չուներ նրա վրա, այդ աղջկա վրա, որ անհնազանդ էր, ինչպես մատղաշ կենդանի: Բայց այնտեղ, երբ Աննետը փախչում էր իր մոտից, որպեսզի ծաղիկներ քաղեր, Օլիվիեն որդու՛ւմ էր, նրա եռանդը կանգնեցնելու, նրա մարմինն իր կողքին սլահելու կոսիտ ցանկություն էր ունենում. իսկ հիմա իրենից փախչում էր հենց նրա հոգին, անորսալի հոգին: Ա՛հ, հիմա Օլիվիեն նորից ճանա-

յում էր վրդավմունքի այդ կրծող դգադումը, որ արդեն բազմաթիվ անգամներ կրել էր ամեն տեսակ փոքրիկ, հազիվ նկատելի հարվածներից, որոնք ասես անջնջելի կապտուցներ են լիովնում սիրահարված սրտերի վրա: Նա հիշում էր ամեն օր իր վրա տեղացող փոքրիկ խանդերի բոլոր տանջալի սպավորությունները: Ամեն անգամ, երբ Աննետը որևէ բան հիացումով պատում էր, որևէ բան սիրում ու տենչում էր, Օլիվիեն խանդում էր, խանդում էր աննկատելիորեն ու անընդհատորեն ամեն ինչի համար, որ կշանում էր աղջկա ժամանակը, ուշադրությունը, հայացքը, գվարթությունը, զարմանքը և համակրանքը, որովհետև այդ բոլորը կամաց-կամաց նրան խլում էին իրենից: Օլիվիեն Աննետին խանդում էր այն ամենի համար, ինչ նա անում էր իր բացակայությամբ, այն ամենի համար, ինչ ինքը չգիտեր, նրա ղրոսանքների համար, նրա բնիկացումների համար, այն ամենի համար, ինչ նրան, ըստ երևույթին, դուր էր գալիս, խանդում էր Աֆրիկայում վիրավորված հերոս սպայի համար, որով Փարիզը ղբադվել էր մի ամբողջ շաբաթ, շատ աղմուկ հանած մի վեպի հեղինակի համար, ինչ-որ անծանոթ երիտասարդ բանաստեղծի համար, որին Աննետը երբեք չէր տեսել, բայց որի բանաստեղծությունները Մյուզագիեն գովաբանել էր, վերջապես այն բոլոր սղամարդկանց համար, որոնց գովում էին Աննետի առջև, թեև գովում էին շատ հասարակ արտահայտություններով, որովհետև, ով սիրում է կնոջ, նա չի կարող շանհանգստանալ, երբ այդ կինը որոշ հետաքրքրություն է ցուցաբերում որևէ մեկի նկատմամբ: Սիրողի սիրտը տիրական սրահանջ ունի աշխարհում միակը լինելու սիրածի աչքերում: Սիրողն ուզում է, որ սիրածը այլևս ոչ ոքի չտեսնի, շճանաչի, շճնահատի: Հենց որ նա նկատում է, որ սիրուհին շուտ է գալիս, ուզելով մեկին ճանաչել կամ պարզապես նայել, նա ձգտում է բռնել նրա հայացքը և, եթե չի կարող այն շեղել կամ գրավել, տանջվում է սրտի խորքում:

Այսպես տանջվում էր Օլիվիեն, նայելով երգչին, որ, ասես սեր էր ցանում ու քաղում օպերային դահլիճում, և տենորի հաղթանակը Օլիվիենի ստիպում էր շարանալ բոլորի վրա, օթյակներում նստած կանանց վրա, որոնք ղմայլելի էին և

տղամարդկանց վրա, որոնք հիմարարար սաստվածացնում էին այդ թեթևաոլիկին:

Արտի'ւտ: Նրանք նրան կոչում էին արտիստ, մեծ արտիստ: Եվ այդ խեղկատակը, օտար մտքերի հաղորդիչը այնպիսի հաջողություն էր ունենում, ինչպիսին ոչ մի ստեղծագործող չէր ունեցել: Ա՛հ, ահա թե ինչն է արդարությունն ու խելամտությունը բարձր խավի մարդկանց, այդ տղետ ու հավակնոտ հետաքրքրասերների, որոնց համար մինչև մահ աշխատում են մարդկային արվեստի վարպետները: Օլիվիեն նայում էր, թե ինչպես նրանք ծափահարում, ճշում, հիանում են, և վաղուցվա թշնամուլյունը, որ միշտ խմորվել էր նրա, նորելուկ մարդու, հպարտ ու մեծամիտ սրտի խորքում, սաստկացել էր, վերածվել էր կատաղության ընդդեմ այս ապուշների, որոնք ամենազոր են միայն իրենց ծագման ու հարցատության իրավունքով:

Մինչև ներկայացման վերջը Օլիվիեն լուռ էր ու մտատանջվում էր, իսկ երբ վերջին հիացումների փոթորիկը հանդարտվեց, նա իր թևը ստաշարկեց դքսուհուն, մինչդեռ մարկիզը բռնեց Աննետի թևից: Նրանք իջան մեծ սանդուղքով կանանց ու տղամարդկանց հեղեղի հետ միասին, մերկ ուսերի, շքեղ զգեստների ու սև ֆրակների այդ հոյակապ, դանդաղ շարժվող սահանքի մեջ: Ապա դքսուհին, Աննետը, նրա հայրը և մարկիզը կառք նստեցին, իսկ Օլիվիե Բերտենը Մյուզադիեի հետ մնաց օպերայի հրապարակում:

Հանկարծ Օլիվիեն այդ մարդու նկատմամբ զգաց մի տեսակ համակրանք, կամ, ավելի ճիշտ, այն բնական հակումը, որ մարդ զգում է հեռավոր երկրում հանդիպած հայրենակցի նկատմամբ. քանի որ նա հիմա իրեն կորած էր զգում այդ օտար ու անտարբեր խառնամբօխի մեջ, իսկ Մյուզադիեի հետ կարելի էր խոսել Աննետի մասին:

Օլիվիեն բռնեց Մյուզադիեի թևից:

— Դուք դեռ տուն մի գնաք,—ասաց նա:—Եղանակը լավ է, մի քիչ զբոսնենք:

— Հաճույքով:

Նրանք գնացին դեպի Մազլեն եկեղեցին, գիշերային ամ-

բոխի միջով, որ, թատրոններից դուրս գալով, կեսգիշերին, կարճ ժամանակով կենդանացնում է բուլվարները:

Մյուզադիեի գլուխը լի էր բազմաթիվ նորթաթյուններով ու ալժմեական խոսակցություններով, որոնք Բերտենը անվանում էր «օբլա մենյուն», և նա սովորական դրուցասիրությամբ շոշափեց երկու-երեք թեմա, որոնք հետաքրքրում էին իրեն: Նկաբիչը նրա թևից բռնած դնում էր, քայց չէր լսում նրան, հաստատ իմանալով, որ շուտով նա կսկսի խոսել Աննետի մասին, և քայլում էր, ոչինչ շտեմնելով իր շուրջը, ամբողջովին փակվելով իր սիրո մեջ: Նա քայլում էր ուժասպառված խանդի նուպայից, որ իրեն խորտակել էր, ինչպես անկումը, ճնշված այն համոզումից, որ ինքն այլևս ոչ մի անևիթ շուներ աշխարհում:

Այսպես Օլիվիեն կտանջվի հետզհետև ավելի, ոչինչ չբուսակալելով առջևում: Նա կանցկացնի խղճուկ օրեր, հեռվից նայելով, թե ինչպես Աննետը կապրի, երջանիկ կլինի, կսիրվի և, իհարկե, կսիրի: Սիրո՞ղ: Գուցե և Աննետը մի սիրող կուենեա, ինչպես նրա մայրը մի սիրող ունեցել էր: Օլիվիեն իր մեջ դրում էր տանջանքի այնքան բազմաթիվ, բազմատեսակ ու բազմաբարդ աղբյուրներ, դժբախտությունների այնպիսի խոնում, այնքան անխուսափելի մորմոքներ, իրեն զգում էր այնքան կորած, ապրում էր այնպիսի աներևակայելի վիշտ, որ չէր կարողանում պատկերացնել, որ որևէ մեկը տառապած լինի իր նման: Եվ հանկարծ նա հիշեց պոետների տղայամտությունը Սիզիֆի անօգուտ աշխատանքի մասին, Տանտալոսի ֆիզիկական ծարավը, Պրոմեթեոսի ծվատված սիրտը:

Օ՛, եթե նրանք նախասուսին, եթե հետախուղեին հրիտասարդ աղջկա հանդեպ ծեր տղամարդու խելացնոր սերը, ինչպիսի՞ ուժով նրանք կսրտկերացնեին անտանելի ու թաքուն տանջանքները այն էակի, որ այլևս չի կարող սիրվել, անօգուտ ցանկության տանջանքները և, ավելի ահավոր, քան անզղի կտուցը, ծեր սիրտը ծվատող շեկ գլուխը:

Մյուզադիեն շարունակում էր խոսել, և Բերտենը նրան ընդմիջեց, սևեռուն մտքի աղեցնության տակ գրեթե ակամա շշնջալով.

— Այսօր երեկոյան Աննետը դմայլիլի էր:

— Այո, հիանալի...

Որսիսողի Մջուզադիկին իսանգարեր իր մտքերի կտրված թելը բռնելու, նկարիչը ավելացրեց.

— Նա ավելի գեղեցիկ է, քան նրա մայրն էր:

Մյուզադիկն մտազբիւլ կերպով հավանութուն տվեց, մի քանի անգամ իրար ետևից կրկնելով՝ «Այո... այո... այո», — բայց նրա միտքը կանգ չէր առնում այդ նոր մտքի վրա:

Այն ժամանակ Օլիվիեն խորամանկորեն Աննետին կապեց Մյուզադիկին անձնապէս զբաղեցրած հարցերից մեկի հետ և շարունակեց.

— Երբ նա ամուսնանա, Փարիզի առաջին սալոններից մեկը կունենա:

Այդ բավական էր, որսիսողի այնպիսի մոլի աշխարհիկ մարդ, ինչպիսին էր գեղարվեստների տեսուչը, գիտակի հեղինակութեամբ սկսեր դատել, թե մարկիզ դը Ֆարսինգալը ինչպիսի տեղ կզբաւի քրանսիական բարձր հասարակութեան մեջ:

Բերտենը լսում էր նրան և Աննետին պատկերացնում էր մեծ, պայծառորեն լուսավորված սալոնում՝ կանանցով ու տղամարդկանցով շրջապատված: Այդ պատկերը նույնպէս խանդ առաջացրեց Օլիվիեի մեջ:

Հիմա նրանք բարձրանում էին Մալդերբի բուլվարով: Երբ Գիլլոուանների տան առաջով անցան, նկարիչը վերև նայեց: Պատուհանների մեջ, վարադույրների ճեղքերի միջով ինչ-որ լույսեր էին երևում: Օլիվիեի մեջ կասկած առաջացավ, թե չլինի դրսուհին ու իր եղբորորդին մի բաժակ թեյի են հրավիրվել ներկայացումից հետո: Եւ Օլիվիեն լցվեց կատաղութեամբ, որից ահավոր կերպով տանջվեց:

Օլիվիե Բերտենը առաջվա նման սիինդ բռնել էր Մյուզադիկի թևից, ժամանակ առ ժամանակ ինչ-որ առարկութեամբ նրան գրգռում էր, և Մյուզադիկն շարունակում էր իր կարծիքներն արտահայտել ապագա երիտասարդ մարկիզուհու մասին: Մյուզադիկի միօրինակ ձայնը, որով խոսում էր Աննետի մասին, արթնացնում էր նրա պատկերը, որ խավարի մեջ ճախրում էր իրենց շուրջը:

Նրանք հասան Վիլյե սողոտայի վրա գտնվող նկարչի տան առաջ:

— Ներս չե՞ք մտնի,— հարցրեց Բերտենը:

— Ո՛չ, շնորհակալ եմ: Ուշ է, գնում եմ քնելու:

— Դե՛հ, բարձրացեք կես ժամով, մի քիչ էլ շատախոսե՛նք:

— Ո՛չ, ո՛չ: Շատ ուշ է:

Հենց նոր կրած ցնցումներից հետո մենակ մնալու միտքը սարսափով լցրեց Բերտենի հոգին: Նա զրուցակից ուներ և նրան բաց չէր թողնի:

— Վեր բարձրացեք: Ես վաղուց մտադրություն ունեմ ձեզ նվիրելու մի էտյուդ և ուզում եմ, որ դուք ինքներդ ընտրեք:

Մյուզադիենն զիտենալով, որ նկարիչները ոչ միշտ տրամադիր են նվերներ անելու և որ խոսատուները շուտ են մոռացվում, օգտվեց այդ առիթից: Իրրև գեղարվեստաների տեսուչ, նա ուներ մի ամբողջ գալերեա, որ հավաքել էր մեծ հմտությամբ:

— Կհետևեմ ձեզ,—ասաց նա:

Նրանք ներս մտան:

Զարթնած ծառան նրանց գրոգ բերեց. որոշ ժամանակ զրուցեցին նկարչության մասին: Բերտենը Մյուզադիենն ցույց էր տալիս էտյուդները և նրան խնդրում էր իր համար վերցնել այն, որ ամենից ավելի էր դուր գալիս իրեն: Բայց Մյուզադիենն ոչ մեկի վրա չէր կարողանում կանդ ստնել. նրան շվարեցնում էր գազի լուսավորությունը, որի ժամանակ նա վատ էր ջոկում ափրապետող գույներ: Վերջապես նա ընտրեց մայթի վրա պարանով ցատկող աղջիկների մի խումբ և գրեթե անմիջապես ուղեց գնալ ու նվերը հետը տանել:

— Ես այդ կուզարկեմ ձեր տուն,—ասաց նկարիչը:

— Ոչ, ես ուզում եմ ունենալ հենց այս երեկո, որպեսզի նրանով հիանամ անկողին պառկելուց առաջ:

Ոչինչ չկարողացավ պահել Մյուզադիենն, և Օլիվիե Բերտենը նորից մենակ մնաց իր առանձնատանը, իր հուշերի ու տանջալի հուշերի այդ բանտի մեջ:

Երբ հետևյալ առավոտ ծառան ներս մտավ, բերելով թեյն ու թերթերը, նա իր տիրոջը դտավ անկողնում նստած: Բերտենն այնքան գունատ էր, որ ծառան վախեցավ:

- Պարոն, անհանդի՞ստ եք, — հարցրեց ծառան:
- Չնչին բան է, մի քիչ գլխացավ է:
- Ուզո՞ւմ եք դնամ դեղ բերեմ դեղատնից:
- Ոչ, Եղանակը ինչպե՞ս է:
- Անձրև է:
- Կավ: Կարող եք գնալ:

Թեյի սպասքն ու թերթերը դնելով փոքր սեղանի վրա, ծառան դուրս եկավ:

Օլիվիեն Ֆիզաբոն վերցրեց ու բաց արեց: Առաջնորդող հոգվածը վերնագրված էր՝ «Ժամանակակից նկարչությունը»: Պա մի դիթիրամբային գովասանք էր շորս — հինգ նկարիչների մասին, որոնք կսլորիտի ձիրք ունենալով և էֆեկտի համար շարաշահելով այն, իրենց համարում էին հեղափոխիչներ և հանճարեղ նորարարներ:

Ինչպես բոլոր հին սերնդի ներկայացուցիչները, Բերտենը զայրանում էր այդ նոր ասպարեզ եկողների վրա, ջղայնանում էր նրանց անհանդուրժողության վրա, վիճարկում էր նրանց տեսությունները: Ուստի, հազիվ սկսել էր կարդալ այդ հոգվածը, դողաց բարկությունից, որ այնպես արագ է բռնկում տանջվող հոգու մեջ: Ապա, ցած նայելով, նա նկատեց իր անունը, և, ինչպես բռունցքի հարվածը կրժքին, նրան ապշեցրեց հետևյալ մի քանի բառերը, որոնցով վերջանում էր ինչ-որ ֆրագ. «Օլիվիե Բերտենի մոգայից ընկած արվեստը»:

Օլիվիեն միշտ ղզայուն էր եղել քննադատության ու գովասանքների նկատմամբ. բայց հոգու խորքում, շնայած օրինական սնամիտությանը, ավելի տանջվում էր քննադատվելուց, քան ուրախանում էր գովաբանվելուց. դա հետևանք էր իր վրա անվստահության ու իր մշտական տատանումների: Սակայն առաջ, իր հաջողությունների ժամանակ, նրան այնքան շատ էին շնորհակալ, որ նա մոռացել էր զնդասեղի ծակոցները: Հի՛մա, նուր արվեստագետների ու նոր հիացողների անընդհատ հեղեղի առջև, գովասանքը դարձել էր ավելի հազվագեպ, իսկ պարսավանքը՝ ավելի խայթող: Օլիվիեն զգում էր, որ իրեն հաշվում են հին տաղանդների գումարտակում, որոնց երիտասարդները շին ճանաչում իրենց ուսուցիչներ. լինելով

խելացի ու խորաթափանց մարդ, նա հիմա հավասարապես տանջվում էր ոչ միայն ուղղակի հարձակումներից, այլև ամենափոքր ակնարկներից:

Սակայն արվեստագետի իր ինքնասիրությանը հասցված ոչ մի վերք դեռ երբեք այնքան սուր չէր եղել: Օլիվիենն հետևում էր, նորից էր կարդում հողվածը, հասկանալու համար նրա բոլոր նրբերանգները: Իրենց, իրեն և մի քանի արվեստագիտների, զամբյուղ էին նետել վիրավորական սանձարձակությամբ, և նա անկողնից վեր կացավ, շշնջալով շրթների վրա մնացած այդ բառերը. «Օլիվիեն Բերտենի մոգայից ընկած արվեստը»:

Դեռ երբեք նա չէր զղացել այդպիսի տխրություն, այդպիսի վհատություն, ամեն ինչի, նույնիսկ իր ֆիզիկական ու հոգեկան էություն վախճանի այդպիսի զղացողություն, դեռ երբեք նա չէր բնկել հոգեկան այդպիսի հուսաբեկության մեջ: Մինչև ժամը երկուսը նա նստեց բաղկաթոռի մեջ բուխարու առջև, ոտները երկարած կրակին, տեղից շարժվելու, որևէ բանով զբաղվելու ուժ չունենալով: Ապա նրա մեջ սփռվանք գտնելու, նվիրված ձեռքեր սեղմելու, հավատարիմ աչքերի նայելու, կարեկցական խոսքեր լսելու, օգնություն ստանալու, բարեկամական խոսքերով շոյվելու պահանջ ծագեց: Եվ, ինչպես միշտ, նա գնաց կոմսուհու մոտ:

Երբ Օլիվիեն հյուրասենյակ մտավ, Աննետը մենակ էր այնտեղ: Կանգնած, կռնակը դռան կողմ դարձրած, նա շտապ հասցե էր գրում մի նամակի վրա: Կողքին, սեղանի վրա դրված էր բացված Ֆիզաբոն: Բերտենը միաժամանակ տեսավ թերթն ու աղջկան: Նա շվարած կանգնեց, շհամարձակվելով առաջ շարժվել: Օ՛, եթե Աննետը կարդացած լիներ: Աննետը շուռ եկավ, բայց, զբաղված, կանացի հոգսերով տարված լինելով, ասաց շտապով.

— Ա՛հ, բարև՛, պարոն նկարիչ: Ներեցեք, որ ևս ձեզ թողնում եմ: Վերևում դերձակուհին ինձ է սպասում: Դուք հասկանում եք, դերձակուհին կարևոր է հարսանիքից առաջ: Ես ձեզ մոտ կուղարկեմ մայրիկին, նա բանակցում ու վիճում է վարպետուհու հետ: Իսկ եթե ես մայրիկին կարիք ունենամ, նրան մի քանի թուփով կպահանջեմ ձեզանից:

Եվ Աննետը խնայ տվեց, գրեթե վազելով, որպեսզի ցույց տա, թե շտապում է:

Այդ հանկարծական մեկնումը առանց մի քնքուշ բառի, առանց մի սիրալիր հայացքի ուղղված իրեն՝ Օլիվիեին, որ այնքան... այնքան սիրում էր Աննետին, խորապես հուզեց Օլիվիեին: Նրա աչքերը նորից ընկան Ֆիգարոյի վրա, և նա մտածեց. «Աննետը կարդացել է: Ինձ ծաղրում են, ինձ ժրխտում են: Նա այլևս չի հավատա ինձ: Ես արդեն նրա համար ոչինչ եմ»:

Օլիվիեն երկու քայլ առաջացավ դեպի թերթը, ինչպես մոտենում են մարդուն՝ ապտակելու համար նրան: Ապա մտածեց. «Գուցե Աննետը չի էլ կարդացել: Նա այնքան հոգս ունի այսօր: Բայց երեկոյան, ճաշին, նրա մոտ անշուշտ կխոսեն գրա մասին, և նա կցանկանա կարգալ հոգվածը»:

Հանկարծ, գրեթե անզիտակից շարժումով, Օլիվիեն դուրի շտապողականությամբ թերթը վերցրեց, փակեց, ծալեց ու գրպանը խոփեց:

Կոմսուհին ներս մտավ: Երբ նա տեսավ Օլիվիեի գունաթափ ու այլալույծ դեմքը, հտուկացավ, որ նա հասել է իր տանջանքների ծայրահեղ աստիճանին:

Կոմսուհին դեպի Օլիվիեն նետվեց թափուլ, իր հեղ, նաև ծվատված հոգու, իր հեզ, նաև խոշտանգված մարմնի ամբողջ թափով: Ձեռքերը դնելով Օլիվիեի ուսերի վրա և սևեռուն նայելով նրա աչքերին, կոմսուհին ասաց.

— Օ՛, ինչքա՛ն դժբախտ եք:

Այս անգամ արդեն Օլիվիեն շփտեց, նրա կոկորդը ջղաձգությամբ սեղմվեց, և նա թոթովեց.

— Այո... այո... այո:

Կոմսուհին զգաց, որ Օլիվիեն ահա արտասովելու է, և նրան տարավ հյուրասենյակի ամենամութ անկյունը, ուր հին մետաքսով պատած փոքրիկ մի շիրմայի ետև երկու բազկաթոռներ կային: Նրանք նստեցին այնտեղ, այդ նուրբ ասեղնագործված միջնորմի ետև, անձրևային օրվա գորշ կիսամթության մեջ:

Այդ վշտից հուզվելով, խորապես կարեկցելով Օլիվիեին, կոմսուհին ասաց.

— Իմ խեղճ Օլիվիե, ինչպե՞ս տանջվում եք:

Օլիվիեն իր ալեհեր գլուխը հենեց բարեկամուհու ուսին և ասաց.

— Ավելի շատ, քան դուք կարծում եք:

Կոմսուհին թախծությամբ շշնջաց.

— Օ՛, ես այդ դիտելի: Ես ամեն ինչ զգացի: Ես տեսա, թե ինչպես էր այդ սկսվում ու հասունանում:

Օլիվիեն սպառասխանեց, կարծես կոմսուհին մեղադրած լիներ նրան.

— Ես դրանում մեղք չունեմ, Անի:

— Ես գիտեմ... Ես ձեզ չեմ մեղադրում...

Եվ, մի քիչ շուտ գալով դեպի Օլիվիեն, կոմսուհին մեղճորեն իր բերանը հպեց նրա մի աչքին, որի մեջ դառն արցունք գրասց:

Կոմսուհին դողաց, ասես հուսահատության մի կաթիլ էր խմել, և մի քանի անդամ կրկնեց.

— Ա՛հ, խեղճ բարեկամ... խեղճ բարեկամ... խեղճ բարեկամ:

Եվ, մի րոպե լուռությունից հետո, ավելացրեց.

— Դրանում մեղավոր են մեր սրտերը, որոնք չեն ծերացել: Ես իմ սիրտը շատ կենդանի եմ զգում:

Օլիվիեն փորձեց խոսել և շկարողացավ. արցունքները խեղդում էին նրան: Մեղմվելով նրան, կոմսուհին հեղձուկի ձայներ էր լսում նրա կրծքում: Եվ հանկարծ կոմսուհին նորից համալիվեց սիրո էզոթիստական վշտով, որ այնքան վաղուց կրծում էր նրան, և նա ասաց այնպիսի սրտաճմլիկ արտահայտությամբ, ինչպիսի արտահայտությամբ մարդիկ խոսում են հենց նոր նկատած ահալոր դժբախտության մասին.

— Աստված իմ, ինչպե՞ս դուք սիրում եք Աննետին:

Օլիվիեն մի անդամ ևս խոստովանեց.

— Օ՛, այո՛, ես սիրում եմ նրան:

Կոմսուհին մի քիչ մտածեց և ասաց.

— Դուք ինձ երբեք այդպես չեք սիրել:

Օլիվիեն շփտեց այդ, նա հիմա ապրում էր այնպիսի մի սլահ, երբ մարդ ասում է ամբողջ ճշմարտությունը, և շշնջաց.

— Ո՛չ, ես այն ժամանակ շատ երիտասարդ էի:

Կամսուհին զարմացալ:

— Շատ երիտասարդ: Ինչո՞ւ:

— Որովհետև կյանքը շատ քաղցր էր: Միայն մեր հասակին կարելի է սիրել ինքնամոռացության աստիճան:

Կամսուհին հարցրեց.

— Այն, ինչ դուք զգում եք Աննետի մոտ, արդյոք նման է նրան, ինչ դուք զգում էիք ինձ մոտ:

— Ե՛վ այո, և՛ ոչ... Եվ սակայն դա միևնույնն է: Ես ձեզ սիրել էիմ գրեթե այնքան, ինչքան կարելի է սիրել մի կնոջ: Իսկ Աննետին ես սիրում եմ, ինչպես ձեզ, որովհետև նա այդ դուք եք. բայց այդ սերը դարձել է ինչ-որ անդիմադրելի, կործանարար բան, ինչ-որ ավելի հզոր բան, քան մահը: Ես պատկանում եմ նրան, ինչպես այրվող տունը՝ կրակին:

Կամսուհին զգաց, որ խանդի շունչը իր մեջ չորացրել է իղձահարությունը, և մխիթարական տոնով ասաց.

— Իմ խեղճ բարեկամ: Մի քանի օրից հետո Աննետը կամուսնանա ու կմեկնի: Չտեսնելով նրան, դուք, անշուշտ, կբուժվեք:

Օլիվիեն գլուխն օրորեց.

— Օ՛, ես կորած եմ, բոլորովին կորած:

— Բայց ո՛չ, ո՛չ: Դուք նրան չեք տեսնի երեք ամիս: Դա բավական է: Երեք ամիս ձեզ բավական եղալ, որպեսզի նրան ավելի սիրեիք, քան ինձ, իսկ դուք արդեն տասներկու տարի է ինձ ճանաչում եք:

Այն ժամանակ Օլիվիեն անհուն վշտով համակված՝ աղաչեց կամսուհուն.

— Անի, մի՛ լքեք ինձ:

— Ի՞նչ կարող եմ ես անել, իմ բարեկամ:

— Մի՛ թողեք ինձ մենակ:

— Ես ձեզ կայցելեմ, ինչքան ցանկանաք:

— Ոչ: Թույլ տվեք ինձ որքան կարելի է հաճախ լինել այստեղ:

— Դուք կլինեք նրա կողքին:

— Եվ ձեր կողքին:

— Դուք նրան չեք տեսնի մինչև ամուսնությունը:

- Օ՛, Անի:
- Կամ, դոնի, շատ քիչ:
- Այս երեկո կարո՞ղ եմ ձեզ մոտ մնալ:
- Ո՛չ, այս վիճակում չի կարելի: Չեղ հարկավոր է զվարճանալ, գնալ ակումբ, թատրոն, որևէ տեղ, բայց այստեղ չմնալ:
- Ես խնդրում եմ ձեզ:
- Ո՛չ, Օլիվիե, այդ անկարելի է: Բացի դրանից, ինձ մոտ ճաշին լինելու են մարդիկ, որոնց ներկայութունը ձեր արամադրութունն ավելի կփշացնի:
- Դքսուհին և... մարկիզը:
- Այո՛:
- Բայց ես երեկ երեկոյան նրանց հետ անցկացրի:
- Է՛լ մի խոսեք: Դրանից է, որ այսօր այդպես լավ եք պղտմ ձեզ:
- Ես ձեզ խոստանում եմ հանդիստ լինել:
- Ո՛չ, այդ անկարելի է:
- Այն ժամանակ ես կզնամ:
- Ո՞ւր եք շտապում այդպես:
- Ինձ հարկավոր է քայլել:
- Այդ լավ է, քայլեցեք շատ, քայլեցեք մինչև գիշեր, աշխատեցեք սուստիկ հոգնել և ասյա պառկեցեք քնելու:
- Օլիվիեն վեր կացավ:
- Մնաք բարով, Անի:
- Գնաք բարով, սիրելի բարեկամ: Ես ձեզ մոտ կգամ վաղը առավոտյան: Ուզո՞ւմ եք ես այնպիսի մի մեծ անխոհեմութուն անեմ, ինչպես արել եմ մի ժամանակ,— ձևացնեմ, որ նախաձաշում եմ տանը կեսօրին, իսկ ժամը մեկ անց քառորդ կնախաձաշեմ ձեզ հետ:
- Այո, համաձայն եմ: Ինչքա՞ն դուք բարի եք:
- Բայց չէ որ ես ձեզ սիրում եմ:
- Ես նույնպես ձեզ սիրում եմ:
- Օ՞, այլևս մի խոսեք դրա մասին:
- Մնաք բարով, Անի:
- Գնաք բարով, սիրելի բարեկամ: Մինչև վաղը:
- Մնաք բարով:

Օլիվիեն համբուրեց կոմսուհու ձեռքերը, ապա համբուրեց նրա քունքերը, ապա շրթների անկյունները: Հիմա Օլիվիեն աչքերը շոր էին, տեսքը վճռական էր: Հանկարծ նա կոմսուհուն բռնեց, դրկեց և, շրթները հսկեց նրա ճակատին, ասես խմում, շնչում էր այն ամբողջ սերը, որ նա տաժել էր իր նկատմամբ:

Եվ Օլիվիեն, տուանց ևս նայելու, արագ դուրս եկավ:

Երբ կոմսուհին մենակ մնաց, անզոր ընկավ աթոռի վրա և հեծկտաց: Նա այդպես երկար կնստեր մինչև գիշեր, եթե Աննետը չզար նրա ետևից: Որպեսզի ժամանակ ունենար իր կարմրած աչքերը սրբելու, կոմսուհին պատասխանեց նրան.

— Ես մի քանի բառ ունեմ գրելու, դավակա: Վեր բարձրացիր, մի վայրկյանից կգամ:

Մինչև երեկո նրան հարկ եղավ զբաղվել օժիտի կարևոր հարցով:

Գրսուհին ու նրա եղբորորդին ընտանյոք ճաշում էին Գիլ-ուռանների մոտ:

Հենց նոր էին սեղան նստել և դեռ երեկվա ներկայացման մասին էին խոսում, երբ ներս մտավ ծառան, բերելով հրեք մեծ ծաղկեփնջեր:

Տիկինը դր Մորտմենը զարմացավ.

— Առավաժ իմ, այդ ի՞նչ է:

Աննետը բացականչեց.

— Օ՛, ի՞նչ դեղեցիկ են: Ո՞վ կարող է դրանք ուղարկել:

Մայրը պատասխանեց.

— Իհարկե, Օլիվիե Բերտենը:

Այն պահից, երբ Օլիվիեն մեկնեց, կոմսուհին միշտ մտածում էր նրա մասին: Օլիվիեն կոմսուհուն այնքան մոայլ, այնքան ողբերգական էրեւոց, կոմսուհին այնպես լավ էր հասկանում Օլիվիեի անդարմանելի վիշտը, այնպես տանջալիորեն էր իր մեջ զգում այդ մորմոքի արձագանքը, և այնպես ուժղին, այնպես խանդաղատագին, այնպես անհունապես էր սիրում նրան, որ սիրտը ճմլվում էր շարադուշակ նախազգացումներից:

Արդարև, երեք ծաղկեփնջերի մեջ էլ գտնվեցին նկարչի այցետոմսերը: Յուրաքանչյուր այցետոմսի վրա Օլիվիեն մա-

տիտով գրել էր կոմսուհու, դքսուհու և Աննետի անունները:

Տիկին դը Մորումենը հարցրեց.

— Արդյոք հիվա՞նդ է ձեր բարեկամ Բերտենը: Երեկ նա շատ վատ տեսք ուներ:

Եվ տիկին դը Գիլոուան պատասխանեց.

— Այո, նա ինձ մի քիչ անհանգստացնում է, թեև ոչ մի բանից չի դանգաստվում:

Տիկնոջ ամուսինը ավելացրեց.

— Գե՛հ, նա լինում է այն, ինչ մենք լինում ենք բոլորս,— նա ծերանում է: Վերջին ժամանակներս նույնիսկ շատ արագ է ծերանում: Այնուամենայնիվ, ինձ թվում է, որ ամուրիները ընկնում են միանգամից: Նրանք քայքայվում են ավելի արագ, քան ուրիշները: Նա իրոք որ շատ է փոխվել:

Կոմսուհին հառաչեց.

— Օ՛, այո՛:

Փարանգալը հանկարծ դադարեց Աննետի հետ փսփսալ և ասաց.

— Այսօր առավոտյան Ֆիզաբո-ում նրա համար շատ տհաճ մի հոդված էր տպագրվել:

Իր բարեկամի տաղանդի վրա ամեն հարձակում, ամեն քննադատություն, ամեն անբարյացակամ ակնարկություն համբերությունից հանում էին կոմսուհուն:

— Օ՛, — ասաց նա, — այնպիսի ականավոր մարդ, ինչպիսին Բերտենն է, կարող է կարևորություն չտալ նման հարձակումներին:

Գիլոուան զարմացավ.

— Ինչպես, Օլիվիեի համար տհաճ հոդված: Բայց ես չեմ կարդացել: Ո՞ր էջի վրա է:

— Առաջին էջի վրա, — պատասխանեց մարկիզը, — հենց սկզբում, «Ժամանակակից նկարչությունը» վերնագրով:

Եվ գեպուտատը դադարեց զարմանալ:

— Դեհ, ի՞հարկե, ես չեմ կարդացել նրա համար, որ նկարչության մասին է:

Բոլորը ժպտացին, որովհետև գիտեին, որ պարոն դը Գիլոուան, բացի քաղաքականությունից ու գյուղատնտեսությունից, ուրիշ բանով շատ չէր հետաքրքրվում:

Ասլա դրուցեցին ուրիշ բաների մասին, հետո անցան հյուրասենյակ՝ սուրճ խմելու: Կոմսուհին չէր լսում, հազիվ էր պատասխանում հարցերին. նրան հետապնդում էր այն միտքը, թե ինչ է անում հիմա Օլիվիեն: Ո՞ւր է նա: Ո՞ւր է ճաշել: Ո՞ւր է քարշ տալիս այս պահին իր անդարմանելի վիշտը: Կոմսուհին հիմա սաստիկ ցավ էր զգում, որ նրան թողել է գնալ, նրան չի պահել, և պատկերացնում էր, թե ինչոյես նա թափառում է փողոցներով, տխուր, անտուն, միայնակ, իր վշտից հալածված:

Մինչև դքսուհու ու նրա եղբորսրդու մեկնելը կոմսուհին լուռ էր, տանջվելով անորոշ ու սնահավատ երկյուղներից, ապա պառկեց անկողնում, պառկեց մթության մեջ, աչքերը բաց, մտածելով Օլիվիեի մասին:

Շատ ժամանակ էր անցել, երբ կոմսուհին լսեց դրսի սենյակի վանդի զնդոցը: Նա սարսռաց, նստեց ու ականջ դրեց: Զանգը երկրորդ անգամ հնչեց դիշերային լուսնյան մեջ:

Կոմսուհին դուրս ցատկեց անկողնից, ամբողջ ուժով սեղմեց էլեկտրական զանգի կոճակը, որպեսզի արթնացնի սպասուհուն: Ասլա, մոմի ճրագը ձեռքին, վազեց նախասենյակ:

— Ո՞վ է այնտեղ,— հարցրեց նա դռան ետևից:

Անձանոթ մի ձայն պատասխանեց.

— Նամակ:

— Նամակ ումի՞ց:

— Բժշկից:

— Ի՞նչ բժիշկ:

— Զդիտեմ, ինչ-որ դժբախտ պատահարի համար է:

Այլևս շտատանվելով, կոմսուհին բաց արեց դուռը և ինչ-որ կառքի կառապանի դեմ առ դեմ դանվեց: Կառապանը ձեռքին բռնել էր մի թուղթ, որ տվեց կոմսուհուն: Կոմսուհին կարդաց. «Շատ շտապ: Կոմս դը Գիլոուային»:

Զեռագիրը անձանոթ էր:

— Ներս մտեք, բարեկամ,—ասաց կոմսուհին,—նստեցեք և սպասեցեք:

Ամուսնու սենյակի դռան մոտ կոմսուհու սիրտը այնպես ուժգին բաբախեց, որ նա ուժ չունեցավ նրան կանչելու: Նա

մոմակալով բախեց դռան: Կոմսը քնել էր և շէր լսում թա-
կոցը:

Այն ժամանակ համբերութիւնը հասած, շղայնացած,
կոմսուհին սկսեց դուռը սաքով թակել և լսեց քնկոտ մի ձայն,
որ հարցնում էր.

— Ո՞վ է այնտեղ: Ժամը քանի՞սն է:

Կոմսուհին պատասխանեց.

— Այդ ես եմ, ձեզ շտապ նամակ են բերել կառապանի
միջոցով: Ինչ-որ դժբախտութիւն է պատահել:

Կոմսը մրթմրթաց վարազուլորի ետևից.

— Սպասեցեք, հիմա կլինկենամ: Գալիս եմ:

Եվ մի րոպեից հետո կոմսը երևաց խալաթով: Միաժամա-
նակ նրա հետ արագ ներս մտան երկու ծառաներ, որոնք
դարձնել էին դանդի ձայնից: Նրանք սարսափից շփոթվել էին,
տեսնելով ճաշասրահում ավտոտի վրա նստած օտար մի մարդ:

Կոմսը նամակը առավ ու սկսեց մատների մեջ պտտացնել
մրթմրթալով.

— Այդ ի՞նչ է: Չեմ կարողանում հասկանալ:

Կոմսուհին ասաց տենդադին.

— Բայց կարդացեք:

Կոմսը ծրարը պատռեց, նամակը բացեց, զարմանքից
բացականչեց և սարսափահար աչքերով նայեց իր կնոջը:

— Աստված իմ, ի՞նչ կա, — ասաց կոմսուհին:

Կոմսը սաստիկ հուզումից շէր կարողանում խոսել և թո-
թովեց.

— Օ՛, մե՛ծ դժբախտութիւն... մե՛ծ դժբախտութիւն...

Բերտենը ընկել է կառքի տակ:

Կոմսուհին ճշաց.

— Մահացե՞լ է:

— Ոչ, ոչ, — ասաց կոմսը: — Ինքներդ կարդացեք:

Կոմսուհին ամուսնու ձեռքից խլեց նամակը, որ նա մեկ-
նել էր, և կարդաց.

«Պարոն, հենց նոր մի մեծ դժբախտութիւն պատահեց:
Մեր բարեկամ, նշանավոր նկարիչ Օլիվիե Բերտենը ընկավ
հանրակառքի տակ, որի անիվը անցավ նրա մարմնի վրայով:

Ճս դեռ չեմ կարող որոշակի արտահայտվել այդ պատահարի հնարավոր հետևանքների մասին. դա կարող է առանձնապես ծանր ըլինել, բայց կարող է ընդհուպ ճակատագրական վախճան ունենալ: Պարոն Բերտենը թախանձազին խնդրում է ձեզ և աղաչում է կոմսուհի դր Գիլոուային անմիջապես գալ իր մոտ: Հույս ունեմ, պարոն, որ կոմսուհին և դուք չեք զլանա կատարել բաղձանքը մեր ընդհանուր բարեկամի, որ, գուցե, չի ասլրի մինչև առավոտ:

Գոկաուր դը Ռիվիլ»:

Կոմսուհին լայն բացած, սարսափահար աչքերը հառել էր ամուսնու վրա: Ապա հանկարծ, ասես նրա միջով էլեկտրական հոսանք էր անցել, կոմսուհին իր մեջ զգաց արիուժյան հորդում, որ երբեմն, ահավոր ժամերին, կնոջ դարձնում է ամենախիզախը բոլոր էակներից:

Նա դարձավ սոլասուհուն.

— Շուտ, հագնվեմ:

— Ո՞ր զգեստն եք ուզում հագնել:

— Միևնույն է: Ինչ որ կցանկանաք:

— Ժակ,— շարունակեց կոմսուհին, դիմելով ամուսնուն,— հինգ րոպեից պատրաստ եղեք:

Խորապես ցնցված, կոմսուհին վերադառնում էր իր սենյակը և, տեսնելով սպասող կառապանին, հարցրեց.

— Ձեր կառքն այնտե՞ղ է:

— Այո, տիկին:

— Հավ, դուք մեզ տարեք:

Ապա կոմսուհին վաղեց իր սենյակը:

Խուլաբար, բուռն շարժումներով, ճարմանդները կոճկելով, երիզակները կապելով, կոմսուհին ոնց որ պատահի ընկավ իր զգեստների վրա, մազերը մի կերպ բարձրացրեց ու հարդարեց հայելու առջև, նայելով, և այս անգամ շմտածելով դրա մասին, իր գունաթափ դեմքի ու մոլորուն աչքերի արտացոլմանը:

Ուսերի վրա զցելով վերարկուն, նա շտապեց դեպի սենյակը ամուսնու, որ դեռ պատրաստ չէր, և քաշեց նրան:

— Գնանք,—ասաց կոմսուհին,— մտածեցեք, որ նա կորող է մեռնել:

Կոմսը, շվարած, հետևում էր կնոջ, սայթաքելով, ոտքերով շոշափելով մթին սանդուղքը, աշխատելով լավ նայել աստիճանները, որպեսզի չընկներ:

Ճանապարհը կարճ տեղացու լուռ անցավ: Կոմսուհին այնպես էր դողում, որ նրա աամաները իրար էին զարնվում. կառքի դռնակի ապակու միջով նա նայում էր, թե ինչպես անձրևի շղարշի ետև խույս էին տալիս զաղային լապտերները: Մայթները փայլում էին, բուլվարը ամաչի էր, գիշերը մռայլ էր: Տեղ հասնելով, նրանք նկարշի տան դուռը գտանրաց, դռնասպանի խուցը՝ լուսավորված ու դատարկ:

Նրանց ընդառաջ, սանդուղքի վերին հարթակի վրա, դուրս եկավ բժիշկը, դոկտոր զը Ռիվիլը, ալեխառն մազերով, կարճահասակ, կլորիկ, կոկիկ ու բարեկիրթ մի մարդ: Նա հարգանքով ողջունեց կոմսուհուն և սեղմեց կոմսի ձեռքը:

Կոմսուհին նրան հարցրեց հնալով, ասես աստիճաններով բարձրանալը սպառել էր իր ամբողջ շունչը.

— Դեհ, ինչպե՞ս, դոկտոր:

— Էհ, տիկին, հույս ունեմ, որ նվազ ծանր է, քան ես կարծում էի առաջին ընդհանրություն:

Կոմսուհին բացականչեց.

— Նա չի՞ մեռնի:

— Ո՛չ, Գոնե ևս այդ չեմ կարծում:

— Դուք երաշխավորո՞ւմ եք:

— Ո՛չ, Ես միայն հույս ունեմ, որ որովայնային պարզ կոնտուզիա է, առանց ներքին վնասվածքների:

— Ի՞նչն եք դուք անվանում վնասվածքներ:

— Պատվածքները:

— Ինչի՞ց պիտեք, որ դրանք չկան նրա մոտ:

— Ես ենթադրում եմ:

— Իսկ եթե դրանք կա՞ն:

— Օ՛, այն ժամանակ գործը ծանր կլինի:

— Նա դրանցից կարո՞ղ է մեռնել:

— Այո:

— Շատ շո՞ւտ:

— Շատ շուտ: Մի քանի բուսակներ կամ նույնիսկ մի քանի վայրկյանում: Բայց հանգստացեք, տիկին, ես համոզված եմ, որ նա տասնհինգ օրում կյալանա:

Կոմսուհին լսել էր խոր ուշադրությամբ, աշխատելով ամեն ինչ իմանալ, ամեն ինչ հասկանալ:

Կոմսուհին շարունակեց հարցնել.

— Ինչպիսի՞ պատվածք կարող է լինել նրա մոտ:

— Օրինակ, լյարդի պատվածք:

— Դա շատ վտանգավոր է:

— Այո... Բայց ես շատ կզարմանայի, եթե հիմա որևէ բարդություն առաջանար: Մտնենք նրա մոտ: Դա նրա համար լավ կլինի, նա մեծ անհամբերությամբ ձեզ է սպասում:

Մտնելով սենյակ, կոմսուհին ամենից առաջ տեսավ դժգույն մի դեմք սպիտակ բարձի վրա: Մի քանի մոմեր և բուխարու բոցը լուսավորում էին այն, ուրվագծելով պրոֆիլը, ընդգծելով ստվերները, և այդ կապտած-դժգույն դեմքի վրա կոմսուհին տեսավ երկու աչքեր, որոնք իրեն էին նայում:

Կոմսուհու ամբողջ արիությունը, ամբողջ կորովը, ամբողջ վճռականությունը չքացան, այնքան այդ նիհարած, այլանդակված դեմքը մահամերձի, ուրվականի դեմք էր դարձել: «Օ՛, աստված իմ», — շշնջաց կոմսուհին և առաջացավ դեպի Օլիվիեն, սոսկումից դողալով:

Օլիվիեն փորձեց ժպտալ, որպեսզի հանգստացնի նրան, բայց Օլիվիեի դեմքի վրա ժպտի հետ միասին տանջալի ծամածոություն երևաց:

Երբ մոտեցավ նրա անկողնին, կոմսուհին քնքշորեն իր երկու ձեռքերը դրեց Օլիվիեի մարմնի երկայնքով ձգված ձեռքերի վրա և շշնջաց.

— Օ՛, իմ խեղճ բարեկամ:

— Բան չկա. — ասաց ցած ձայնով Օլիվիեն, առանց գլուխը շարժելու:

Հիմա կոմսուհին նայում էր նրան, այդ փոփոխությունից խելացնորված: Օլիվիեն այնքան գունատ էր, որ ասես նրա մաշկի տակ արյան ոչ մի կաթիլ այլևս չէր մնացել: Այտերը փոս էին ընկել, ասես դեմքից ներս էին քաշվել, իսկ աչքերը

այնքան էին խոռոչացել, որ ասես նրանց թելով ներս էին ձգել:

Օլիվիենն հասկացավ իր բարեկամուհու սարսափը և հառաչեց.

— Ահա թե ես ինչքան լավ վիճակ ունեմ:

Սևեռուն հայացքով նայելով նրան, կոմսուհին հարցրեց.

— Այդ ինչպե՞ս պատահեց:

Օլիվիենն մեծ ճիգեր արեց խոսելու համար. երբեմն նրա դեմքի վրա ջղային ցնցումներ էին նկատվում:

— Ես շնայեցի շուրջս... մտածում էի ուրիշ բանի մասին... բոլորովին ուրիշ բանի մասին... օ՛, այո՛... և մի հանրակառք ինձ տապալեց ու փորիս վրայով անցավ...

Հսելով Օլիվիենին, կոմսուհին ասես տեսնում էր, թե ինչպես էր դեպքը տեղի ունենում, և, սարսափով համակված, հարցրեց.

— Գուք շատ արյուն կորցրի՞ք:

— Ոչ, ես միայն ճմլվածքներ ունեմ... Ես մի քիչ ճխրլտվել եմ:

Կոմսուհին հարցրեց.

— Այդ որտե՞ղ տեղի ունեցավ:

Օլիվիենն հազիվ լսելի ձայնով պատասխանեց.

— Ճշտորեն չգիտեմ: Այստեղից բավական հեռու:

Բժիշկը բազկաթոռը կոմսուհու մոտ դրեց, և կոմսուհին ընկավ նրա վրա: Կոմսը կանգնել էր անկողնու ոտքերի մոտ, ատամների միջով կրկնելով.

— Օ՛, իմ խեղճ բարեկամ... Իմ խեղճ բարեկամ... Ի՞նչ ահավոր դժբախտություն:

Կոմսը իրոք որ մեծ վիշտ էր ապրում, որովհետև շատ էր սիրում Օլիվիենին:

Կոմսուհին նորից հարցրեց.

— Բայց այդ որտե՞ղ պատահեց:

Բժիշկը պատասխանեց.

— Ես էլ սլարզ չգիտեմ, կամ, ավելի ճիշտ շեմ կարողանում հասկանալ: Գորելիներին մոտակայքում, գրեթե Փարիզից դուրս: Կառասլանը, որ նրան տուն էր բերել, պնդում էր,

որ նրան վերցրել է այդ թաղի դեղատնից, ուր նրան փոխադրել էին երեկոյան ժամը իննին:

Եվ, հակվելով դեպի Օլիվիեն, բժիշկը հարցրեց.

— Ճի՞շտ է, որ դեպքը տեղի է ունեցել Գոթելենների մոտակայքում:

Բերտենը աչքերը փակեց, ասես աշխատելով հիշել, և շշնջաց.

— Չգիտեմ:

— Իսկ ո՞ւր էիր գնում:

— Չեմ հիշում: Գնում էի հենց այնպես:

Կոմսուհին հառաչանք արձակեց, որ նա շկարողացավ գտալ, և մի քանի վայրկյան շունչը այնպես բռնվեց, որ քիչ մնաց խեղդվեր. թաշկինակը հանելով գրողանից, նա աչքերը ծածկեց նրանով և ահավոր կերպով հեկեկաց:

Կոմսուհին դիտեր, նա գուշակում էր: Ի՞նչ անտանելի ծանրութուն էր ընկել իր սրտի վրա. նա խղճի խայթ գղաց այն բանից, որ իր մոտ չէր պահել Օլիվիեն, նրան դուրս էր արել, փողոց էր շարտել: Եվ ահա Օլիվիեն, վշտից արբած, ընկել էր այդ հանրակառքի տակ:

Օլիվիեն նույն մեղմ ձայնով ասաց կոմսուհուն.

— Կաց մի լինեք: Դա ինձ վշտացնում է:

Կամքի ուժեղ լարումով կոմսուհին զարթոցրեց իր հեկեկանքը, աչքերը բացեց ու հասեց Օլիվիենին. կոմսուհու դեմքի ոչ մի մկանը չէր շարժվում, միայն դանդաղորեն արցունքներ էին հոսում նրա աչքերից:

Նրանք նայում էին միմյանց, երկուսն էլ անշարժ, ձեռքերը միացրած վերմակի վրա: Նրանք նայում էին միմյանց, մոռանալով, որ այնտեղ կան ուրիշ մարդիկ, և նրանց հայացքի մեջ սրտից սիրտ գերմարդկային հուզում էր հալորդվում:

Նրանց միջև արագ, լուռ ու ահեղորեն հառնում էին բոլոր նրանց հիշողութունները, նրանց ամբողջ խորտակված սերը, նրանց միասին զգացած ապրումները, բոլորը, ինչ միացրել ու միաձուլել էր նրանց կյանքը այն կրթի մեջ, որին նրանք անձնատուր էին եղել:

Նրանք նայում էին միմյանց, և խոստովանութունները գալիս էին նրանց շրթներին, անհաղթահարելի էր նրանց ցան-

կուսիցունը պատմելու և լսելու այնքան թաքուն ու այնքան տխուր գաղտնիքներ, որ նրանց հարկավոր էր հաղորդել: Կոմսուհին զգաց, որ անհրաժեշտ է ամեն գնով հեռացնել իր ետև կանգնած երկու տղամարդկանց, որ ինքը պետք է որևէ միջոց, որևէ հնարք գտնի, ինքը, որ հնարագետ կին է:

Իր ամուսինն ու բժիշկը ցած ձայնով խոսում էին: Խոսքը այն մասին էր, թե ինչպիսի խնամք է հարկավոր Բերտենին: Գլուխը շուռ տալով, կոմսուհին հաբցրեց բժշկին.

— Դուք հիվանդապահուհի հրավիրե՞լ եք:

— Ոչ, Ես դերադասում եմ խնամատած ուղարկել, որն ավելի լավ կհետևի հիվանդի վիճակին:

— Ուղարկեցեք և՛ մեկին, և՛ մյուսին: Խնամքի ավելին չկա: Կարող ե՞ք նրանց կանչել այս դիշեր: Չեմ կարծում, որ դուք մնաք այստեղ մինչև առավոտ:

— Իրոք ես պետք է տուն վերադառնամ: Ես չորս ժամ արդեն այստեղ եմ:

— Բայց տուն վերադառնալիս դուք մեղ կուղարկե՞ք հիվանդապահուհուն ու խնամատածին:

— Գիշերով դա բավական դժվար է: Այնուամենայնիվ, ես կփորձեմ:

— Դա անհրաժեշտ է:

— Նրանք դուցե և կխոստանան, բայց կգա՞ն:

— Ամուսինս ձեզ հետ կղա և նրանց կբերի հոժար կամքով կամ ուժով:

— Բայց դուք, տիկին, մենակ չեք կարող մնալ այստեղ:

— Ե՛ս,—բացականչեց կոմսուհին, և նրա ձայնի մեջ կար մի տեսակ մարտահրավեր, ցասկոտ բողոք իր կամքի որևէ դիմադրության դեմ: Եվ տիրակալն, առարկուսիցուն շնորհունող տոնով նա ցույց տվեց, թե ինչ էր անհրաժեշտ անել: Մի ժամից ոչ ուշ խնամատածն ու հիվանդապահուհին պետք է այստեղ լինեն՝ ամեն տեսակ պատահականութուն կանխելու համար: Նրանց այստեղ լինելու համար մեկը պետք է նրանց վեր կացնի անկողնից ու հևար բերի: Միայն իր ամուսինը կարող է այդ անել: Մինչ այդ հիվանդի մոտ կմնա ինքը, դա իր պարտականութունն ու իրավունքն է: Ինքը պարզապես կատարում է բարեկամուհու դերը, կնոջ դերը: Բացի դրանից,

ինքը այդպիս է ցանկանում և ոչ ոք չի կարող տարհամոզել իրեն:

Կոմսուհու փաստարկները ճիշտ էին: Հարկ էր համաձայնել դրանց հետ և այդպես էլ անել:

Կոմսուհին վեր կացավ, անհամբերությամբ սպասելով նրանց մեկնելուն. նա ուզում էր որքան կարելի է շուտ մնալ մենակ: Որպեսզի որևէ սխալ բան չաներ նրանց բացակայության ժամանակ, նա լսել էր բժշկի ցուցմունքները, ջանալով լավ հասկանալ դրանք, ամեն ինչ մտքում պահել, ոչինչ չմոռանալ: Նկարչի ծառան, կոմսուհու կողքին կանգնած, նույնպես լսել էր, իսկ ծառայի ետև, նրա կինը, խոհարարուհին, որ օգնել էր առաջին վիրակապման ժամանակ, գլխով նշան էր անում, որ ինքը նույնպես ամեն ինչ հասկացել էր: Երբ կոմսուհին, ինչպես սերտած դաս, կրկնեց բժշկի բոլոր ցուցմունքները, շտապեցրեց երկու տղամարդկանց, կրկնելով ամուսնուն.

— Շուտ վերադարձեք, հատկապես շուտ վերադարձեք:

— Ես ձեզ կտանեմ իմ կառքով, — ասաց բժիշկը կոմսին: — Նա ձեզ ավելի շուտ ետ կբերի: Մի ժամից դուք այստեղ կլինեք:

Գնալուց առաջ բժիշկը նորից երկար քննեց վիրավորյալին, որպեսզի հավաստիանա, որ նրա վիճակը առաջվա նման գոհացուցիչ է:

Գիլոուան դեռ վարանում էր: Նա ասաց.

— Դուք չե՞ք գտնում, որ մենք անխոհեմ բան ենք անում:

— Ո՛չ: Վտանգ չկա: Հիվանդին հարկավոր է միայն հանգրստություն և անդորրություն: Թող միայն տիկին Գիլոուան նրան թույլ շտա խոսել և ինքը նրա հետ որքան կարելի է քիչ խոսի:

Կոմսուհին, սրտաբեկ, նորից հարցրեց.

— Ուրեմն նրա հետ չի՞ կարելի խոսել:

— Օ՛, ոչ, տիկին: Բազկաթուր վերցրեք ու նստեցեք նրա մոտ: Նա իրեն միայնակ չի զգա և դրանով իրեն լավ կզգա. նա չպետք է հողնի, նրան հարկավոր չէ ոչ խոսել, ոչ նույնիսկ մտածել: Ես կգամ առավոտյան ժամը իննին: Մնաք բարով: Ընդունեցեք իմ հարգանքները:

Խորապես ողջունելով բժիշկը դուրս եկավ ուղեկցութեամբ
Կոմսի, որ կրկնում էր.

— Մի հուզվեք, սիրելիս: Մի ժամ շանցած ես այստեղ
կլիկնեմ, և դուք տուն կվերադառնաք:

Նրանք դուրս եկան. Կոմսուհին լսեց, թե ինչպես ներքևի
դուռը փակվեց նրանց ետև և ինչպես փողոցում թափալվեց
հեռացող կառքը:

Սպասավորն ու խոհարարուհին մնացել էին սենյակում,
սպասելով հրամանների: Կոմսուհին նրանց հեռացրեց:

— Գնացեք, — ասաց նա, — ես զանգ կտամ, եթե որևէ բա-
նի կարիք ունենամ:

Նրանք նույնպես գնացին, և Կոմսուհին մենակ մնաց Բեր-
տենի հետ:

Նա նորից մտտեցավ Բերտենի անկողնին և, ձեռքերը դնե-
լով սնարի ծայրերին, սիրած գլխի երկու կողմերին, թեքվեց
ու սկսեց նրան նայել: Ապա հարցրեց, այնպես մոտենալով
Օլիվիեի դեմքին, որ իր բառերը ասես հայում էին նրան իր
շնչի հետ միասին.

— Դուք ինքնե՞րդ նետվեցիք այդ հանրակառքի տակ:

Օլիվիեն պատասխանեց նորից փորձելով ժպտալ.

— Ո՛չ, նա՛ նետվեց իմ վրա:

— Ճիշտ չէ, այդ դո՛ւք եք:

— Ո՛չ, հավատացնում եմ ձեզ, որ այդ նա՛ է:

Մի քանի րոպե լռությունից հետո, մի քանի այնպիսի րո-
պե, երբ հողիներն ասես միահյուսվում են հայացքներով, Կոմ-
սուհին շշնջաց.

— Օ՛, իմ սիրելի, իմ սիրելի Օլիվիե: Եվ մտածել, որ ես
ձեզ թողեցի դուրս գալ, որ ես ձեզ շպահեցի:

Օլիվիեն համոզմունքով պատասխանեց.

— Մի նույն է, դա ինձ կայատահեր վաղ կամ ուշ:

Նրանք նորից նայեցին միմյանց, ջանալով կարգալ մեկը
մյուսի ամենաթաքուն մտքերը: Օլիվիեն նորից խոսեց.

— Ես չեմ կարծում, որ կենդանի մնամ: Ես շատ եմ
տանջվում:

Կոմսուհին թոթովեց.

— Շատ եք տանջվո՞ւմ:

— Օ՛, այո՛:

Մի քիչ ավելի թեքվելով, կոմսուհին Օլիվիեի ճակատին, ապա աչքերին, ապա այտերին դիպավ դանդաղ, թեթև, քրնքուշ համբույրներով: Նա հազիվհազ Օլիվիեին դիպչում էր շրթների ծայրով, գրեթե անձայն շնչով, ինչպես համբուրում են երեխաները: Եվ այդ տևեց երկար: Օլիվիեն հլու-հնազանդ անձնատուր եղավ այդ քաղցր ու քնքուշ փաղաքշանքների տարափին, որոնք ասես հանգստացնում ու թարմացնում էին իրեն, որովհետև իր այլալիլած դեմքը առաջվանից քիչ էր ցնցումներ ունենում:

Ապա Օլիվիեն ասաց.

— Անի:

Կոմսուհին դադարեց Օլիվիեին համբուրել՝ ունկնդրելու համար:

— Ի՞նչ, իմ բարեկամ:

— Դուք սիտք է ինձ մի խոստում տաք:

— Ես ձեզ կխոստանամ, ինչ որ կցանկանաք:

— Եթե ես շմուռնեմ մինչև առավոտ, երգվեցեք ինձ մոտքերեյ Աննետին մի անգամ, միայն մի անգամ: Են այնպես չէի ուզենա մեռնել առանց նրան տեսնելու... Մտածեցեք... որ վաղը... այս ժամին... ես, դուցե... ես, հալանարար, աչքերս կփակեմ ընդմիշտ... և այլևս երբեք չեմ տեսնի ձեզ... ոչ ձեզ... ոչ նրան...

Կոմսուհին մորմոքիլած սրտով ընդմիջեց նրան.

— Օ՛, լռեցե՛ք... լռեցե՛ք... լավ, ձեզ խոստանում եմ բերել Աննետին:

— Երգվո՞ւմ եք:

— Երգվում եմ, իմ բարեկամ... Բայց լռեցե՛ք, այլևս մի՛ խոսեք: Դուք ինձ ահավոր վիշտ եք պատճառում... Լռեցե՛ք:

Օլիվիեի դեմքը կարճատև մի ջղաձգություն ունեցավ, երբ այդ անցավ, նա ասաց.

— Եթե մեզ միայն մի քանի րոպե է մնում միասին անցկացնելու, չկորցնենք այդ րոպեները, օգտվենք դրանից մնափարով ասելու: Ես ձեզ այնքան սիրել եմ:

Կոմսուհին հառաչեց.

— Իսկ ես... ես ձեզ միշտ սիրում եմ...

Օլիվիեն ավելացրեց.

— Ես երջանկություն գտա լոկ ձեր միջոցով: Միայն վերջին օրերը ծանր էին... 'Իա ձեր մեղքը չէ... Ա՛հ, իմ խնդճ Անի, ինչպես երբեմն տխուր է կյանքը... և ինչպես դժվար է մեռնել...

— Լոեցե՛ք, Օլիվիե՛: Աղաշում եմ ձեզ...

Օլիվիեն շարունակեց, շտեղծ նրան.

— Ես այնքան երջանիկ կլինեի, եթե դուք ազջիկ շունենայիք:

— Լոեցե՛ք... Աստված իմ... Լոեցե՛ք...

Օլիվիեն ասեա ավելի շուտ բարձրաձայն էր մտածում, քան խոսում կոմսուհու հետ:

— Ա՛հ, նա, ով հնարել է այս կյանքը և ստեղծել մարդկանց, կամ կույր է եղել, կամ շատ շար...

— Օլիվիե, աղաշում եմ ձեզ... Եթե դուք ինձ երբևէ սիրել եք, լոեցե՛ք... Մի՛ խոսեք այլևս:

Օլիվիեն նայեց իր վրա հակված կոմսուհուն. կոմսուհու դեմքը ևս այնքան գունատ էր, որ նման էր մահամերձի դեմքին. և Օլիվիեն լռեց:

Այն ժամանակ կոմսուհին նստեց մահիճի մոտ գտնվող քաղկաթոսի վրա, և նորից բռնեց սավանի վրայով պարզված Օլիվիեի ձեռքը:

— Այժմ ես արգելում եմ ձեզ խոսել, — ասաց կոմսուհին: — Այլևս մի շարժվեք և մտածեցեք իմ մասին, իսկ ես կմրտածեմ ձեր մասին:

Անշարժ, իրենց մարմինների այրող հպումով միմյանց կապված, նրանք նորից սկսեցին իրար նայել: Կոմսուհին բռնեց էր Օլիվիեի տենդոտ ձեռքը և ամեն ընդմեջ կերպով սեղմում էր այն, իսկ Օլիվիեն այդ կոշերին ի պատասխան թեթևորեն փակում էր մատները: Այդ սեղմումներից չուրաքանչյուրն ինչ-որ բան էր ասում, նրանց հիշողության մեջ արթնացնում էր իրենց վերջացած անցյալի մի մասնիկը, կենդանացնում էր իրենց սիրո աղոտացած հուշերը: Յուրաքանչյուր այդ սեղմումը թաքուն մի հարց էր, յուրաքանչյուրը խորհրդավոր մի պատասխան էր, բայց տխուր էին պատասխան-

ները և տխուր էին հարցերը, հին սիրո այդ «Դուք հիշո՞ւմ եք»-ները:

Մահից առաջ տեղի ունեցող այդ տեսակցության մեջ, որ, թերևս, վերջինն էր, նրանք մտովի տարի առ տարի կրկնում էին իրենց սիրո բովանդակ պատմությունը. և սենյակում լավում էր միայն վառվող կրակի ճարճատյունը:

Հանկարծ սարսափից դողալով, ասես մղձավանջային քնից պարթնած լինելը, Օլիվիեն ասաց.

— Ձեր նամակները:

Կոմսուհին հարցրեց.

— Ի՞նչ: Իմ նամակները:

— Ես կարող էի մեռնել, առանց ոչնչացնելու դրանք:

Կոմսուհին բացականչեց.

— Ա՛հ, ի՛նչ փուլթ: Ի՛նչ նշանակություն ունի այդ: Թող դրանք գտնեն, թող կարդան, հոգս էլ չէ:

Օլիվիեն պատասխանեց.

— Իսկ ես այդ շեմ ցանկանում: Վե՛ր կացեք, Անի: Բա՛ց արեք իմ գրասեղանի ներքևի դարակը, մեծ դարակը, նրանք այնտեղ են բռնորը, բռնորը: Նրանք պետք է վերցնել ես այրել:

Կոմսուհին շէր շարժվում և նստել էր բռնորովին կուշ եկած, ասես Օլիվիեն նրան առաջարկել էր ինչ-որ ստորություն անել:

Օլիվիեն հարեց.

— Անի, աղաչում եմ ձեզ: Եթե դուք այդ շանք, դուք ինձ կտանջեք, ինձ կվրդովեցնեք, ինձ կգժվացնեք: Մտածեցեք, որ նրանք կարող են որևէ մեկի ձեռքն ընկնել, կարող են նոտարի, ծառայի... կամ նույնիսկ ձեր ամուսնու ձեռքն ընկնել... Ես այդ շեմ ուղում...

Կոմսուհին վեր կացավ, դեռ վարանելով ու կրկնելով.

— Ո՛չ, դա չափազանց ծանր է, չափազանց պժնդակ: Ինձ թվում է, որ դուք ինձանից պահանջում եք այրել մեր սրտերը:

Օլիվիեն աղերսում էր, և նրա դեմքը այլայլվել էր անձկությունից:

Տեսնելով, թե ինչպես է Օլիվիեն հոգեպես տանջվում, կոմսուհին հնազանդվեց ու մոտեցավ գրասեղանին: Բաց անելով դարակը, նա տեսավ, որ այն մինչև բերանը լցված է իրար

վրա դիզված բազմաթիվ նամակներով, և բոլոր ծրարների վրա ճանաչեց երկու տողերն այն հասցեի, որն ինքն այնքան հաճախ էր գրել: Այդ երկու տողերը— հասցեատիրոջ անունը և փողոցի անունը նա այնպես լավ գիտեր, ինչպես իր սեփական անունը, ինչպես գիտեն այն մի քանի բառերը, որոնց մեջ կենտրոնացված են կյանքի ամբողջ հույսն ու ամբողջ երջանկությունը: Նա նայում էր այդ փոքրիկ քառակուսիներին, որոնք պարունակում էին այն ամենը, ինչ նա կարողացել էր տեսել իր սիրո մասին, այն ամենը, ինչ նա կարողացել էր իրենից պոկել և Օլիվիին տալ մի քիչ թանաքով, սպիտակ թղթի վրա:

Օլիվին փորձեց շուռ տալ պուխը սնարի վրա, որպեսզի կոմսուհուն նայեր, և մի անգամ ևս ստաց.

— Շուտ այրեցե՛ք դրանք:

Այն ժամանակ կոմսուհին երկու կապոց նամակ վերցրեց և մի քանի վայրկյան իր ձեռքերի մեջ պահեց: Նրանք ծանր, վշտալի, կինդանի ու մեռած էին թվում, այնքան նրանց մեջ տարբեր բաներ կային, տարբեր զգացումներ ու երազներ, այնպես քաղցր, սրտնք սակայն արդեն վերջացել էին: Իր ձեռքերի մեջ հիմա իր հոգու հոգին էր, իր սրտի սիրտը, իր սիրող էության էութունը, և նա հիշում էր, թե ինչպիսի ոգևորություն էր հափշտակությունը էր ինքը դրել այդ նամակներից մի քանիսը, ինչպես ցնծացել էր, որ ապրում է, պաշտում է մեկին և նրան ասում է իր պաշտումի մասին:

Օլիվին կրկնեց.

— Այրեցե՛ք, այրեցե՛ք դրանք, Անի:

Ձեռքերի մեկ շարժումով կոմսուհին բուխարու մեջ նետեց թղթերի երկու կապոցները, որոնք ցրիվ եկան, ընկնելով փայտի վրա: Ապա դարսից ուրիշ նամակներ հանեց և նետեց նրանց վրա, հետո դեռ ուրիշ նամակներ, արագորեն կռանալով ու վայրկենաբար ուղղվելով, որպեսզի շուտ վերջացներ այդ ահավոր գործը:

Երբ բուխարին լցվեց, իսկ դարակը դատարկվեց, կոմսուհին կանգնած մնաց, սպասելով, նայելով թե ինչպես կիսահանգած բոցը սողում է ծրարների այդ լեռան ծայրերով: Նա նրանց վրա հարձակվում էր կողքերից, կրծում էր նրանց ան-

կյունները, վազում էր թղթերի լուսանցքներով, հանգում էր, նորից էր բռնկվում, ծավալվում: Շուտով այդ ամբողջ սպիտակ բուրբոս գոտևորվեց վառ, պայծառ բոցերով, որոնք սենյակը լույսով ողողեցին և այդ լույսը, որ լուսավորել էր անշարժ կանգնած կնոջ և պառկած տղամարդուն, նրանց այբող սերն էր, որ վերածվում էր մոխիրի:

Կոմսուհին շուտ եկավ և այդ բոցավառված լուսավորության մեջ տեսավ իր բարեկամին, որ մոլորուն հայացքով հակվել էր մահճի եզրի վրա:

— Բոլո՞րը, — հարցրեց Օլիվիեն:

— Այո՛: Բոլո՛րը:

Բայց նախքան Օլիվիեի մոտ վերադառնալը, կոմսուհին վերջին մի հայացք նետեց այդ ոչնչացող թղթերի վրա և տեսավ, թե ինչպես կիսայրյաց, արդեն ծումռած ու սևացած թղթերի կույտի վրայով ինչ-որ կարմիր բան էր հոսում: Կարելի էր կարծել, որ դրանք արյան կաթիլներ էին: Նրանք ասես բխում էին նամակների հենց սրտից, յուրաքանչյուր տառից, ինչպես վերքից, և մեղմորեն ծորում էին բոցերի մեջ, իրենց ետև թողնելով ծիրանեգույն հետքեր:

Կոմսուհին ասես ինչ-որ գերբնական ահով համակվեց և ետ քաշվեց, ինչպես եթե նրա աչքերի առաջ մեկին սպանեին, բայց հետո հասկացավ, հանկարծ հասկացավ, որ դա պարզապես կնքամոմն էր, որ հալվում էր:

Այն ժամանակ կոմսուհին վերադարձավ վիրավորի մոտ և, մեղմորեն բարձրացնելով նրա գլուխը, զգուշորեն այն դրեց սնարի մեջտեղ: Բայց Օլիվիեն անհանգստացավ և ցավերը սաստկացան: Հիմա նա հետև էր, նրա դեմքը ջղածգվել էր ահավոր տանջանքներից, և նա կարծես դադարել էր գիտակցել, որ կոմսուհին այստեղ է:

Կոմսուհին սպասում էր, որ Օլիվիեն մի քիչ հանգստանար, ամուր փակված աչքերը բաց աներ ու բարձրացներ, իրեն դեռ որևէ բառ ասեր:

Վերջապես կոմսուհին հարցրեց.

— Շա՞տ է ցավում:

Օլիվիեն շարտասխանեց:

Կոմսուհին Օլիվիեի վրա հակվեց և մատով դիպավ նրա

ճակատին, որպեսզի նրան ստիպեր իրեն նայել: Օլիվիեն իրոք բաց արեց աչքերը, շլմորած, անմիտ աչքերը:

Կոմսուհին, ահաբեկ, կրկնեց.

— Շա՞տ է ցավում... Օլիվիե: Պատասխանե՞ք ինձ: Ուզում եք մեկին կանչեմ... Ճիգ արեք, մի բան ասացեք:

Կոմսուհուն թվաց, որ Օլիվիեն թոթովում էր.

— Բերեք Աննետին... դուք ինձ երդվել եք...

Եվ Օլիվիեն շարժվեց սավանի տակ, նրա մարմինը գալարվում էր, դեմքը ջղաձգվում ու ծամածուլում:

Կոմսուհին կրկնում էր.

— Օլիվիե՞: Աստվա՛ծ իմ: Օլիվիե՞, ի՞նչ է պատահել ձեզ: Ուզում եք կանչեմ...

Այս անգամ Օլիվիեն նրան լսեց ու պատասխանեց.

— Ոչ... դատարկ բան է:

Օլիվիեն ասես իրոք հանգստացավ, նվազ տանջվեց և հանկարծ սուզվեց մի տեսակ քնկոտ ընդարմացման մեջ: Հուսալով, որ նա կքնի, կոմսուհին նորից նստեց մահճի մոտ, քոնեց նրա ձեռքը և սպասեց: Օլիվիեն այլևս չէր շարժվում. նրա կզակը կախվել էր կրծքի վրա, բերանը կիսաբաց էր, նա շնչում էր կարճ ու հաճախակի, և թվում էր, թե ամեն շնչառության ժամանակ նրա կոկորդը քերթվում էր: Միայն մատները երբեմն ակամա շարժվում էին, թեթևակի ցնցվում, և յուրաքանչյուր այդպիսի ցնցման ժամանակ կոմսուհու մազերը ցցվում էին և նյարդերն այնպես լարվում, որ նա ուզում էր ճշալ: Դրանք արդեն այն կամավոր քնքուշ սեղմումները չէին, որոնք հողնած շրթների փոխարեն պատմում էին իրենց սրտերի բոլոր դասնությունների մասին, դրանք չհանդարտվող ջղաձգություններ էին, որոնք խոսում էին միայն մարմնական տանջանքների մասին:

Հիմա կոմսուհին երկյուղ էր դգում, ահալոր երկյուղ, խուլական ցանկություն դնալու, զանգ տալու, մեկին կանչելու, քայց նա չէր համարձակվում շարժվել, որպեսզի չխոտովի Օլիվիեի հանգիստը:

Փողոցներից պատերի միջով հասնում էր կառքերի հեռավոր դղրդյունը, և կոմսուհին լսում էր, թե արդյոք այդ թավալվող անիվները կանգ չե՞ն առնում դուան առաջ, արդյոք ամու-

սինը շի՞ գալիս իրեն ազատելու, վերջապես հեռացնելու այս մտայն տեսակցութիւնից:

Կոմսուհին փորձեց ձեռքը ազատել Օլիվիէի ձեռքից, բայց Օլիվիէն սեղմեց այն, խոր հառաչանք արձակելով: Այն ժամանակ կոմսուհին որոշեց հլու կերպով սպասել, որսլիսդի շնուզեր նրան:

Կբակր մեռնում էր բուխարու մէջ՝ նամակների սև մոխրի տակ. երկու մոմեր հանդեպին, կահկարասիներից մեկը ճարձատեց:

Տոն մեջ ամեն ինչ լուռ էր, ամեն ինչ մեռած էր թվում, և միայն սանդուղքի վրայի բարձր ֆլամանդական ժամացույցը, համաչափօրէն խփելով կես և քառորդ ժամերը, զիշերային լուսիլյան մեջ նվազում էր ժամանակի մարշը իր բազմաձայն գանգակների վրա:

Կոմսուհին անշարժ նստել էր և զգում էր, թե ինչպես իր հոգու մեջ աճում է անտանելի սարսափը: Մղձավանջներ պաշարեցին նրան, աճավոր խոհեր խոռվել էին նրա մխոքը, և նրան թվաց, թե Օլիվիէի մատները սառում էին իր ձեռքերի մեջ: Մի՞թե դա ճիշտ էր: Ոչ, անշուշտ: Բայց որտեղի՞ց էր անբացատրելի, սառեցնող շփման այդ զգացողութիւնը: Սուկումից խելահեղ՝ կոմսուհին վեր կացավ ու նայեց Օլիվիէի դեմքին: Օլիվիէն սլառկել էր անշարժ, անշունչ, անզգա, ամեն մի տանջանքի նկատմամբ անտարբեր, հանկարծ խաղաղված Հավիտենական Մոռացութեամբ:

ՔՈՎԱՆԳԱԿՈՒՅՈՒՆ

Առաջին մաս
Երկրորդ մաս

Գի գր Մոպասան
Մահվան պես հզոր

Խմբագիր՝ Գ. Ս. Քեշիշյան
Նկարիչ՝ Վ. Կաժոյան
Գեղ. խմբագիր՝ Ան. Գառապարյան
Յեխ. խմբագիր՝ Ա. Սաճակյան
Վերաստուգող սրբագրիչ՝ Ա. Մանվելյան

Պատվեր № 287

Տիրաժ 30000

Հանձնված է արտադրության 23/ VIII 1961 թ.ս
Ստորադրված է տպագրության 16/ X 1961 թ.ս
Թուղթ 84 X 1081/32, ապ. 16,25 մս.մ. = պայմ. 13,32 մամ.ս
Հրատ. 11,8 մամ.ս
Գինը՝ 45 կ.ս

Հայկական ՍՍՌ Կուլտուրայի մինիստրության Հրատարակչությունների
և պոլիգրաֆ արդյունաբերության Գլխավոր վարչության № 6 տպարան
Երևան, Լենինի պողոտա № 51.2

9162 45 409.

W. H. M.
Gibbs & Co. New York